

BORISZ VASZILJEV

REPÜLNEK
LOVAIM

MÁSNAP
HÁBORÚ VOLT

EURÓPA · ZSEBKÖNYVEK

FORDÍTOTTA
ÁRVAY JÁNOS
SZABÓ MÁRIA

BORISZ VASZILJEV

REPÜLNEK
LOVAIM

MÁSNAP
HÁBORÚ VOLT

KISREGÉNYEK

A FORDÍTÁS AZ ALÁBBI KIADÁSOK ALAPJÁN

KÉSZÜLT:

БОРИС ВАСИЛЬЕВ

ЛЕТЯТ МОИ КОНИ... СОВЕТСКИЙ ПИСАТЕЛЬ, М. 1984

ЗАВТРА БЫЛА ВОЙНА, ЮНОСТЬ, 1984/6

HUNGARIAN TRANSLATION © ÁRVAY JÁNOS, SZABÓ MÁRIA, 1985

REPÜLNEK LOVAIM

ÉLETEMBŐL

*„Nevem Vasziljev, Borisz Lvovics.
1924. május 21-én születtem Szmo-
lenszk városában, a Pokrovszkaja-
dombon, a Vörös Hadsereg tisztjének
fiaként...”*

Most pedig a vásárból jövök.

Még frissen ügetnek a lovak, még él szívemben az ünnep, még szédül a fejem a tegnapi ivásztatótól, és a félbeszakadt nóta már újból kiröppen torkomból az őszes-szürke égbe. Még nem hültek ki ajkamon az alkalmi nőktől lopott csókok, akik jobban szeretik a szerelmet, mint engem, s ezzel még egy követ tesznek fáradtságom tarisznyájába. Még szívesen szaladnék mezítláb, hevernék a fűben, vetném le magam a meredély széléről az ismeretlen örvénybe. Még oly nehéz elfordítani pillantásomat a női lábakról, még igyekszem okosabbnak mutatni magam, még szívesen ábrándozom elalvás előtt, s reggelente dalos kedvem van. Még nem múlt el a szomszágom, még hiszek magamban, és még semmim se fáj – legfőljebb a szívem.

De hát a vásárból jövök, ez pedig azt jelenti, hogy vágyaim és lehetőségeim, az AKAROM és a BÍROM, a MÉG és a MÁR között kezd nőni a fal. És minden újabb nap ráteszi a maga csinos kis tégláját erre a falra. Még utána szeretnék szaladni a távolodó vonatnak, de már nem érem utol, s az a veszély fenyeget, hogy egyedül maradok a kongó, üres peronon.

Az érzékek tompulnak, mint a harci pengék: már nem vágja meg magát velük az ember, már nem rezzen össze, megérezve az első hó illatát, látva a friss gyanta színét, hallva a fejszecsattogást a folyó mentén. Már nem hallja a csendet és nem látja a sötétséget, már túl van minden, ami először történt meg vele, s olykor úgy rémlik,

már nem is maradt semmi új a földön, csak a nap és a nevetés, az eső és a könnyek, a fagy és a madáracsicsérgés. Már tudja, mi vár rá a kanyaron túl, mert már oly sokszor látta, hogy észben sem tudja tartani, ám a szívének nem tud parancsolni, a szíve újra meg újra elakad mellkasában, mégis makacsul reméli, hogy még lesz ideje megérteni, végiggondolni, megírni. De már semmit sem hozhat vissza, és a meg nem fejtett titkok, a meg nem írt regények és az elmulasztott találkozások, amelyek kísértetrajként keringenek körötte, már másokra várnak.

A vásárból jövök, ezt-azt vásároltam, ezt-azt eladtam, ezt-azt megtaláltam, ezt-azt elvesztettem; nem tudom, a nyereség nagyobb-e vagy a veszteség, de kocsim nem nyikorog az ócskások terhe alatt. Mindaz, amit hozok, elfér a szívemben, és könnyűnek érzem magam. A vásárba menet nem volt időm megokosodni, és most, hogy visszafelé jövök, nem is bánom ezt; sokszor megégettem a tejjel a szám, mégsem tanultam meg mindmáig, hogy a vizet is megfűjjam, és ez ártatlan, huszáros büszkeséggel tölt el. Ügessenek csak a lovaim, én majd hanyatt fekszem, karom a fejem alá teszem, nézem a távoli csillagokat, és végigtápoatom az életemet, keresem benne a ficamokat és a töréseket, a régi ütésnyomokat és a friss véraláfutásokat, a beforrt sebeket és a soha be nem gyógyuló fekélyeket.

Mesés szerencsém volt: Szmolenszk városában jöttem a világra. Nem azért volt szerencsém, mert ez a város kimondhatatlanul szép és eposzba illően ősi – rengeteg még szebb és még ősbibb város létezik –, hanem azért, mert gyerekkorom Szmolenszkja még az a TUTAJ-város volt, ahol ezrek kerestek menedéket a csapások elől. S a tutajon lakó emberek között nőttem föl.

Egy várost a földrajz és a történelem tesz tutajjává. Szmolenszk, valamikor réges-rég a krivicsek hatalmas törzsének székvárosa, földrajzilag a Dnyeper mellett fekszik, és az ősi Oroszország és Litvánia, a Moszkvai

Fejedelemség és a Rzecz Pospolita, Kelet és Nyugat, Észak és Dél, a Jog és a Jogfosztottság határán, pontosan ott, ahol a hírhedt „letelepedési határvonal” húzódott. A történelem mozgásba hozta a népeket és államokat; az emberhullámok beleütköztek a mindig határmenti Szmolenszkba, megtörték a falakon, és elpihentek, megalakítva a lengyel negyedeket, a lett utcákat, a tatár peremfalvakat, a német szigeteket és a zsidó negyedeket. S ez a soknyelvű, különböző hitű, különféleképpen szervezett népség odatapadt a várhoz, amelyet még Borisz cár alatt emelt Fjodor Kony, és ebben a fogalomban egyesült: SZMOLENSZK VÁROSÁNAK POLGÁRA. A győzők rokonságba kerültek a legyőzöttekkel, a foglyok az özvegyeknél leltek vigaszt, a tegnapi urakból mára szolgák lettek, hogy holnap vállvetve és szívósan védekezzenek a közös ellenséggel szemben. Itt végződött a nyugati lakott világ, s kezdődött a keleti, itt telepedtek meg minden vallás eretnekei, és ide menekültek a vakmerő moszkvaiak, tveriek és jaroszlaviak az evilági hatalmasok haragja elől. És mind hozta a maga kis motyóját – amennyiben motyón a nemzeti hagyományokat, a családi tradíciókat és a szokásokat értjük. Szmolenszk tutaj volt, és ezen a tutajon hajóztam sokféle és -fajta földim tarka motyói közt a tulajdon Gyerekkoromon át.

Látom szobánkat a Pokrovszkaja-dombi házikóban; akkor óriásinak véltem, mert a petróleumlámpa fénye nem bírta elűzni sarkaiból a sötétséget. Az asztalnál ülök, államot könyvemre támasztom. Nagyanyám nemrég tanított meg olvasni (gyanítom, azért, hogy ne zavarjam), és most hangosan olvasok az asztal körül illedelmesen teázó öregasszonyoknak. Az asztalon széttördelt süveg-cukor, fekete kenyér és a nagymama rozslisztból készített süteménye. A NEP-korszak éveiben vagyunk, és a pultok roskadoznak az árutól, de az asztal körül ülőknek nincs pénzük ezekre az árukra.

– Jaj de vemek gyevek! – Örökös mosástól barnára

cserzett, sovány kéz simogatja meg gyöngéden a fejem.

– Figyeljék csak, milyen nagyszevűen olvas!

– Ne haragudjék meg, madám Mojse, de egy orosz gyereknek nem szabad a fülébe károgni – szólt rá szigorúan egy omlatag testű, őszes dáma. – Még előbb tanul meg raccsolni, mint gyerekdalokat énekelni.

– Ó, pani Kowalska, csak nem maga akarja oroszra tanítani? Hiszen ha magát utánozza, egész életében „kojbászt” meg „jovat” fog mondani. Nincs igazam, madám Urlaub?

– Majd madám Alekszejeva eldönti, ő művésznő. Párizsban is járt, meg másutt – szólal meg a harmadik vendég.

– Nem az a fontos, hogy mondja, hanem hogy mit – avatkozik be nagyanyám, mire valamennyien udvariasan leteszik a poharat. – Az emberiség férfiakra és nőkre oszlik, és aki férfinak született, viselkedjék férfi módra, aki pedig nőnek, az legyen nő.

Én közben hangosan olvasok, még nem tudva, hogy egy tutajon lakom, és hogy az emberek nem oroszokra, lengyelekre, zsidókra vagy litvánokra oszlanak, hanem azokra, akikre számítani lehet az életben, és azokra, akikre nem lehet számítani. Ez bevált felosztás: a tutajt csak az imént javították ki a tájfun után, amelynek neve Polgárháború, és utasai nagyon jól tudják, mit jelent, ha valaki mindig igazi férfi, s kivált ha igazi nő.

Szeretlek, régi Szmolenszk, mert te vagy gyerekkorombólcsője. Mára csak cserepek maradtak belőled, mint a görög amforákból, vagy még egyszerűbbek: mint a gyerekkoromból. Várad öt ostromnak ellenállt, de se a legutóbbi háborúnak, se a háború utáni építkezésnek nem bírt ellenállni. A híres Moloh-kaput rég felrobbantották, a még híresebb Varég utcádat pedig – nemes ősz hajad, ősiséged jelét – nemrég átkeresztelték a Vörös Flotta útjává, és tizlépésnyire az egykori Királybástya árkától, ahol hajdan az utolsó csepp vérükig védekeztek

lakosaid Mihail Sejin vajda vezérlete alatt, tánchelyiséget építettek...

Nem, nem a tánchelyiségről jut eszembe a gyerekkorom, hanem a Templomról. Kapui tárva voltak mind a négy égtáj felé, és senki se volt kíváncsi a hívő istenének nevére vagy a gyónó lakáscímére. Az Ő neve: Jóság. Gyerekkorom is, a város is tele volt Jósággal, és nem tudom, mi volt e Jóság foglalatata: gyerekkorom-e vagy Szmolenszk?

– Hé, fiúk, segítsetek hazavinni a néni kosarát!

Így szólhatott – és szólt is! – bármelyik járókelő a girbegurba szmolenszki utcákon hancúrozó kölykök bármelyikéhez. S ez a járókelő lehetett orosz vagy észt, tatár, lengyel, cigány vagy görög. Az öregasszony meg kivált. A segítség az élet szabálya volt, mert ez az élet csöppet sem volt könnyű. Persze a segítség a Jóság leg-egyszerűbb formája, de mindenben az első lépés a fő.

A Pokrovszkaja-dombon béreltünk egy kis házat, abban születtem. A postacímünk pedig így hangzott: „Pokrovszkaja-domb, Pavlovék háza”. Szemben, a mély árok túlfelén egy óriási tölgyfa nőtt, amely majdnem teljesen beárnyékolta ágaival a házat. Ma egy ilyen fát minden bizonnyal körülkerítenek és táblával jelölnek meg: „VÉDETT FA”. De ez a tölgy nem érte meg napjainkat: a háborúban a németek kivágták. Nem tudom, hogy a tönkje megmaradt-e, nem akarom látni a gyönyörű fa maradványát, mert mint előre emlékszem rá. Róla pottyant le Metek Kowalski, és eltörte a karját; róla szedett le engem Szergej Ivanovics nagybátyám; ennek ágai közé gabalyodott Aldona, akit Monya Mojse szabadított ki, s ezen az eseten valamennyien jót mulattunk. Aldona ugyanis fejjel lefelé lógva akadt fönn, közszemlére téve rózsaszínű bugyogóját, és úgy böm-bölt, hogy még a tölgy is rengett a nevetéstől egészen a búbjáig. A hatalmas tölgyfa árnyékában békésen megfért egymással orosz és lengyel, zsidó és cigány, tatár és magyar – vajon nem éppen ezért vágták-e ki az átkozott nácik?

– Borja, ha elmész sétálni, vidd el a sőt Janek bácsinak, mondd meg Fatima néninek, hogy megtaláltam neki a szabásmintát, és kérj kölcsön Matvejevnától egy pohár búzadarát...

Anyám hangja most is visszhangzik lelkemben: zsenge korom óta igyekezett belém ültetni a felelősséget, ugyanakkor mintegy mellékesen, hangos szó nélkül belém oltotta a mindennapi létben gyökerező internacionalizmus nemes érzését. És én egy kondérból ettem tatár barátaimmal, és Fatima néni velük együtt nekem is porciózott az aszalt körtéből, a magyar Antal bácsi megengedte, hogy órákig bámészkodjam a kovácsműhelyben, ahol két cigánylegény, Kolja és Szása csapkodott fürgén a kalapáccsal, Matvejevna kecsketejjlel itatott, Aldonába pedig rögvést belészerettem, és számtalanszor megverekedtem érte Ren Pedajasszal. És még ott volt az öreg Hanna néni és a szigorú madám Urlaub és Karl bácsi, és Szamojlo, a vak cigány, és Jansen doktor, és Toivo Lahonen a fuvaros és... Úristen, ki mindenkre terítetted rá árnyékkodat, te vén szláv tölgy!

Hatéves koromban búcsút mondtam a tölgyfának: a soron levő átköltözés után valamelyik kisvárosba, ismét csak visszatértünk Szmolenszkba, de ekkor már a város központjában laktunk, a Dekabristák utcájában. Egy év múlva találkoztam vele egészen váratlanul – kirándultam hozzá. Ez volt életem első kirándulása...

Az első tanítónőmet úgy hívták, hogy... Szégyenszemre nem emlékszem, hogy hívták, de őrá magára annál jobban. Sovány, szigorú és kimért volt, soha nem mosolygott, és mindig sötét ruhában járt, amelytől élesen elvált a hófehér gallér és mandzsetta. Mi, első osztályosok, nagyon-nagyon öregnek, múlt századnak láttuk. És az egyik vasárnapon odarendelt bennünket az iskola elé. Nem mindenkit, csak azokat, akik „kirándulni akarnak”. Én akartam, az elsők között érkeztem oda, a tanítónő megszámolt bennünket, és elvitt a híres szmolenszki Óratoronyhoz, amelynek tövében randevúzott öreg és fiatal, és amely egyúttal az utak mérésének

kiindulópontjául szolgált, s fölültetett bennünket a fürge kis szmolenszki villamosra. És a villamos ledöcögött velünk a Bolsaja Szovjetszkaján a Dnyeperhez. Elhaladtunk a Templom-domb mellett, kijutottunk az óvárosból, átkeltünk a Dnyeper fölött a hídon, és a piacnál leszálltunk. S első tanítónőnk vezérlete alatt elindultunk gyalog a girbegurba utcákon, kerteken és udvarokon át, hogy egyszer csak ott találjuk magunkat – a tölgyfánk-nál.

– Ez városunk legrégebb lakója – mondta első tanítónőnk.

Lehet, hogy nem éppen ezekkel a szavakkal és nem egészen így mondta, de a lényeg az volt, hogy ez a tölgy a krivicsek szent ligetének maradványa, akik Szmolenszk közelében, a mai Gnyezdovban telepedtek meg, ahol most is láthatók óriási temetkeződombjaik. És hogy fölöttébb valószínű, hogy Szmolenszk akkoriban még nem is létezett, csak később keletkezett, amikor a Dnyeperen megindult a rendszeres kereskedelem, és éppen itt, ezeken a fenyvesekkel szegélyezett partokon tudták legkönnyebben lekenni kátránnyal a hosszú, nehéz vontatásoktól megviselt hajókat. Lekenték őket kátránnyal, imádkoztak isteneikhez a szent ligetben, és továbbhajóztak „a varégek földjéről a görögök honába”. És fokozatosan kiépült a város, amely nemcsak első lakosainak munkáját őrizte meg nevében,¹ hanem fenyőerdeinek fűszeres illatát is.

Én előbb érintettem meg a tölgyfát, mint a tanítónőnk fölszólított rá. Biz’ isten mindmáig emlékszem érdes törzsének melegére, őseim dolgos tenyerének, majd vérenek melegére, a Történelem örökké eleven melegére. Akkor érintettem meg először a múltat, s éreztem át először ezt a múltat, elteltem nagyságával, és egyszerre mérhetetlenül gazdaggá váltam. Most pedig rémülten gondolok arra, mi lett volna velem, ha nem találkozom első tanítónőmmel, aki nem abban látta feladatát, hogy

1. Kátrány oroszul: szmola.

teletömje a nebulók fejét ismeretekkel, hogy majdani szakbarbár-robotokat faragjon belőlük, hanem abban, hogy Hazafiakat neveljen.

...Sok-sok évvel később, amikor fiatal tudósokkal találkoztam egy ugyanolyan fiatal városban – még temetője sem volt, amit nem kis büszkeséggel közöltek velem a találkozó szervezői –, azt kérdezték tőlem: mi szükség van a történelemre a tudományos-technikai forradalom évszázadában, azaz az emberi nem új minőségi ugrásának korában? Ugyan mire taníthatja korunk szakembereit a hajdani nagy csaták hősiessége és a régen elporladt uralkodók bölcs előrelátása? És maga a Történelem vajon tudomány-e általában, amikor ma olyan könnyedén mondja azt feketének, amit tegnap még fehérnek tartott? A kérdéseket technikai precizitással és megfontoltsággal tették föl, a hallgatóság lélegzet-visszafojtva várta, hogyan vágom ki magam, én pedig keserűen gondoltam arra, milyen remek jó volt a nem létező Kozma Prutkov, mondván, hogy „a szakember olyan, mint a megdagadt fog”. S nem az a lényeg, mit válaszoltam akkor; az a lényeg, amit akkor és ott láttam: egy temető nélküli várost és múlt nélküli embereket. S megértettem, hogy a bölcsesség és a tudományosság valahogy úgy viszonyul egymáshoz, mint az erkölcsösség és a Büntető Törvénykönyv paragrafusainak ismerete.

A történelem nem hagyja, hogy az ember barbár maradjon, még ha a legeslegkorszerűbb tudomány kiváló szakembere vált is belőle. Legalább két súlyos érvet tud felhozni a maga védelmére: 1. mindez már megtörtént; 2. az ismeretek, bármilyen szédítően újak legyenek is, nem teszik okosabbá az embert. Egy-egy átlagos kortársunk mérhetetlenül többet tud, mint száz évvel ezelőtt a legműveltebb emberek, de vajon azt jelenti-e ez, hogy a mai átlagember okosabb Herzennél csak azért, mert az agya mérhetetlen mennyiségű szükségtelen információt őriz? Így óv meg bennünket a történelem – nem szólva erkölcsi hatásáról – a félműveltség hencegő gögjétől.

A történelem tér- és időbeli kiterjedéssel bír. Az időből csak az ismeretek emelhetik ki, de térbeli leheletét ezek híjával is érzékelní lehet. Vannak szerencsés városok, amelyeknek minden kövéből a történelem lehelete árad, és vannak szerencsés kövek, amelyek magukba sűrítik a történelmet. A szmolenszki vár kövei, az óváros girbegurba Varég utcája – már a neve is! –, a Pokrovszkaja-dombon nőtt öreg tölgyfa, a gnyezdovi temető-dombok, de maga a szmolenszki levegő is a történelmet lehelte rám, s én éreztem és szerettem anélkül, hogy tudtam volna: nemcsak tudomány, hanem istennő.

A Miklós utca – melynek nevét már akkor Dekabristák utcájára változtatták – a vár Miklós-kapujánál ért véget. A kapu fölött egy rozsdás francia ágyúgolyó volt a vastag falban. Nem mint múzeumi tárgy, nem is mint turistasouvenir, hanem mint a múlt harci emléke, úgy, ahogy a napóleoni tüzérség ágyúja belelőtte.

A város parkjában – gyerekkorom Lopatyin-kertjében – egészen a háborúig megmaradtak a középkori tömlöc romjai a gyermekkar-vastagságú rozsdás rácsok maradványaival. Ebben raboskodott valamikor Vaszilij Kocsubej, a zaporozsi Szecs főbírája a maga hűséges Iszkrájával, Ivan Antonovics, a szerencsétlen sorsú cárevics – az orosz történelem „Vasálarc”-osa – és fogoly lengyelek II. Katalin korából. Az ablakmélyedés gránitlapjába egyenetlen betűkkel véste be nevét valamelyik szerencsétlen fogoly.

...Így írtam ezt meg, és így is jelent meg a Junoszty 1982/6-os számában. Nagyon sok levelet kaptam, s közülük az egyikben (a szintén szmolenszki Vlagyimir Alekszejevics Boriszjuk levelében) érdekes folytatását találhattam az előző bekezdésnek:

„...rajta (az ablakmélyedés gránitlapján – B. V.) a következő belekarcolt szó látszott »KABOGRALLO«. Valami abrakadabra ez?... Sokan törték rajta a fejüket. Aztán valaki megfejtette (vagy – tudta), mint kiderült, ez egy betűszó:

KA – Kapitolina

BO – Borisz

GR – Grigorij

AL – Alekszandr

LO – Lopatyin – annak a Lopatyin kormányzónak a gyermekei, aki a városi parkot építette!...”

Ma is sétálhat az ember a Blonyén – így nevezik a város közepén levő parkocskát. „Blonye”, „bolonya”, „zabolony”... Nyelvünkben ez a szó egykor a várak legvédelemből a pontját jelentette, ahová nem juthattak el az ostromlók nyilai, és ahol a nők és gyermekek bújtak meg a városok ostromakor.

Ott, ahol a Szmedinka a Dnyeperbe ömlik, szúrta le az áruló szakács Átkozott Szvjatopolk parancsára az ifjú Gleb herceget, Borisz öccsét. A két fivérből lettek az orosz egyház első szentjei, a Szmedinkából pedig Szmolenszk külvárosa.

Valamikor iskoláskoromban összeírtam híressé lett földijeimet, akik díszére válnak az orosz történelemnek. Nem írom le a teljes névsort, de szmolenszki volt Tvardovszkij és Tuhacsevszkij, Glinka és Przsevalszkij, Pajtyomkin herceg és Nahimov tengernagy, Iszakovszkij és Konyenkov, a szobrász.

1936 júniusában a város vezetői úgy döntöttek, hogy a hajdani várak maradványait is lecsapolják a Molohkapu előtt. Akkor ez egy óriási, bűzös pocsolya volt. Amikor leengedték a vizet, és az iszap leülepedett, másfél méternyi rétegében rengeteg hideg- és tűzfegyvert találtak. Valamennyi kor képviselve volt köztük: a tatár szablyával békésen megfért a század eleji pallos, a géppuskaheveder pedig a párbajpisztoly mellett hevert. A csodának egyszerű magyarázata volt: a sűrű iszap nemcsak a várat valaha ostromló seregek fegyvereit rejtette magában, hanem azokat is, amelyeket a Polgárháború sötét éjszakáin hajítottak belé, nem akarván beszolgáltatni a hatóságoknak.

Elsőnek természetesen a kölykök szereztek tudomást

arról a kincsről. Egyszerre föltámadt a fegyverek Klon-dike-ja, és több tucat hihetetlenül szurtos Tom Sawyer kutatott a kincsek után... Mindenféle mérges bogár csípte őket, piócák tapadtak rájuk, mégsem tudták eltéríteni őket a kutatástól, amíg csak közbe nem lépett a rendőrség, erre azonban csak a harmadik napon került sor. Nekem egy tusát vesztett orosz ismétlőpuska, egy osztrák szurony, egy törött tisztí kard, egy majdnem teljes géppuskaheveder és töméntelen mennyiségű különféle töltény jutott, puskába, revolverbe, pisztolyba valók. Másoknak is szerencsájuk volt, kinek kisebb, kinek nagyobb – nem ez a lényeg. A lényeg az, hogy miközben az ásatást végeztük, mélyen átéreztek a leletek pénzben kifejezhetetlen történelmi értékét. Ez is remek történelmi lecke volt.

...Az ember csak gyerekkorában él magának. Csak gyerekkorában teszi boldoggá saját boldogsága, s érzi jóllakottnak magát, ha megtömte a hasát. Csak gyerekkorában korlátlanul őszinte és korlátlanul szabad. Csak gyerekkorában szép és zseniális mindenki, természetes, mint maga a természet, és nem ismeri a félelmet, akár a természet. Mindez csakis a gyerekkoré – ezért gondolunk rá nosztalgiával, ha megöregszünk, még ha nehéz volt is, mint a katonaköpeny.

– Már nincsenek meg azok a fák, melyek alatt apám járkált – mondta nekem szomorúan egy öregember.

Már nincsenek meg azok a fák, mert „minden elmúlik”, miként a Salamon király gyűrűjébe vésett szavak hirdetik. Minden – kivéve a gyerekkort. Az életünk végéig megmarad bennünk, mert ha a „KI VAGY?” a felnőtt lét terméke, a „MILYEN VAGY?” a gyerekkoré. Mert az ember abban a földben gyökerezik, ahol négykézláb mászott.

Olyan kincset hozok a vásárból, amelyről se a királyok, se a kalózok nem álmodtak. Óvatosan rakosgatom az emlékezés aranylemezeit. Azokról, akik megajándékoztak gyerekkorommal, és saját szívükkel melengettek...

Nem lett volna szabad a világra jönnöm. Még mielőtt elkezdtem volna élni, halálra ítélték az enyéim, rokona-
im és ismerőseim, továbbá Szmolenszk városának valamennyi neves orvosa. Az anyámat emésztő tüdővész utolsó stádiumába lépett, anyám napjai meg voltak számlálva, és mindenki makacsul hangoztatta, hogy a terhességét azonnal meg kell szakítani.

Pedig olyan nagyon vártak! A háború kitepte a férfiakat a nők öleléséből, s azokban a ritka pillanatokban, amikor visszatérhettek otthonukba, a kegyetlenség, a veszedelmek és az ablakok alatt eldördülő lövések megzavarták a szerelmet és a gyöngédséget: kard feküdt a nő és a férfi között, mint Trisztán és Izolda ágyában. A gyerekek kellenetlenül jöttek a világra, mert a férfiak nem maradhattak reggelig sem, és a nők lopva sírtak, miközben kikísérték őket a borzongató sötétségbe. S a halál jóval gyakrabban cserélgette ruháit, mint a legboldobbb divatfi: ma tífusznak öltözve jelent meg, holnap eltévedt golyónak, holnapután himlőnek vagy téves kivégzésnek. És mindenhez erő kellett, és mindenre jutott erő. Mindenre, kivéve a gyerekeket. S én úgy fénylitem föl a kilencévi éjszaka után, mint a régen várt hajnal.

Anyámat pedig tüdővész emésztette.

Engem is, anyámat is egy tanács mentett meg. Halkan hangzott el, s inkább kérdésnek hatott.

– Szülje meg, Ella. A szülés nagy csoda. Talán a legnagyobb minden csoda között.

Hét évvel e halk szavak elhangzása után meghalt Jansen doktor. Szomorú, esős ősz volt, a szürke ég a földhöz lapult, s a horizont akkorára húzódott össze, mint az emberekkel zsúfolt temető. Anyám és én a hideg sárban térdeltünk, és az én hitetlen anyuskám, az elvhű ateista és a komolytalan pogány nő leánya, a vörös tiszt és bolsevik felesége lázasan imádkozott, minden meghajlásnál a temető vizes földjéhez érintve homlokát. S kö-

rös-körül, az egész temetőben mindenütt fedetlen fejű asszonyok és gyerekek és férfiak térdepeltek, különféle nyelveken könyörögve különféle istenekhez. A nyitott koporsó mellett pedig Rogyion Petrov, a rokkant vöröskatona szónokolt és rázta a megmaradt fél kezében sil-des sapkáját.

– Most hát búcsúzunk! Búcsúzunk! Szmolenszkiak, földiek, nem lesz többé Jansen doktorunk. Lehet, hogy nagyobb tudású, lehet, hogy okosabb jön a helyére, de Jansenunk nem lesz soha többé...

...De sajnálom, hogy nem vagyok festő! Ha az lennék, feltétlenül megfesteném a szürke eget, az eső áztatta temetőt, a frissen megásott sirt, a rokkant vöröskatonát. És a feketében térdeplő asszonyokat. Görögkeletieket és katolikusokat, zsidókat és mohamedánokat, lutheránusokat és óhitűeket, vakbuzgókat és szemérmes ateistákat – mindenkit, aki egy se címeccel, se tudományos fokozatokkal, se kitüntetésekkel nem ékesített vidéki orvos lelki üdvösségéért és örök nyugalmaért imádkozott...

Már csak homályosan emlékszem erre az ösztövére, görnyedt hátú férfira, akit én egész életemben öregnek láttam. Hosszú nyelű esernyőjével botozva, hajnaltól késő estig rótt a jókora körzetét, amelybe az összevissza beépült Pokrovszkaja-domb is beletartozott. Szegénykörzet volt, errefelé nem jártak fiákerek, de Jansen doktornak nem is tellett volna rá. Volt ellenben két fáradhatatlan lába, nagy-nagy türelme és adóssága. Az értelmi adóssága népével szemben. És Jansen doktor Szmolenszk kormányzósági városnak egynegyedét járta be nap mint nap, nem ismerve se vasárnapot, se ünnepnapot, mert a betegségek sem tartották be a vásár- és ünnepnapokat, és Jansen doktor emberi életekért harcolt. Télen-nyáron, éjjel-nappal, ha esett, ha fújt.

Jansen doktor csak akkor nézett az órájára, ha pulzust számlált, csak beteghez sietett, de tőle soha nem utasí-

totta vissza a répából főzött teát vagy a csésze cikóriát, ráérősen és részletesen elmagyarázta, hogyan kell ápolni a beteget, mégsem késett el soha. Az ajtó előtt alaposan leveregette magáról a port, havat vagy esőcseppeket – az évszaktól függően –, és amikor bement, először a kályhához lépett. Gondosan megmelengette hosszú, hajlékony, gyöngéd ujjait, halkan kérdezősködött, hogyan kezdődött a betegség, miét fájlalja a beteg, és eddig mit tettek érte. És csak akkor ment oda hozzá, ha már jól megmelegedett a keze. Érintése mindig kellemes volt. Még ma is érzem a bőrömön.

Jansen doktor orvosi és emberi tekintélye jóval nagyobb volt, mint ez manapság egyáltalán elképzelhető. Most, hogy nagyjából leéltem az életemet, nyugodtan állíthatom, hogy az ilyen tekintély spontán keletkezik, magától kristályosodik ki az emberi hála sűrű oldatából. Olyan embereknek jut ki, akikben megvan az a rendkívül ritka adottság, hogy ne önmagukért éljenek, ne magukra gondoljanak, ne magukkal törődjenek, soha senkit ne csapjanak be, és mindig megmondják az igazat, bármilyen keserű is legyen. Az ilyen emberek nem csak szakemberek; a hálás köztudat bölcsnek, majdhogynem szentnek tartja őket. Jansen doktor sem kerülhette el ezt: tőle kérdezték meg, férjhez adják-e a leányt, megvegyék-e a házat, eladják-e a tűzifát, levágják-e a kecskét, kibéküljenek-e a feleségükkel... Atyaisten, mi mindent kérdeztek tőle! Nem tudom, milyen tanácsot adott a doktor az egyes esetekben, de az általa kezelt gyerekek mind ugyanazt reggelizték: zabkását, tejet és fekete kenyeret. Igaz, hogy az a tej más volt. Mint ahogy más volt a kenyér, a víz és más a gyerekkor is.

A szentség mártíromságot követel, ez nem teológiai posztulátum, hanem az élet logikája: az az ember, akit már életében szentté avatnak, nem választhatja meg szabadon a halálát, föltéve, hogy a szent glóriáját nem mesterséges megvilágításnak köszönheti. Jansen doktor Szmolenszk városának szentje volt, ezért különleges mártírhalálra ítéltetett. Nem, nem ő kereste a hősi halált

– a hősi halál kereste meg őt. Ezt a csendes, akkurátus, nagyon szerény, már nem fiatal lettet, aki a legemberibb és legbékésebb foglalkozást űzte.

Jansen doktor a csatorna aknájába fulladt, ahonnan gyerekeket mentett ki. Tudta, kevés esélye van arra, hogy élve kijusson, de nem pazarolta fontolgotásra az időt. Az aknában gyerekek voltak, és ez mindent eldöntött.

Abban az időben a város központját már csatornázták, de a csatorna minduntalan beszakadt, és akkor ott mély aknát ástak. Az akna fölé csörlőt állítottak, arra vödört akasztottak, és azzal merték ki a szivárgó vizet. Hosszas procedúra volt, nem végeztek vele egy nap alatt, a befejezés másnapra maradt, és akkor mi, gyerekek, kerítettük hatalmunkba az egész berendezést. Nem, nemcsak a hintázásban, a gyors zuhanásban és a sötétségből való lassú kiemelkedésben rejlett ennek a szórakozásnak a vonzereje. Ez a zuhanás egyenest a pokolba, melynek levegője tele volt metángázzal, közvetlenül kapcsolódott apáink közelmúltjához, az ő kockázatvállalásukhoz, beszélgetéseikhez, emlékeikhez. Apáink nemcsak a polgárháborút küzdötték végig, hanem a világháborút, a „németet” is, ahol igazi mérgező anyagokat is bevetettek, „gázokat”, amelyekről megfulladtak, megvakultak, megőrültek bajtársaik. E gázok neve – klórfoszgén, klórpikrin, mustárgáz – a mi játékainkban éppúgy jelen volt, mint a felnőttek beszélgetéseiben és a holnap forradalmi csatáink reális veszélyei között. És lélegzetünket visszafojtva, elakadó szívvel zuhantunk alá a bűzös gödörbe, mintha gáztámadásba indulnánk.

Rendszerint egy gyerek állt bele a vödörbe, és kettő tekerte a csörlőt. Egyszer azonban ketten akartak leszállni, és a kötél elszakadt, Jansen doktor arra figyelt föl, hogy két kis kölyök futkos rémülten az akna körül. Őket elküldte segítségért, maga pedig azonnal lemászott az aknába, megtalálta a már eszméletlen gyerekeket, az egyikkel fölkapaszkodott, és máris visszament a mási-

kért. Visszament és rájött, hogy még egyszer nem bír fölkapaszkodni. A gyereket hozzákötötte a kötélmardékhoz, és akkor elvesztette az eszméletét. A gyerekek hamar magukhoz tértek, de Jansen doktort nem lehetett megmenteni.

– Szülje meg, Ella.

Így pusztult el egy bűdös aknában Szmolenszk városának utolsó szentje, aki saját élete árán mentett meg két kisfiút, és engem nemcsak a halála rázott meg, hanem a temetése is. Egész Szmolenszk – a legkisebbtől a legöregebbig – siratta az ő Doktorát.

– Odahaza meg mije volt neki? Egy ágy meg a könyvei – mondta halkan anyám, amikor hazamentünk a temetőből. – Semmi más. Semmi!

Hangjából áhítat csendült ki: egy szentről beszélt, és a szentek nem ismerik a szegénységet.

A vásárból jövök, ezért akaratlanul a halálra gondolok. Az ember évszázadokra termett, ha a semmi máshoz nem mérhető, óriási erőpazarlást nézzük. Az oroszán, megölvén az antilopot, egy teljes napot átalszik jóllakottságában. A hatalmas jávorszarvas, miután ellenfelével egy órát birkózott, fél napig liheg a sűrűben hullámozó horpasszal. Ajtmatov Karanarja egy évig gyűjtötte az erőt, hogy egy fél hónapig ficáncoljon, tomboljon és diadalmaskodjék. Az ember számára az efféle hőstett egy pillanat műve, melyért erőtartalékának oly csekély részét áldozza föl, hogy nincs is szüksége pihenésre.

Az állat célja: leélni a természet által megszabott időt. A benne rejlő energiamennyiség egyenes arányban áll ezzel az idővel; nem annyit herdál el, amennyit akar, hanem csak annyit, amennyire szüksége van, mintha pontos adagoló berendezése lenne; az állat nem ismeri a vágyat, ő a szükségszerűség törvénye szerint él. Vajon nem ezért van az, hogy nem is gyanítja: az élet véges?

Az állat élete: a születéstől a haláláig tartó idő. Az állatok az abszolút időben élnek, fogalmuk sincs arról, hogy létezik relatív idő is. Ebben a relatív időben csak

az ember létezhet, ezért az ő élete sohasem azonos a sírkövére vésett két évszámmal. Több annál, mert magában foglalja azokat a csak általa ismert másodperceket is, amelyek óráknak tetszettek, s azokat a napokat, amelyek úgy elszálltak, mint egy pillanat. Minél magasabb rendű a lelki alkata, annál több a lehetősége arra, hogy ne csak az abszolút időben éljen. Az én szememben minden művészet közös és legnagyobb feladata, hogy meghosszabbítsa az emberi életet, megtöltse értelemmel, megtanítsa az embereket aktívan élni a relatív időben is, azaz kételkedni, érezni és szenvedni.

Ennyit a szellemiségről. De az ember mindennapi, fizikai létére is sokkal több „üzemanyag” jut, mint amennyi ahhoz kell, hogy a természet törvényei szerint éljen. Miért? Mi célból? Hiszen a természetben minden ésszerű, millió és millió év alatt kipróbált és bevált: mint bebizonyosodott, még a vakbélre is szükség van valami okból. De mi célt szolgál ez a szükségleteit sokszorosan meghaladó, óriási energiatartalék?

Én ezt a kérdést ötödik vagy hatodik osztályos koromban tettem föl, amikor eljutottam az elemi fizika megértéséig, és azt hittem, hogy mindenre magyarázatot kapok tőle. És akkor csakugyan mindenre magyarázatot kaptam – kivéve az embert. Azt nem tudtam a fizika segítségével megmagyarázni: ennél a pontnál véget ért az ismeret egyenes vonalú logikája, és elkezdődött a megértés ijesztően sokvariációs logikája. Nekem erről akkor természetesen fogalmam sem volt, de az energiámérleg billegett, és megkérdeztem apámtól, mi végre van belőle annyi az embernek.

– A munkához.

– Értem – mondtam, holott egyáltalán nem értettem, de nem kérdezősködtem tovább.

Ez a tulajdonságom – hogy nem akkor értek egyet beszélgetőtársammal, amikor csakugyan mindent értek, hanem amikor nem értek semmit –, úgy látszik, a természetemből fakad. A mindennapi létben mindig zavart, mert bár hármasnál jobb jegyet sosem szereztem, vígan

gyártottam a magam teóriáit, hipotéziseit, sőt olykor törvényeit is. Egy jó oldala mégis volt ennek a különös tulajdonságomnak: ha nem értettem is, megjegyeztem és magam próbáltam megtalálni a választ. Ma már nem olyan fontos, hogy a válasz többnyire helytelen volt; az élet nem válaszokat követel az embertől, hanem arra való készséget, hogy keresse őket.

Minderről csak azért írok, hogy idézhessem apám szavait, amelyek számomra maradéktalanul meghatározták a létezés értelmét. Ez lett a fő hitvallásom, hitem szimbóluma, világnézetem alfája és ómegája. És valószínűleg nem azért lettem író, mert fejemben az isteni szikrával születtem, hanem mert szentül hittem a szívós, mindennapi, megszállott munka szükségességében.

Apám, miután egyszer elmagyarázta nekem az élet értelmét, többé nem tért vissza erre a témára. Őszintén és ártatlanul örült a napnyugtának vagy egy dallamnak, a csendnek vagy egy könyvnek, valamilyen emberi cselekedetnek vagy az emberi zsenialitásnak. Furcsa volt látni a lovassági szíjakkal körülhurkolt, fegyverekkel teleaggatott tisztet, amint ifjonti hévvel szavalja a Blonnye kellős közepén:

*Azt hinnéd: Zeusz sasát itatva
Hébe, szeles égi cseléd
nevetve földre zúditotta
viharral-habzó serlegét.²*

A vörös parancsnok, aki a németek elleni háborúban légnyomást kapott, és akit a fehér kozákok súlyosan megsebesítettek, égő szemmel, a visszafojtott sírástól remegő hangon szaval. Nevetséges? Valószínűleg nevetséges és végtelenül bárgyú jelenet, de kerek fejű, tágra nyílt szemű és fülű tanújának libabőrös lett tőle a háta. Egyelőre amiatt, hogy részese az ember mindenhatósága fölötti elragadtatásnak, de holnap már a sajátjáénak.

2. Tyutcev: *Tavaszi vihar*. (Szabó Lőrinc fordítása)

Az a fontos, hogy az emberben elültessék ezt a lelkesedést. Hogy találjanak rá időt, tiszta szívet és jó magot.

Viszont a munka szükségességéről, szépségéről, csodátévő erejéről és mágikus tulajdonságairól sohasem esett szó. A munkáról a naplopók fecsegnek – normális ember teszi a dolgát. Igyekvően, precízen, gondosan és szerényen. Hiszen dolgozni anélkül, hogy fennen lobogtatnánk szorgalmunkat, éppoly természetes, mint az, hogy evés közben nem csámcsogunk.

Olykor bámulatosan tisztán emlékszem kisgyerek korom estéire. Még az akkori fogalmak szerint is népes családunk – két gyerek, anyánk, nagyanyánk, nagynénénk, a lánya és még valaki – apám egyetlen fejadagjából s ugyancsak az ő több mint szerény tisztii zsoldjából élt a Pokrovszkaja-dombi szűk házban, ahol senkinek sem volt saját szobája, és rajtam kívül senki sem aludt egyedül. A házhoz veteményeskert is tartozott, ahol mindenki dolgozott, mert a mindennapi kenyérről volt szó; hogy mennyire tud égni a tenyér, ha összezsípi a frissen kigyomlált csalán, azt már olyan apró gyerekként is tudtam, akinek még a férfiak is átadják a helyüket a villamoson.

Egyszóval az estéről. Az őszi vagy a végtelenül hosszú szürkület után beköszöntő téli estéről a petróleumlámpa sárga fénykörében. Apám szerel valamit, vagy cipészkedik, vagy asztaloskodik, azaz foltoz és javít, anyám és nagynéném is foltoz, stoppol vagy átalakít, a nagymama rendszerint a halkan nyikorgó darálót tekeri, len- vagy kendermagot őröl, amit majd holnap a lángosba vagy a vason sült lepénybe kever, mert a kenyér kevés; Gálja és Olja egymást váltva hangosan olvas, én pedig lehetőleg csöndben játszom. Ez a szokásos esti pihenő, és még csak nem is gyanítja senki közülünk, hogy el is lehet nyújtózni egy fotelban és semmivel se terhelni agyunk egyetlen sejtecskéjét sem, hogy órák hosszat lehet bámulni egy fényezett ládába, mások életébe, mintha kulcslyukon át leselkednénk. A művészet – nemcsak az alkotás, hanem a fogyasztás folyamatában

is – komoly, ősidők óta sajátosan tisztelt valami mindnyájunk szemében, és el sem tudjuk képzelni, hogy az irodalmat úgy is be lehet fogadni, hogy közben jobbra-balra bámészkodunk, ásítózunk, eszegetünk, iszogatunk vagy éppen fecsegünk a szomszédnőnkkel. Még áhítattal fogadjuk magunkba az IGÉT, számunkra még nem létezik a „pihenés” az abszolút semmittevés értelmében, és azt, aki nem dolgozik – feltéve, hogy testileg-lelkileg egészséges – eleve negatívan ítéljük meg.

A Dal-féle értelmező szótárból hiányzik a „pihenés” főnév. Csak mint ige szerepel, így: „pihenni”. Érthető: egy olyan nép szemében, amely nehéz munkával kereste meg a betevő falatot, a pihenés csak valami átmeneti, merőben másodrendű és lényegtelen fogalom lehetett. Az orosz ember számára – lett légyen paraszt vagy értelmiségi – a pihenés mindig csak abban állt, hogy az egyik tevékenységet fölváltotta egy másikkal.

Mikor vált öncéllá? Üres időtöltéssé, semmittevéssé, napfényben sütkérezéssé? Észre sem vettük, hogy a pihenés hovatovább aránytalanul nagy helyet foglal el beszélgetéseinkben, terveinkben és ami a legfőbb, érdeklődési körünkben. Hogy tudatunkban a „MUNKA” és a „PIHENÉS” helyet cserélt: azért dolgozunk, hogy pihenhessünk, és nem azért pihenünk, hogy dolgozhassunk. Nem csodálkoznék, ha az új értelmező szótárban a „munká”-t keresném hiába mint főnevet, és csak a „dolgozni” igét találnám. „DOLGOZNI: valamilyen tevékenységet folytatni abból a célból, hogy pénzt keressünk a pihenéshez.”

Azért kelek ki ily hevesen ez ellen az általános felfogás ellen, mert gyerekkoromtól fogva arra neveltek, hogy gyűlöljem és megvessem az emberi társadalom két fekélyét: a semmittevés idealizálását és a szerzés verejtékes, erőltetett, szolgai szenvedélyét. Tisztában vagyok vele, hogy illetlenség a saját családomra hivatkozni, de hát a vásárból jövök, ezért mélyen meghajlok azok előtt, akik belém oltották ezt a megvetést.

Olyan családban nőttem fel, amelyben a racionális aszkézis uralkodott: az edény arra való, hogy egyenek és igyanak belőle, a bútor arra, hogy üljenek és aludjanak rajta, a ruha arra, hogy melegítsen, a ház arra, hogy lakjanak benne és semmi többre. Apámnak ez volt a kedvenc szavajárása.

– Nem az a fontos, miből íszol, hanem hogy kivel.

Amiből egyáltalán nem következik, hogy apám gyakran „felöntött a garatra”: nem vetette meg az italt, de a háború előtt csak nagy ünnepek alkalmával, a háború után pedig legfőljebb még vasárnap került ital az asztalra. Végtelenül szerette az életet, és ugyanilyen végtelenül vendégszerető volt, de szótárában az „inni” igéhez a „tea” főnév társult. S jó, ha még az anyám süttette pirog, de az is ritkaságszámba ment.

A racionális aszkézis elve feltételezi a szükséges megletét és annak hiányát, ami nélkül nyugodtan ellehet az ember. Egy „fölösleges holmink” mégis volt: a könyvek. Apámat gyakran helyezték egyik helyről a másikra, így hát hozzászoktunk a csomagoláshoz. Az áthelyezések rendszerint úgy érték a családot, mint derült égből a villámcsapás. Apa megjött a szolgálatból, mint rendesen, és nem mindjárt a küszöbről jelentette be, hanem előbb levetette a csizmáját, letette a pisztolyát és a derékszíját, kezét mosott, leült az asztalhoz. És csak akkor, mintegy mellékesen közölte:

– Igaz is, áthelyeztek. Holnapután indulunk.

És elkezdődött a csomagolás, ami szintén mentes volt a kapkodástól, mert mindenki tudta, mi a dolga. Az én feladatom volt például a könyvek becsomagolása. Akkor osztották rám ezt a felelősségteljes munkát, amikor akkorára nőttem, mint a ládák, de már akkor sem ellenőrizte senki: szüleim ódivatú fölfogása szerint a bizalmatlanság megalázza az embert.

Ezt persze csak ma tudom; akkor óvatosan, nyögve és krákogva – vaskos fóliánsok is akadtak a könyvek között! – szedegettem le egyik kötetet a másik után a polcról, cipeltem oda őket a ládához, és gondosan elhelyeztem

egyik sort a másik fölé. Nem az a lényeg, hogy rám bízták nemcsak a család, de – ahogy akkor gondoltam – az emberiség legfőbb értékének csomagolását, hanem hogy fizikailag, verejtékezve, fejletlen izmaim sajgásával érzékelttem ezt az óriási értéket. Gyermeki, első, következőképpen legmaradandóbb tapasztalatom révén ismertem meg, micsoda súlya van a századok által ránk hagyományozott emberi munkának. S a könyvek előtt letérdelve – hiszen másképp nem tudtam őket becsomagolni – még öntudatlanul, még ésszel föl nem érve, ösztönösen térdet hajtottam minden korok és népek lángeszű alkotói előtt.

...Azt hiszem, azóta is térden állok az Irodalom előtt. És most a vásárból hazatérőben büszke vagyok rá, hogy erre jutott erőm létem minden zűrzavara és megpróbáltatása közben is.

Apám, egy szűk esztendővel a halála előtt, a hagyományos módon ellátogatott vendégségbe öreg barátjához. A barátja Gorohovecben élt, Gorkij közelében, és apám minden nyáron elindult hozzá, és megtette ezt a több mint négyszáz kilométert személyes közlekedési eszközén, a kerékpárján.

A közelmúltban – a hatvanas években. A tekintélyért vívott harc tombolásának idején. Mikor a rövid bundát sem azért vásárolták már, hogy ne fázzanak, hanem azért, hogy „ők se adják alább másoknál”. Már egy motorkerékpár-tulajdonosra is sajnálkozó együttérzéssel néznek, és már az első kakasszóra sorba állnak az ékszerüzletek előtt, már mázsaszám vásárolják a könyvet, már... Képzeljék csak el, és ha elképzelték, meg fog jelenni önök előtt, ahogy ezzel az áradattal szemben váll-lapok nélküli zubbonyban, tábori sapkában, csizmában rendületlenül ott halad a kerékpárján négy háború résztvevője. Tempósan tapossa a pedált és halad. Szembe. Nem az országúti forgalommal, hanem a kispolgári hiábavalósággal szembe. Ellenére – így talán pontosabb lesz.

Abbahagyom az írást, mert nem látok a könnyektől. Nem az ellágyulás, nem a szomorúság könnyei ezek – hanem a büszkeségé, amit az emberi lélek nagysága miatt érzek. Milyen bölcs nyugalommal nem vett tudomást apám a „megszerzés”, a „beszerzés”, a „megvétel”, az „eladás” szolgalelkű törekvéseiről, amelyekről summázva azt mondhatnánk, hogy „mi sem adjuk alább másoknál”. Hogy az asszonyoknak legyenek ékszerei, a leánynak irhabundája, „neki magának” kocsija, odahaza meg könyvek, amelyeket soha nem nyit ki senki. Micsoda lélek kell ahhoz, hogy kiállja annak a sajtónak szörnyű nyomását, amelynek a neve: „mint mások”!

Szmolenszk utcáin nőttem fel, jóval intenzívebben, mint otthon. Ahogy a Pokrovszkaja-dombról átköltöztünk a központba, a kertek, udvarok, üres fészerek és elhagyott horhosok világát, ahol békésen legelésztek a kecskék, felváltotta a kikövezett udvar, amelyet három oldalról az épület övezett, a negyedik oldalról pedig – a kamrarendszerek végtelen sora. A lomb susogását, a tyúkok kotkodácsolását és a kecskék ideges mekegését pedig a gumitömlős kerekék surrogása, patacsattogás, csikorgás, kopogás, magányos villamos csengetése, ritkán felbukkanó autó kürtölése. Kicsiben mintha a tanyáról átköltöztem volna a fővárosba, a falusi lírából átléptem volna a józan városi prózába.

A szállítás akkoriban alapvetően igáslovakkal történt. Lovak, lovak, lovak – egész gyerekkorom tele volt lópo-fákkal, lófarkokkal, horkantásokkal és nyerítésekkel, a lovak odaadó munkájával és a lovak szenvedésével az eljegesedett meredélyeken. Télen-nyáron sok száz ló poroszkált az egész városban, és a város zengett a verébcsiripeléstől: őket a lovak táplálták, bőkezűen potyogtatva a zabot, ezek az idők a verébnépség aranykora volt. Különben ugyanígy a lovaké is, mivel nem tudok visszaemlékezni rá, hogy a durva – a folklórba a durvaságával

vonult be! – fuvaros meg ne osztotta volna lovával a maga kenyerét, sóját. Még akkor is, amikor hullarészeg volt, mivel a fuvarosok is úgy ittak, „mint a kefekötők”.

...Tíz évvel később – 1941 októberében – a sors ismét összehozott a lovakkal. Éppen kikeveredtem az utolsó bekerítésemből, és egy lovasezred-iskolához kerültem. Szófogadó, jól ugró kis pej ló jutott nekem. Ázsiainak hívták. Minden reggel kedveskedően bökdöste bársonypuha orrával a tenyeremet, és amikor megkapta a darabka sós kenyeret, fejét hálásan dörzsölte oda a vállamhoz, miközben nagyokat fűjt. Rajta tanultam meg vágtatni, lovasmutatványokat végezni, akadályt ugratni, kaszabolni, nyeregből löni, s a pejkóm mindig engedelmes volt, nagyon megkedveltem. Egyik alkalommal, október végén, ha jól emlékszem, a nyitott lovardában gyakoroltunk.

– Felkantározni, mindenki, kivéve az éllovast! Kengyelt meghúzni! Kezet hátra! Tanügetés... in-dulj!...

Ügettünk körbe, hogy elsajátítsuk ezt a nem könnyű lovastudományt – irányítani a lovat csupán a két combunk segítségével –, amikor is motorzúgás hangzott fel, és az ügyeletes elordította magát: „Légiriadó!”...

Épp hogy elindultunk a lovakkal a bokszokhoz, amikor a „Junkersek” zuhanótámadásba mentek át. Az üvöltő vijjogás és dübörgés egyre közeledett, és amikor Ázsiait kötőféken tartva, futva túljutottam a lóistálló kapuján, robbanás hangzott fel, törmelék hullott rám, valami erősen hátba lökött, az én békés pejkóm pedig hirtelen sodródni kezdett a bejárati úton, a kötőfék végén maga után vonszolva engem is. A boksznál talpra ugrottam, valahogy megállítottam a lovat, amikor aztán kikötöttem és körülnéztem, akkor láttam meg, hogy a bombarepeszek az én kis pejkóm jó három bordáját kifordították...

Amikor a légitámadás befejeződött, hatan két oldalról támogatva kivezettük az istállóból a pejkót, és egy régi

lópokrócsra fektettük. A századparancsnok – egy dühös kozákkapitány, miután a németeket cifrán és kacskaringósan elküldte valahová, oda akarta adni a forgópisztolyát, mire én csak legyintettem, és azt mondtam: „Nem!”...

– Sinter vagy te, nem kozák! – bömbölte a kapitány.
– Azonnal lödd agyon a kancát! Könyörülj meg a barátodon, az anyád keservit!...

Akkoriban – bármilyen furcsa is leírni ezt, pedig így van! –, tehát akkoriban, a rég elmúlt időkben minden állat nélkülözhetetlen segítőtársa volt az embernek a létért vívott küzdelemben. Segítőtársai voltak a lovak és a tehenek, a birkák és a kecskék, a kutyák, sőt még a macskák is, mivel a házakban nyüzsögtek az egerek, amelyektől a világon minden asszony misztikusan iszonyodik. A szórakozásból történő állattartást nagyon elítélték, és az akkori idők magasra emelt erkölcsi mércéje szerint ez igazságos dolog is volt: az országnak nem volt elég ennivalója, és a gyerekek gyakran iszonyatosabban éheztek, mint a kóbor kutyák. De a segítőtársaihoz, azokhoz, akik vele együtt dolgoztak, az ember igazságosan jószágos volt; gyerekkorától megszokta, hogy megossa velük darabka kenyerét. Az állatok megnemesítették az embert, nem csupán jóvá, hanem igényessé téve saját magával szemben is. És nem volt már az a tömeges, megható rajongás, mondjuk, a kutyáért, amelynek a helyzete erősen megromlott, az ennek ellenkezőjét igazolni látszó minden külső jel ellenére is. Azért romlott meg, mert a kutya, nem lévén többé a dolgozó közösség tagja, játékszerré lett, és sorsa most már nem igyekezetétől, hanem gazdája szeszélyétől függött.

A fuvarosokkal kezdtem elbeszélésemet, mivel gyermekkoromban nem volt nagyobb élvezet számomra a kocsi-kázásnál. Igaz, nem tudom, miért, de csak télen: a szánok puhán siklottak a letaposott havon, a fagyos szél hidegre csípte az arcot, a lovak vidáman prüszköltek, és az élet valahogy ünnepinek tetszett, és valójában az is

volt. Március közepétől lentről, a Dnyeperről stráfkocsik végtelen sora indult el: a folyó jegéből kifűrészelt – gyékénnyel letakart – jégtömböket szállítottak a városi hűtőházakba. Sok jégre volt szükség, a szmolenszki dombok meredekesek voltak, s az igáslovak megmegcsúsztatva vontatták fölfelé a kaptatón a megrakott szánokat, lefelé viszont üresen siklottak a szánok. Ekkor kellett utolérni őket, és menet közben fölugrani rájuk, de föltétlenül háttal, hogy az ostor a kabát hátát érje. Az ostorszíjak sziszegtek, de legtöbbször azért a gazda egyetértő jóváhagyásával siklottunk lefelé. Vissza, dombnak föl, már bonyolultabb dolog volt fölkapaszkodni, de még ilyenkor is akadtak olyan fuvarosok, akik megértették e gyermeki szenvedélyt. A fuvarosszánokon kívül voltak még könnyű bérkocsik, szánkók, alacsony parasztszánok, faszállító szekerek, de a fuvarosszán volt a legáltalánosabb meg a legdemokratikusabb, ezért ezt részesítettük előnyben.

Gépkocsi kevés volt. Mind egy szálig ismertük őket, jómagam viszont egy sárga személykocsira ügyeltem különösen, amelyik elég sokáig üldözött. Nem tudom, kié lehetett, mivel akkor szerencsém volt, és idejében sikerült meglépnem. A sárga autó azért üldözött, mert egyszer egy botot hajítottam a kerekei alá: olyan érdekes, ahogy a bot összeroppan, nem igaz? Így aztán el is hajítottam a botot, de elvétettem a dobást, és a bot a sofőr fején csattant, mivelhogy a kocsi nyitott volt. A vezető hihetetlenül megsértődött, és sokáig bosszút próbált állni rajtam, de ismétlem, mindig én vettem észre elsőnek. Hamarosan viszont egészen hihetetlen esemény történt.

A harmincas évek legelején az a törzs, ahol édesapám szolgált, kezdte lecserélni az autóparkot, hulladékanyag-nak írva le az öreg kocsikat. Apám akkor azt javasolta, hogy ne dobják ki ezeket az ócskaságokat, hanem javítsák meg őket, és hozzák létre a gépkocsirajongók klubját, ahogy ezt akkoriban nevezték. Apámat megértették, támogatták és... rendelkezésére bocsátottak három leírt

gépkecsit, meg a régi kocsiszínt. Ott helyezkedett el az új sportstadionnal szemben, amit a Lopatyin-kert mellett egykor elterülő téren építettek; ott állt az 1812-es év hőseinek emelt vas emlékkápolna, két oldalán egy-egy bronzágyúval; ezeknek a tetejéről néztem végig életem első labdarúgó-mérkőzéseit.

Három gépkocsi volt: a „White” márkájú teherautó, egy ugyanilyen öreg „Benz”, és egy „Ruszobalt” elnevezésű, remek orosz személyautó. A kocsikat nemcsak a márkájuk és a rendeltetésük különböztette meg egymástól, mindegyiknek megvolt a maga egyéni különlegessége is. Minden porcikájukat ismertem, örökösen a garázsban tanyáztam, a vizsgákon súgtam az autórajongó katonáknak, segítettem apámnak, amennyit s amiben csak tudtam, és most szeretnék visszaemlékezni legalább a két teherautóra.

A „White”-nak tömör kerékabroncsai voltak. Vagyis nem a szokásos gumibroncs (tömlő és köpeny), hanem tömör gumival bevont fémbroncs. Ennek következtében nyáron ez a kocsi irgalmatlanul rázott, télen meg csúszkált, befarolt, minden kis dombon irányíthatatlanná vált, és minthogy Szmolenszkban csak dombok voltak, télen apám csak nagy ritkán használta ezt a kocsit. Ezenkívül ennek a kocsinak olyan alacsony volt az oldalpalánkja, hogy apám a platóra ültette az embereket, ott viszont már elviselhetetlenül rázott. Vezetőfülkéje nem volt, az ülés deszkából készült és a kormány pontosan középen helyezkedett el. Nem tudom, miért, apám mégis ezen a kocsin oktatta leggyakrabban a katonáit.

Amilyen esetlenül hosszúnak látszott a „White”, ugyanolyan esetlenül kurtának tűnt a „Benz”. Ez a kocsi láncmeghajtású volt, s így, mivel a fék a kardántengelyen helyezkedett el, láncszakadás esetén a kocsi teljesen kormányozhatatlanná vált. Akkor volt igazán pikáns a dolog, ha figyelembe vesszük a hosszú, kanyargós szmolenszki meredélyeket. Ezenkívül a „Benz” kúpkapcsolású volt, ami gyakran beragadt, ilyenkor aztán vagy

a kapcsolt sebességfokozaton „fűrészeltünk”, vagy apám leállította a motort, és bemászott a kocsi alá, hogy szétkapcsolja azt, ami nem akart szétkapcsolódni. Ez sokkal gyakrabban megtörtént, mintsem képzelné az ember; a kis teherautó olyan szeszélyes volt, mint valami élőlény.

A legeredetibb azonban a kürtje volt. A gépkocsitól elkülönülten, önállóan élte a maga életét egy kis fogantyúval ellátott sziréna alakjában (ez a fogantyú a vízvezeték elzárójához hasonlított), és ezt kellett csavarni, lehetőleg minél gyorsabban. Nyilvánvaló, hogy az, aki a kormánynál ült, ezzel nem tudott foglalkozni, így a sziréna az utasra volt bízva. S mivel a szmolenszkiak úgy járkáltak az utcákon, ahogy, amikor és amerre akartak, így azután a mi szirénánk állandóan, lázasan vijjogott, és a gyerkőcök az egész városban tévedhetetlenül megállapították:

– Borka papája nyargal a tragacson!

A legbonyolultabb helyzet akkor alakult ki, amikor a kürtöt a mamának kellett kezelnie. Enyhén szólva ideges természetű asszony volt, akit könnyen ki lehetett hozni a sodrából, félt a gépkocsiktól, mind a két kezével igyekezett görcsösen kapaszkodni, így a szirénát nem volt mivel forgatnia. Az emberek meg ott csetlettek-botlottak a kerekek előtt, ügyet se vetve a „Benz”-ünk félelmetes dübörgésére, ilyenkor azután a mama gyöngé tüdejének minden erejével így kiáltozott:

– Polgártársnő! Madám! Elvtárs! Kérem! Nézzon szét!

És ha ehhez még figyelembe vesszük, hogy a „Benz” ülése a finom rugók sokaságától olyan volt, mint egy pehelypárna, a szmolenszki útburkolat viszont távolról sem az autózáshoz készült, akkor elképzeltethetjük, milyen is volt ez az utazás. Az utasok minden kátyúnál fölrepültek a kocsi palánkja fölé, kockáztatva ezzel, hogy a nagy semmibe ereszkednek le; apám eközben a kormányba kapaszkodott, az asszonyok – a szoknyájukba, engem

meg az kapott el, akinek még akadt szabad keze. Egyszóval ezek felejtethetetlen utazások voltak.

Igaz, ha teljesen őszinte akarok lenni, akkor el kell mondanom, hogy apám gyakrabban feküdt a kocsik alatt, mint utazott rajtuk. Ez örökös tréfálkozásra adott okot, de apám értette a tréfát, s elsőként nevetett rajta. Olyan roncsokat kunyerált el, amelyeket a katonák szinte az ölükben vittek át a törzs garázsából a stadion melletti kocsiszínbe. El lehet képzelni, mennyi energiát fordított apám arra, hogy életet leheljen ezekbe az autóhullákba. Soha nem hagyta abba, amit elkezdett, makacsul hitte, hogy minden egyedül az akaraton és a munkán múlik. És ő soha egyikben sem szenvedett hiányt.

A garázsunkban nem volt villany: ebben az ablaktalan, cementpadlós, sötét kazamatában csak egy munkapad, egy homokosláda meg egy hordó benzín állt. Az volt a helyzet, hogy benzinkút akkoriban még nem létezett, apám a benzint nagyban kapta meg, így azután ott kellett őriznünk a garázsban. Egyszer csak a csoda mentett meg bennünket attól, hogy felrobbanjunk.

Késő ősszel történt, és a garázsajtó csukva volt. A munkapadon egy viharlámpa pislogott, apám meg a „Benz” alatt feküdt egy leterített nemezdarabon, és a nevezetes kúposkapcsolót szabályozta. Én a munkapad meg a „Benz” között ingáztam, kézbe adogatva a szükséges szerszámokat, és közben harsányan énekeltem. Soha nem volt se hallásom, se hangom, volt viszont – de ez aztán egész napra való – valami ellenállhatatlan vágy bennem, hogy teli torokból énekeljek. Harsányan fújtam hát az egyik dalt, amely tompán visszhangzott a téglaboltívek alatt, amikor is kialudt a lámpa. E pillanatban épp a soron lévő csavarkulcsot adtam át apámnak, aki így szólt hozzám:

– A gyufa ott van a munkapad fölött, a kispolcon. Meg tudod gyújtani egyedül is?

– Meg – feleltem, és ráléptem a petróleumlámpára, ami ott állt a nemezlapon, megvilágítva apámnak a vállát.

Reccsenés hallatszott, és sötét lett, majd pedig a nemzslapon tűzerecskék futottak szerteszét. Még hangsabban énekeltem, mivel hirtelen megmagyarázhatatlan lelkesedési hullám csapott fel bennem. A nagy nótázás közben alig hallottam az üvegroppanást és apám feszült, de nyugodt hangját:

– Nyisd ki az ajtót, és menj ki! Nyisd ki az ajtót, és menj ki!

Mint később kiderült, apám nyomban kiugrott a kocsialól, amikor a lárnypára rátapostam. Ezt megelőzően szétkapcsolta a váltót, a zubbonya viszont beleakadt a váltókarba; így fekve akarta gyorsan kidobni magát a „Benz” alól, de azt nem látta, hogy a ruhája megakadt. Amíg én a terjedő tűz imbolygó fényénél az ajtózárat keresgéltem és kinyitottam a súlyos ajtót, apám zubbonyát állig széthasítva, letépte magát a váltókarról, kigurult a kocsialól, és a benzines hordóhoz ugrott. Emlékszem, hirtelen fényes láng lobbant fel, miközben én még mindig az ajtót nyitogattam. A hordó hatalmas volt, apám nem bírta eldönteni, csak billegtetette egyik pereméről a másikra; a benzin kifröccsent, és apám szakadt zubbonya meg a két keze lángolni kezdett. Természetesen a benzin égett, ami a kezére fröccsent, de mindmáig emlékszem a tenyerén futkosó kis kékes lángnyelvekre. Végre le tudta dönteni a benzines hordót, és odakiáltott nekem, hogy húzódjak a legtávolabbi sarokba, aztán gyorsan kigurította a lángoló hordót az udvarra. Ott robbant fel, mint egy igazi bomba, de apámnak egy pillanattal korábban sikerült a ház sarka mögé vetnie magát, és az udvaron sem lett baja senkinek, bár majdnem minden lakásban kitört az ablaküveg.

– Mamlasz! – mondta apám, miközben eloltotta a tűz maradványait.

Ez volt a legszörnyűbb káromkodása. Különben nem is volt több ennél az egynél: jelentését mindig a hangsúly határozta meg. Mit mondjak, apám nagy mestere volt a káromkodásnak...

Nyáron minden évben elutaztunk a városból, bár a

csöndes Szmolenszk alig különbözött a falutól: persze, por az több volt, mint falun. Mégis elutaztunk – gondolom, megszokásból –, először Viszokojéba, aztán hol itt, hol ott vettünk ki bérbe valamit. A mama szerette Vonljarovót, és apám a májusi ünnepekkor – ezek voltak az egyedüli garantáltan szabad napok a parancsnokok számára – elindult szerződést kötni. Három kocsi állt teljesen és ellenőrzés nélkül a rendelkezésére, de mi persze kerékpáron mentünk. Emlékszem az indulás előtti beszélgetésre:

– Nem tehetem, Ella, nincs hozzá jogom. Amikor majd költözködünk, akkor bemegyek a törzshöz, és kérek engedélyt.

– Nem engedem el veled Boriszt!

– Nem mindegy neki, hogy min utazik?

Apa kerékpárján utaztam. Vajon hány apa nem állta volna meg, nem állja meg és nem áll ellen a csábításnak, és állami kocsin fuvarozza a gyermekét abban az életkorban, amikor a tények bevésszűdnek az emlékezetbe, az okok viszont elfelejtűdnek, amikor még csak formálűdik a „szabad” és a „nem szabad”, amikor egy gűgűs pillantás a gűpkocsibűl egyenűrtűkű a gűpkocsihoz való joggal, és olykor tűnkretheti a lelket őrűkre. És ez különűsen a fiűgyerekekre vonatkozűk, mivel ha asszonyok szűlik is őket, fűrűfiak lesznek belűlűk.

...Csukjűk be a szeműket és kűpzeljűk el: a mai országűton, amely tűmve van „Zsigulikkal”, „Zaporozsecekkel”, „Moszkvicsokkal” és „Vulgűkkal”, tempűsan taposva a pedűlt, egy őregember kerűkpűrozűk vűll-lapok nűlkűli tisztű zubzonyban, csizműban és fehér vűszonsapkűban. Tűl van műr a hetvenen, bal kezűnek mutatűujja hiűnyzik, tűdejűt gűzok roncsoltűk, vűlla atűlűve. És műgis – halad. Szembe az áradattal.

Ellenűre...

Vonljarovűba el lehetűtt jutni az országűton, és el lehetűtt jutni a moszkvai műűton is, apűm azonban a harmadűk utat vűlasztotta. Nem kell ezt valami eredeti-

eskedésre való törekvésnek venni – apámból ez tökéletesen hiányzott –, az viszont mindig megvolt benne, hogy az én látókörömet tágítsa. Így azután azon az ösvényen indultunk el, amely ott húzódott a vasúti sínek mentén. Betonkeményre volt taposva, jól lehetett rajta hajtani. Én a vázon ültem, a kormányt fogtam, apám meg tempósan taposta a pedált, így kerékpároztunk. Mármint a sima úton meg a lejtőn, a meredekre gyalog mentünk fel, ilyenkor aztán elbeszélgettünk mindenféléről, még semmiségekről is – az egész világon így társalognak a gyerekekkel, a felnőttekkel viszont csak Oroszországban. A lényeg nem is a beszélgetés – végeredményben az egész gyerekornak olyan egyformák a beszélgetései –, hanem hogy mi történt útközben. Azon a harmadik úton, amit apámmal oda-vissza megtettünk, s lemértük, de nem a vonaton megtett idővel, nem a gépkocsi kilométerórájával – hanem a saját lábunkkal, a saját sebességünkkel, a saját időnkkel, s közben megértettem, hogy a meredek előtt pihennie kell az embernek, a hegy tetején elfúl a lélegzete, érzed, hányat lépsz körülbelül egy kilométernyi úton, és értékelni tudod, mi is az a pihenő, egy korty víz, egy darab kenyér az apád kezéből. Olykor úgy érzem, hogy mindazokat a magyarázatokat – hogy a gépkocsik nem az övéi, és a benzin sem az övé, hogy... – apám egyetlen céllal kezdeményezte: azért, hogy megmutassa, két pont közti távolságot nem mindig hasznos összekötni kíméletlenül egyenes vonallal...

Azért írok a családomról és gyerekkoromról, mert mindenemet nekik köszönhetem. Persze hogy idealizálom a gyerekkoromat is, a családomat is, de mennyivel természetesebb idealizálni a szüleinket, mint szigorú valóságérzéssel előszámlálni a hibáikat! De minthogy nem csupán otthon nőttem fel, nem tudom elfelejteni azt sem, amit az utánam jövők szerencsére nem ismernek.

Szerencsefia voltam: apám parancsnoki ellátmányt kapott, és hetenként kétszer ebédet a családjá számára.

Vagyis a mamának, Gáljának meg nekem, de hiszen ott volt még a nagymama, Olja, Tánya néni és még valaki. Mégis szerencsefia voltam, és irigyeltek. Azóta soha nem eszem az utcán: attól félek, hogy újra meglátom azokat az éhes tekinteteket a harmincas évekből. Iszonyúan félek.

Próbálok megszabadulni a mai arcoktól, és visszaemlékezni kortársaimra a régi napokból. Az idő elmosta őket, és nincs hozzá ereje, hogy hozzáadjon némi szint halovány vonásaikhoz. És látom a hétéves kislányok lábán a petyhüdt, vénasszonyos bőrt, a nyolcéves kisfiúkon – a tréfa kedvéért! – szénnel pontosan kirajzolt bordákat, a beesett, szinte befelé növvő orcákat és a kisfiúk és kislányok komoly, ijesztően komoly szemét.

...Vajon hová néztek ilyen nem gyermekien komoly figyelemmel az én kis barátaim? A holnap jóllakottságába? Ez is eljött, jóllaktunk, mosolyogtunk, vidám dalokat énekeltünk és... És kimentünk a frontra. És a fasiszta harckocsik elakadtak a húszmillió halottunkból rakott barikádon...

Egy ideje – lehet, hogy öregszem? – az élet olyannak tűnik számomra, mint egy púpos híd, amely a szülők partjáról a gyerekek partjaig vezet. Először fölfelé megyünk e hídon, a nagy kapkodásban lihegve, és mit sem látva a jövőből; amikor azután a híd közepére érünk, kifújjuk magunkat, s reménykedve szemléljük a másik, a túlsó partot, és ereszkedni kezdünk lefelé. És van egy bizonyos szint ezen az ereszkedőn, amely alatt már nem látod a gyermekkorodat, mert leélt életed púpos hídja eltakarja előled a kilátást. Meg kell találnod ezt a pontot, visszaemlékezéseidnek ezt a zenitjét, mert elengedhetetlenül szükséges visszanézni, mivel *ott* kérdezni fognak. Azon a parton, ahol mi – csak vendégek vagyunk. Olykor bosszantó, olykor elviselhető, olykor túl sokáig elüldögélő, de mindig – hívatlan vendégek. Nem azért, mintha a gyerekekre a naiv kegyetlenség lenne jellemző,

hanem azért, mert az öregségnek csak akkor van joga a tiszteletre, amikor az ifjúságnak szüksége van az öregek tapasztalataira...

Két korszak kereszteződésénél születtem, és ebben is szerencsésnek mondhatom magam. Görcsök közepette és gyötrelmesen haldokolt a bennünk élő tegnapi Orosz-hon, ám halálos ágya mellett még ügyetlenül, de annál lármásabban buzgólkodott már a holnapi Oroszország. Harsány lelkesedéssel vágtuk el az öreg gyökereket, lassan növekedtek az újak; Oroszország már elhagyta a „Tegnap” állomását, de még nem érkezett meg a „Holnap”-hoz, és szedett-vedett vagonjai csörömpölve, ijedten ugráltak a napok váltóin, miközben a Polgárháború lövések szaggatta éjszakájából a holnap bíborpiros haj-nala felé száguldottak. Repült előre mozdonyunk.

Még semmit sem raktunk a helyére, rendeztünk és osztályoztunk. Minden egy kupacban volt, mint egy váróteremben: a naiv maximalizmus és a NEP súlyos bankói, a világforradalomba vetett hit és a Harcos Ateisták Szövetségének lázas aktivitása; a szabadságot még összetévesztették a szabadossággal; még éppúgy sorolhatta magát bárki az „egyetértők”, mint az „egyet nem értők” közé (az akkori kérdőíveken volt is ilyen rovat!); az iskolákban megszüntették a történelem tanítását, az irodalomórákon pedig bőszen vitatkoztak arról, érdemes-e foglalkozni az udvaronc Puskinnal, és tartósan száműzték a tantervből a földbirtokos Turgenyevet és a zavaros fejű Dosztojevszkijt.

Most úgy látom, hogy akkor naivan és megrészegülten bújócskáztunk, bekötött szemmel kerestünk valami nagyon fontosat. S közben azok, akik körülöttünk álltak, kacagtak, tapsoltak, örvendeztek. Azok ellenben, akik középen kapkodtak ide-oda, nem nevettek. De mi semmit sem vettünk észre. Mellünket a győzelem diadalmamora feszítette.

Ebben a bújócskázásban omlott le a régi kultúra s jött létre az új. A múltnak és mindannak tagadása, ami a

legcsekélyebb mértékben is emlékeztetett a múltra, anynyira általános, türelmetlen és korszerű volt, hogy eszébe sem juthatott senkinek a Diadalív lerombolásán, a Maloh-kapu köveinek érthetetlen szeszélyből történt széthordásán vagy a Megváltó templomának fölrobbantásán siránkozni. Azaz voltak persze, akiknek eszükbe jutott, egyesek bánkódtak, sőt akadtak, akik cselekedtek is (hiszen a Diadalív végül is megmenekült!), de ez az emberáradattól, a dübörgő tapstól, a kürtök harsogásától, a dobok pergésétől, az ünnepélyesen zengő daloktól távol történt: „Éjjel-nappal őrhelyünkön állunk: fáradtságot mi nem ismerünk...” Élt az ünnep légköre: mi ebben a légkörben nőttünk fel.

...Nem gondolják, hogy az ünnepi hangulatban az emberek leszoknak a gondolkodásról? Arról, hogy a veszteségekre, a bánatra, a hiányokra, a fájdalmakra gondoljanak? Az örömteli napokban senkinek se jut eszébe ilyesmi, hiszen maguk az örömteli napok is akkor kezdődtek, amikor az emberek legalább egy kis időre kiszakították magukat a nehézségek szorításából. De képzeljék el, mire gondolnak egy lakodalomban, s mire egy temetésen – micsoda színterek a töprengéshez, nem igaz? És ez természetes. Nem, eszem ágában sincs ellenezni az örömet, szükség van rá, de ne feledjük, hogy az örömteli napokban mindig szentimentálisabbak és megbocsátóbbak vagyunk, mint a hétköznapiakon.

Anyánk öléből pottyannunk az életbe. Ez így van. De minek? Azért, hogy harcba szálljunk, vagy kegyelmet kérjünk? Virágot szakítsunk a kedvesünknek, vagy belevizeljük a forrásba? Testünkkel védelmezzük a barátunkat, vagy egy leányzót tapogassunk?

A célt, amelyért anyánk öléből megérkezünk az életbe, az apák határozzák meg. Anyánk erőt és egészséget ad ehhez az apai célhoz, ha a szerelem gyümölcse va-

gyunk, és nem az izzadás gerjedelemé. A szerelemnek és kötelességnek e kölcsönös kapcsolatán áll mindedig a világ.

Apám ingadozás nélkül elfogadta az Októberi Forradalmat, de mégiscsak az elvetésre ítélt kultúra gyermeke volt. Nem szólva anyámról és nagyanymról – a nők általában konzervatívabbak, márpedig ők teremtik meg azt a sajátos családi légkört, amelybe ha egyszer belekóstol az ember, magával hordja élete végéig. Így volt ez minden családban, amely ösztönösen törekedett továbbadni nekünk a tegnapi erkölcsöt, miközben az utca – a szó legtágabb értelmében – már diadalmasan lobogtatta a holnap erkölcsét. Ám ez nem szakított szét bennünket, nem keltett diszharmóniát, nem hozott konfliktusokat; éppen a kettős hatás alatt jött létre végső fokon az az öntvény, amelyet nem tudott beszakítani Kruppék acélja sem.

Természetesen nemcsak a külső és a belső környezet nevel, hanem a legváratlanabb és nehezen megjósolható hatások összessége, a család, az udvar, az utca, a gyermek- és felnőttkollektívák tekintélyeinek összessége. A nevelés nem foglalkozás, hanem hivatás, tehetség, isteni adomány, és nagyanym bőven meg volt áldva ezzel a nemes isteni adománnyal. Az én gyermeki lelkületű, örökké fantáziáló, lányos alakját, elevenségét és komolytalanságát élete végéig megőrző nagyanym.

...A nagyobbik szobánkban ülök, és az igyekezettől kidugom a nyelvem, miközben apám topográfiai ceruzáival kiszínezem az egybekötött, vastag *Nyiva* illusztrációit. Nagyanym mellettem ül, hosszú, szűzdohányból sodort cigarettát szív, és a Nagy Napóleont próbálja kirakni. Ekkor bejön anyám. Sírva, üres kosárral.

– A csavargó kölykök az egész kenyerünket ellopták! Nagyanym rendíthetetlen nyugalommal kiereszt egy jókora füstpamacsot (akkoriban még nem tudták, hogy a dohányzás ártalmas).

– Ugyan, Ellocska, ne törődj vele. Fűtyülj rá. Sokkal fontosabb, hogy hová tegyem a treff kilencest.

– Mama, a te komolytalanságod túlmegy minden határon. Holnapig egy falat kenyeret se látunk!

– Mi holnapig nem látunk, de hány napja nem láttak azok a koszos kis csavargók? Hagyd abba a siráncozást, Ella, és mondd meg nekem, hová tegyem ezt a szerencsétlen treff kilencest...

Ez nagyanyám.

Ha a legnagyobb ágyat kihúzzuk a szoba közepére, és ráállítjuk a tetejére az ebédlőasztalt a lábaival fölfelé, akkor már kész is a hajó. És ha megkérem a nagyanyám, hogy legyen a királynő, akkor egy perc múlva, koronával a fején, méltóságteljes léptekkel belejt a szobába.

– Ki vagy, ó, idegen?

– Genovai születésű vagyok, felséges asszonyom, a nevem Kolumbusz Kristóf.

Ekkor egészen váratlanul betoppan a mama.

– Te jó isten, mi történik itt?

– Nagy felfedező útra bocsátom Kolumbusz Kristófot, Ella – mondja ünnepélyesen Spanyol Izabella. – Csak ilyen karavellákon lehet felfedezni a még felfedezetlen Amerikát.

Ez nagyanyám.

...– Ella, a Krisztus Színeváltozása templomában petróleumot osztanak. Hol a kanna?

Eltűnt a petróleum, a cukor, a gersli, a napraforgóolaj, a gyufa és a só. A kenyeret pedig jegyre kezdték árusítani. A pompás fekete kenyeret, amelynek illatától még ma is összefut a nyálam, akkor kiporciózták. Egy adag kenyér – fél font. Húsz deka.

Nagyanya fogja a kannát, és beáll a hosszú sorba. A sorban még bőven akadnak „volt urak” (akkoriban „megfosztottaknak” nevezték őket hivatalosan, mint-hogy megfosztották őket a szavazati jogtól), és nagy-

anyám átadja magát emlékeinek és a francia társalgás örömeinek.

Ó, ezek a sorok! Mint kenyérre várakozó sorok tűntek föl először, és makacsul tovább élnek sokat szenvedett hazánkban, most már mint „amit adnak” sorok. Először Pétervár munkáskerületeiben bukkantak föl, azután fokozatosan átalakult a társadalmi összetételük, egészen addig, amíg sikerült végleg átrendezniük Oroszország lakosságát. Melyik költő, melyik prózaíró vállalkoznék arra, hogy leírja ezt a „Ki az utolsó?”-t és „Mit adnak?”-ot?

Két óra múlva nagyanyám petróleum, sőt kanna nélkül tér vissza.

– Ella, fantasztikus szerencsénk van! Fantasztikus! Véletlenül összefutottam madám Kosztantiadival... emlékszel madám Kosztantiadira? Képzeld, az operett-színházban dolgozik, és holnap beviszi Borenykát a *Montmartre-i ibolyá*-ra!

– Minek egy hatéves gyereknek operett? Hogy megtanulja azt, hogy „nem sok, amire kérem, ha szeret kicsikét”?

– Inkább a művészetből tanulja meg, mint az utcán! Amellett én is ott leszek.

– És hol a kanna?

– Kanna? Miféle kanna? Ja, a petróleumos kanna? Odaadtam madám Kosztantiadinak. Képzeld, már egy hónapja se főzni, se világítani nem tudott, mert nem volt mivel!

Ez nagyanyám.

...Szmolenszk kellős közepén, a Blonyén üldögélünk. Én véget nem érő „miért”-ekkel nyaggatom nagyanyámat, nem hagyva, hogy francia regényét élvezze. Hogy békén hagyjam, megszegi házunk egyik alaptörvényét: azt, hogy az utcán nem szabad enni. Vesz egy tölcsér fagylaltot; az ostyába az van belenyomva, hogy „BORJA”. Előre is élvezzük, én a fagylaltot, ő végre a regényt. Már nyújtom a nyelvem, hogy lenyaljak egy olvadozó

csöppecskét a tölcser pereméről, amikor hirtelen ott terem mellettünk egy rongyos ruhájú kislány. Fekete gyöngyszeme naiv elragadtatással tapad a fagylaltomra. Féltékenyen összehúzó a szemem...

– Micsoda bájos kis jószág! – kiált föl nagyanyám, ölébe ejtve a könyvet. – Felnőtt nők néznek így a briliánsokra. És milyen kecsesen áll! Istenem, mire vársz, Borja? Ha igazi férfi vagy, azonnal odaadod a fagylaltodat ennek a bájos kis ismeretlennek!

Ez nagyanyám.

...Apám valaha képek másolásával szórakozott, s a Pokrovszkaja-dombi ház egyik szobájában ott függött az *Iván cárevics és a szürke farkas*, az *Aljonuska*, a *Vitézek* meg még valami. Téli estéken nagyanyám és én bementünk abba a szobába. Nagyanya nyitva hagyta a nagy szobába nyíló ajtót, hogy a petróleumlámpa fénye apám valamelyik képére essen. Leültünk a kép elé, és...

– Kora hajnalban három orosz vitéz útnak indult, hogy kifürkéssze az ellenséget – kezdte titokzatosan fojtott hangon nagyanyám. – Sokáig lovagoltak, a puha árvalányhaj nesztelenül lelapult a lovak patája alatt...

És Vasznyecov vitézei életre keltek a petróleumlámpa hunyorgó fényében. Ott ügettek a sztyeppen, hogy kifürkésszék az ellenséget, majd kegyetlen tusában összecsaptak vele. Sziszegtek a nyílveesszők, villogtak a szabályák, nyerítettek a lovak, jajgattak a sebesültek...

– Látod, látod? Öt ellenséges vitéz vetette rá magát az egy Aljosa Popovicsra! – kiáltotta lelkesen nagyanyám. – Jaj de nehéz dolga van! Ne hagyd magad, Aljosa!

– Aljosa! – kiáltottuk teli torokból ketten egyszerre. – Ne hagyd magad!

Lelkes kiáltozásunk fölverte a házat, de egyszer sem mondta senki nagyanyámnak, hogy minek tömi ilyen számárságokkal egy kisgyerek fejét. Ellenkezőleg, amikor véget ért a „mozink” – és mindig a jó győzelmével ért véget –, berontottam a nagy szobába, már a küszöbön lelkesen mesélni kezdtem, mit láttam az előbb,

mindenki élénk figyelemmel hallgatott, és a legnagyobb komolysággal kérdezgetett a három dalia küzdelméről vagy a cárleány csodálatos megmeneküléséről.

Ez nagyanyám.

...A városközpontban lakunk, és én a Bubnov nevét viselő, tizenhármas számú mintaiskola első osztályában tanulok, amely az Óratoronnyal szemben áll. Egyszer csak nagyanyám az örömtől ragyogva állít haza:

– Képzeld, Ella! Sikerült elhelyezkednem jegyszedőnek a tizenötös zsinagógába!

Nagyanyám sok mindent összekevert komolytalanságában – ezt a komolytalanságát megható módon átmenette három forradalmon, a német és a polgárháborún, a NEP-korszakon, a kollektivizáláson és az első ötéves tervek idején is. A zsinagógából mozit csináltak, amelyet nagy büszkén „tizenötödiknek” neveztek el, holott az egész városban nem volt belőlük összesen egy tucat. Nagyanyámnak ezzel a bejelentésével kezdődött ismerkedésem a mozival, minthogy a mozi közelebb esett hozzánk, mint az iskola.

Nagyanya minden reggel fogott egy tonettszékét, betette fonott szatyrába a szemüvegét és a soros, megviselt küllemű regényt, és munkába indult. Különben nem kedvelte ezt a szót, és mindig azt mondta, hogy „szolgálatba” megy. Egyszóval megérkezve a „szolgálatba”, sarkig tárta az ajtót, letette eléje a saját, személyi tulajdonú tonettszékét, fölterte a szemüvegét, ügyesen cigarettát sodort a legerősebb szűzdohányból, elővette a könyvét, rágyújtott és... Meg kellett várni, amíg elmerül Párizs nyomornegyedében. Aki jól eltalálta a kellő pillanatot, óvatosan és lehetőleg nesztelenül elsurrant mellette, és fölszívódott a volt zsinagóga hűvös félhomályában. Ha valamelyik mulya késlekedett vagy éppen túlságosan sietett, nagyanya szigorúan ránézett a szemüvege fölött, és megróttá:

– Ne lármázz, kisfiam! Nem tudok olvasni tőled!

A némafilm utolsó évei voltak ezek, és én mindent

tudtam róla. Tudtam, melyik film érdekes, melyik nem, melyik színészt kedvelik és melyiktől pártolt el a siker, milyen muzsika dukál Mahno apó megjelenéséhez és milyen Beidemann örülési jelenetéhez. Számtalanszor láttam a *Vörös ördögfiókák*-at, a *Palota és erőd*-öt, a *Spartacus*-t, valamilyen *Napoleon*-t és *Kurtizán*-t, egy nem tudom, ki által rendezett piff-puff filmet az angol-búr háborúról és még száz másikat. Amelyek között természetesen sokkal több volt a rossz, mint a jó, és csak azért nem vásott beléjük a fogam, mert nagyanyám megtanított rá, hogy úgy tekintsem a mozit, mint ami ösztönzést ad a személyes alkotáshoz. Mint a kanavászt, amelyet még ki kell hímezni. Nemcsak továbbköltöttem a filmeket, hanem újraírtam őket, ezért a legostobább fércmű is érdekelt. Meglepő, de mind a mai napig megvan bennem az a tulajdonság, hogy a filmeket – kivételek persze akadnak – elsősorban félgyártmánynak tekintsem. Most is élvezettel mesélem el őket, és ahány elmesélés, annyi változat, különben egyszerűen unnám elmondani, sőt néha még végignézni is.

Mindez együtt: a nagyanyám. A végtelenségig tudnék mesélni róla; erre ő maga tanított meg. De az én meséim alapja a valóság, mert nagyanyám pontosan ilyen volt. Csupán összegezek egyet-mást, hogy a nekem oly kedves alakból felszínre hozzam egy bizonyos társadalmi típus jellemvonásait.

...Anyám elmondta, hogy a nagymama, amikor már jó ideje nem ismert meg senkit, a halála küszöbén kinyitotta a szemét, ránézett a lányára, és szigorúan megkérdezte:

– Ella, hol van Borja? Hol az én Borjám?

1943 márciusát írtuk, s én jó messze jártam akkor az Ob melletti Kamenytól. Attól a várostól, amely nagyanyám földi életének utolsó állomása lett.

Sok mindenről és sok mindenkiről írok, a mamáról viszont – tartózkodóan, így az a benyomás alakulhat ki, hogy talán nem akarok beszélni, vagy nincs mit monda-

nom róla. Ez nem így van, nagyon sokat gondolok rá, és mindig emlékszem rá: Tatjana napján halt meg, tíz évvel élte túl apát. Nem tüdőbajban halt meg, ami élete virágjában fenyegette: engem cserélt el a halálra, egész életében emlékezett erre, és valamiért nagyon félt attól, hogy főbe lövöm magam. Nem tudom, honnan volt ez a félelme, de megvolt, gyötörte a mamát egészen utolsó világos pillanataig. Nemcsak az életet adta nekem, hanem annak kifinomult érzékelését is, beárnyékolva a halálról szőtt gondolatokkal, amelyek egyre gyakrabban meglátogatnak. Ő adta nekem a szerelem, a lemondás, a hűség gyönyörű példáját... Ő... de vajon felsorolható-e mindaz, amit egy anya ad legszeretettebb gyermekének?!

Az elbeszélésekből tudom, hogy valamikor tizenkilenc végén, a legfrissebb sebesülése után, apám hazajött rövid látogatásra. Igen sok előadást tartott a frontokon kialakult helyzetről, többek között a kórházban is, ahová a mama is elment meghallgatni. A sebesültek sok kérdést tettek föl, amelyek közt ilyen is akadt:

– Parancsnok elvtárs, miből él a te fiatal feleséged meg a csöppnyi lányod, amikor te a fronton ontod hősi véredet a mi közös boldogságunkért? Ígéreteket kap az eltartottak utalványára? Elég volt! A következő határozatot javaslom...

Elfogadták a határozatot: „Jelena Vasziljevának, a vörös parancsnok feleségének munkát és a sebesült, hős harcosoknak kijáró élelmezést biztosítani...” Munkát azonban egyáltalán nem a sebesült, hős harcosok biztosítottak, hanem a volt katonai hivatalnokok, akik gúnyosan vigyorogtak a vörös parancsnok említésekor. És a mamának a fertőző betegek barakkjában biztosítottak munkát, ahol egy hónap múlva himlőt kapott. Szerencsére sok oltást kapott, a betegség enyhe lefolyású volt, s mindössze néhány himlőhelyet hagyott a mama gyönyörű arcán – emlékül a polgárháborúról. A kórházból Karl bácsi vitte haza, aki takaróval és a barátjával jött érte.

– Olyan könnyű volt, mint egy gyufaszál – szerettem mesélni Karl bácsi, miközben abbahagyta a vízszivattyúzást. – Olyan könnyű volt, hogy senkinek nem adtam át, a kórházból egy szuszra vittem hazáig.

Anyámnak nem volt könnyű természete, és az élete sem volt rózsás, de soha nem panaszkodott rá. A mama nagyon sokat mesélt nekem, jóval többet, mint apám, de – furcsa dolog! – sehogyan sem tudom fiatalnak elképzelni. Könnyen el tudom képzelni fiatalnak apámat, kis erőfeszítéssel fiatalnak látom nagyanyámat, de a mamát sosem látom fiatalnak. Talán ezért is annyira fájó rá gondolnom...

...Ó, milyen rettenetesen szeretnék visszatérni a gyermekkorba, csak legalább egy fél órára! Meglátni apát, a mamát, nagyanyát, megölelni őket, bocsánatot kérni tőlük, és föltétlenül ezt kérni:

– Olvass föl nekem, mama...

Azért is tanultam csapnivalóan, mert sokszor kellett iskolát változtatnom, és sohasem bírtam megülni a fenekeimen, végül pedig azért, mert kitűnő memória és tetemes szókészlet birtokában hamar szert tettem arra a tudományra, hogy ne arról beszéljek, amiről kérdeznek, hanem arról, amit tudok. Mondjuk, ha a kérdés Amerikára vonatkozott, igyekeztem minél előbb átsiklani Kolumbuszra, Cortezre vagy Pizarróra. S nagyanyám jóvoltából azt is hamar megtanultam, hogy menet közben találjak ki olyasmiket, amik nem történtek ugyan meg, de meg is történhetek volna. Ez a tudományom úgyahogy átsegített egyik osztályból a másikba. Mindennek fő oka majdnem vészes olvasási szenvedélyem volt. Mindig és mindenütt olvastam, otthon, az utcán, az órák alatt és az órák helyett. Mindent, ami csak a kezembe került, és a fejemben minden összezagyválódott, de azután fokozatosan leülepedett. Felszínre verekedtem magam az irodalmi örvényből és körülpillantottam.

Úgy nyolcéves koromra mindent tudtam Leichtweiss

barlangjáról, a thugok³ titkairól, Montezuma kincséről és Louis Boussenard gyémántjairól; ott vágtattam a fej nélküli lovas nyomában, verekedtem az ármányos irokézekkel, Edmond Dantesszal együtt ástam az alagutat a börtönben. Személyes jó barátom volt Nick Carter és John Adams és Peter Moritz, a transwaali búr fiú. S minderről órák hosszat tudtam mesélni a sötét pincékben csavargó pajtásaimnak, megrészegülve saját meséimtől és attól a lehetőségtől, hogy bármikor félbeszakíthatom elbeszélésemet a legizgalmasabb résznél, és így szólhatok:

– Szomjas vagyok.

És a senkit és semmit nem tisztelő csavargó népség máris rohant vízért. A gyakorlatban tanultam meg azt, amiről csak jóval később Nietzsche-nél olvastam: a művészet az emberek fölötti hatalom egyik formája.

Megszoktuk, hogy az úgynevezett „lektűr-irodalmat” jóval szigorúbban ítéljük meg, mint ugyanezt a filmvásznon, a képernyőn vagy a színpadon. Ez a hagyomány, a műveltség jele, satöbbi. Értem én a dolgot, és nem törekszem eredetiségre, de szeretném rehabilitálni a megvetett „lektűrt”. Nemcsak azért, mert megtanít a könyv tiszteletére és – Tolsztoj szóhasználatával élve – „megszeretteti” velünk, hanem mert tiszta forrásból táplálkozik. Mindig győz benne a jó, s elnyeri büntetését a rossz, hősei szép nők és bátor férfiak, megveti a szolgálalkúséget és a gyávaságot, himnuszt zeng a nemes lélekhez és a szeretethez. Legalábbis az én gyerekkoromban ilyen volt ez az irodalom.

Családunkban, valahányszor csak alkalom adódott rá, fölolvastam valaki, de csakis köztiszteltben álló írókat: Turgenyevet, Goncsarovot, Gogolt, Lermontovot és a nem tudom, miért oly szerény Danyilevszkijt. Nem állítom, hogy mindet fantasztikusan érdekesnek találtam – annál inkább apám, aki nem győzött lelkesedni értük. És neki abszolút tekintélye volt előttem, ezért

amikor még semmit se értettem, akkor is tudtam, hogy a pincékben elmesélt történetek mellett létezik egy másik irodalom is, amelyet, allegorikusan szólva, levett kalappal szokás olvasni. Ami pedig a szerény Danyilevszkijt illeti, mind a mai napig hálás vagyok neki a tőle kapott első órákért hazám történelméből.

Danyilevszkij volt az első, aki rányitotta a szemem, hogy a történelem nem évszámok fölsorolása, hanem réges-rég örök nyugovóra tért emberek cselekedeteinek láncolata. Egy másik orosz író pedig ezeket a halottakat élő, érthető és szeretni való honfitársaimmá tette. Ennek az írónak a nevét akkoriban minden olvasni tudó orosz gyerek ismerte, mára azonban úgyszólván teljesen elfelejtették; ha olykor említik is, mindig némi mosolygó lenézéssel. Ligyija Csarszkajáról beszélek, akinek történelmi regényei – minden naivságuk mellett! – népszerű nyelven ismertették a hazai történelmet, sőt arra is megtanítottak, hogy lelkesedjünk érte. A haza történelméért való lelkesedés pedig a hazaszeretet érzelmi kifejeződése. S ebből a hazaszeretetből az első órákat *A rettegett különítmény*-től, a *Vademberek*-től, a *Dzsavahi hercegnő*-től és Ligyija Csarszkaja többi ifjúsági regényétől kaptam.

Azért írom le ilyen részletesen, hogyan tárult föl előttem hazám történelme, mert a történelem és az irodalom gyerekkoromtól fogva összefonódott tudatomban, és a szépirodalmat ma is úgy fogom föl, mint belletrisztikus történelmet, a történelmet pedig mint belletrisztikától mentes irodalmat. És ebben nemcsak Danyilevszkijnek és Ligyija Csarszkajának volt szerepe.

...Kis híján hat évtizedet éltem le, s hazatérőben a vásárból, képtelen vagyok megérteni, hogy lehet az, hogy valaki nem lelkesedik hazája történelméért, nem szereti, sőt egyszerűen nem is ismeri. Mi indította el ezt a járványt? Az a vulgáris, szélsőséges álláspont, hogy a cári Oroszország nem méltó a hálás emlékezésre? Az a beképzelt, félművelt meggyőződés, hogy a történelem-

ből semmit se lehet tanulni? Az iskolai történelemoktatás alacsony színvonala?

„ŐSEINK DICSŐSÉGÉRE NEMCSAK BÜSZKÉK LEHETÜNK, DE BÜSZKÉK IS KELL LEGYÜNK; AKI NEM TISZTELI ŐKET, SZÉGYENLETESEN KISHITŰ.”

Ezek Puskin szavai.

Apám csöppet sem erőltetve, mintegy mellékesen el tudta ültetni vetésre kész lelkemben a hősök tiszteletét. Az első hajtások időben egybeestek a *Kiváló emberek élete* című nevezetes sorozat első köteteinek megjelenésével, melynek megalapítója szintén meg volt győződve arról, hogy az ifjú szívekben rajongást kell kelteni, és akkor bennük is fölébred a hőstett vágya. A sorozat első kötete, amelyet elolvastam, Saint-Simonról szólt, s a címe: *Keljen fel, uram, önre ma nagy tettek várnak!* Lenyűgözött a királyok kései sarjának lelki nagysága. Őt a kegyetlen konkvisztádor, Francisco Pizarro követte, majd Sir Francis Drake, a vakmerő kalóz, David Livingstone, a bátor világjáró és barátja, Stanley, Tamerlan, a rettegett hódító, és Kolumbusz Kristóf, egy eszme megszállottja. Mindig vonzottak az aktív, cselekvő emberek, és kitartóan gyűjtöttem a különböző korok és népek hadvezéreiről, világjáróiról és kalandorairól szóló könyveket. Amikor apám ezt észrevette, hozott egy óriási, régi nyomású világtérképet és egy doboz színes ceruzát, és megtanított rá, hogyan kell bejelölni precízen, aprólékosan az útvonalakat. S én mérföldről mérföldre követtem Magellánt, lerajzoltam James Cook útját, és pontosan tudtam, merre és hogyan hajózott La Perouse. A vakmerő, ám időben távoli, ezért majdnem absztrakt világjárók sorra életre keltek a térkép segítségével, és hús-vér alakokká változtak, akik hisznek elhivatottságukban, és megismerik a diadal szédítő pillanatát.

A történelemmel tehát az irodalom, a földrajzzal pedig a nagy világjárók révén kötöttem ismeretséget. A következő lépés logikusan következett a hősök iránti

rajongásomból. Ebben persze az is szerepet játszott, hogy a Polgárháború katonájának fia voltam, a háborús emlékek közepette nőttem föl, már hétéves koromban szét tudtam szedni egy forgópisztolyt, és úgy ismertem a lőfegyverek típusait, ahogy egy mai gyerek az autómárkákat. A nagy világtérkép, amelyre minden felfedező utat más színnel jelöltem be, nemsokára kevésnek bizonyult: a legkülönfélébb léptékű változatok követték egymást, míg végül a sík térképek helyét elfoglalták a topográfiai térképek. Emlékszem, teljesen megittasultam attól, amit Hannibálról olvastam, és elkezdtem mesélni apámnak a hőstetteit; ő türelmesen végighallgatott, azután megkérdezte, tudom-e, mit jelent a hadtudomány számára a nevezetes cannaei ütközet. Valamit motyogtam, és szokás szerint megpróbáltam arra terelni a szót, amit tudtam, de apám elővett egy papírlapot, fölvázolta az ütközetet, és részletesen elmagyarázta, hogyan helyezte el Varus a cohorsait, milyen alakulatokat vetett be Hannibál a nagy erejű, de nehezen mozgatható római hadsereggel szemben, és hogyan zárta vasgyűrűbe a légiókat Hannibál fivérének, Hasdrubálnak a lovasága, miután elsöpörte a római elővédet. Nem állítom, hogy éppen akkor értettem meg, miben áll a hadvezetés művészete – ehhez időre, a katonai akadémia elvégzésére és tömérdek olvasásra volt szükségem –, de lenyűgözött a régen lezajlott ütközet szinte érzékelhető közelségbe hozása, pontos, logikus geometriája; a csata sorsa úgy dőlt el, ahogy egy teoremat szokás megoldani.

A nagy hajósok háttérbe szorultak: megértve a történelem „hadi játékanak” szabályait, most ebben a játékban leltem örömet. Csata bőven akadt, s ahhoz, hogy kiismerjem magam bennük, nem voltak elegendők a történelmi regények, sőt az említett sorozat kötetei sem. Nekiestem apám könyvespolcainak, mert apám szerette a hadtörténetet, és egész kis könyvtárat gyűjtött össze belőle. Nem volt könnyű olvasmány, de olyan kitartó lelkesedés fűtött, hogy magam járjak a dolgok végére, hogy rendületlenül olvastam, vázlatokat készítettem, és

megittasulva csépeltem az ellenséget, vagy szenvedtem katasztrofális vereségeket. Példaként megemlíthetem, hogy körülbelül tizenkét éves lehettem, amikor átrágtam magam Delbrück halálosan unalmas hadtörténetén; ezt a hőstettet nem is tudtam soha megismételni.

Így vetettem bele magam a hadtörténetbe, de nemcsak arról van szó, hogy sok mindent megtudtam. Nemsokára keveselni kezdtem a „cselekményt”, amennyiben ezen magát az ütközetet értjük; kezdtek érdekelni az okok és okozatok, és mert már volt tapasztalatom a tudományos irodalom olvasásában, ettől fogva úgy olvastam a történelmet, ahogy a szépirodalmat, azaz „faltam”. Nyolcadik osztályba jártam, és biztos voltam benne, hogy történész leszek.

...Nem lett belőlem történész. Néha keserűen gondolunk arra, mi minden nem lett belőlünk. Nem lett belőlünk se Puskin, se Tolsztoj, se Szurikov, se Rjepin, se Muszorgszkij, se Csajkovszkij, se Bazsenov, se Kazakov. Nem lett belőlünk tudós, mérnök, munkás, kolhozparaszt. Nem lett belőlünk férj, szülő, nagyszülő. Semmi és minden lett belőlünk: FÖLD.

Mert katonát csináltak belőlünk.

Robbantottunk, ahelyett hogy építettünk volna, romboltunk, ahelyett hogy tataroztunk volna, embereket nyomorítottunk meg, ahelyett hogy segítettünk volna rajtuk, és öltünk, ahelyett hogy boldogságban és győngédségben új életet nemzettünk volna. Nem azért használok többes számot, mintha a velem egykorú ismerős és ismeretlen harcosok hadi dicsőségéből akár egy morzsányit is magamnak követelnék. Ők mentettek meg, amikor negyvenegy nyarán a szmolenszki és jarcevi gyűrűben vergődtem, ők harcoltak helyettem, miközben én különféle tanfolyamokat jártam ki, menetszázadok és alakulatok közt bolyongtam, ők tették lehetővé, hogy a Páncélos Akadémián tanuljak, mielőtt még Szmolenszk fölszabadult volna. A háború rajtam is keresztülgázolt, és ha nem is temetett be, nem tett rok-

kanttá, nem fojtott meg, súlyos terhét mégsem dobhatom le a hátamról. Itt van bennem, lényem része, életrajzom elszenesedett lapja. És külön adósa vagyok, amiért éppen engem épen és sértetlenül hagyott...

Az ötvennégyes számú hétosztályos voronyezsi iskolában végre szerencsém volt az orosz irodalom tanárával. Marija Alekszandrovna Morevának hívták. Segítségével a hetedik osztályban kétfüzetnyi terjedelmű irodalmi folyóiratot adtunk ki. Ketten: Kolja és én. Kolja verseket és poémákat írt („folyt. köv.”), melyeket így szignált: Oleg Gromoszlavcev.⁴ Én novellákat gyártottam a Polgárháborúról, Afrikáról és Spanyolországról, melyeket a még hangzatosabb I. Zjud-Veszt⁵ névvel írtam alá. Hogy miért éppen ezt választottam, nem tudnám megmondani. Mindig hajlamos voltam a bombasztikus frázisokra, az Oleg Gromoszlavcev nevet is én erőltettem rá a szerény költőre. Kolja, ellentétben velem, egyáltalán nem törekedett arról írni, amiről fogalma sem volt, és egyik versét a voronyezsi ifjúsági lap is közölte; a tanárnőnk küldte be a szerkesztőségbe. Rettenetesen irigyeltem Kolját...

...Nyikolaj Petrovics Pluzsnyikovnak hívták, és volt egy Vera nevű nővére. Róla neveztem el egyik legelső hősömet, *A listákon nem szerepelt* hősét. Le kellett tennem koszorúmat legjobb barátom sírjára...

1941. június 22-én Kolja meg én és még két osztálytársunk leszaladtunk fürödni a folyóra. A Komisszarzsevszkaja és az Engels utca sarkán elkapott a zivatar; legközelebbi védelmül a volt iskolánk – amely, mint már említettem, hétosztályos volt, mi pedig már a kilencedikbe jártunk – kapuja fölötti tető kínálkozott. Az alá húzódtunk, és ujjongva élveztük a dörgést-villámlást, patakzó esőt. Azután kinyílt a kapu, és Nyikolaj Grigor-

4. Körülbelül azt jelenti: Harsánydicsői.

5. Jelentése: Délnyugati szél.

jévecs, az igazgató lépett ki rajta, akitől hajdan annyira rettegtünk. Arca szürke volt. „Fiúk – mondta –, háború van. Háború.” Mi pedig felordítottunk. „Hurráááá!”

A négy tizenhét éves fiú közül, akik oly balgán hurráztak a Nagy Honvédő Háború első napján, egyedül én maradtam életben.

Abban az iskolában pedig, ahol Kolja meg én kéziratot folyóiratot adtunk ki, és amelyiknek feljáromán ért a háború kitörésének híre, még egy számomra nem kevésbé fontos esemény történt. A Fiatal Színház (ez volt a neve) színművésze, Misa (a vezetéknevét sajnos elfelejtettem) színjátszó kört szervezett nálunk. A kör mindössze egy színdarabot mutatott be: a *Jubileum*-ot Csehovtól, melyben én játszottam Sipucsint. Azután Misa eltűnt, a kör feloszlott, de nemsokára hívatott Anna Jakovlevna Zwick, a némettanárnő. Megijedtem; azt hittem, az előmenetelemről lesz szó, de Anna Jakovlevna titokban megbízott, hogy készüljünk föl valamilyen egyfelvonásos előadására, amely „kémekről szól”. Elkezdjük próbálni a kétszemélyes darabot, egyszer egy üres tanteremben, máskor otthon, majd meglepetésszerűen előadtuk. Frenetikus sikerünk volt, más iskolák is meghívtak, igencsak fenn hordtam az orrom. S valamilyik iskolában meglátott bennünket Popov, a neves voronyezsi színész, előadás után elbeszélgetett velem, és meghívott egy főpróbára. A *Hamlet*-et adták elő (annak idején sokat írtak erről az előadásról), és nemcsak maga Hamlet vett le teljesen a lábamról (Popov játszotta), hanem a főpróba egész légköre, s hogy nem nézőként, hanem meghívott vendégként, azaz majdnem bennfentesként, színházi emberként lehettem jelen. Szamárság? Az hát, de ezzel kezdődött különös szerelmem a színház iránt, amely elkísért a háborúba, és velem maradt a tanulóévek, a gyári munka idején is, ahogy Nao vitte magával az izzó parazsat agyaggal tapasztott vesszőkosarában az idősebb Rosny *A tűz meghódítása* című regényében. Hosszú az út a szőlőtől a borig.

Ha a fiatalságon kort értünk, az ifjúságon pedig bizonyos életperiódust, a mi nemzedékünknek nem volt ifjúsága. Fiatalon – sőt nagyon fiatalon! – átléptünk az ifjúságon, nem azért, mert fegyvert fogtunk, hanem azért, mert felelősséget vállaltunk mások életéért. Nem, nem váltunk fiatal öregekké – csak fiatal felnőttekké. A korai felelősség egészen különös módon árnyalja az utána következő életet; számos volt katonával, altiszttel, tiszttel tartom a barátságot azokból az időkből, s ezek a korán megöszült férfiak sokat megőriztek magukban a jókedvű, lármás, olykor huncut gyerekkor vidámságából, mintha ezzel kompenzálnák magukat az elrabolt ifjúságért, amely a mi életünk ajtaján is kopogtatott, és nem a mi hibánk, hogy nem tárhattuk ki előtte a szívünket. Sokat veszítettünk, de a veszteségeknek is van legalább egy előnyük: élesebbé teszik az emlékezetet...

Nemzedékem példáján bátran állíthatom, hogy az ifjúság: az öregség kincse. Elpazarolható az élvezetekre, de okosan fel is használható...

Negyven nyarán iskolánk Komszomol-brigádja egy Don melletti sztanyicára ment aratni. Afféle védnökség lehetett, vagy Komszomol-felajánlás, vagy más önkéntes akció – a lényeg nem az ok, hanem a következmény. A következmény pedig egy feledhetetlen augusztus, a verejtékes munka semmihez sem hasonlítható öröme, négyórai alvások (de mint akit agyonverték!) az éjszaka is zakatoló cséplőgép mellett a szalmán, majd megint munka, munka és munka. Eleinte annyira elfáradtam, hogy enni sem bírtam, de belejöttem, megerősödtem, és nem maradtam el a többiek mögött. Azután rám bízták, hogy beszállítsam a búzát a magtárba. Jó messze volt, több mint egy napig bandukoltak az ökrök, minduntalan le akarván térni az útról. A szekeret pereméig megtöltötték a búzával, és gyilkos lassúsággal haladtunk a sztyeppen. És mintha megállt volna az idő, mintha mindennek lelassult volna a természetes üteme, és semmi

sem lett volna, csak a szekér egyenletes nyikorgása, az ökrök súlyos lépteit és a szabadság különös, állati érzése. Tér és idő összekeveredett – nappal aludtam és éjszaka voltam ébren; azt hiszem, ekkor értettem meg, mi az éjszaka és mi a nappal.

Azért írok erről, mert tisztán emlékszem erre a negyven évvel ezelőtti érzésre. És amikor azt mondom, hogy a vásárból jövök – mintha csakugyan szekereznék –, újra hallom a túlterhelt szekér nyikorgását, az ökrök fújtatását, érzem az éjszakai levegő sűrűségét és az üröm keserűsége illatát, látom az augusztusi ég csillaghullását. Az illatos búzán heverek, és nem is sejtem, hogy pontosan egy év múlva a fasiszták gyűrűjében fogok vergődni a járhatatlan szmolenszki rengetegben. És ahelyett, hogy ifjúvá serdülnek, katona lesz belőlem, mint sok millió kortársamból.

A Filmművészek Szövetségének valamelyik plénumán a vita hevében károsnak vagy legalábbis haszontalannak minősítettem minden tanintézményt, ahol a normális emberből „író vagy forgatókönyvíró faragnak”. Lehet, hogy túlságosan elvettem a súlyt, de ma is úgy vélem, hogy a szakmai ismeretekre nem az előtt kell megtanítani az embert, mielőtt kitapasztalta volna, mi a veríték és a remény, a jó barát árulása és a nő hűtlensége, hanem az után. Azután, hogy a jövő író megtanulta a maga két keze munkájával megkeresni a kenyerét, és még mindig él benne a vágy, hogy író legyen, még ha sohasem alhatja is ki magát. Én így képzelem el a normális, természetes kiválasztódást, ellentétben a manapság szokásos módszerrel, amikor is a zsenipalántákat melegágyakban nevelik. Belátom, hogy szubjektív vagyok, hogy végső fokon minden a tehetségtől függ, de mi legyen a sovány életpoggyással? Alkotói kiküldetésekkel pótolják? Megengedem, hogy némely esetben a kiküldetések is segíthetnek, de abban, hogy teljesen

higgyek mindenhatóságukban, megakadályoz saját élet-tapasztalatom.

1949-ben az Urálban dolgoztam mint üzembe helyező mérnök, fölöttébb aktív Komszomol-tag voltam, eljátszottam Pjotr szerepét a *Kispolgárok*-ban, műsoros esteket konferáltam, egyszóval teljesen betábláztam a szabad időmet, amelyből oly nagy hiányom van mostanában. Egyszer hívtak a gyári Komszomol-irodára.

– Elvtársak, azért hívtalak ide benneteket, hogy egy nagyon kellemes hírt közöljek: írók érkeznek hozzánk – jelentette be a titkár.

Tagja lettem a „fogadócsoportnak”, és máris nekiláttunk a munkának. Emlékszem, három prózairót vártunk (köztük Birjukovot, az akkoriban nagy port fölvert *Sirályok* íróját). A „fogadócsoport” tagjai azonnal elolvastak mindent, amit a várt szerzők valaha is leírtak, és az volt a legérdekesebb, hogy nemcsak kívülről glancolták ki az egész óriási üzemet, hanem az érkezés napjára olyan siktákat és brigádokat állítottak össze, amelyekben véletlenül sem akadt se iszákos, se lógós, se naplopó, se selejtgyáros, se túlságosan hallgatag, se gátlástalan fecsegő, a női brigádokból pedig kihagyták az időseket és csúnyákat, és a hiányzó létszámot – a kellemes látvány érdekében – titkárnőkből és gépírónőkből pótolták. Késő estig üléseztünk, pontosan kidolgoztuk az útvonalat, amelyen majd a kedves vendégeket végigvezetjük, és csupa élmunkást állítottunk erre az útvonalra.

Az a vélemény, hogy az író természetfölötti megfigyelőképességgel van megáldva, fölöttébb széles körben elterjedt, szerintem azonban óriási tévedés. Igaz, hogy ebben is saját tapasztalatomból indulok ki, és tisztában vagyok vele, hogy az távolról sem abszolútum, de mégis... Először is, az író nem természetbúvár, és az emberi világ nem hangyaboly; másodszor, a megfigyelőképesség konkrét gondolkodással jár együtt, az író ereje pedig a képszerű, asszociációs gondolkodás képességében rejlik. Ezeket a közismert igazságokat csakis azért írom le,

hogy bevalljam: az író természetesen megfigyel! Még ha öntudatlanul is, éjjel-nappal aprólékosan figyeli önmagát. És rendszerint minden hőst saját képére és hasonlatosságára teremti, saját bordáját operálja ki magából nemcsak Éva, hanem Ádám megalkotásához is.

Apám egész életében egyenruhát viselt. Még azelőtt ment nyugdíjba, hogy bevezették a pantallót; egész szolgálati idejét gimnasztyorkában, csizmában és csizmanadrágban töltötte el, és amikor cipőt húzott az ajándékba kapott civil öltönyhöz, azonnal orra bukott, és kis híján kifecamította a bokáját. Ez annyira kihozta a sodrából, hogy soha többé nem is kísérletezett a cipővel, és élete végéig kitartott a szívének kedves orosz tiszti egyenruha mellett. Abban is temettük el.

Alacsony termetű volt, én viszont anyám családjára ütöttem, és már hatodik osztályos koromban utolértem magasságban. És nyomban fölvettem a régi gimnasztyorkáját, nadrágját, köpenyét, csizmáját. A gimnasztyorka és a köpeny lógott rajtam, a csizmában csúszkált a lábam, de gyorsan nőttem, és egykettőre belehíztam az egyenruhába, amelyet csak ötvennégyben vetettem le. Példámat követve katonai egyenruhát öltött a barátom, Vologya Podvorcsanij is; esténként szerettünk sétálgatni a katonaiskola körzetében, mivel a növendékek a szürkületben tisztelegtek nekünk, aminek rendkívül örültünk. Az iskolában Katonának hívtak, és amikor fölvettek az akadémiára, apám szilárdan hitte, hogy csakugyan katona vagyok, hogy ez a sorsom, és hogy a szolgálat nem fog elereszteni egészen a törvényes nyugdíjkorhatárig. Én magam is így gondoltam, annál is inkább, mert az akadémia elvégzése után egészen különleges beosztást kaptam: a kerek és lánc talpas járművek kipróbálása volt a dolgom. Apám is nagyon örült, ódivatú fölfogása karriernek láttatta vele, titokban büszke volt a fiára, aki huszonhárom éves korára főiskolai végzettséggel dicsekedhet, és még csak nem is sejtette, micsoda disznóságot készül elkövetni ez a sikeres mér-

nők százados. Mellesleg, én sem sejtettem: szinte magától történt az egész.

A háború után hadseregünkben megindult a tisztikar lecserélésének természetes folyamata. A harci tapasztalatokban bővelkedő, de szakképzettséggel nem rendelkező parancsnokok helyére fokozatosan az akadémiáról kibocsátott fiatal tisztek léptek, akiknek nem volt elegendő harci tapasztalatuk, viszont sokat nyomott a latban akadémiai diplomájuk. Még nem sok ilyen képzett tiszt volt, egyesével, kettesével jöttek, és fehér hollónak számítottak azokban a kollektívákban, melyeket a fronton kötött barátság, a közös veszélyek és a közös sors forrasztott össze.

Akkor írtam egy színdarabot *Páncélosok* címmel, s beküldtem a Szovjet Hadsereg Színházának, minthogy szolgálatilag oda tartoztam. Ez áprilisban volt, májusban pedig a következő táviratot kaptam az irodalmi részleg vezetőjétől, Anton Dmitrijevics Szegegyitől: „JELENTKEZZÉK AZONNAL”. Két nap szabadságot kértem parancsnokomtól, és Moszkvába utaztam. Május 3-án fogadott Alekszej Dmitrijevics Popov, a Szovjet Hadsereg Színházának vezetője.

Úgy rémlett – és most is úgy rémlik –, hogy az egész napot ott töltöttem abban az első emeleti szűk szobában. Annyira izgatott voltam, hogy teljesen, az utolsó szóig elfelejtettem ezt a számomra oly fontos beszélgetést: bólogattam, boldogan helyeseltem, az igyekezettől és lelkesedéstől összevissza jegyezgettem. Sokszor kértek, hogy írjak erről a találkozásról a Popov-évfordulóra kiadott emlékkönyvbe, de mindig kitértem előle, erre megsértődtek; az eszükbe sem jutott, hogy nem akarok hazudni, mert hogy valójában hogy is volt, nem emlékszem rá. Semmire sem emlékszem, kivéve egy mondatot:

– Maga a nézőtérrel írta meg a darabot, pedig azt a színpadról kell megírni. Persze magának fogalma sincs a színházról, épp ezért méltóztassék eljárni hozzánk mindennap. A próbákra, az előadásokra, az olvasópró-

bákra, vagy csak úgy. Meglátja, akkor a darabírás is sikerülni fog.

Meg még arra emlékszem, hogyan futkosott föl-alá abban a parányi szobában, azt magyarázva nekem, mit is írtam. Eljátszotta az összes szerepet, néha-néha bele-nézett a kéziratomba, melyet összevissza firkált piros ceruzájával; most a színház múzeumában őrzik. S közben igyekezett megértetni velem, mi is a *szerep* – de én mindebből semmit se jegyeztem meg.

Úgy mentem haza, hogy kész drámaírónak hittem magam, és rettentő büszkén jártam-keltem. És azonnal kértem a leszerelésemet, azzal az indoklással, hogy „irodalmi munkával kívánok foglalkozni”. Nem fogom leírni egész vesszőfutásomat, a tábornoki irodákba rendeléseket, a fölháborodást, anyám könnyeit és apám komor pillantásait. Végül is elértem, amit akartam, és 1954 szeptemberétől lehetőséget kaptam arra, hogy „irodalmi munkával foglalkozzam”...

...Furcsa: az élet háromszor adta meg nekem azt a rendkívül ritka lehetőséget, hogy magam döntsem el a jövőmet. Mindig lelkesen fogadtam, sohasem kritikusan, mindig belülről mérlegeltem a kínálkozó lehetőséget, nem pedig kívülről, nem érdekelt, mibe kerül, csakis az eredményről ábrándoztam. Így volt, amikor olyan lelkesen jelentkeztem az akadémia mérnöki karára, habár a legcsekélyebb érzékem sem volt a technikához (a tüzet kivéve a garázsban), lévén tetőtől talpig human beállítottságú. És így volt akkor is, amikor abban a szűk szobácskában föl-alá szaladgált előttem a csodálatos Alekszej Dmitrijevics Popov, és én nem annyira őt hallgattam, mint inkább képzeletben már a moszkvai színházak plakátjait festettem és majdani darabjaim címeit latolgattam. És így volt a harmadik esetben is, amikor színház helyett a filmgyártáshoz kerültem, amihez legföljebb a mozipénztárban trónoló nagymama jóvoltából értettem valamicskét...

A Szovjet Hadsereg Színházával kötöttem meg életem első szerződését, s az előlegből vásároltam életem első öltönyét és kalapját; nagykabátra már nem futotta, ezért jó ideig tiszti köpenyben és kalapban jártam. A darab közös erőfeszítés révén színpadképessé vált, és elkezdődtek a próbák. A rendező Ivan Petrovics Vorosilov volt; én szakadatlanul vitatkoztam vele, és odahaza is – a nővérem családjánál laktam anyámmal együtt (apám legföljebb egy-egy napra jött be a nyaralóból, nem szeretete Moszkvát) – örökké szidtam a rendezőmet. És mert a vezetéknévén emlegettem, és nemigen válogattam meg a kifejezéseimet, anyám mindig szörnyen megremült, és rohant, hogy becsukja az ablakokat.

1955 decemberében volt a nyilvános főpróba. Addigra megváltozott a darab címe, mert a színház repertoárjában már szerepelt Agranovics és Lisztov *Pilóták*-ja. Egy *Pilóták* mellett még egy *Páncélosok* csakugyan sok lett volna, ezért az én darabom *A tiszt* címet kapta. A színház december 25-re tűzte ki a bemutatót, amit a Moszkva-szerte kiragasztott plakátok is hírül adtak. Kitűnő szereplőgárdát válogattak össze: Kolofigyin, Szazonova, Zelgyin, Szosalszkij, Alekszejeva, Szomov, és a színházban mindmáig úgy emlékeznek erre a darabra, mint nagy sikerre, pedig sohasem adták elő. *A tiszt*-et nem hagyták jóvá a három nyilvános főpróba után, annak ellenére, hogy kitűnő volt a fogadtatás. Nekem a plakát, a műsorfüzet, és a színészek szeretete maradt belőle emlékül. S ha hozzáveszem, hogy a darabot Aki-mov is be akarta mutatni, sőt már meg is tartotta az első olvasópróbát, Nyikolaj Pogogyin, a *Tyeatr* című folyóirat főszerkesztője pedig közölni szándékozott, be kell vallanom, hogy az „irodalmi munkával való foglalkozásom” első menete kiütéssel végződött, és egy évvel leszerelésem után ott álltam, ahol a part szakad.

Abbahagytam a színházakba futkosást, és elkezdtem írni. Ilyen sokat, ilyen gyorsan és ilyen rosszul sohasem írtam. Továbbra is makacsul drámaírónak hittem magam, meg voltam győződve, hogy értek a színházhoz, és hogy most már csak a tollamtól függ...

...Bevallom, arra, hogy mégsem vagyok drámaíró, csak nemrég jöttem rá, miután a legkülönbözőbb színházakkal és rendezőkkel dolgoztam együtt. Rájöttem, hogy drámaíróvá éppúgy nem lesz, hanem születik az ember, mint prózaírónak; hogy nem elég a műfaj törvényeinek, a színház sajátos igényeinek ismerete, nem elég, ha tudjuk, hogy a szereplők nevét balra, a szövegüket jobb oldalra kell írni. A drámaíró magát a világot is a drámaíró szemével látja, pőrén és tele konfliktussal, s az embereket nem annyira tipizálni igyekszik (ami a prózaíró számára természetes), mint inkább a szerephez közelíteni, mert először a „szerepet” veszi észre, és csak azután a „típust”. Nekem ez sohasem sikerült, és ahelyett, hogy segítettem volna a színházi rendezőknek, akaratomon kívül arra kényszerítettem őket, hogy megküzdjenek az „irodalmi ballaszttal”, vagyis az én világlátásommal. De erre, ismétlem, csak jóval később jöttem rá – akkor vadul körmöltem.

A sebtében megírt darabok közül csak egy került színre: a *Kopogjatok és megnyitvatik nektek*, amely szintén a hadseregről szól. A Fekete-tengeri Flotta Színházában mutatták be, majd a Németországban állomásozó hadseregcsoporthoz színházában. Dicsőséget nem hozott, pénzt se (még mindig feleségem igencsak szűkös fizetéséből éltünk), viszont minden hivatalos papírra ráírhattam, hogy „darabjaimat mind a hazai színpadokon, mind külföldön játsszák”. Megmaradtam annak, aki hetedik osztályos koromban voltam: I. Zjud-Vesztnek. Az életem nem volt vidámnak mondható, de nem csüggedtem el, rendíthetetlenül hittem abban, hogy minden jóra fordul. Saját ábrándjaiban mindig erősebben hittem, mint a realitásban, és ezt a hitemet nem adtam el a vásárban, ahonnan most hazatérőben vagyok.

Itt valamit meg kell magyaráznom. Abban az időben (harminc évvel ezelőtt) a Filmfőigazgatóságnak volt egy forgatókönyv-stúdiója, amelyet V. J. Dulgerov veze-

tett. Ennek a stúdiónak a státusa abban különbözött a maitól, hogy mintegy egyesítette magában a tulajdonképpeni filmgyártást szolgáló stúdiót és a forgatókönyvírói tanfolyamot, amely úgynevezett műhelyekből állt a filmművészet neves mesterei, Jevgenyij Joszifovics Gabrilovics, Alekszej Jakovlevics Kapler, Marija Nyikolajevna Szmirnova, Jekatyerina Nyikolajevna Vinogradszkaja, Alekszandr Petrovics Dovzsenko meg még valaki, és végül Nyikolaj Fjodorovics Pogogyin vezetése alatt. Jelentkezés alapján vették föl a hallgatókat, akik egy-egy forgatókönyvvvel pályáztak, és ezeröttszáz rubel (mai pénzben számolva százötven rubel) ösztöndíjat kaptak. A feltételek fölöttébb előnyösek voltak, a jelentkező is rengeteg, de Pogogyin váratlanul meghívott, és főnntartotta számomra a helyet, amíg el nem készültem a fölvételi pályamunkával. Ha jól emlékszem, nyolc hónap múlva fejeztem be a forgatókönyvemet, amelyből a szverdlovszki stúdió elkészítette *A következő járat* című filmet, Georgij Jumakovval a főszerepben. Ily módon drámaíróból átképeztem magam forgatókönyvíróvá. Drámaírói karrierem életemnek ebben a szakaszában gyönyörű akkorddal zárult le.

1956-ban az Írószövetség Peregyelkinóban másfél hónapos szemináriumot rendezett fiatal drámaírók számára. Ki mindenki volt ott! Alekszandr Vologyin, Leonyid Zorin, Mihail Satrov, Mark Szobol, Viktor Kurocskin, Mikola Zarudnij, Lev Davidicsev és Lev Usztyinov, Leonyid Agranovics, Zak, Kuznyecov, Aljosin, Mása Sztorozseva, Afanaszij Szalinszkij és még sokan mások. Éjszakai viták a berekedésig, közös színdarabolasások, egymás munkájának ízekre szedése... Fiatalok voltunk és pontosan tudtuk, hogyan kell írni. Ezt a nagyhangú, jópofa és nagyon tehetséges társaságot Vlagyimir Pimenov irányította; fiókái régen szárnyra kelttek, de mindmáig ifjonti hévvel emlegetik ezt a peregyelkinói őszt, és ha tőlem kérdezik meg, hogy van-e valami értelme az ilyen alkotói szemináriumoknak, erre

az első szemináriumomra emlékezve a leghatározottabb igennel felelek.

De térjünk vissza a forgatókönyv-stúdióhoz, amely az én egyetlen alkotói iskolám volt; igaz, ritkábban látogattam, mint nagyanyám mozielőadásait. Az oktatás a következőképpen folyt: előadások, egyéni foglalkozások a mesterekkel és vetítések. Jól emlékszem az első, áttekintő jellegű előadásra, amelyet Viktor Sklovszkij tartott. Egészen paradox módon kezdte:

– A moziban egy rubelt kell fizetni belépti díjként, a kijövetkor pedig kettőt. Aki erre nem hajlandó, most mindjárt távozzék, és foglalkozzon valami hasznos munkával.

Természetesen senki sem távozott, de az élet fényesen igazolta Sklovszkij paradoxonát; én például még mindig nem tudtam búcsút mondani a mozinak, holott majdnem minden film, amelyet az én forgatókönyvem alapján forgattak, súlyos kompromisszumok árán született meg. Igen, a filmnél semmire se taksálják az író, a forgatókönyvet nem tekintik irodalomnak, de mondják meg nekem, hol lehet szert tenni arra a két rubelre, amellyel, Sklovszkij szavai szerint, meg kell váltani a filmgyártásból való távozás jogát?

A filmstúdió nem szeminárium, és már nem emlékszem mindenkire, aki velem együtt oda járt. Drunyinra, Barhudarjanra, Alla Beljakovára, Danyiil Hrabrovickijra és természetesen Kirill Rapoportra emlékszem; az utóbbi barátom és számos forgatókönyvem társszerzője. De hogy rajtam kívül ki tanult még Pogogyin műhelyében, teljesen elfelejtettem, mert magamban szaladgáltam hozzá, mégpedig majdnem mindennap.

...Ősz hajtincsekkel koronázott, kerek, reszketeg fej, összehúzott, elképesztően huncut, sugárzó szempár. És az a mosoly! A sajátos, százféle árnyalatú, százféle célzást és jelentést hordozó pogogyini mosoly. No és a szentenciái:

– A drámának csak négy változata létezik: a férfi sze-

reti a nőt, de ő nem szereti a férfit, ugyanez fordítva, vagy mindketten szeretik egymást, de valaki megakadályozza, hogy összekerüljenek, vagy egyik sem szereti a másikat, de valakinek az kell, hogy ne váljanak el. Csakis ez érdekli a nézőt, a többi kutyafüle.

– Borzalmas publikum a mostani, egy mai darabban a puskának feltétlenül ott kell lógnia a falon az első felvonásban, de eszedbe ne jusson löni vele, mert menthetetlenül kiröhögnek.

– A filmnek nincs semmi specifikuma, aki ezt állítja, alkimista. Mindennek ugyanaz a talpköve: szerelem, gyűlölet, féltékenység, irigység, bosszú, önfeláldozás. Hol itt a specifikum? Hogy a lovak a vásznon száguldnak? Kutyafüle, nem specifikum.

– Az írás kényszermunka, a lehető legunalmasabb tevékenység. Én rengeteg darabot írtam, de élvezettel csak az *Arisztokraták*-at. Ezért ne várd, hogy szárnyalni fogsz, hanem minden istenáldott nap bújj be a tárnába, mint a bányászok. Az ihletet a hölgyeknek találták ki éppúgy, mint az improvizálást.

– Mi az, te írógépen írsz? Nem is lesz belőled semmi. Írni tollal kell. Közönséges tollal kell körmölni, ahogy száz évvel ezelőtt csinálták. Így nem szakad meg a gondolatod. Az írógép vasból van. Szétvág. Közétek ékelődik.

– Addig ne ülj le írni, amíg nem tudod pontosan, mivel fogod befejezni. A közepét nem fontos tudni, még árt is, ha az ember mindent pontosan előre tud. Unalmas. De a végét tudni kell; a vég a célpont.

– Tudod, mi az alapvető különbség férfi és nő között? Minden férfi arról ábrándozik, hogy elejt egy mammutot, de nem mindnek sikerül. Ezzel szemben minden nő arról ábrándozik, hogy olyan férfit fog magának, aki már elejtett egy mammutot. Hát ebből indul ki.

– A hősnek csupa meglepő dolgot kell mondania és látszólag logikátlanul. Abból lehet dialógus. De ha azt mondja, ami várható, abból csak fecsegés jön ki. Kutyafüle.

– Az írónak nagyobb vonzerőre van szüksége, mint a színésznek, hiszen a saját szövegét mondja. Csiszolgasd, érted?

– Úgy kell írni, hogy a néző a suttogásból is kihallja a kiáltást. Ehhez pedig azt kell csinálni, amit a hegedűművész: mindennap gyakorolni. Még vasárnap is. Csak így lehet elkerülni a fércmunkát.

Így tanított engem Nyikolaj Pogogyin. Persze nem jegyeztem gyorsírással, amit most elmondok, jóval később kristályosodott ki, amikor a tanulás kiegészült a személyes tapasztalattal. Végso fokon az alkotás nem más, mint ahhoz, amit mindenki tud, hozzátenni egy csipetnyi személyes tapasztalatot.

Filmes pályafutásom sokat ígérően indult. Alighogy elkészült *A következő járat*, Rapoportot és engem megbíztak az *Órmesterek* forgatókönyvének megírásával; ez volt sokéves együttműködésünk első gyümölcse. Nem sokkal *A következő járat* bemutatása után – a filmnek jó sajtója és közönségsikere volt – még egy forgatókönyvet írtam ugyanannak a stúdiónak. *Egy hosszú nap* volt a címe. Afanaszij Kocsetkov és Jevgenyij Lazarjov játszotta a főszerepet, a segédrendezőt pedig Elem Klimovnak hívták, és a Filmfőiskola utolsó évfolyamán tanult. Alighogy ezt a filmet vetíteni kezdték, ajánlatot kaptam Marlen Hucijevtől, az akkor már neves rendezőtől, hogy írjak vele közösen forgatókönyvet, amelynek egyelőre ezt a címet adta: *Iljics negyede*.

Nem tudom, hogyan alakult volna az életem, ha kellő felelősségérzettel látok ehhez a munkához. Valószínűleg megcsinálom, Hucijev elfogadható forgatókönyvhöz jut, elkezd a forgatást... Ez azonban a feltevések körébe tartozik, a valóságban rendkívül komolytalanul fogtam föl az ajánlatot, segítségül hívtam Rapoportot, és az eredmény az lett, hogy Hucijev hátat fordított nekünk. A két könnyelmű fecsegő helyett a fiatal Spalikovot vette maga mellé, vele írta meg a forgatókönyvet, és elkészítette a filmet, amely utóbb ezt a címet kapta: *Mi, húszévesek*.

Azt hiszem, ezzel véget is ért forgatókönyvírói pályafutásom. Igaz, tagja lettem a Filmművészek Szövetségének, és ezzel formálisan is jogot nyertem az alkotó munkára, ami némileg megbékítette apámat az általam választott pályával. De maga a pénzkereső munka – minthogy sehol sem voltam állásban – érezhetően akadózott. Lelkiismeretesen körmöltem a forgatókönyveket, amelyeket nem egy gondolatra, hanem valamilyen cselekményre alapoztam, és egyre gyakrabban hallottam a dramaturgok szájából a megsemmisítő véleményt:

– Irodalom.

Sajnos, hiányzott belőlem a filmes látásmód, még a filmes gondolkodás és íráskészség is. Ami akkoriban került ki a tollam alól, egyszerűen rossz irodalom volt, ezért a rendezők mellőztek. Nehéz időszak volt, csak egy találkozásra gondolok vissza örömmel: Vlagyimir Mihajlovics Petrovval, a rendezővel való találkozásomra, aki már sok filmet készített, köztük a *Vihar*-t Osztrovszkij drámájából és a *Nagy Péter*-t Alekszej Tolsztoj regényéből, Nyikolaj Szimonovval. Nyina Vasziljevna Belajeva, a Moszfilm dramaturgja mutatott be neki, aki még a forgatókönyv-stúdióból ismert. Szergej Nyikitin fölajánlotta megfilmesítésre egy partizánlányról szóló kisregényét, de a forgatókönyvíráshoz nem értett, és engem szerződtettek mellé segítségül. A forgatókönyvnek ugyanaz lett a címe: *Egy lány arca*. El is készítettük, de nem lett belőle film (akkoriban könyörtelesen hadjáratot indítottak az absztrakt festészet ellen, a mi hősnőnk pedig éppen ezzel kacérkodott); nem a forgatókönyvön, hanem Vlagyimir Mihajlovicson bukott meg az ügy. A Vorovszkij utcában lakott, a régi Filmművészek Háza (most a Filmszínészek Színháza) mellett, ahol gyakran vendégül láttak, etettek, óborpárlattal itattak – Petrov felesége, Ketevan Georgijevna igazi grúz háziasszony volt –, engem azonban főleg a telefüstölt dolgozószoza vonzott. Mindenütt felbontott cigarettacsomagok, a polcokon orosz, angol, francia és német könyvek, de nem ám díszként, rendszeresen olvas-

ták őket, és sokszor fordítottak belőlük kapásból. A házigazda mindig felkért, hogy olvassam föl, amit hoztam, még ha csak egy rövid epizód vagy forgatókönyvrészlet volt is. Miközben hallgatta, rajzolgatott, majd vázlatosan, de precízen elemezte írásomat.

– Maga is úgy képzei el?

– Ó, igen, természetesen!

– Ne siessen, kérem, ne siessen az igenléssel! Nincs a világon két ember, aki azonosan látna egy harmadikat. Ezért csakis arról lehet szó, mi az, ami közös, és mi az, ami eltérő bennük. És a logika törvényei szerint azt, ami közös, el kell dobni, mert nyilvánvalóan sematikus, ellenben az eltérő nézőpontokon érdemes elgondolkodni.

Vlagyimir Mihajlovics még legjobb filmjeiben is racionális maradt. Öregkorára némi szkepszise támadt az imádott filmművészettel szemben, de ez is inkább szomorkás, mint kárörvendő szkepszis volt. Nekem abban az időben nagy szükségem volt rá, hogy új szemmel nézzem a művészetet, és Petrov nagy tapintattal oltotta belém a maga látásmódját, fokozatosan hántva le rólam a naiv lelkesedés és hamis pátoz rétegeit.

A Nyikityin regényével vallott kudarc után V. M. Petrovval közösen elkészítettük a *Ma, négy óra tízkor* forgatókönyvét, amely eljutott az előkészítés szakaszáig, de azután ezt is visszautasították, mondván, hogy szembeállítja egymással a nemzedékeket. Több közös munkánk nem volt, találkozni is csak ritkán találkoztunk, és Petrov nemsokára meghalt. Irigylésre méltó halála volt: forgatás közben kiment, hogy rágyújtson, leült egy fotelba, és mintha csak elaludt volna. A cigaretta még sokáig füstölt kihűlő ujjai között... Egyszer Puskinból olvasott föl nekem: „Vagy erdőn gazembereknek / Kése elé kerülök, / Unalmamba gebedek meg, / Míg vesztegzárban ülök.”⁶

Elvesztettem a hitemet saját képességeimben, és abbahagytam az írást. Éppen csak annyit írtam, amennyi

6. Puskin: *Úti keservek*. (Szegő György fordítása)

a szűkös megélhetéshez kellett: kísérőszövegeket a film-híradóhoz, összeollózott szövegeket a televízióknak és forgatókönyvet a VTTK – A Vidám és Találékony Televízió nézők Klubja – számára. Volt akkor a televízióknak egy nagyon népszerű sorozata, amely a rögtönzésen alapult, de természetesen szükség volt hozzá némi előkészített anyagra is. Ehhez a sorozathoz írtam forgatókönyveket, és először nem mint prózáíró és nem is mint drámaíró jelentem meg nyomtatásban. A Szovjetszkaja Rosszija kiadó megjelentetett egy válogatást az említett sorozat anyagából, ennek voltam az összeállítója és előszóírója. Ez a könyv volt az első, ezért különösen kedves nekem.

Akkoriban kezdtem utazgatni. Még hatvanegyben történt, hogy feleségemet és engem hosszabb autós túrára invitáltak a barátaink. Majdnem hétezer kilométert tettünk meg, előbb nyugati, majd déli irányban, egészen a Krímig. Nem siettünk, meg-megálltunk a szép vagy emlékezetes helyeken, sátorban vagy az autóban aludtunk. Így jutottam el életemben először a breszti erőd-höz, még mielőtt megépítették volna hozzá a turistautat; a múzeum már elkészült, de még ott voltak a golyók lyuggatta falak, a kiégett boltozatú pincék és a csatát követő csend emléke, és szilánkok ropogtak a lábunk alatt. Egész nap az erődben bolyongtunk, és egész idő alatt arra gondoltam, hogy az erőd védői akkor küzdöttek, amikor én a szmolenszki gyűrűben vergődtem. Azután a tengerig és az onnan hazáig tartó úton arról ábrándoztam, hogy majd egyszer fogom magam és megírom, hogyan harcolt az erőd, miközben mi az erdőben bolyongtunk.

...Bevallom, a próza ábrándja – pontosan az ábrándja, nem a gondolata! – már régen fölmerült bennem, de csak valahogy így: jó volna regényt írni... Az ábránd itt lelt először talajra, konkrét témára, pátoszra, tragikumra. Az ábránd lassan gondolattá alakult és piszkálni kezdett, ahelyett, hogy elringatott volna, elűzte az álmo-

mat, izgatott és – dühített. Dühített, mert tisztában voltam irrealitásával.

Valószínűleg így természetes: állítás a tagadás révén. Emlékszem, milyen dühös voltam, és szinte pánikba estem, miközben a *Történetek és legendák*-at érleltem magamban. Ez jóval bulgáriai utazásom előtt volt, és még nem kapcsolódott az orosz–török háborúhoz. Arról ábrándoztam, hogy írok egy regényt eleinkről, minden történelmi alap nélkül, mintegy semmiről. Ez bizonyos fokig rokon a lehetetlenséggel, azzal a kétségbeesett érzéssel, melyet az első mondaton gyötrődve él át az ember. Éppen az elsőt: hogy kezdje el? Ebben valami több rejlik, mint pusztán a szavak leírása: olyan, mint a szülés. Valami addig nem létezőnek a realizálása. Az a pillanat, amikor a még homályos, vétkesen személyes, illanó gondolat bizonyos társadalmi érvényességre tesz szert. Mindig félttem ettől, és mindig leküzdhetetlen vágyat éreztem, hogy újra meg újra átéljem. Olyan érzés, mintha éppen ez volna az alkotás, a többi már közönséges munka. Munka, amellyel az ember megkeresi a kenyérrevalót.

Nem sokkal ez után az utazás után jutottam el első ízben a Középső-Volga-vidékre, pontosabban oda, ahol az Unzsa a Volgába torkollik. Ezen a ponton fekszik Jurjevec városa; amikor feltöltötték a gorkiji víztárolót, a víz elárasztotta a város alacsonyabban fekvő részeit, és lakosait negyven kilométerrel följebb költöztették az Unzsa mentén, ahol új települést építettek, melynek ezt a kedves nevet adták: Doroginya.⁷ Van itt gyűjtőállomás az úsztatott fának, javítóműhelyek és téli kikötő a kisebb hajók számára. Amikor először jártunk ott, még járhatatlan, elmocsarasodott vadont találtunk körülötte. Ősszel a medvék, mielőtt bevették magukat barlangjaikba, lejöttek egészen a telepig, hogy megbámulják az embereket.

7. Kedveske.

Ilyen volt Doroginya, ahova Jurjevecből négyórai hajóúttal lehetett eljutni a lomha Vityimmel. Még föl-
jebb, Gorcsuhánál hatalmas átrakóállomás létesült,
ahonnan óriási uszályokkal szállították le a kitermelt fát
a Volgára és tovább. Tutajkötöző gépek dübörögtek,
Ganz márkájú úszódaruk ringatóztak a vízen, és tömér-
dek ember sürgött-forgott. Többségükben idénymun-
kások. Matróz kevés volt, ezért a hajók sokat álltak.
Miután beteltünk az addig sohasem látott munka, a
jókedvű, szilaj rakodók, az egész nehéz, verejtékes, vi-
zes, de oly derűs, magával ragadó és látványos munka
képével, feleségemmel fölmentünk az ugyancsak Doro-
ginya nevet viselő hajóra, és Szergej Larionov kapitány
fölfogadott bennünket matrónak, illetve segédmunkás-
nak.

Becsületes munka volt, amelytől úgy tudott aludni az
ember, mint kisgyerek korában, daloló szívvel és izom-
lázsal ébredt. Láttam, hogy kel föl a nap és oszlatja szét
a folyó fölött a ködöt, de azt észre se vette, mikor nyugo-
dott le. S a vékony válaszfal mögött zakatoló Diesel-
motor nem tudta elnyomni a zavaros hullámok permetté
fröccsenésének zaját a hajó orra előtt. Megmagyarázha-
tatlan öröm fogott el – úgy éreztem, édestestvére vagyok
ezeknek a verejtékező, olajtól maszatos legényeknek, és
mintha az ifjúság lehelete csapott volna meg újra, afféle
„Gyújtsunk rá, amíg nem lő a német...” Egy hét múlva
nem bírtam tovább. Füzetet, ceruzát vásároltam, és
miközben a vontatóhajóra vártunk, az izgalomtól re-
megve írtam le az első sort: „ESTÉNKÉNT CSEND
ÜLI MEG A TELEP KICSINY KÓRHÁZÁT...”

Ezzel a mondattal kezdtem meg első kisregényemet,
amelynek – I. Zjud-Veszt hagyományához híven – a
Lázadás Iván hajóján címet adtam, és amely 1970-ben
jelent meg a *Novij Mir*-ben a jóval szerényebb *Iván
hajója* címmel. De az első mondaton nem változtattam:
megmaradt prózám legelső mondatának.

Elkezdeni elkezdtem, de hiányzott a belső meggyőző-
dés, hogy jogom van prózát írni. Nem hittem magam-

ban, és amikor elkészültem az egyharmadával, félretettem. Már birtokában voltam a szónak, de még nem értem íróvá, pedig éreztem, hogy azzá válhatok. Mégis sokáig nem tudtam rávenni magam, hogy újra elővegyem, amit írtam, és a világon mindenről megfeledkezve, csakis az írással foglalkozzam. Még egy lökés kellett ahhoz, hogy új sínre térjek át.

Ez a hiányzó lökés a sértődöttség volt. Közönséges emberi sértődöttség, amit nem restellek most bevallani: nem választottak meg küldöttnek a filmművészek kongresszusára. Ha ez most történik, vállat vonok és visszatérek a munkámhoz, de akkori kisebbségi komplexusomban a legkisebb mellőzést is nagyon nehezen emésztettem meg. Különösen amikor vigasztalásképpen megválasztottak a számlálóbizottság elnökévé, tehát még csak el se tűnhettem az emberek szeme elől. Tartottam magam, amennyire bírtam, élénken tréfálgoztam és hangosan nevettem, de mellemben már ott ficánkolt a bosszú: „Megálljatok csak! Majd megmutatom nektek!...” És nekigyürköztem, hogy megmutassam.

Első kisregényemet – azt, amelyik később az *Iván hajója* címet kapta – 1967 végén fejeztem be. Először a *Volga* című folyóiratnak küldtem be, de azt a választ kaptam, hogy túlságosan pesszimista hengvételű, hogy hőseim „csököttek”, a háttér komor, és ilyesmi egyébként sem fordul elő. Akkor odaadtam V. V. K.-nak, akit még a Moszfilmből ismertem, és aki az egyik tekintélyes moszkvai folyóiratnál dolgozott.

V. V. gyorsan elolvasta a kéziratomat, telefonált és azt mondta, hogy el akarja olvastatni a szerkesztő bizottság tagjaival, ezért hozzak annyi példányt, amennyit csak tudok. Azonnal bevitettem az összest, és V. V. szemtől szembe is megmondta, hogy a folyóiratnak a legkomolyabb szándékai vannak velem, hogy a szerkesztő bizottság ki fog jelölni egy szerkesztőt, és hogy a jövő év első felében szándékoznak megjelentetni. Istenem, de boldog voltam. A szerkesztőségből egyenesen a bulvárra száguldottam, ahol Zorja várt rám (csak most

mutatom be a feleségemet, pedig még 1946-ban összeházasodtunk, most pedig 1968-at írtunk. Ejnye, ejnye!). Gyalog mentünk a Belorusz pályaudvarig, és csak beszéltünk, beszéltünk. Arról, hogy mit kell még dolgoznom ezen a kisregényemen, miről kell írnom a jövőben, és hogy végre itt az ideje, hogy abbahagyjam az irodalmi napszámosmunkát a mindennapi kenyérért, és csak dolgozzam, dolgozzam és dolgozzam! Másnap telefonált Alekszandr Rekemcsuk – elsőnek neki adta oda V. V. a kéziratomat –, és azt mondta, hogy neki tetszik, csak egészen lényegtelen észrevételei vannak, hogy tiszta szívből gratulál, és mindenképpen azon lesz, hogy a kisregényem megjelenjék, de ne gondoljam, hogy könnyű dolgom lesz.

– ???!

– Igen, igen alaposan meg fogják tépázni az idegeit. De semmi esetre se engedjen a lényegét illetőleg!

Egy hét múlva V. V. telefonált. Ezúttal nem a diadalmas optimizmus hangján harsogott – halk volt, és úgy vettem észre, némileg zavart. Megmondta, mikor ül össze a szerkesztő bizottság, de figyelmeztetett, hogy ne szőjek szívárványos álmokat, kisregényemmel szemben komoly kifogások merültek föl, a jövő évi tervbe nem veszik be, ezért nincs értelme már most szerkesztőt kijelölni; pillanatnyilag azért kell harcolni, hogy legalább a tartalékban benne maradjon.

A szerkesztő bizottság ülésére Rekemcsukkal együtt érkeztem. Bizonyára nem festettem valami derűsen, mert Alekszandr Jevszejevics egész idő alatt biztatott:

– Ha torkon ragadnak, mutasd meg, ki vagy!

Elkezdődött az értekezlet, a kisregényt V. V. ismertette, én pedig annyira elképedtem, hogy föl sem fogtam az egészet. Hová lettek a bókok és gratulációk? V. V. a témát említette mint pozitívumot („a munkásosztályról szól”), majd hosszan beszélt az egészlet meghatározó pesszimista hangvételtől, amelyet a szerzőnek, azaz nekem mindenképpen le kell küzdenem. Nem akartam hinni a fülemnek, de akkor fölállt Rekemcsuk, és a vita

hevében a mennyekbe emelte a kisregényt. Erre a társaság többi tagja úgy nekem esett, mintha a megveszeke-
dett ellenség titkos cinkosa lettem volna. Hogy mi min-
dennel vádoltak – engem, nem a kéziratomat! Befeketi-
téssel, az élet ismeretének hiányával, rágalmazással, túl-
zással és minden elképzelhető és elképzelhetetlen bűn-
nel. A végső következtetés levonására mégsem került
sor, mert Alekszandr Jevszejevics megdühödött, bürok-
ratának minősítette az egész társaságot, és rám paran-
csolt, hogy „mutassam meg, ki vagyok”. Én pedig meg-
mutattam, és Rekemcsukkal együtt a szó betű szerinti
értelmében becsaptuk magunk mögött az ajtót.

...Nem tudom, mi adott okot erre a kegyetlen lerántás-
ra, de úgy érzem, nekem javamra vált. Még csak nem
is arra gondolok, hogy ha nem így történik, aligha írom
meg *A hajnalok itt csendesek*-et, hanem arra, hogy akkor
nem találkoztam Borisz Polevojval és a *Junosztj* szer-
kesztőségével, és nem jön létre az a lánc, amely egybe-
fűzte a prózát, a színházat és a filmet. Végső fokon
minden, ami oly törékeny – például a szerelem, a gyere-
kek, az alkotás –, a vak szerencse rabja. A törvények csak
a nagy számokra érvényesek.

Egyszóval a megdühödött Rekemcsuk elvonszolt a szer-
kesztő bizottsági ülésről, rám parancsolt, hogy másnap
hozzam el a folyóirattól a kisregény összes példányát, és
személyesen vitte be egy másik tekintélyes folyóirathoz.
Ott elég sokáig hevert, de egyszer csak hívtak. Oda-
mentem, föl az emeletre, ahol bevezettek Alekszandr
Tvardovszkij szobájába. Sietett valahova, már kabátban
volt, állva és nagyon röviden beszélt velem:

– Elfogadjuk a kisregényét, de le kell rövidíteni.
A szerkesztője Anna Szamojlovna Berzer lesz. Fogadjon
szót neki.

Azt hiszem, akkor egy szót sem tudtam kinyögni.
Alekszandr Trifonovics nemsokára meghalt, az Anna
Szamojlovnával való munkát el kellett halasztani, de

ennek a futó találkozásnak az emlékét most is szeretettel őrzöm. Maga Tvardovszkij beszélt velem, ha röviden is, és jóval *A hajnalok...* előtt.

1968. május 11-én a podolszki katonai kórházban meghalt az apám. Mégsem érte meg, hogy fiából elismert író legyen. Erre egy évvel később került sor, és mindig szerettem volna megtenni, amit Gorkij novellájának hőse: elmenni apám sírjához, és jelenteni neki: „Apám, sikerült.”

De akkor még nem sikerült semmi, és nem is tudtam, mikor fog sikerülni, csak azt, hogy sikerül. Ez nem beképzeltség, hanem dialektikus ugrás, a mennyiség átcsapása minőségbe: beértem. És az érettség nem abban nyilvánult meg, hogy attól fogva jobban írtam, hanem abban, hogy felismertem, miről kell írnom.

...Furcsa, de ezt a felismerést nem lehet logikusan megmagyarázni. A megvilágosodás pillanata előtt egyszerűbb volt: tudtam, miről készülök írni, el tudtam mondani a cselekményt, vagy szándékosan ködösen fogalmaztam meg a vázlatban. Most ez a könnyedség elpárolgott, és egyszerre elfelejtettem mesélni. De mit is meséltem volna el? A cselekményt? Tán a cselekmény a fő? *A hajnalok...* cselekménye mindössze annyi, hogy öt fiatal lány és egy törzsőrmester nem engedi tovább a fasiszta diverzánsokat. *A listákon nem szerepelt* csak arról szól, hogy harcolt egy ifjú hadnagyocska a breszti erődben? És a *Ne lőjetek a fehér hattyúkra* a környezetvédelem regénye? A *Történetek és legendák* pedig az orosz–török háborúé? Persze hogy nem – többek a cselekménynél, tágabb kört ölelnek föl, mint az elbeszélte események, és éppen ez az irodalom titka, ezt sikerült megfejtennem. A magam módján, mert mások esetében természetesen másképp alakult.

Eleink, ha összetalálkoztak, jó egészséget kívántak, amikor pedig elváltak, búcsút, azaz bocsánatot vettek egymástól. E fordulatok eredeti jelentése elhomályosult a

gyakori használat közben, a változó élet sok hagyományt kivont a forgalomból, és már nem üdvözljük „Jó egészséget!”-tel az újszülöttet, és nem kérünk bocsánatot a haldoklótól. Mégis megmaradt bennünk valami, ami nem hagyja logikailag megmagyarázni magát – talán eleink emléke. Másképp nem tudom megmagyarázni, miért érzek büntudatot azokkal szemben, akik már nincsenek.

Családunkból senki sem búcsúzott el apámtól. Előző este meglátogatta a nővérem, akkor még semmire se panaszkodott (soha senkinek nem panaszkodott), kedves és mosolygós volt, és tudta, hogy nem éri meg a reggelt. A nővéremet csak az lepte meg, hogy nem kér semmit, de ezt annak a megrögzött szokásának tulajdonította, hogy nem akarja terhelni. Még a legközelebbi és legkedvesebb hozzátartozóit sem. És Gálja úgy búcsúzott el tőle, mint máskor, az ajtóból visszaneézett: apánk kedvenc pózában, hanyatt feküdt, mindenhez értő kezével a feje alatt. Még egyszer, utoljára szelíden (szándékosan használok ezt a szót csöppet sem szelíd korunkban) rámosolygott.

– A szeme olyan világító kék volt, mintha nem rám nézett volna, hanem az égre – meséli el minden évben a nővérem.

Igen, már az örökkévalóságba tekintett, ezért volt olyan különösen kék a szeme. Szépen élte le az életét, és noha haldoklása méltatlanul gyötrelmes volt, a kórházban már nyugodtan és egyszerűen feküdt. Mintha csak aludnék. A fájdalom csak a testét kínozza meg, a lelkét nem. A lelke felhőtlen maradt az élet elmúltával is.

Valószínűleg voltak ellenségei; nem lehet az életet becsületben úgy leélni, hogy egy ellenséget se szerezzen magának az ember. Apám sohasem beszélt róluk, csak a barátairól: a harag nem kapott tőle szólásjogot. Azzal az érzéssel élt, hogy csakis nagyon jó emberek élnek körülötte, és mindig úgy viselkedett, hogy minél kisebb helyet foglaljon el. Sehova nem ment be elsőnek, soha senkit nem lökött félre, sohasem ült le a tömegközleke-

dési eszközökön. A kórházban az ápolónő elmondta, hogy az utolsó éjszakákon nem aludt, hanem a folyosón járkált: így tudta elviselni valahogy a belsejét marcangoló fájdalmat, míg álmában esetleg fölajdult volna, ezt pedig nem akarta, éjszakahosszat futkosott föl-alá a folyosón, nehogy fölriassa a kórterem többi betegét.

Mindjárt a háború után nyugdíjba ment, kapott egy kis parcellát a városon kívül, épített rá egy házikót, és többé nem vágyakozott Moszkvába. Igaz, még „házikót” mondani is nevetséges, inkább csak egy tapasztott falú szerszámkamra volt, összevissza tizennyolc négyzetméter, viszont ő egyedül építette föl az alaptól a kéményig. Egyáltalában, mindent maga csinált, tucatsnyi mesterséghez értett, és mint egy ifjú, úgy vonzódott minden újhoz, például egyedül fabrikált magának kisselejtezett alkatrészekből televíziót.

Ősszel elnéptelenedett a nyaralótelep, de apa szerette a csöndet és a magányt. Anyám a nővéremékhez költözött tavaszig. Apa fűtött, olvasott, tisztára söpörte az ösvényeket, hallatlan élvezettel forrasztgatott, mindjobban tökéletesítve a maga szerkesztette televíziót, és sohasem volt elég ideje. Az egész elnéptelenedett telepről odagyűltek hozzá a gazdátlanná vált kutyák, tévedhetetlen szimatukkal megérezve, hogy – ember. Ő pedig etette az egész csapatot, amely hűségesen elkísérte a tanácsházaig, a taggyűlésekre.

...Valaha volt egy visszatérő álmom: elhanyagolt, öreg kert, amelynek csupasz fái között őszi felhőrongyok csüngnek. A fákon túl az alacsony felhők összeérnek a földdel, de maga a kert világos, meleg és csöndes. Apámmal térdig süppedünk a puha avarban. Annyi a levél, hogy az egres- és szederbokrok elbújnak alatta, mint egy paplan alatt, de én tudom, hol vannak ezek a bokrok. Széttúrom a leveleket, és leszedem a bogyókat a csupasz indákról. Óriási, túlérrett, mézédés bogyók.

A levéltömeg almákat rejt. Ott hevernek a lehullott

lomb rétegei között, nem is érintik a talajt. Kemény, hűvös almák.

Jól érzem magam, bár egy kicsit szomorú vagyok. Minden – az alacsony felhők, a föld melege, az almák hűvöse, a bogyók édessége, szomorkás hangulatom és maga a kert –, minden, minden, az egész álom! – csupa érzés. Nem értem és nem is próbálom megérteni, egyszerűen boldog vagyok, hogy átélem, legszívesebben átölelném a földet, és hallgatnám a világ hangjait.

Csak a napsütés hiányzik. De itt van mellettem apám. Szótlan, alacsony férfi. S úgy rémlik, hogy a meleg és a világosság belőle sugárzik. Ő árasztja rám, de ő maga árnyékban marad, se nem helyesel, se nem helytelenít, csak időnként felém nyújt egy hűvös almát.

Térj vissza, régi álom, mint egy szép mese! Egyre ritkábban látogatsz meg, harmóniád helyett rémálmok kínoznak.

Hadd álmodjam rólad, apám! Nyújts felém egy almát. Melegíts meg.

És nyugtass meg...

Ugyanabból az okból írtam apámról, mint nagymamáról: ő is egy meghatározott orosz társadalmi típust képviselt. Amely manapság oly ritka, hogy ideje volna a Ritkaságok Könyvére gondolni. És mert jelentenem kell, kötelességem jelenteni:

– Apám! Sikerült!

Azt hiszem, 1968 júniusában kezdtem írni kisregényemet a háborúról. Lassan készült, voltak napok, amikor csak egy-két sort vetettem papírra, azután mással foglalkoztam. Ebben az időben forgatta Mihail Jersov a Len-filmnél a *Berlin felé* című filmjét a Rapoporttal közösen írt forgatókönyvem alapján. Sokszor elmentem a forgatásra (az egyik jelenetben még szerepeltem is), jelen voltam a külső és belső felvételeknél – az írással pedig nem siettem. Nem volt se szerződésem, se kötelezettségem – csak a tartozás nyugtalanító érzése. Addig soha-

sem éreztem ahhoz hasonlót, pedig hovatovább negyedszázada kerestem írással a kenyeremet. De más dolog a kenyérkereset és más az adósság. 1969 áprilisára fejeztem be kisregényemet, és ezt a furcsa címet adtam neki: *Tavasszal, ami nem volt* (ezt úgy kellett kitalálni, ez megint I. Zjud-Veszt műve volt!), betettem egy borítékba, és beküldtem a *Junosztj*-nak. Úgy tíz nappal később telefoncsöngés ébresztett föl reggel hatkor:

– Maga a kisregény írója? Senki másnak ne adja oda, közölni fogjuk, és még ma várjuk a szerkesztőségben!

Izidor Grigorjevics Vinokurov telefonált, ő volt a beérkező kéziratok gazdája a *Junosztj*-nál. Először őhöz mentem, ő ismertetett össze a szerkesztőség többi munkatársával, köztük Marija Lazarevna Ozerovával; őket kettejüket, Vinokurovot és Ozerovát nevezte Polevoj a keresztszüleimnek. És csakugyan azok voltak: az ő áldásukkal léptem be a komoly irodalomba.

...Borisz Nyikolajevics Polevoj már jóval azelőtt megismertem, hogy Ozerova bemutatott neki. 1954-ben az Oka melletti Dzerzsinszk színháza adta elő az országban elsőnek az *Egy igaz ember* színpadi változatát. És úgy esett, hogy én is jelen voltam e darab bemutatóján.

A keskeny, hosszú terem zsúfolásig megtelt, nekem már csak az oldalfolyosón jutott hely egy közönséges irodai széken; egész idő alatt vigyáznom kellett, nehogy előrecsússzak. Egyszer csak megszólalt egy trombita, és mindenről megfeledkeztem. Nem tudom, jól játszottak-e a színészek, nem tudom, milyen volt a rendezés, nem tudom, szerencsés volt-e a színpadra alkalmazás – semmit se tudok, mert soha többé nem láttam ilyen előadást. Láttam jobbakat – sokkal jobbakat! –, de *ilyet* soha többé. A zsúfolt terem a szünetekben sem ürült ki: a közönség zümmögve kísérte a kulisszák mögül hallatszó trombitaszót, lábával dobolta a ritmust, és annyira együtt lélegzett a színpaddal, ahogy – ismétlem – soha többé nem tapasztaltam. Amikor vége volt az előadásnak, kijött a színpadra Borisz Polevoj, és a terem állva,

viharos ovációval fogadta. Nem a darabot, nem a színészeket, hanem az Igaz Embert, aki zavart mosollyal állt a színpadon kicsit lötyögő öltönyében, nyakkendő nélkül...

– Honnan jött, druzsám? Mondja el, hogy jutott el idáig...

Sokan szeretnek kérdezősködni – vagy azért, hogy kielégítsék a kíváncsiságukat, vagy pedig azért, hogy udvariasnak mutakozzanak –, de kevés olyan emberrel hozott össze a sors, aki ilyen őszinte érdeklődéssel faggatott volna. És sok mindent elmondtam Borisz Nyikolajevicsnek arról, amiről írni szándékozom: ő volt az első hallgatója jövődő regényeim, *A listákon nem szerepelt* és a *Történetek és legendák* homályos, zűrzavaros, sok tekintetben még előttem sem világos epizódjainak. Borisz Nyikolajevics soha nem ítéltkezett az ilyen beszélgetések alapján, nem adott semmilyen tanácsot, nem óvott semmitől, csak olyan őszinte érdeklődéssel figyelt, hogy azonnal kedvem támadt írni.

– Ide figyeljen, öregem, nagyon érdekes dolgokat mondott. Erről jut eszembe, kaptam egy üveg kitűnő bort a magyaroktól, és azt hiszem, nem ártana innunk egy kortyot. Csukja be az ajtót, előveszem a poharakat.

Borisz Nyikolajevics legfőbb tulajdonsága az élénk érdeklődés és a jóindulat volt. Márpedig a felebarátaink iránti érdeklődés és a környezetünk iránti jóindulat hiányzik leginkább világunkból. Az a hatékony jóság, ami nélkül nehéz élni és nehéz dolgozni.

Persze Borisz Polevoj, a szerkesztő nemcsak dicsért: az általa elolvasott kéziratok margói kettős kérdő- és felkiáltójelektől tarkállottak, olykor egymással kombinálva, amiből nekem, azt hiszem, még több jutott, mint a *Junoszty* többi szerzőjének. Borisz Nyikolajevics fedezte föl bennem elsőnek I. Zjud-Vesztet, és fáradhatatlanul és kíméletlenül harcolt ellene. És attól fogva fegyelmezettebben írtam ezek miatt a felkiáltójelekkel megtoldott kettős kérdőjelek miatt.

A kisregényt úgyszólván vita nélkül elfogadták, ha

eltekintek a szerkesztő bizottság egyik tagjának nyomatékos kérésétől, hogy legalább egy katonalányt hagyjak életben. Magának Polevojnak a megjegyzéseit három pontban foglalhatom össze:

1. a „stukkert” helyettesítse géppisztollyal, amit a közönséges olvasó jobban megért;
2. a fenyőgyökértörzs helyett írjon fenyőtuskót;
3. az isten szerelmére, találjon ki valami más címet(??!).

Az utóbbi nem volt könnyű; jó négy órán át ültünk együtt Marija Lazarevna szobájában, a Vorovszkij utcában. Én, Ozerova, Vinokurov, Irina Szergejevna Bobrova és Andrej Muszkatblit. Andrej két teljes oldalt teleírt a címváltozatokkal, de egyik sem volt az igazi. Ekkor hirtelen megszólalt Vinokurov:

– „Csendes hajnalok.” „A hajnalok csendesek.” Nem. „A hajnalok itt csendesek”!

Erre áldásunkat is adhattuk. Nem azért, mintha ez a kisregényem az írásművészet csúcsa lett volna – jó munka és nem több –, hanem mert életemben fordulópontot jelentett: író lett belőlem. Abbahagytam az „irodalmi munkával való foglalkozást”, és ettől fogva úgy dolgoztam, hogy nemcsak önnön lehetőségeimnek, hanem a felelősségemnek is tudatában voltam.

Megértettem, hogy az út az irodalmi mesterség csúcsaihoz a *meg nem írt regények* lapjaival van kirakva, mert az a képesség, hogy az ember kétséget támaszt a saját munkájával szemben, annak minden szakaszán – ez a művészet alapvető ismérve. Természetesen nem állítom, hogy birtokába jutottam a mesterség minden fortélyának, és hogy ettől kezdve bármilyen anyaggal és bármilyen témával tudtam valamit kezdeni. Még mindig tanulok. Ez az egyik oka annak, hogy nincs saját, csakis rám jellemző stílusom. A *hajnalok*-at egészen másképp írtam meg, mint, mondjuk, a *Hattyúk*-at,⁸ és *A listákon nem szerepelt*-et is másképp, mint a *Történetek és legen-*

8. A szerző *Ne lőjetek a fehér hattyúkra* című regényére gondol.

dák-at. Mindig igyekszem megkeresni az új anyag számára a sajátos, csak hozzá illő formát. Nem az én dolgom megítélni, hogy ez mennyire sikerül, de ismétlem, erre törekszem, mert nem jó az új bort régi tömlőbe tölteni.

Ehhez az időhöz kapcsolódik második, jóval termékenyebb kapcsolatom a színházzal. Elsőnek a leningrádi Ifjúsági Színház rendezője, Szemjon Jefimovics Gyimant állította színpadra *A hajnalok*-at; a bemutató 1970. május 9-én volt. De a sikert egy másik színház hozta meg a darab számára: a Taganka. Ez azonban már más téma, és ha erről akarnék beszélni, szólnom kellene a leningrádi Lityejnaján lévő színházról és Borisz Ivanovics Ravenszkihről és Mihail Alekszandrovics Uljanovról, továbbá a belorussziai Janka Kupala Színházról és Mark Anatoljevics Zaharovról, a budapesti Mikroszkóp Színpadról és Iglódi Istvánról, valamint a rigai Orosz Színházról, a moszkvai Szovremennyikről, Oleg Tabakovról és Vjacseszlav Szpeszivcevről és még sok mástól: a színház külön fejezetet igényel. Ugyanúgy, mint a film.

Én pedig most a vásárból jövök.

...Még rám nevetnek a hajnalok, de az esték már egy icipici szomorúságot lehelnek. Még jó volna táncolni, de már kesernyés szájjal ébredek, ha arra gondolok, hogy ugrándoztam és hadonásztam. Még szívesen rohannék, mint gyerekkoromban, hogy megmentsek valakit, de egyre gyakrabban akadnak pillanataim, amikor kevesnek érzem a levegőt a földön, amikor mohón kapkodok levegő után, de sehogy se akar a mellkasomba bejutni.

Pedig ott dobog a szívem. Egész életünkben a mellkasunkba zárva dobog, és kevés, de milyen kevés az olyan szerencsés ember, aki szabadon eresztheti a szívét! S ha irigylek valakit, hát ezeket a határtalanul szabad embe-
reket.

A leélt élet olyan, mint egy takaró, amellyel majd valamikor tetőtől talpig beborítanak. Lehet meleg, rö-

vid vagy nyirkos; az enyém rongyokból van összevarrva. Semmi sem örök, de ha legalább egy ilyen rongyocska túlél engem egy negyedszázaddal, minden okom meglesz arra, hogy szerencsésnek tartsam magam. Nem, én nem álmodtam az életemet, én magam varrtam össze. Úgy, ahogy tudtam, de én magam. S ezen az alapon megkockáztatom azt az állítást, hogy csak egyféle lehetőség létezik: az elpusztíthatatlan munkavágy. Minden csábítás, minden fáradtság, minden „nem akarom” és „nem bírom” ellenében. S ez a tehetség nem istentől és a természettől való, csakis a szülőktől. És letérdelek és mélyen fejet hajtok előttük, ahogy annak idején az anyám hajolt meg Jansen doktor porai előtt.

Engem a szenvedély éltetett, nem a számítás; nem leskelődtem jobbra-balra, és nem fontolgattam, mi vár rám. Nem úsztam se az árral, se ár ellen, hanem arra, amerre a belém ültetett iránytű mutatta, amely kisgyerekek koromtól fogva a Jó irányába volt betájolva. És soha nem gondolkodtam el azon, hogy jót cselekszem-e vagy rosszat, mert hittem abban, hogy az őszinte szívből jövő rossz százszor jobb, mint a számításból fakadó jó. Igen, sokakat megbántottam és sokaknak okoztam fájdalmat; vétkes vagyok, mint mindnyájan, de a verejték minden vétket lemos. Ez az egyetlen módja annak, hogy tiszták maradjunk ebben a környezetszennyezett világban.

Ó, hogy repülnek lovaim! Nem siettetem őket, de nem is tartom vissza, jóllehet szilárd meggyőződésemm, hogy az életet kell hozzáadni az évekhez, és nem az éveket az élethez. De a napok elsuhanak, mint a kilométerkövek, és nem tudom, mennyi van még hátra. És ez a jó. Minden napot úgy kell elkezdeni, mintha az utolsó lenne, és amikor lefekszünk, ujjongva érezzük, hogy egy egész élet áll még előttünk. Hogy még el se kezdtük.

Az író a különös tulajdonság különbözteti meg másoktól, hogy világosan őrzi emlékezetében azt is, ami sohasem történt meg vele. Ez nem az agy, hanem az érzékszervek memóriája, melyet ha megkavar, úgy lát,

hall és érzékel mindent, mintha „élőben” tapasztalná. S előfordul, hogy úgy beszél hőseivel, mintha valóságos emberek volnának, fáj neki, ami őket gyötri, és jókat nevet a tréfáikon. És ha igazán fáj, és szívből nevet, akkor az olvasónak is fájni fog, és ő is nevetni fog. Sír ott, ahol az író sírt, az ő haragja feszíti, és az ő mosolya fénylik föl arcán. Ha az író őszinte volt. Csakis akkor. Az író őszintesége az egyetlen belépőcédula az olvasó szívébe. Persze csak egyszeri alkalomra. Mindig újat kell kiállítani.

És még úgy vélem, hogy az író Teremtő. Olyan világot teremt, amely nem volt azelőtt, és olyan emberekkel népesíti be, akiket nem asszony szült, hanem ő. Ebben a maga teremtette világban ő irányítja az eseményeket, ő sző eseményeiből történelmet, ha éppen kedve tartja, ő kényszeríti a napot, hogy süssön, és ő küld rá esőt, viharokat. Mérhetetlen isteni erő birtokában van a saját álma megrablásával teremtett világokban, tehát igazságosnak kell lennie mint legfőbb instanciának. Az igazság pedig a jó győzelme.

Erről a győzelemről álmodozom. Szüntelenül, hevesen és türelmetlenül. Ezért harcolok minden, számomra elérhető fronton. A jónak diadalmaskodnia kell ezen a világon, mert ha nem, semminek sincs értelme. Bízom benne, hogy diadalmaskodni fog, mert az álmaim eddig mindig valóra váltak.

Igaz, egy álmom nem. Egész életemben arról álmodoztam, hogy majd megpihenek. És nagyon-nagyon sokáig, májustól októberig bolyongok faluról falura, emberekkel találkozom, gombát szedek, horgászom, kellemes gondolatokkal eltelve bámulok az éjszakai tá-bortűzbe, és hajnali harmatcsepp lesz az ébresztőm. Ehelyett örökké lótok-futok, magam sem tudom, hova, lihegve és meg-megbotolva, mégsem érek célba.

Ó, hogy repülnek lovaim!

Szabó Mária és Árvay János fordítása

PROLÓGUS

Az osztályunkról emlékeim maradtak és egy fénykép. A csoportképen középen az osztályfőnök látszik a lányoktól körülvéve, szélről pedig a fiúk. A fénykép megfakult, s mivel a fényképész nagy buzgón a tanárt vette célba, és a kép szélei már a felvétel idején elmaszatolódtak, mostanra teljesen elmosódtak; néha úgy vélem, azért mosódtak el, mert osztályunk fiú tagjai rég elköltöztek a nemlétbe, anélkül hogy felnőtté váltak volna, s vonásaikat elmosta az idő.

A fényképen a 7. b látszott. A vizsgák után Iszkra Poljakova elcipelt bennünket a Forradalom sugárúton lévő fényképész-műterembe: általában szeretett szervezni-intézkedni.

– A hetedik után lefényképezkedünk, aztán a tizedik után szintén – szónokolta. – El tudjátok képzelni, milyen érdekes lesz elnézegetni ezeket a fényképeket, amikor már vén anyókák és apókák leszünk!?

Bezsúfolódtunk a szűk „vetkőzőbe”; előttünk három fiatal pár sietett megörökíteni magát, valamint egy anyóka az unokáival, meg egy rajnyi, bozontos doni kozák. Sorba ültek, valamennyien festőien a kardjukra támaszkodtak, és nyíltan vizslatták a lányainkat pimasz kozák szemükkel. Iszkrának ez nem tetszett, nyomban megbeszélte, hogy szólnak majd nekünk, amikor ránk kerül a sor, s az egész osztályt a szomszédos térre vezette. Ott azután, hogy szét ne széledjünk, össze ne verekedjünk, vagy isten őrizz, letapossuk a pázsitot, Püthiának adta ki magát. Lena bekötötte a szemét, Iszkra

pedig jósolni kezdett. Bőkezű jósnő volt: mindenkire fészekaljnyi gyerek és vagonnyi boldogság várt.

– Te új gyógyszerrel ajándékozod meg az emberiséget.

– A harmadik fiad zseniális költő lesz.

– Te a világ legszebb úttörőpalotáját fogod felépíteni.

Igen, csodálatosan szép jövődölések voltak ezek. Csak az a kár, hogy a fényképész-műtermet másodszor már nem sikerült meglátogatnunk, mindössze kettőnk-ből lett nagypapa, és nagymama is jóval kevesebb lett, mint ahány kislány volt a 7. b fényképén. Amikor egyszer összegyűltünk a hagyományos iskolai találkozóra, egyetlen sorban elfért az egész osztályunk. A negyvenöt emberből, akik akkor elvégezték a 7. b-t, az őszhajú-kort csak tizenkilencen érték meg. A fiúk közül pedig, akik a fényképről néznek rám, mindössze négyen maradtak életben.

Akkori kompániánk nem volt nagy: három kislány és három fiú – én, Páska Osztapcsuk és Válka Alekszandrov. Mindig Zinocska Kovalenkónál gyűltünk össze, mert neki külön szobája volt, a szülei kora reggeltől dolgoztak, így azután fesztelenül éreztük magunkat. Zinocska nagyon szerette Iszkra Poljakovát, és jó barátságban volt Lenocska Bokovával; mi Páskával komolyan sportoltunk, az „iskola reménységeinek” tartottak bennünket, az ügyetlen Alekszandrov pedig elismert feltaláló volt. Páska fülig szerelmes volt Lenocskába, jómagam reménytelenül sóhajtoztam Zina Kovalenko után, Válkát viszont csak a saját ötletei foglalkoztatták, mint ahogy Iszkrét is a maga tevékenysége. Moziba jártunk, hangosan olvastuk azokat a könyveket, amelyekről Iszkra kijelentette, hogy érdemes elolvasni őket, együtt készültünk az órákra és – fecsegtünk. A könyvekről, a filmekről, a barátainkról és ellenségeinkről, a Szedov akadémikusról elnevezett hajó útvjáról, a nemzetközi brigádokról, Finnországról, a Nyugat-Európában folyó háborúról, és egyszerűen csak úgy, semmiségekről.

Kompániánkhoz néha még ketten csatlakoztak. Az egyiket szívesen fogadtuk, a másiktól nyíltan idegenkedtünk.

Minden osztálynak megvan a maga csöndes eminense, akivel mindenki tréfát űz, de akit azért nevezetességnek tartanak, és határozottan megvédelmezik az idegenek támadásai ellen. Nálunk Vovik Hramov volt ez a csöndes eminens; még valamikor az elsőben vagy utána kijelentette, hogy őt nem Vlagyimirnak, sőt nem is Vovának, hanem pontosan Voviknak hívják, így lett aztán Vovik véglegesen. Pajtásai nem voltak, barátai még kevésbé, így azután szeretett „hozzánk csapódni”. Beállít, leül a sarokba, s ott gubbaszt egész este, de ki se nyitja a száját – csak a két nagy füle meredezik a feje mellett. Nullásgéppel nyiratkozott, és ezért a füle rendkívül jellegzetes volt. Vovik tenger sok könyvet olvasott, és a legkacifántosabb feladatokat is meg tudta oldani; valamennyien tiszteltük ezekért a tulajdonságaiért, meg azért is, mert a jelenléte senkit sem zavart.

Száska Sztameszkint viszont, akit Iszkra néha magával cipelt, nem kedveltük. Egy megátalkodott bandához tartozott, úgy káromkodott, mint egy kocsis, Iszkra viszont úgy gondolta, hogy majd átneveli, így azután Száska most már nemcsak a kapualjban bukkant fel. Mi Páskával olyan sokszor verekedtünk vele meg a cimboráival, hogy ezt már nem tudtuk elfelejteni: nekem például rögtön sajogni kezdett az egyik kivert fogam helye, amint Száska feltűnt a láthatáron. Eszünkben se volt barátságosan mosolyogni, de mivel Iszkra kijelentette, hogy így kell lennie, ezért aztán túrtunk.

Zinocska szülei felkarolták összejöveteleinket. Csaladjuk lányos beállítottságú volt, Zinocska született utolsónak, a nővérei már férjhez mentek, kirepültek a szülői házból. A családban az anya volt a hangadó: a számbeli fölényt tisztázva, az apa gyorsan feladta pozícióját. Csak ritkán találkoztunk vele, mivel rendszerint késő este tért haza, de ha olykor hamarabb jött, föltétle-

nül benézett Zinocska szobájába, és mindig kellemesen elcsodálkozott:

– Á, az ifjúság? Jó napot, jó napot. Nos, mi újság?

Az újságokat illetően Iszkra volt a szakember. Csodálatos tehetsége révén mindig fel tudta élénkíteni a beszélgetést.

– Hogy vélekedtek a fasiszta Németországgal kötött meg nem támadási szerződésről?

Zinocska apja sehogy sem vélekedett. Csak bizonytalanul vállat vont, és büntudatosan elmosolyodott. Mi Páskával úgy gondoltuk, hogy az öreget egy életre megfélemlítette az emberiség szebbik fele. Igaz, Iszkra leggyakrabban olyan kérdéseket tett fel, amelyekre betéve tudta a választ.

– Én ezt a szovjet diplomácia nagy győzelmének tartom. Megkötöttük a kezét a világ legagresszívabb államának.

– Helyes – mondta Zina apja. – Jól ítéled meg a dolgot. Nálunk meg ma a következő eset történt: a félgyártmányokhoz nem a megfelelő minőségű acélt adták.

Az üzem életét ismerte, közel állt hozzá, s egészen másként beszélt róla, mint a politikáról. Hadonászott, nevetgélt vagy mérgelődött, föl-fölugrált, fel-alá futkosott a szobában, miközben nemegyszer a lábunkra lépett. Mi persze nem szerettük hallgatni üzemi újdonságait: sokkal jobban érdekelt bennünket a sport, a repülés meg a mozi. Zina apja egész életében holmi vasbugákat esztergályozott; kegyetlen, fiatalos közönnyel hallgattuk a szavait. Az apa előbb vagy utóbb észrevette ezt, és zavarba esett.

– Ez persze apróság. Tudom, messzebbre kell néznünk.

– Valahogy olyan alázatos az apám – kesergett Zina. – Sehogy sem tudom átnevelni, kész tragédia.

– Csökevények – jelentette ki tekintélyesen Iszkra. – Azok az emberek, akik a cárizmus szörnyű elnyomásá-

nak idején születtek, sokáig megőrzik magukban az akaratkorlátozottságot és a jövőtől való rettegést.

Iszkra jól tudott magyarul, Zinocska pedig hallgatni. Mindenkit másként hallgatott, de mindenkit egész lényével, mintha nemcsak hallgatta, hanem látta, tapintotta, szaglászta volna egyszerre. Rendkívül kíváncsi természetű és túlzottan közlékeny volt, sokan ezért nem bízták rá a titkaikat. De lányos beállítottságú családjuk körében szívesen időztek.

Valószínűleg ezért is volt itt a légkör különösen otthonos, különösen barátságos és különösen csendes. Az apa és anya halkan beszélgetett, mivel senkire sem kellett kiabálni. Itt örökösen mostak, keményítettek, tisztogattak, poroltak valamit, főztek, pároltak és sütötték az elmaradhatatlan húsos fánkot, ami olcsó, barna lisztből készült; máig emlékszem az ízére, és máig meg vagyok róla győződve, hogy soha nem ettem finomabbat ezeknél a krumplis fánkoknál. Olcsó karamellával ittuk a teát, faltuk a fánkot és fecsegtünk. Válka meg ide-oda ténfergett a lakásban, és azt nézte, mit találhatna fel.

– Mi lenne, ha a vízvezeték csapjához hozzábütykölném a petróleumfőző égőfejét?

– Hogy a tea petróleumos legyen?

– Nem, hanem hogy fölmelegítsem. Csak meggyújtasz egy gyufát, a cső átmelegszik, és máris forró víz folyik belőle.

– Hát bütyköld hozzá – egyezett bele Zina.

Válka munkához látott: csörömpölt, átlyuggatta a falakat, meghajlította a vízvezetékcsövet. Soha semmilyen értelmes dolog nem került ki a keze alól, de Iszkra úgy vélte: a legfontosabb maga az ötlet.

– Edisonnak sem sikerült minden.

– Talán föl kéne emelnem egyszer Válkát a fülénél fogva – ajánlotta Páska. – Edisont egyszer emelték így föl, és nyomban híres feltaláló lett belőle.

Páska valóban föl tudta volna emelni Válkát a fülénél fogva: rendkívül erős volt. A lábát derékszögben meghajlítva függeszkedett végig a kötélén, majd kézállásba

ment át, és könnyedén forogva a nyújtón csinálta meg az „óriáskereket”. Ez kemény edzéseket követelt, így Páska könyveket nem olvasott, azt viszont szerette hallgatni, ha mások felolvastak. S mivel leginkább Lena Bokova olvasott föl, így Páska nem annyira a fülével, mint inkább a szemével figyelt: már az ötödiktől kezdve barátkozott Lenával, és állhatatos volt mind a rokon-szenvét, mind pedig az ellenszenvét illetően. Iszkra is jó felolvasó volt, de nagyon szerette megmagyarázni az olvasottakat, így azután Lenát részesítettük előnyben, ha valami különösen érdekes felolvasás volt kilátásban. Akkoriban rengeteget olvastunk, mivel a televíziót még nem találták fel, és még az olcsó, délelőtti játszó mozit sem a mi zsebünkhöz mérték.

Már gyerekkorunktól kezdve azt játszottuk, amiben magunk is éltünk. Az osztályok nem a jegyekért vagy a százalékokért versengtek, hanem azért a tisztességért, hogy levelet ír hassanak a Papanyinistáknak, vagy azért, hogy „Cskalovisták”-nak nevezhessék magukat; azért a jogért, hogy ott lehessenek a gyár egyik új üzemrészének megnyitásán, vagy bekerülhessenek a spanyol gyerekeket fogadó bizottságba.

Én egyszer bekerültem egy ilyen bizottságba, mert megnyertem a százméteres gyorsfutást, Iszkra meg azért, mert tiszta kitűnő volt és társadalmi munkát is végzett. E találkozóról szívünkben a fasizmus iránti izzó gyűlölettel, valamint fejenként négy narancssal tértünk vissza. A narancsokat ünnepélyesen fogyasztotta el az egész osztály: mindenkinek jutott másfél szelet narancs és némi narancshéj. Ma is emlékszem e narancsok különös illatára.

Még arra is emlékszem, mennyire búsultam, hogy nem tudok segíteni a „Cseljuszkinisták”-nak, mivel az én gépem valahol Jakutföldön végzett kényszerleszállást, és így nem jutott el a jeges táborig. Az igazi kényszerleszállást persze az a „karó” jelentette, amit azért kaptam, mert nem tanultam meg az egyik költeményt. Később persze megtanultam: „A mi időnkben – hej, be

más volt!”¹... A dolog lényege az volt, hogy az osztály falán hatalmas, magunk fabrikálta térkép függött, és minden tanulónak megvolt a saját repülőgépe. A kitűnő jegy ötszáz kilométert jelentett, de mivel én „karót” kaptam, a gépem kiesett a repülésből. A rossz jegy nem egyszerűen az osztálykönyvbe került be: nekem is rossz volt és egy kicsit – egy icipicikét – a „Cseljuszkinisták”-nak is, akiket így cserbenhagytam.

A térképet Iszkra gondolta ki.

A kilencedik osztályban Valentyina Andronovna azt javasolta nekünk, hogy írjunk szabad fogalmazást „Mi akarok lenni?” címmel. A fiúk egytől egyig azt írták, hogy parancsnokok szeretnének lenni a Vörös Hadseregben. Még Vovik Hramov is harckocsizó akart lenni, amivel viharos lelkesedést váltott ki. Igen, mi őszintén azt akartuk, hogy sorsunk szigorú legyen. Magunk választottuk ezt a sorsot, amikor a hadseregről, a légierőről és a flottáról álmodoztunk: férfiaknak képzeltük magunkat, és férfiasabb foglalkozások akkoriban nem léteztek számunkra.

Ebben az értelemben nekem szerencsém volt. Növésben már a nyolcadik osztályban utolértem az édesapámat, és mivel ő a Vörös Hadsereg hivatásos tisztje volt, régi egyenruháját én örököltem. Az ingzubbonyt, a csizmanadrágot, a csizmát, a tiszti derékszíjat, a köpenyt és a sötétszürke posztóból készült Bugyonnij-sisakot. Egy csodálatos napon magamra öltöttem ezeket a gyönyörű holmikat, és nem is vetettem le őket kerek tizenöt esztendeig. Addig, amíg le nem szereltem. Az egyenruha akkor már más volt, de a tartalom nem változott: változatlanul nemzedékem öltözéke maradt. A legszebb és legdivatosabb.

A fiúk mindnyájan rettenetesen irigyeltek. Még Iszkra Poljakova is:

– Persze, nekem egy kicsit nagy – mondta Iszkra, amikor fölpróbálta az ingzubbonymat. – De milyen

kényelmes viselet. Különösen akkor, ha szorosabbra húzza az ember a derékszíjat.

Gyakran eszembe jutnak ezek a szavak, mert bennük ott az idők érzéklete. Mindnyájan arra törekedtünk, hogy szorosabbra húzzuk a derékszíjat, mintha minden pillanatban várt volna ránk a kötelék, mintha egyedül a külső megjelenésünktől függött volna ennek az egész közös köteléknek a harc- és győzelmi készültsége. Fiatalok voltunk, de nem egyéni boldogságra, hanem egyéni hőstetre vágytunk. Nem tudtuk, hogy a hőstettet először el kell vetni és föl kell nevelni. Nem tudtuk, hogy lassan, láthatatlanul gyülemlik benne az erő, míg egyszer aztán vakító lánggal felrobban, és fényei még sokáig világítanak az eljövendő nemzedékeknek. Mi nem tudtuk ezt, a szüleink viszont tudták, akik keresztülvágtak a forradalom tomboló tüzén.

Ha jól emlékszem, egyikünknek sem volt otthon fürdőszobája. Különben nem, az egyik lakás fürdőszobás volt, de erről majd később. Rendszerint hármasban jártunk fürdőbe: én, Válka és Páska. Páska vadul dörzsölte a hátunkat a durva áztatott fahánccsal, aztán sokáig nagy élvezettel hevert a gőzben. Kibírhatatlanul forró gőzt követelt magának, mi fejlesztettük Válkával, de mi magunk lent helyezkedtünk el. Páska meg fentről, a legfelső polcra gúnyolódott rajtunk. – Jó napot, ifjúság.

Egy alkalommal Zinocska apja, Andrej Ivanovics Kovalenko is besurrant oldalvást a szaunába, szégyenlősen takargatva magát a vízmerő sajtárral. Pucéran még kisebbnek, még jelentéktelenebbnek látszott.

– Nagy a forróság nálatok.

– Ez is forróság? – harsogta Páska fentről megvetően.

– Ez még csak a szubtropikus vidék! Ez még csak az igazi Anapa. Nosza, Válka, öntsél még rá!

– Borkán a sor – jelentette ki Válka. – Borka, önts rá.

– Muszáj? – kérdezte félénken Kovalenko.

– Muszáj! – vágtam rá keményen. – A gőz nem törí a csontot.

– Kinek hogy – mosolygott halványan Andrej Ivanovics.

Ekkor egy teli vízmerővel a köves kemencére zúdítottam. A gőz reccsenve robbant a levegőbe, Páska lelkesen felüvöltött, Kovalenko meg csak sóhajtott egyet. Rövid ideig még álldogált, gondolkozott, aztán fogta a vízmerő sajtárját, megfordult és kiment.

Megfordult...

És én még ma is emlékszem erre a szuronyoktól összeszurkált, késektől és kardoktól összeszabdalt, dudoros hegektől borított hátra. Tenyéryni sima hely nem volt rajta – az egészet beborították a polgárháború lilás-vörös kézjegyei.

Iszkra anyja viszont ugyanebből a polgárháborúból másmilyenként került ki. Nem tudom, voltak-e sebhegyek a testén, de a lelkén voltak, ezt a későbbiek során megértettem. Épp olyanok, mint Zinocska édesapjának a hátán.

Iszkra édesanyja – a nevét már elfelejtettem, és most már senki se juttathatja eszembe – gyakran tartott előadásokat az iskolákban, technikumokban, kolhozokban és üzemekben. Keményen és röviden beszélt, mintha parancsokat osztogatna, és mi egy kicsit féltünk tőle.

– A forradalom folytatódik, jegyezzék meg. És folytatódni fog, amíg le nem törjük osztályellenségeink ellenállását. Készüljünk a harcra. A kegyetlen és kíméletlen harcra.

Lehetséges, hogy mindez csak így rémlik nekem? Öregszem, minden nappal egyre messzebb kerülök attól az időtől, és ma már nem maga a valóság, hanem csupán a róla szőtt elképzelés uralkodik rajtam. Meglehet, de szeretném elkerülni azt, amit a korom diktál. Szeretnék visszatérni azokhoz a napokhoz, ifjú és naiv akarok lenni...

ELSŐ FEJEZET

– Világos... akár a nap... világos! – kiáltotta Zinocska, végig sem hallgatva anyja intelmeit.

Igyekezett mihamarább becsukni az ajtót, beakasztani a kallantyút, az anyja meg, mint rendszerint, a küszöbön horgonyzott le utolsó útbaigazításaival. Kimosni, kivasalni, kitisztítani, felforralni, kiséperni. Iszonyú, mi mindent ki tudott gondolni minden egyes alkalommal, amikor munkába ment. Zinocska általában türelmesen végighallgatta, de éppen ma a mama megengedhetetlenül késedelmeskedett, az az ötlet pedig, amely Zinocska fejében megfogamzott, cselekvést követelt, annyira meghökkentőnek és Zinocska sejtése szerint majdnem vétkesnek látszott.

Ma reggel álmában Zinocska a folyócska partján látta magát. Ezen a nyáron utazott először az úttörőtáborba nem egyszerű táborozóként, hanem mint az úttörővezető segítőtársa, felelősségérzettől csordultig telt lélekkel. Egész nyáron oly szigorúan és gyakran vont össze szúrós kis szemöldökét, hogy az orrnyergén függőleges, halovány kis ránc képződött. Zinocska rendkívül büszke volt rá.

De most nem az úttörőkkel együtt látta magát, akik miatt oly gyakran össze kellett vonnia a szemöldökét, hanem a felnőttekkel: a csapatvezetőkkel, a tanárokkal és más vezetőkkel. Valamennyien a napon sütkéreztek, Zinocska pedig még fürdött, mert nagyon szeretett lubickolni a sekély vízben. Aztán kiáltottak neki, mire

Zinocska elindult a part felé, mivel megszokta, hogy az idősebbekre hallgasson.

Amikor kiért a partra, megérezte, hogy valaki nézi: figyelmes, mérlegelő férfipillantással. Zinocska zavarba esett, két kezét szorosan vizes mellére szorította, és sietett mielőbb lefeküdni a homokba. Édes félálmában úgy rémlett neki, hogy ott a parton nincs rajta fürdőruha. Egy pillanatra elszorult a szíve, de Zinocska mégsem nyitotta ki a szemét, mivel félelme nem volt ijesztő. Ez valamilyen másfajta félelem volt, amivel szeretett volna szembenézni. Ezért is siettette az édesanyját, de nem a félelemtől rettegve, hanem attól az elhatározástól, hogy szembenézzen vele. Az elhatározás a szégyennel viaskodott benne, és Zinocska még nem volt biztos abban, melyik is lesz a győztes.

Beakasztotta a bejárati ajtó kallantyúját, berohant a szobába, és első dolga az volt, hogy gondosan befüggönyözte az áblakokat. Majd lázas sietséggel kezdte ledobálni magáról a ruhadarabjait, egyiket a másik után: a köntöst, a hálóinget, a melltartót, a bugyit... Az utóbbit éppen csak megfogta, elhúzta a gumit, de nyomban el is engedte: a gumi tompán csattant napbarnított hasán, és Zinocska ebben a pillanatban észbe kapott. Állt egy darabig, arra várva, hogy vadul kalapáló szíve lecsendesedjen, és lassú léptekkel elindult édesanyja nagy tükre felé. Úgy közeledett feléje, mint ásító mélység felé: szinte minden lépését érezte, s nem mert belenézni. Csak amikor már előtte állt, akkor emelte föl a tekintetét.

Az ólmos, hűvös tükörből napbarnította kislány nézett vissza rá, a bűnös kíváncsiságtól kerekre tágult szemmel, amely csillogott, akár a meggy. Egész teste olyan volt, mint a csokoládé, csupán korához képest igen fejlett két melle és a vállpántok helye volt hihetetlenül fehér, mint-ha nem is tartoztak volna ehhez a testhez. Zinocska most először szemlélte tudatosan magát, mintegy kívülről, gyönyörködött és ugyanakkor meg is ijedt attól, amit már érettnek vélt. Érett pedig csak a melle volt, a csípője

viszont sehogyan sem akart kitelni, és Zinocska dühösen megcsapkodta a tenyerével. A csípője azonban még csak hagyján: a nyár folyamán mégiscsak kitelt egy kicsit, és a dereka is lassacskán kialakult. A lába azonban komolyan elkeserítette; valahogy kúposan szétszaladt, és a bokájánál hihetetlenül elvékonyodott. A lábikrája még lapos volt, a térdé még nem gömbölyödött ki, és úgy meredezett, mint az ötödikes fruskaké. Az egész egyszerűen visszataszítónak látszott, és Zinocska aggódva sejtette meg, hogy a természet itt már nem segít rajta. És különben is boldog kislányok a múlt században éltek, mert akkor hosszú ruhákat hordtak.

Zinocska óvatosan megemelte a mellét, mintegy mérlegelve: igen, ez már fejlett, felnőtt mell volt, telve a jövőendő várákozásával. Úgy látszik, ilyen is lesz – kerek, telt, feszes. Természetesen jó lenne még egy kicsit nőni, legalább egy icipicit; Zina lábujjhegyre emelkedett, milyen is lesz, amikor végleg felnőtt, s általában elégedett volt magával. „Várjatok csak, fogtok ti még másként is rám nézni!” – gondolta elégedetten, és táncra perdült a tükör előtt, magában a divatos „Bágyadt napfény”-t dúdolgatva.

Ekkor megszólalt a csengő. Hangja olyan váratlanul csendült fel, hogy Zinocska hamarjában először az ajtóhoz rohant a tükör előtti táncolásból. Aztán szaporán visszairamodott, úgy-ahogy magára kapkodta szétdobált ruhadarabjait, majd visszasietett az előszobába, útközben gombolgatva köntösét.

– Ki az?

– Én vagyok, Zinocska.

– Iszkra? – Zina kiakasztotta a kallantyút. – Ha tudtam volna, hogy te vagy, nyomban kinyitom. De azt gondoltam...

– Szása elment az iskolából.

– Hogyhogy elment?

– Végleg. Tudod, hogy csak édesanyja van. Most meg már tandíjat kell fizetni, így aztán elment.

– Ez szörnyű! – Zina keserveset sóhajtott és elhallga-

tott. Tartott Iszkrától, bár majdnem egy évvel idősebb volt nála. Nagyon szerette, olykor hallgatott is rá, de mindig félt attól a céltudatosságtól, amivel Iszkra minden ügyét intézte, akár a magáét, akár az övét és általában mindenkiét, akinek erre, megítélése szerint, szüksége volt.

Iszkra anyja még most is kopott bőrkabátot, csizmát és széles bőrvet viselt, amely, ha ütöttek vele, perzselő csíkokat hagyott maga után. Ezekről a csíkokról Iszkra soha nem beszélt senkinek, mivel a szégyen jobban fáj. És még azért sem, mivel egyedül ő tudta: hogy nyers, hirtelen haragú, hajlíthatatlan anyja mélységesen boldogtalan és lényegében magányos asszony volt, akit Iszkra végtelenül sajnált és nagyon szeretett.

Három éve tette ezt a rettenetes felfedezést: a mama boldogtalan és magányos. Véletlenül szerzett róla tudomást, amikor éjszaka fölébredt, és meghallotta a tompa, elfojtott zokogást. A szobában sötét volt, csak az Iszkra ágyát elkülönítő szekrény mögül szüremlett ki halovány fénycsík. Iszkra kicsusszant a takaró alól, és óvatosan kikukucskált a szekrény mögül. Megdermedt. Az anyja görnyedten, fejét két tenyere közé szorítva hintázott a széken az asztal előtt, amelyen újsággal letakart lámpa állt.

– Anyuka, mi történt? Mi van veled, anyuka?

Iszkra az anyjához rohant, az asszony meg feléje fordulva lassan fölemelkedett, a szeme dermedt, akár a halottnak. Aztán elfehéredett, megremegett, és akkor első ízben tépte le magáról katonaderékszíját.

– Leskelődsz? Hallgatódzol?...

Iszkrának így vésődött örökre emlékezetébe az anyja, az apjára viszont egyáltalán nem emlékezett: különös keresztnévvel ajándékozta meg őt, azután eltűnt, még valamikor távoli kisgyerekkorában. A mama meg minden fényképét elégette a kályhában, megszokott kíméletlenségével.

– Apád gyöngé embernek bizonyult, Iszkra. Pedig valamikor komisszár volt!

E szó, „komisszár”, mindent eldöntött a mama számára. E fogalom zárta magába hite szimbólumát, becsülete és ifjúsága szimbólumát. A gyöngeség volt az ellentéte ennek az örökké ifjú és tomboló szónak, és Iszkra megvetette a gyöngeséget, jobban, mint az árulást.

A mama nem egyszerűen mintakép és nem is követendő példa volt Iszkra számára. A mama eszménykép volt, akit érdemes utolérni. Igaz, hogy egyetlen kis javítással: Iszkra nagyon reménykedett benne, hogy jóval boldogabb lesz nála.

Az osztályban szerették a két barátnőt. De amíg Zinocskát egyszerűen csak szerették, és gyorsan megbocsátottak neki, addig Iszkrát nem csupán szerették, hanem hallgattak is rá. Hallgattak rá valamennyien, viszont semmit se bocsátottak meg neki. Iszkra mindig emlékezett erre, és kissé büszke is volt rá, bár olykor nem volt könnyű az osztály lelkiismeretének lenni.

Bezzeg Iszkorka semmiért a világon nem táncolt volna a tükör előtt egy szál bugyiban. És amikor Zinocska erre gondolt, nyomban arcába szaladt a vér, és megrémült, hogy Iszkra észreveszi váratlan pirulását, s ettől csak még jobban elvörösödött. És ez a belső harc annyira lekötötte, hogy már nem is figyelt a barátnőjére, csak pironkodott.

– Mit csináltál? – kérdezte hirtelen szigorúan Iszkra.

– Én? – Zinocska ámultan csodálkozó arcot vágott. – Ugyan már! Semmit se csináltam.

– Ne merészelj hazudni. Tudom jól, mikor pirulsz.

– Én nem tudom, mikor pirulok. Csak úgy egyszerűen elpirulok és kész. Valószínűleg bővérű vagyok.

– Féleszű vagy – csattant fel dühösen Iszkra. – Inkább valld be rögtön, mindjárt megkönnyebbülsz.

– Á! – Zinocska reménytelenül legyintett. – Egyszerűen elveszett fehérszemély vagyok.

– Ki vagy?

– Elveszett fehérszemély. Elveszett ember, nőnemben. Talán nem érted?

– Fecsegő vagy – mosolygott Iszkra. – Lehet is veled komolyan beszélni?

Zinocska tudta, mivel oszlassa el a gyanakvást. Igaz, hogy a „tudni” az az ige volt, amit Zinával nehezen lehetett összeegyeztetni, nála inkább az „érezni” ige volt a megfelelőbb. Így tehát Zinocska érezte, mikor és hogyan enyhítse barátnője rideg gyanakvását. És bár ösztönösen cselekedett, mégis szinte mindig tévedhetetlenül.

– El tudod képzelni, hogy Szása – az ő képességeivel! – nem fejezi be az iskolát? Fel tudod fogni, micsoda veszteség ez valamennyiünk számára, de az is lehet, hogy az egész országnak? Hiszen repülőgép-tervező is lehetett volna belőle. Láttad, micsoda modelleket készített?

– És miért nem akar Szása repülőiskolára menni?

– Azért, mert füles! – vágott közbe Iszkra. – Gyerekkorában középfülgyulladásra volt, és ezért most nem veszi fel az orvosi bizottság.

– Te aztán mindent tudsz – jegyezte meg némi éllel Zinocska. – A modellekről is, meg a füléről is.

– Nem, nem mindent. – Iszkra felülemelkedett barátnője csipkelődésén. – Fogalmam sincs, mit csináljunk Szásával. Talán menjünk be a Komszomol kerületi bizottságához?

– Úristen, hogy jön ide a kerületi bizottság? – sóhajtott fel Zinocska. – Iszkra, neked szűk lett a nyáron a melltartód?

– Milyen melltartó?

– Közönséges. Nagyon kérlek, ne döfj át a tekintetteddel. Egyszerűen azt szeretném tudni, minden kislány szélességében növekszik, vagy egyedül én vagyok ilyen torzszülött?

Iszkra szeretett volna megharagudni, de a békés Zinocskára nehéz volt haragudni. És a kérdés is, amit csak Zina adhatott volna fel, az az, Iszkra számára is érdekes volt, mert minden parancsnoki adottsága mellett őt is a saját tizenhat éve nyugtalanította. De ezt bevallani

még a legjobb barátnőjének sem tudta: ez gyöngeség lett volna.

– Te nem az iránt érdeklődsz, ami iránt kéne, Zinaida – mondta nagyon komolyan Iszkra. – Egyáltalán nem az iránt érdeklődsz, ami iránt egy komszomolistának érdeklődnie kell.

– Csak most vagyok komszomolista. Később nő akarok lenni.

– Hogy nem szégyelled magad! – csattant fel dühösen a barátnő. – Hallottak még ilyet, az ő álma, mint kiderül, az, hogy nő legyen. Nem pilótanő, nem ejtőernyős és végül nem sztahanovista, hanem nő. Játékszer a férfiak kezében!

– Szeretett játékszer – mosolygott Zinocska. – Abba nem egyezem bele, hogy egyszerűen játékszer legyen.

– Hagyd abba ezeket az ostobaságokat! – kiáltott rá Iszkra. – Rossz hallgatnom, mert az egész olyan undorító. Ezek burzsoá izetlenségek, ha tudni akarod.

– De előbb vagy utóbb csak meg kell ismerkednünk velük – jegyezte meg ésszerűen Zinocska. – Azért ne izgulj, és rendben van, beszéljünk inkább Szásáról.

Szásáról Iszkra órákig kész volt beszélni, és senkinek, még a legmegátalkodottabb pletykafészeknek sem jutott volna eszébe, hogy „Iszkra plusz Szása annyi, mint szerelem”, és nem azért, mert magát a szerelmet, mint időszerűtlen jelenséget, Iszkra dühödten tagadta, hanem azért, mert Szása Iszkra céltudatos tevékenységének terméke volt, erejének, állhatatosságának és akaratának reálisan létező bizonyítéka.

Egy éve még Száska Sztameszkin neve minden pedagógustanácskozáson szerepelt, benne volt minden jelentésben, és az iskola előcsarnokában felállított fekete tábláról bámult a világba. Száska szemet lopkodott az iskola kazánházából, a tintatartóba nyomkodta a lányok varkocsát, és elvileg nem tudott kimászni a „nagyon rossz” osztályzatból. Kétszer is akarták zárni az iskolából, de megjelent az anyja, zokogott és fogadkozott, mire Szását: „a legközelebbi figyelmeztetésig” igazgatói bejegy-

zéssel aztán békén hagyták. A legközelebbi figyelmeztetést a zabolátlan Sztameszkin anyja távozása után kapta meg, mire minden megismétlődött, és az elmúlt év novemberi ünnepére ügye a csúcspontra ért. Az iskola forrongott, és Száska már a napokat számolta, amikor megkapja a rég várt szabadságot.

És Száska felhőtlen szemhatárán ekkor bukkant fel Iszkra. Nem hirtelen jelent meg, nemcsak úgy kutya futásban, hanem tökéletesen megfontoltan és megalapozottan, mivel a megfontoltság és megalapozottság az erő megnyilvánulásai voltak az emberi gyöngeségekkel ellentétben. Iszkra a novemberi ünnep előtt adta be felvételi kérelmét a Komszomolba, megtanulta a szervezeti szabályzatot és minden mást, amit meg kellett tanulni, de ez csak passzív, kísérő tényező volt, bármelyik kislány bebiflázhatta. Iszkra viszont nem kívánt „bármelyik” lenni, ő különleges volt, és anyja tanácsára, anyja példáját követve, céltudatosan haladt az eszményképe felé. Eszményképe a cselekvő, nyugtalan, közéleti személyiség volt – az a személyiség, amelyet gyermekkorától ez a büszke szó: „komisszár” határozott meg. Ez nem beosztás volt – hanem elhivatottság, kötelesség, a sors vezércsillaga. S amikor az első Komszomol-gyűlésre készült, és megtette az első lépést csillaga felé, Iszkra önként vállalta magára a legnehezebbet és leghálátlanabbat, amit csak ki tudott gondolni.

– Nem kell kizárni az iskolából Szása Sztameszkit – mondta most is, mint mindig, csengő hangon a Komszomol-gyűlésen. – A Lenini Komszomol ifjú tagjai, társaim előtt ünnepélyesen fogadom, hogy Sztameszkinből jó tanuló, állampolgár, mi több, komszomolista lesz.

Iszkrét megtapsolták, példaképül állították, és Iszkra rendkívül sajnálta, hogy a gyűlésen nincs ott az édesanyja. Ha ott lett volna és hallotta volna, milyen szavakat mondtak a lányáról, akkor – ki tudja! – talán lehet, hogy valóban abbahagyja a verést az ismerős, görcsös mozdulatokkal csapásra emelt, széles katonai derékszj-

jal. És a közben kurta, dühödt lövésekként felcsattanó vezényszavait:

– Feküdj! Szoknyát fejre! Mozgás!

Igaz, ilyesmi utoljára két éve történt, a hetedik osztály megkezdésekor. Iszkra akkor olyan sokáig és gyötrően remegett, hogy az anyja hideg vízzel itatta meg, és még bocsánatot is kért tőle.

– Nem normális! – kiabálta a gyűlés után Zinocska.

– Jól kiválasztotta, kit neveljen át. Hiszen össze fog verni... Vagy tudod, mit csinálhat még veled? Azt, amit azzal a kislánnyal csináltak a parkban, akiről az újságok is írtak.

Iszkra büszkén mosolygott, s elnézően hallgatta Zinocska aggodalmait. Pontosan tudta, mire vállalkozott: próbára tette önmagát. Ez volt az első félénk próbatétele az ő „komisszári” képességeinek.

Másnap Sztameszkin nem jelent meg az iskolában, így Iszkra tanítás után elment a lakására. Zinocska hősi-esen felajánlotta, hogy elkíséri, de Iszkra nyomban lehűtötte a lelkesedését:

– Felajánlottam a Komszomol-gyűlésnek, hogy egyedül birkózom meg Sztameszkinnel. Érted, egyedül!

Végigment a hosszú, sötét, macskaszagú, bűdös folyosón, és szíve összeszorult a félelemtől. De egyetlen pillanatig sem engedett annak a gondolatnak, hogy meg is fordulhatna és elmehetne, mondván, senkit sem talált odahaza. Iszkra még önmagának sem tudott hazudni.

Sztameszkin repülőgépeket rajzolt. Elképzelhetetlen, mesésen büszke repülőgépeket, amelyek meredeken húztak fel a felhőtlen égbe. Rajzokkal volt teleszórva az egész asztal, az meg, ami nem fért el rajta, a keskeny vaságyon hevert. Amikor Iszkra belépett a parányi szobába, amelynek csupán egyetlen ablaka volt, Száska féltékenyen eltakarta a munkáit, de valamennyit nem tudta elfedni, és dühösen ezt kérdezte:

– Mi keresnivalód itt?

Iszkra tisztára nőies gyorsasággal fölmerre a helyzetet: mosatlan edény a zsámolyon, vetetlen, rajzokkal teli

ágy, az ablakpárkányon kis lábos, benne ágaskodó kanál – egyszóval minden arról tanúskodott, hogy Száska anyja a második műszakban van, és így első találkozása a pártfogoltjával négyszemközt fog lezajlani. De Iszkra nem engedte meg magának, hogy elbizonytalanodjon, s nyomban támadásba lendült Száska leggyöngébb pontja ellen, amit az iskolában senki se sejtett: ez nem volt más, mint romantikus rajongása a repülés iránt.

– Ilyen repülőgépek nem léteznek.

– Értesz is hozzá! – csattant fel Száska, de hangjából jól kivehető érdeklődés csendült ki.

Iszkra nagy lelki nyugalommal levette a sapkáját meg a kabátját, ami meglehetősen szűk volt, a gombok a kabátszárnyak legszélére voltak fölvarrva, ami mindig zavarba hozta – s miután megszokott mozdulattal megigazította a ruháját, egyenesen az asztalhoz ment. Száska barátságtalanul, bizalmatlanul és dühösen figyelte. Iszkra azonban nem vette figyelembe a pillantásait.

– Érdekes konstrukció – szólalt meg. – De ez a gép nem fog repülni!

– Ugyan miért nem? És ha repülni fog?

– A „ha” a repülésben tiltott fogalom – jelentette ki Iszkra szigorúan. – A repülésben a számítás a lényeg. Ennél itt nálad nyilvánvalóan kicsi a felhajtóerő.

– Micsoda? – kérdezte vissza gyanakvón az elmaradt Sztameszkin.

– A szárny felhajtóereje – ismételte Iszkra keményen, bár egyáltalán nem volt abban biztos, amit mond. – Tudod, hogy ez mitől függ?

Száska csak hallgatott e nagy tudományos felkészültség láttán. Mindeddig a repülés úgy létezett az életében, mint ahogy a madarak léteznek: repülnek, mert repülniük kell. Amikor kiagyalta repülőgépeit, az esztétikából és nem a matematikából indult ki: tetszettek neki azok a formák, amelyek maguktól törtek az ég felé.

Az egész azokkal a repülőgépekkel kezdődött, amelyek nem tudtak repülni, mivel a fantáziára támaszkodtak és nem a tudományra. Száska viszont azt akarta,

hogy a gépei repüljenek, hogy úgy engedelmeskedjenek a „felrántásoknak”, „orsóknak” és „Immelmann-fordulóknak”, mint ahogyan tulajdon teste engedelmeskedik neki, Száska Sztameszkinnek, a futballistának és verekedőnek. S ehhez csak egy lényegtelen apróság sürgelgetett – a számítás. És ezért az apróságért Száska fanyarul mosolyogva, kelletlenül elindult az iskolába.

Iszkrának azonban kevés volt az, hogy Száska megszerette a matematikát a fizikával együtt, elviselte az irodalmat, elkínlódott a történelemmel, és nyilvánvaló undorral magolta a német szavakat. Józan kislány volt, és biztosan tudta, elkövetkezik az az idő, amikor pártfogoltjának mindenből elege lesz, és Sztameszkin visszatér a kapualjakba, a gyanús kompániákhoz és a megszkott „nagyon rossz” osztályzathoz. S nem várta meg, amíg ez bekövetkezik, hanem elment a kerületi Úttörőpalotába.

– Rossz tanulókat nem vesznek föl – közölte vele szigorúan a modellező szakkör szemüveges vezetője. – Először inkább...

– Ő nem egyszerűen rossz tanuló – vágott a szavába Iszkra, bár az idősebbek szavába vágni nagy udvariatlanság volt. – Gondolja, hogy csak mintadiákokból lesznek rendes emberek?! És Tom Sawyer? Igen, Szása – Tom Sawyer, igaz, még nem találta meg önmagát, a maga értékét. De meg fogja találni, komszomolista becsületszavamra, meg fogja találni! Csak egy icipicit segítsen neki. Kérem, segítsen ennek az embernek.

– Tudod, kislány, nekem meg az a véleményem, hogy már megtalálta a maga értékét – mosolygott a szakkör vezetője.

Mindemellett Száska kezdetben kereken elutasította, hogy elmenjen az áhított repülőmodellező szakkörbe. Attól félt, nehogy ott egykettőre bebizonyítsák neki, hogy az álmai – szappanbuborékok, és ő, Száska Sztameszkin, egy üzemi konyha mosogatónőjének és egy ismeretlen apának a fia, soha életében hozzá sem fog érni egy igazi repülőgép ezüstösen csillogó duralumí-

nium lemezéhez. Kereken kimondva, Száska nem hitt a saját lehetőségeiben és kegyetlenül gyáváskodott, s Iszkra már toporzékolt vaskos kis lábain.

– Jól van – sóhajtotta mindenre elszántan Száska. – De csak veled megyek. Különben meglógok.

Így aztán együtt mentek, bár Iszkrát egyáltalán nem a repülőgépek érdekelték, hanem a zengzetes Eduard Bagrickij. És nemcsak egyszerűen érdekelte – Iszkra nemrég hozzáfogott a „Gondolatok a komisszárról” című poéma megírásához: „Menekülők feje fölött bíbor-színű zászló lobog. Komisszárok, komisszárok, egy ország megy utánatok!...” És ilyen hangnemben még két oldalon keresztül, és azt szerette volna, hogy húsz oldal legyen. De pillanatnyilag a legfontosabb a repülőmodellezés volt, a csűrőkormányok, a törzsek és a nem egészen érthető felhajtóerő. Így azután Iszkra nem sajnálta a félretett poémát, hanem még büszke is volt rá, hogy elhallgattatta a saját dalát.

Pontosan arról, hogy az apró emberi gyöngeségeket alá kell rendelni a nagy céloknak, valamint a gyöngeségek leküzdésének örömről beszélt Iszkra az Úttörőpalotába menet. Száska viszont csak hallgatott kétségektől, reményektől és újabb kétségektől gyötört.

– Az ember nem születhet a világra csak úgy egyszerűen, a szórakozás kedvéért – magyarázta Iszkra, a „szórakozás” szót természetesen jövő és nem múlt időben értelmezve. – Különben kénytelenek leszünk beismerni, hogy a természet csupán összedobált halmaza a véletleneknek, amelyek nem vetik alá magukat a tudományos elemzésnek. Ezt beismerni pedig annyi, mint a természet pórázára kerülni, engedelmes szolgává válni. Mi, szovjet fiatalok, beismerhetjük ezt? Téged kérdezlek, Szása.

– Nem – mondta csüggedten Sztameszkin.

– Helyes. Ez pedig azt jelenti, hogy minden ember – érted, mindenki! – meghatározott céllal születik. És meg kell keresnünk a saját célunkat, a saját elhivatottságunkat. Meg kell tanulnunk kidobni minden esetlegesét és

másodrendűt, meg kell határoznunk az élet legfőbb feladatát!...

– Hé, Sztameszka!

Az egyik kapualjból előbukkant három süvölvény; az egyiket különben inkább már fiatalembernek lehetett nevezni. A lábukat lustán húzva, imbolygó járással haladtak.

– Hova talpalsz, Sztameszka?

– Dolgom van. – Száska egészen összehúzta magát, és Iszkra ezt nyomban észrevette.

– Hátha meggondolnád előbb? – A legidősebb valahogy kelletlenül, a szavakat mintegy nehezen keresgélve beszélt. – Koptasd le a babát, beszélünk kell.

– Vissza! – csattant fel Iszkra hangja. – Ti hordjátok el magatokat oda a kapualjakba!

– Micsoda-a-a? – húzta el gúnyosan a szót a fickó.

– Félre az útból! – Iszkra két kézzel mellbe taszította a langalétát.

A lökéstől a fickó csupáncsak megingott egy kicsit, de nyomban utat engedett. Iszkra megragadta a megzavarodott Sztameszkin karját, és maga után húzta.

– Na, várj csak, lufis! Elkapunk még, de azt megsíratod!

– Ne forogj hátra! – kiáltotta Iszkra, miközben maga után húzta Sztameszkit. – Szerencsétlen, gyáva alakok ezek valamennyien.

– Ha tudnád – sóhajtotta Száska.

– Tudom! – vágta el a vitát a lány. – Csak az bátor, akinek igaza van. Akinek nincs igaza, az egyszerűen pimasz, ez minden.

A győzelme ellenére Iszkra nagy keserűséget érzett. Minden áldott nap szigorú rendszerességgel tornászott, lelkesen kosárlabdázott, nagyon szeretett futni, mégis a gombokat a kabátkáin egyre gyakrabban kellett kijebbn varrnia, ruhái varratai recsegték, a szoknyái meg évről évre egyre jobban úgy kiteltek, hogy Iszkra már teljesen kétségbeesett. És akkor ez az ostoba szó, „lufis” – ráadá-

sul Száska füle hallatára! –, százszor sértőbb volt számára minden szitkozódásnál.

Száska egy csapásra beleszeretett szigorú pártfogójába, a könnyű szárnyú vitorlázó gépekbe meg magába a „repülőgép-modellező szakkör” elnevezésbe is. Repülés! Iszkra jól számított: Száskának most már volt mit veszítenie, és a vízbe fúló makacsságával kapaszkodott meg az iskolában. Eljött a második félév, és Iszkra most már mindennap eljárt Sztameszkinhez, nem egyszerűen csak azért, hogy a leckéket megcsinálják, hanem hogy megtanítsa arra, ami Száska szabadságának gondtalan napjaiban elveszett. Ez már ugye, mondanunk sem kell, több volt a felajánlásnál, több volt a tervezett programnál: Iszkra következetesen formálta Száska Sztameszkinből elméletileg elképzelt ideálját.

Két héttel azután, hogy összetalálkozott Száska volt haverjaival, ismét összeakadt velük – de most egyedül, Száska támogatása, segítsége nélkül, és nem is az utcán, ahol végül is segítségért kiálthatott volna, bár Iszkra inkább meghalt volna, mint hogy segítséget hívjon. Beszaladt a sötét, tompán visszhangos kapualjba, amikor hirtelen elkapták, hátracsavarták a karját, bevonszolták a lépcső alá, és ledobták az összeköpködött cementpadlóra. Mindez olyan váratlanul, villámgyorsan és hangtalanul történt, hogy Iszkrának csak arra volt ideje, hogy gombóccá kucorodjon, két térdét szorosan fölhúzza a melléhez. Szíve megdermedt, háta megfeszült az ütésekre várva, de ki tudja, miért, nem verték, csak szorongatták, gyömöszölték, lökdösték nagy szuszogva, szipákolva s egymást akadályozva. Egy kéz lerántotta a sapkáját, húzni kezdték a copfját, hogy arcát elrántsák a térdétől, valaki durván a szoknyája alá nyúlt, megcsipkedte a combját, egy másik kéz pedig a mellét kereste. És ez az egész gombolyag csak pergett-forgott, hangoosan lihegett, fújtatott, kapkodott...

Nem, egyáltalán nem akarták megverni, hanem egyszerűen csak megdögönyözni, megszorongatni, meggyömöszölni, „megtapenolni”, ahogy a srácok mondták.

Amikor Iszkra előtt ez világossá vált, a félelme egy szempillantás alatt elpárolgott, és dühe olyan elemi erővel lángolt fel, hogy elakadt a lélegzete. Valakinek beleharapott a kezébe, két lábbal messzire rúgta azt, aki a szoknyája alá nyúlt, aztán volt ideje, hogy fölpattanjon, és hármásával véve a lépcsőfokokat, szinte fölrepült Száskáék folyosójára.

Kopogás nélkül rontott be a szobába: lángoló arccal, ziláltan, kis kabátjáról leszakadtak a gombok, két karja még most is szorosan a melléhez szorította könyvekkel teli iskolatáskáját. Berohant, becsukta az ajtót, aztán háttal nekitámaszkodott, mert érezte, hogy még egy-két pillanat, és a földre zuhan, annyira reszketett a térde.

Száska anyja, ez a szomorú, sovány asszony, éppen krumplit sütött a petróleumfőzőn, Száska meg az ablaknál ült, és becsületesen küzdött a házi feladattal... Némán bámultak Iszkrára, ő meg nagy igyekezettel elmosolyodott, és úgy magyarázta:

– Feltartóztattak. Lent, a kapu alatt. Bocsánatot kérek.

Egész testével ellökte magát az ajtótól, kettőt lépett, és szinte leroskadt egy zsámolyra, és elkeseredett zokogásban tört ki a félelemtől, szégyentől és megaláztatástól.

– Mit nem mond, Iszkra? – Száska mamája tiszteletből úgy beszélt hozzá, mint egy felnőttöz. – Teremtőm, mit csináltak magával?

– Elvették a sapkámot – dünnyögte panaszosan és zavartan Iszkra, de azért kitartóan mosolygott, és szétmázolta a könnyeket két telt orcáján. – A mama rosszkedvű lesz, és biztosan megmossa a fejem a sapka miatt.

– De hát hogy történhetett ez, istenem! – kiáltott fel sírós hangon az asszony. – Igyon egy kis vizet, Iszkra, igyon.

Száska előkecmergett az asztal mögül, szótlanul félretolta sürgölődő anyját és kiment.

Fél óra múlva tért vissza. Letette Iszkra elé kötött, kék sapkácskáját, aztán a lavórba köpte a vérrel együtt

a két kiveret elülső fogát, majd sokáig mosta összezúzott arcát. Iszkra már nem sírt, hanem riadtan nézte Száskát; a fiú észrevette a pillantását, és keservesen elmosolyodott:

– Ma is fogunk tanulni?

Ettől a naptól kezdve mindenhová kettesben jártak. Az iskolába és a jégpályára, moziba és hangversenyre, a könyvtárba, és csak úgy. Az utcákon. Csak kettesben, de senkinek még csak eszébe sem jutott, hogy gúnyolódjon ezzel kapcsolatban. Az iskolában mindenki előtt ismeretes volt, hogyan tud Iszkra barátkozni, de senki, egyetlen ember – még Száska se tudta, hogyan tud szeretni. Különben ezt maga Iszkra se tudta. Egyelőre mindent barátságnak neveztek, és a lány számára tökéletesen elegendő volt az, amit ez a szó tartalmazott.

És most Száska Sztameszkin, aki hatalmas erőfeszítéseket tett, és oly nagyon igyekezett, hogy hinni tudjon álma realitásában, aki utolérte s egyben-másban el is hagyta nem egy osztálytársát, most megvált az iskolától. S ez nem egyszerűen igazságtalanság volt – ez Iszkra reményeinek teljes csődjét jelentette. Felismert vagy még fel nem ismert reményeinek csődjét.

– Mi lenne, ha összegyűjtenénk neki ezt a pénzt?

– Ez vagy te – egyszer nagyon okos vagy, másszor meg tökbuta! – Zina összecsapta a kezét. – Gyűjtsünk pénzt – jól kigondoltad. De vajon elfogadja-e?

– Elfogadja – vágta rá gondolkodás nélkül Iszkra.

– Igen, mert kényszeríteni fogod rá. Te még engem is kényszeríteni tudsz rá, hogy a tej fölét megegyem, bár biztosan tudom, hogy ettől a föltől meg fogok halni. – Zinocska undorodva húzta föl a vállát. – Ez valamilyen alamizsna lenne, s épp ezért ostoba vagy. Ostoba, és kész. Abban az értelemben, mint buta nő.

Iszkra nem szerette a „nő” szót, és Zinocska most könnyedén ingerkedett vele. Ritka helyzet volt: Iszkra nem talált kiutat. Zina viszont igen, s épp ezért csöndben győzedelmeskedett. Ez azonban nem tartott sokáig.

Nagylelkű és lobbanékony volt, s mindig kirukkolt vele, ami a lelkét nyomta.

– El kell helyezkednie a repülőgépgyárban!

– Neki tanulnia kell – mondta bizonytalanul Iszakra.

Már csak a tehetetlenségénél fogva mondott ellent, abból a megszokott érzésből, hogy eddig mindig és mindenben neki volt igaza. Harsány barátnőjének elhatározása olyan egyszerűnek látszott, hogy lehetetlenség volt vitakozni vele. Tanulni? Száska majd az esti iskolán fog tanulni. És a szakkör? Nevetséges: az gyár, ott nem repülőgépmodellekkel játszanak, ott igazi repülőgépeket gyártanak, a világ legjobb, leggyönyörűbb gépeit, amelyek nemegyszer hihetetlen távolsági, magassági és gyorsasági rekordokat állítottak fel. Iszakra azonban nem tudta egyszerre megadni magát, amiért ez az elhatározás – amelynek közlésekor Szása szemében ismét tűz lobban majd fel – ez alkalommal nem az ő fejében született meg.

– Gondolod, hogy ez olyan egyszerű? Ez rendkívül titkos üzem, ahova csak nagyon megbízható embereket vesznek fel.

– Száska kém?

– Ostoba, ott kérdőíveket adnak. Mit fog beírni abba a rovatba, hogy „édesapja”? Mi? Még a tulajdon édesanyja se tudja, hogy ki az édesapja.

– Ne beszélj! – Zinocska szemében bűnös kíváncsiság csillant fel.

Erre Iszkrának már el kellett hallgatnia. De e ponton is meghátrálva továbbra is csak azt bizonygatta, hogy a repülőgépgyárban nagyon nehéz lesz elhelyezkedni. Szándékosan ijesztgette a barátnőjét, mivel tartalékban már megtalálta a kivezető utat: a kerületi Komszomol-bizottságot. A mindenható Komszomol-bizottságot. Ennek a kivezető útnak kellett kárpótolnia azért az önértékén esett sebért, amit Zina javaslata okozott.

Zina azonban tervszerűtlenül, konkrétan csupán a megérzéseire hagyatkozva gondolkozott. És ez a vele született megérzés egy szempillantás alatt megsúgta neki a megoldást:

– És Vika Ljubereckaja?

Vika Ljubereckaja apja a város kereskedelmi hálózának volt az igazgatója. Vika pedig nyolc éve ült egy padban Zinocskával. Igaz, Iszkra nem nagyon barátkozott Vikával. Éspedig azért nem, mert Vika is tiszta kitűnő volt, meg azért is, mert egy kicsit féltékeny volt rá Zinocska miatt, legfőképpen pedig azért, mert Vika egy kicsit mindig külön utakon járt, pártfogolta a lányokat, lekezelte a fiúkat, pontosan úgy, mint egy özvegy királynő. Csak Vikát hordta szolgálati kocsí: igaz, nem az iskola előtt állt meg, hanem egy háztömbbel előbb, ahonnan Vika gyalog ment tovább, de persze erről mindenki tudott. Csak Vika büszkélkedhetett a lányok előtt Párizsból való selyem fehérneművel – ami Zinocskából sárga irigységet, Iszkrából pedig büszke megvetést váltott ki. Csak Vikának volt valódi szibériai mókusbundája, világító számlapú svájci órája és aranyhegyű töltőtoll. Mindez együtt szinte egy másvilági lénnyé tette Vikát, aki iránt Iszkra gyermekkorától kezdve gunyoros sajnálatot érzett.

Még a frizurájukkal is versengtek. Iszkra makacsul hordta két kis varkocsát a füle mögött, Zina pedig rövid haját viselt, mint a legtöbb lány az osztályban, Vikának viszont igazi, fodrászüzletben készült frizurája volt.

És ráadásul Vika nagyon szép is volt. Nem bájos dunduska, mint Iszkra, nem kedves kis ördög, mint Zinocska, hanem tökéletes alakú, nyugodt, magabiztos, másokra is hatást gyakorló lány, hatalmas szürke szemmel. Szürke szemének tekintete is szokatlan volt: mint ha áthatolt volna beszélgetőpartnerén, valahová, a csak Vika által látott messzeségbe, és ez a messzeség gyönyörű lehetett, mert mindig mosolygott feléje.

Iszkrának és Zinának eltérő volt a véleménye a szépségről. Iszkra elismerte a szépséget, ami egyszer s mindenkorra a festményekben, a könyvekben, a zenében vagy egy szoborban testesült meg, az életben viszont csak a lelki szépséget kérte számon, értve ezen azt, hogy minden más szépség már önmagában véve is gyanús.

Zinocska viszont meghajolt a szépség előtt, a könnyekig irigyelte és szolgálta, mint a szentséget. A szépség eleven és mindenható istenség volt számára. Iszkra viszont csupán eredménynek tartotta a szépséget, az ész és a tehetség győzelmének, az akarat és a józan ész győzelme újabb bizonyítékának az ingatag és gyöngye emberi természet fölött. Épp ezért Iszkra nem tudott Vikától semmit sem kérni.

– Majd én megkérem! – biztosította lelkesen Zina. – Vika aranyos kislány, komszomolista becsületszavamra!

– Neked mindenki aranyos!

– Csak egyszer, legalább most az egyszer higgy nekem. Egyetlenegyszer, Iszkorka!

– Jó – egyezett bele kegyesen Iszkra némi habozás után. – De ne halogasd. A határidő: szeptember egy – holnapután.

– Nagyon köszönöm! – nevetett föl Zina. – Magad is meglátod, milyen remekül fog menni minden. Gyere, hadd csókoljalak meg ezért.

– Butaságok nélkül nem megy nálad – mondta sóhajtván Iszkra, miközben azért odatartotta pufók kis arcát a barátnőjének. – És most elmegyek Szásához, nehogy elkeseredésében valami ostobaságot csináljon.

Szeptember elsején a fekete „Emka” lefékezett az iskola előtti háztömbnél. Vika kilibbent belőle, odament az iskolakapuhoz, és mint mindig, senkit észre sem véve, egyenesen Iszkra felé indult.

– Szervusz. Azt hiszem, te akartad, hogy Sztameszkin a repülőgépgyárban dolgozzon. Megmondhatod neki: holnap menjen be a személyzeti osztályra.

– Köszönöm, Vika – mondta Iszkra, miközben minden erejével azon igyekezett, hogy ne vegye észre osztálytársnője ünnepélyes gögösségét.

A hangulata azonban elromlott, és az osztályba már egyáltalán nem olyan örömtől ragyogó arccal lépett be, mint amilyennel fél órával előbb beviharzott az iskolaudvarba.

MÁSODIK FEJEZET

Nyáron Artyom segéd munkásként helyezkedett el: csatornákat ásott a vízvezetékhez, csöveket szurkozott, a lakatosoknál segédkezett. Nem húzódozott semmilyen munkától, egyforma jókedvvel sietett a csavarkulcsért vagy egy csomag Belomor cigarettáért, segített fogni, ahol megkérték, vagy vésett, ahol ezt parancsolták, az elveihez viszont ragaszkodott. Már a legelején megmondta a brigádnak:

– Én nem élek vele... Nem cigizek. Szóval... Jobb, ha nem is kínáltok.

– Tán hektikás vagy? – kérdezte együttérzően a brigádvezető.

– Sportolok. Szóval... Könnyűatlétikával foglalkozom.

Artyom mindig rosszul beszélt, és igen szégyellte magát. Kínzó módon nem találta a szavakat, és a megmentő „szóval” gyakrabban hangzott fel beszédében minden más szónál. Volt ebben valami furcsa, mert Artyom sokat és mohón olvasott, az írásbelik sem sikerültek rosszabbra, mint a többieknek, a szóbelik viszont kész szerencsétlenséget jelentettek. Éppen ezért Artyom már a negyedik osztálytól kezdve odaadóan szerette az egzakt tudományokat, és vadul gyűlölte mindazokat a tantárgyakat, ahol sokat kell beszélni. Amikor kiszólitották a táblához, az mindig nagy derűtséget keltett az osztályban. A tréfamesterek a sűgásban szellemeskedtek, az unatkozókat azt számolták, hányszor hangzik el a „szóval”, az önérzetes Artyom pedig szenvedett, nemcsak

lelkileg, hanem fizikailag is, egészen a természetes hasz-
csikarásig.

– De hiszen veled normálisan beszélek, ugye? – panaszkodott kebelbarátjának, Zsorka Landisznak. – És ilyenkor semmim sem fáj, nem ver ki a verejték, és róla... Rahmetovról is tudok beszélni. Az osztályban meg nem.

– No és aztán. Amikor a táblánál agonizálsz, csak úgy mereszti rád a gubóját.

– Hát kicsoda ő? Kicsoda? – dühöngött Artyom. – Te, ezt... Tudod mit, hagyd ezeket a mókákat.

Nos, ő létezett. Az ötödik osztály vége felé bukkant fel, amikor az ablakokon csak úgy olvadozott a napfény, lármásan csiripeltek a verebek, az osztályfőnök pedig, a komor Grigorij Andrejevics – akinek az a rossz szokása volt, hogy okkal, ok nélkül becitálta a szülőket – behozta a mikroszkópot az osztályba.

Ő tulajdonképpen már korábban is létezett. Létezett valahol elől a lányok és kitűnők ellenszenves világában, és Artyom nem látta őt. Nem látta a legtermészetesebb módon, mintha a tekintete elsuhant volna copfjai és szalagjai közt. És így gondtalanul élt, s bizonyára ő is.

Május végéig az ötödik osztályban. Addig a napig, amikor Grig behozta a mikroszkópját, és megfélemedezett a tárgylemezokről.

– Ne nyúljanak hozzá – mondta, és kiment az osztályból.

Artyom meg ott maradt a táblánál, mivel hetes volt, és nem kapott rá engedélyt, hogy visszaüljön a helyére, Grig késett, az osztály meg úgy szórakozott, ahogy tudott, s leghátulról hamarosan kirepült a táblához a csendes eminens, Vovik Hramov üres táskája: Vovik nem tiltakozott, mivel éppen belemerült egy *Tarzan*-kötetbe, így a táskája ide-oda repült az osztályban. Artyom meszerien védte a dobásokat, aztán visszahajította a táskát. Így ment mindaddig, amíg egy eltévedt dobással le nem verte a mikroszkópot.

Grig akkor lépett be az osztályba, amikor a mikrosz-

kóp nagy robajjal a földre zuhant. Az osztály megdermedt, a hátsók a padra hajoltak, a kitűnők összehúzták magukat, a többiek viszont hetyke kíváncsisággal nyújtogatták a nyakukat. A szünet hosszúra nyúlt. Grig fölemelte a mikroszkópot, amelyben, mint egy üres palackban, megcsörrent valami.

– Ki tette? – kérdezte suttogva Grig.

Ha ordít, minden egyszerűbb lett volna, de akkor Artyom nem tudja meg, kicsoda is ő. De Grig suttogó hangon kérdezett, olyan hangon, amitől az ötödikesek ereiben megfagyott a vér.

– Ki tette ezt?

– Én – mondta csengő hangon Zinocska. – Igaz becsületszavamra, de nem szándékosan.

Artyom pontosan ebben a pillanatban értette meg, hogy ő – az Zina Kovalenko. Nyomban megértette és egész életére. Ez óriási felfedezés volt, és Artyom szentül őrizte titokban. Ez valami rendkívül komoly és örömteli dolog volt, de ezt az örömet Artyom nem sietett realizálni sem aznap, sem másnap, sem általában a belátható időn belül. Most már tudta, hogy az öröm létezik, és szilárdan meg volt győződve róla, hogy a boldogság meg fogja találni őt, csak türelmesen várni kell rá.

Artyom volt a legfiatalabb: két bátyja már lakatosként dolgozott, Róza pedig – a család legszebb, legkönnyelműbb gyermeke – épp ezen a nyáron hagyta el a szülői házat. Artyom aznap ment épp munkába: éppen elhelyezkedett a csatornaásásnál, és igencsak fontoskodott. Az apja a két bátyjával már elment a gyárba, az anyja meg épp ennivalót készített Artyomnak a konyhában: Artyom azt gondolta, hogy mivel kettesben van a mamával, válogathat:

– Anya, nem akarom vajjal. Anya, cukorral sem akarom.

Ekkor lépett be Róza. Borzasan, kialvatlanul, gyermeköpenyben, amelyből már rég kikandikált mind a két térde, könyöke, meg a hasának egy csíkja. Mindössze

három évvel volt idősebb Artyomnál, építőipari technikumba járt, frufrut viselt, és magas sarkú cipőben járt, és Artyom egy icipicit szerelmes volt rendkívül dús, szénfekete hajzuhatagába, piros ajkába és vakító mosolyába. Most azonban nem volt semmilyen mosoly, csupán valamiféle kialvatlan borzasság.

– Róza, hol voltál az éjjel? – kérdezte a mama csöndesen.

Róza kifejezően felvonta az ócska kis köpenybe beleerőszakolt vállát.

– Róza, itt a gyerek, különben másként kérdezném – mondta ismét a mama és felsóhajtott. – Apád egyszer már felpofozott, ami, azt hiszem, nem nagyon tetszett.

– Hagyjon békén! – csattant fel hirtelen Róza. – Elég, elég, elég!

A mama nyugodtan és figyelmesen végigmérte, megtöltötte a teafőzőt, rátette a petróleumfőzőre, aztán ismét Rózára pillantott. Majd így szólt:

– Én ültettelek a bilire, és stoppoltam a harisnyáidat. És most talán nem mondhatod meg nekem a teljes igazságot?

– Elegendem van az egészből, és kész! – jelentette ki Róza nagy hangon, de az előbbinél mégis halkabban. – Szeretek egy srácot, és ő is szeret engem, és össze fogunk iratkozni. És ha el kell mennem itthonról, hát akkor elmegyek, de akkor is összeiratkozunk, és kész.

Így szerzett tudomást Artyom a szerelemről, amely miatt elmenekülnek a szülői házból. És ez a szerelem nem díszes báli ruhát viselt, hanem kopott háziköntöst, amelyből kidudorodott a váll, a mell, a csípő, hogy csak úgy recsegték a köpenyke varrásai. Arról, hogy ez szerelem, Artyomnak semmi kétsége sem volt, mivel az otthonukat, a szigorú, de végtelenül igazságos apát és jósgos és bölcs anyát, amilyenénél jobb már talán nem is lehetett, elhagyni, elmenni ebből az otthonból csak az esztelen szerelem miatt lehetett. Büszke volt, hogy ez a szerelem rátalált Rózára, de egy kissé nyugtalankodott is amiatt, hogy őt meg épp elkerüli.

Az apa a leghatározottabban megtiltotta, hogy a lánya nevét a házban kiejtsék. Komor volt, és nem változtatta meg soha a szavát, még ha véletlenül szaladt is ki a száján. Valamennyien némán egyetértettek a tékozló lány kiűzésével, de egy hét múlva, amikor a felnőttek már elmentek dolgozni, a mama szemlesütve így szólt:

– Kisfiam, be kell csapnod az édesapádat.

– Hogyhogy becsapnom? – a csodálkozástól Artyom még rágni is elfelejtett.

– Ez nagy bűn, de hát én veszem a lelkemre – sóhajtott fel a mama. – Holnap lesz Rózácska lakodalma Pjotrral, és nagyon rosszul esne neki, ha a szerettei közül senki se lenne ott mellette. Talán elmehetnél hozzá egy fél órácskára, itthon meg majd azt mondjuk, hogy valamilyen filmet nézel.

– Milyen filmet? – kérdezte Artyom.

A mama megvonta a vállát. Mielőtt férjhez ment, kétszer volt moziban, és csupán Vera Holodnáját ismerte.

– A *Kincses sziget*-et – jelentette ki Artyom. – Ezt már láttam, el tudom mesélni, ha Matvej kérdezősködik.

Matjev valamivel idősebb volt Artyomnál, és addig süllyedt, hogy mindig ő zaklatta az öccsét a különböző kérdésekkel! Az idősebbik, Jakov, eddig nem alacsonyodott le, és Artyomot „Pecek”-nek becézte.

– Pecek, hozd ide a kalapácsot! Nem látod, hogy a konyhaasztalból kiáll egy szög? A mama megkaristolhatja a kezét.

S a mama ilyenkor így szólt:

– Nem kell nekem semmilyen gazdagság, csak ilyen jó gyermekeim legyenek.

Másnap Artyom fölvette ünneplő kiskabátját, fogott egy csokor virágot, és elindult Rózához. Öt villamosmegállót kellett gyalogolnia, de Artyom nem szállt fel a villamosra, mivel félt, hogy összenyomják a csokrot, így aztán egész úton úgy vitte maga előtt, mint egy gyertyát. Ezért aztán elkésett: a diákszálló Vörös-sarkában a különböző méretű asztalok mellett már összegyűlt a rendkívül zajos fiatalok társasága. A kiabálástól és

nevetéstől szinte megsüketülten Artyom csak topogott a bejáratnál, és a hegyként felpúposodó franciasaláták mögött próbálta megpillantani Rózát.

– Megjött Tyimka! Gyerekek, adjátok ide a kisöcsém!

Artyom még magához sem tért, máris megragadták, fölkapták, és a kérésnek megfelelően végigvitték az asztalok mellett, s Róza előtt állították talpra.

– Fogadd el ezt a virágot, Róza!

És Artyom ekkor vette észre, hogy a menyasszony meg a vőlegény mellett kétoldalt a két bátyja ül. Róza összecsókolta Artyomot, Jakov meg helyeslően dörögte:

– Remek fickó vagy, Pecek. Csak aztán nehogy fecsegi apának!

Róza reggelente szaladt haza, és Artyom csak ritkán látta. Petykát viszont gyakran, mivel Petyka kijárt hozzájuk a csatornaásáshoz, hegeszteni tanította Artyomot, és a nyár folyamán összebarátkoztak. Petyka mindenhez értett, és mindent meg tudott csinálni, s Artyom jobban megértette vele magát, mint a bátyjaival.

Ez persze nyáron volt. Szeptemberben azután Artyom megkapta a bérét, és az egészet elvitte a mamának.

– Itt van. – Az asztalra terítette a papírpénzeket meg az aprót.

– Munkával szerzett pénz jó kis bukszába való – mondta a mama, és elővette a kimondottan erre az alkalomra vásárolt erszényt. – Tedd bele a pénzedet, és eridj el az üzletbe Rózácskával meg Pjotrral.

– Nem, anya. Ez a pénz a tied. A háztartáshoz.

– Neked lesz belőle egy öltönyöd, és én nagyon elégedett leszek. Vagy azt gondolod, hogy ez kevés: az öltöny okozta elégedettség, hogy a fiam a saját keresetéből vette?

Artyom a rend kedvéért még vitatkozott egy keveset, aztán betette a keresetét az ersénybe, és reggel elindult a fiatalokhoz. De a diákszállóban csak Pjotrot találta otthon, Róza elment a technikumba.

– Az öltöny – az már komoly dolog – helyeselte Pjotr

is az ötletet. – Tudom, milyen kell: moszkvai vagy leningrádi. Aztán van még egy gombos, sportos fazonúnak hívják. Vagy esetleg csináltatott öltönyt szeretnél? Veszünk bosztonsövetet...

– Jó nekem a zekében is – mondta Artyom. – Most leszek tizenhat, szóval. A születésnapom.

– Születésnap – bólogatott Pjotr. – Születésnapot szeretnél rendezni?

– Születésnapot, szóval... – Artyom komolyan elhallgatott. – Szeretném megünnepelni.

– Aha – értette meg Pjotr. – Szóval az öltöny helyett?

– Az öltöny helyett. A pénzre meg azt mondom, hogy elvesztettem. Vagy ellopták.

– Hát ez nem megy – mondta komolyan Pjotr. – Ez egyáltalán nem lesz jó: az első keresetedhez hazugságot? Mintha hazugsággal kezdenéd az életet, öcskös. Hát nem? Ez egy. Kettő: miért bántanád meg a szüleidet? Nekik is örülniük kell a születésnapodon. Így van, vagy nem így van?

– Valahogy így. Csak hát, szóval, te meg Róza?

– Mi majd külön felkészöntünk – mosolygott Pjotr. – Most aztán nyomás haza, és mondd meg a mamának, hogy az öltöny helyett születésnapot szeretnél.

A mama nyomban beleegyezett, az apa némi zsörtölődés után szintén, és Artyom az üzletek helyett, amelyeket ki nem állhatott, elnyargalt kebelbarátjához, Zsorkához, hogy megtanácskozza vele, kit hívjon meg élete első zártkörű estélyére.

Két dolog volt, amivel Zsorka Landisz szívesen foglalkozott: a korcsolyával és a bélyegekkel, de amíg a korcsolya csak szórakozás volt, addig a bélyeg – szenvedély. Bélyegek után kutatott nagyanyó pántos ládájában, megalázkodva kunyerálta ki őket az ismerősöktől, cserélte, vásárolta, sokszor lopta a bélyegeket, mivel nem bírt ellenállni a kísértésnek. Elsőként lépett be az osztályban az NVS-be,² személyesen írt levelet Német-

országba, majd Spanyolországba, később Kínába, ragadozóként csapott le a bélyegekre és áztatta le őket, és nyomban újabb küldeményeket eszelt ki. Ez az aktivitás aztán olyan híret keltette, hogy tevékeny, élelmes ember, így azután Artyom elment hozzá tanácskozni.

– Névsor kell – mondta Zsorka. – Az egész osztályt csak nem hívod meg.

Artyom az egész osztályt is szívesen meghívta volna, csak ő ott legyen. Zsorka papírt vett elő, és mérlegelni kezdett.

– Te, én, Válka Alekszandrov, Páska Osztapcsuk...

A fiúkkal egykettőre végeztek. Ekkor Zsorka letette a tollat, és kikecmergett az asztal mögül.

– A lányokat írd fel magad.

– Nem, nem, miért csinálod ezt? – Artyom megrémült. – Neked szebb a kézírásod. Gyakorlottabb.

– Ez igaz – jegyezte meg elégedetten Landisz. – Tudod, hová írtam legutóbb? A Népszövetségbe a gyerekekkel kapcsolatban. Talán válaszolnak. Képzeld, mi csoda bélyeg jönne!

– Épp azért írad – mondta Artyom. – Kivel kezdjük?

– Fogas kérdés! – nevetett Zsorka. – Inkább mondd meg, kit írjunk fel Zinka Kovalenkón kívül.

– Iszkrát. – Artyom komoran figyelt, bár minden ok nélkül mosolyogni lett volna kedve. – No, kit még? Lena Bokovát, ő Páskával barátkozik. Hát még...

– Írjuk még fel Száska Sztameszkint – vágott közbe Zsorka. – Mert különben Iszkra megharagszik, Iszkra nélkül pedig...

– Iszkrát nem hagyhatjuk ki – sóhajtott fel Artyom.

Szaskát egyikük sem szerette: más kompániához tartozott, amellyel többször is komoly csatározásaik voltak. De Száska nélkül Iszkra is távol maradhatott volna, ez viszont szinte biztosan azt jelentette volna, hogy Zinocska sem vesz részt a találkozón.

– Írd föl Sztameszkint – legyintett Artyom. – Most már a munkásosztályhoz tartozik, hátha nem nagyképűsködik annyira.

– És Vika Ljubereckáját is írjuk fel – mondta határozottan Zsorka.

Artyom elmosolyodott. Vika Zsorka régi álma volt. Olyan mesés, mint a Népszövetség válaszlevele.

Úgy határoztak, hogy a születésnapot szeptember harmadik vasárnapján ünneplik meg. Mivel még nem nagyon szokták meg a „vasárnap” szót, úgy írták, hogy „szeptember harmadik általános pihenőnapján”, ám a posta ezúttal gyorsabb volt, mint ahogy Artyom számította: szerdán Iszkra odament hozzá, és szigorúan ezt kérdezte:

– Ez a meghívó nem valami ugratás?

– Ugyan miért? – Artyom elégedetlenül szipáskolt. – Én, szóval... Tizenhat leszek.

– És mért nem a te írásoddal van? – tudakolta a szőrszálhasogató Iszkra.

– Zsorka írta. Te is tudod, milyen macskakaparás az írásom.

– A mi Iszkránkban egy ügyész bizalmatlansága egyesül egy Sherlock Holmes jövőbe látásával – mondta hangosan Vika. – Köszönöm, Artyom, föltétlenül elmegegyek.

Artyomot némileg aggasztotta, hogyan viselkednek majd a bátyjai az ő diákkompániájukban, de kiderült, hogy éppen a jelzett napon Jakovnak is meg Matvejnek is halaszthatatlan dolga akadt. Még reggel felköszöntötték az öccsüket, és a vendégek megérkezése előtt egy órával elmentek hazulról, de előzőleg az egyik szobába összehordták az asztalokat, székeket és padokat.

– Tizenegyre itthon leszünk. Jó szórakozást, Pecek!

A fivérek elmentek, a szülők viszont otthon maradtak. Ők ketten az asztalfőn ültek; a mama limonádét töltött a lányoknak, és piroggal kínálta őket. A fiúk a mama készítette likőrt ízlelgették, a papa vodkát ivott. Miután bedobott két kupicával, kiment, csak a mama maradt a társasággal, de valahogy úgy, mintha ott sem lett volna, mintha ő is távozott volna.

– Klassz szüleid vannak – jelentette ki Válka Alek-

szandrov, ez a rendkívül barátkozó természetű fiú, aki gyűlölte a veszekedést, és gyorsan, ügyesen elsimított minden összeütközést. – Nálunk örökösen csak ezt lehet hallani: Válka, mit csinálsz te ott?

– Téged nem árt figyelni, Edison – mosolyodott el az iskola legjobb sportolója, Páska Osztapcsuk. – Mert valami olyat találsz fel, hogy...

Válkát Edisonnak csúfolták a tökéletesítés iránti csendes szenvedélye miatt. Szerkesztett örökíró tollat, négykerekű biciklit, petróleumfűzőt, amit lábbal kellett pumpálni. Ez utóbbi felfedezés kisebb lakástűzet okozott otthon, mire Válka apja bement az iskolába, és kérte, hogy az igazgatóság vessen véget fia feltalálói működésének.

– Edison még fölgyújt valakit!

– Nekem az a véleményem, hogy az embernek nem szabad megkötni a szárnyát – szónokolta Iszkra. – Ha valaki hasznos dolgot akar feltalálni a haza üdvére, föltétlenül támogatni kell. És kinevetni egyszerűen ostobaság!

– Ostobaság okkal, ok nélkül mindig szónokolni – jegyezte meg Vika, és hangja ismét jól hallatszott a lárma, a beszélgetés és nevetgélés ellenére.

– Nem, ez nem ostobaság! – jelentette ki csengő hangon Iszkra. – Ostobaság mindenkinél többre tartani magát valakinek csak azért, mert...

– Kislányok, kislányok, tudok egy bűvészmutatványt! – harsogta a békeszerető feltaláló.

– No, fejezd csak be – mosolygott Vika. – Tehát, miért?

Iszkra mindent ki akart pakolni a kölniről, a fehérneműről, a bundáról, meg a szolgálati kocsiról, amelyiknek ma este tízre kellett Vikáért jönnie. Akarta, de mégse szánta rá magát, mivel az ügy néhány leánytitkot is érintett volna. Így csak szidta magát a gyöngeségeért.

– Azért, mert a papám magas beosztású vezető? De hát mi ebben a rossz? Nekem egyáltalán nem kell szégyenkezni a papa miatt...

– Artyemon! – kiáltotta hirtelen elkeseredett hangon Zinocska: szinte belehasított a fájdalom, úgy sajnálta az apátlan Iszkrát: – Önts nekem egy kis limonádét, Artyemon...

Valamennyien sokáig és vidáman nevetgéltek, ahogyan csak gyerekkorában tud nevetni az ember. És a leghangosabban Zinocska kacagott, mivel a hűséges pudlikutya néven szólította Artyomot. Száska Szta-meszkín szinte nyertett a nagy elragadtatástól, ami megint csak újabb ok volt a nevetésre. Amikor jól kikapagták magukat, a beszélgetés újabb fordulatot vett. Zsorka Landisz a Népszövetségbe küldött levélről kezdett mesélni, és közben úgy bámult Vikára, hogy valamennyien elmosolyodtak. Aztán Iszkra sugdolózni kezdett Lena Bokovával, és javasolta, hogy játsszanak szó-rejtvényt, ami jó ideig eltartott, és szintén mulatságos volt. Aztán harsányan dalokat énekeltek Kahovkáról és a Sasfiókról meg a társáról, akit lelőttek Irkutszkban. Miközben énekeltek, Zina odament Artyomhoz, és bocsánatkérően így szólt:

– Ne haragudj, kérlek, amiért Artyemonnak neveztelek. Csak úgy kicsúszott a számon, ugye megérted? Nem úgy fundáltam ki – hirtelen magától jött. Önkéntelenül.

– Nem számít. – Artyom félt ránézni, mert nagyon közel volt hozzá, pedig szeretett volna ránézni, állandóan csak forgatta a szemét.

– Igazán nem sértődtél meg?

– Igazán. Sőt, szóval... Szóval, jólesett.

– Mi esett jól?

– Hát ez. Ez az Artyemon.

– És... És miért esett jól?

– Nem tudom. – Artyom összeszedte minden férfiaságát, belenézett Zinocska csillogó szemébe, testét hirtelen forróság járta át, és kívágta:

– Azért, mert, te, érted? Neked lehet.

– Köszönöm – felelte lassan Zina, és szeme különösen és ismeretlenül nevetett Artyomra. – Néha majd Artye-

monnak nevezlek. De csak ritkán, hogy ne szokd meg hamar.

Azzal odébbállt, mintha mi sem történt volna. És sem benne, sem a többiekben nem változott meg semmi, Artyom viszont úgy érezte, hogy tömérdek energia szabadult fel benne. Mindenkinél hangosabban, a legnagyobb igyekezettel énekelt, aztán felhúzta az öreg gramofont, amit Páska Osztapcsuk hozott, még táncra is perdült – no, nem Zinával, nem! – Iszkrával, de miután letaposta a lábát, abbahagyta ezt a foglalkozást. A mama közben csak figyelte, és úgy mosolygott, ahogy a mamák mosolyognak, amikor valami újat vesznek észre a gyerekeiknél, ami váratlan és egy kicsit felnőttes. S amikor már mindnyájan hazamentek, és Artyom segített leszedni neki az asztalt, így szólt:

– Nagyon rendes barátaid vannak, kisfiam. Nagyszerű gyerekek valamennyien, de tudod-e, hogy ki tetszett közülük nekem a legjobban? Nekem a legjobban Zinocska Kovalenko tetszett. Azt hiszem, nagyon rendes kislány.

– Igazán, anya? – virult ki Artyom.

És ez volt a legszebb ajándék, amit Artyom a születésnapján kapott. A mama tudta, mivel ajándékozza meg.

De mindez már késő este volt, amikor a fekete „Emka” elvitte már Vikát, a többiek meg vidáman villamosra szálltak. Az üres villamoskocsiban harsányan énekeltek, és amikor valamelyiküknek le kellett szállni, „viszontlátásra” helyett valamiért ezt kiáltotta:

– Tornászüdvözet!

Mire kórusban válaszolták neki:

– Üdv! Üdv! Üdv!

Ez is később volt, előbb táncoltak. Pontosabban csak Lena táncolt Páskával meg Zinocska Iszkrával. A többiek szégyelltek táncolni, Vika meg azt mondta:

– Én csak keringőt vagy bosztont táncolok.

Valami mindig hibádzott – vagy táncoló nem volt, vagy a lemez hiányzott, így aztán a táncnak hamar vége szakadt, és ekkor verseket kezdtek szavalni. Iszkra a

kedvencétől – Bagrickijtől, Lena – Puskindól, Zinocska – Szvetlovtól, és még Artyom is megerőltette magát, s idézett egy négysorost a szöveggyűjteményből. Amikor Vikára került a sor, ő elzárkózott, de amikor valamenynyien befejezték, elővett kis női táskájából – igazi, Párizsból való retikülje volt – egy vékony, kopott kötetet.

– Felolvasom nektek három kedvenc versemet egy majdnem elfelejtett költőtől.

– Elfelejtett – ez azt jelenti, hogy felesleges – próbált elméskedni Zsorka.

– Hülye vagy – mondta Vika. – Egészen más okból felejtették el.

A szoba közepére ment, kinyitotta a könyvecskét, szigorúan körülnézett, és halkán elkezdte:

*Gyere, Dzsím, add a mancsodat!
Még ilyen mancsot sose láttam.³*

– Ez Jeszenyin – szólalt meg Iszkra, amikor Vika befejezte. – Dekadens költő. A kocsmák, a bánat és a csüggedés énekese.

Vika némán elmosolyodott, Zinocska meg összecsapta a tenyerét, és kijelentette:

– És ha dekadens, vagy mégoly dekadens is! Ezek csodálatos versek, úgy bizony. Cso-dá-la-to-sak!

Iszkra hallgatott, mivel a versek nagyon tetszettek neki, és nem tudott vitatkozni. És – nem is akart. Pontosan tudta, hogy a versek dekadensek, mivel ezt a mamától hallotta, de nem értette, hogyan lehetnek dekadensek az ilyen versek. A tudás és a megértés közt viszály tört ki, és Iszkra megpróbált becsülettel eligazodni önmagában.

– Neked tetszettek a versek? – kérdezte suttogva Száskától.

– Egyáltalán nem értek hozzá, de ezek oltári jó versek. Tudod, micsoda sorok vannak bennük... Kár, hogy nem emlékszem pontosan.

3. Szergej Jeszenyin: *Kacsalov kutyájához*. (Rab Zsuzsa fordítása)

– Sagané, te enyém, Sagané!⁴ – ismételte töprengően Iszkra.

– Sagané, te enyém, Sagané! – sóhajtott Száska.

Vika hallotta a beszélgetésüket. Odament hozzájuk, és váratlanul megkérdezte:

– Te okos vagy, Iszkra?

– Nem tudom – hökkent meg Iszkra. – Minden valószínűség szerint nem vagyok ostoba.

– Igen, te nem vagy ostoba – mosolygott Vika. – Ezt a könyvecskét senkinek sem adom oda, mert apáé, de neked odaadom. Csak ne kutya-futtában olvasd.

– Köszönöm, Vika. – Iszkra is visszamosolygott rá, talán először életében. – A saját kezébe fogom visszaadni.

Az utcán kétszer hangzott fel az autóduda, mire Vika búcsúzkodni kezdett. Iszkra pedig féltőn szorította melléhez a dekadens költő, Szergej Jeszenyin összegyűjtött verseinek agyonolvasott kis kötetét.

HARMADIK FEJEZET

Az iskolát nemrég építették, és a megnyitásáról az újságok is írtak. Széles ablakai voltak, a padokat még nem faragták össze, a folyosókon dézsákban fikuszok álltak, a tornaterem pedig a földszinten helyezkedett el – ez akkoriban még ritkaságszámba ment.

– Csodálatos ajándék a gyermekeink számára – mondta a városi népművelési osztály képviselője. – Tehát a helyzet a következő: a földszinten vannak az első és második osztályok: ezeket nem engedték följebb, hogy ne csúszkáljanak a korlátokon. Ennek megfelelően az első emeleten kaptak helyet a harmadik és negyedik osztályok és így tovább – kor szerint. Minél idősebbek a tanulók, annál magasabb emeletre kerülnek.

– Ez csodálatosan pontos – helyeselt Valentyina Andronovna. – Még szimbolikusan is gyönyörű, ahogy *mi értelmezzük* ezt a szót.

Valentyina Andronovna irodalmat tanított, és ideiglenesen helyettesítette az igazgatót. Tömör figurája szigorú és céltudatos készséget sugárzott a legfrissebb rendeletek és körlevelek végrehajtására.

Az utasításnak megfelelően, de saját kezdeményezéssel kiegészítve, a lépcsőpihenőkön naposokat helyeztek el azzal a szigorú utasítással, hogy a tanulókat nem engedhetik se föl, se le. Az iskola úgy rétegződött, akár a pirog, a tizedikesek sose látták az ötödikeseket, az elsősökkel meg egyáltalán nem találkoztak. Minden emelet a maga korának megfelelő életet élte, az viszont

igaz, hogy a lépcsőkorlátokon senki se csúszkált. A naposokon kívül.

Valentyina Andronovna egy fél évig látta el feladatát, aztán új iskolaigazgatót neveztek ki, aki bő lovaglónadrágot, „shimmy” elnevezésű puha sevrócsizmát és posztózubbonyt viselt, hatalmas rátétes zsebekkel, zajos volt, mint a lovasok általában, szeretett harsányan hahotázni, és akkorákat tüsszentett, hogy rengett belé az iskola.

– Hadapródiskola – jelentette ki, ahogy megismerkedett a jellegzetes iskolai felépítéssel.

– A városi népművelési osztály rendelkezése – közölte jelentőségteljesen Valentyina Andronovna.

– Nem rendelkezések, hanem eszmék alapján kell élni. És mi a mi alapeszménk? A mi alapeszménk az, hogy állampolgárokat neveljünk új, szocialista hazánknak. Ezért minden rendelkezést megszüntetünk, és mind-egyiknek fittyet hányunk.

Kicsit töprengett, aztán megírta első parancsát:

„Földszint. Első és hatodik osztály.

1. emelet. Második, hetedik és nyolcadik osztály.

2. emelet. Harmadik és kilencedik osztály.

3. emelet. Negyedik, ötödik és tizedik osztály.”

– Íme – mondotta és elgyönyörködött a beosztásban.

– Valamennyien összekeverődnek, és barátság szövődik köztük. Hol vannak a legnagyobb csibészek? A negyedikben és az ötödikben; most itt lesznek az idősebbek szeme előtt, tehát azok fogják szemmel tartani őket. És naposokra sincs egyáltalán szükség, csak hadd futkározzanak az emeleteken. A gyerek ösztönös, szabad lény, nincs értelme korlátokat állítani elébe. Ennyit először. Másodszor, itt önöknél kislányok nevelkednek, és tükör mindössze egy darab van az iskolában, az is a tanáriban. A holnapi nap folyamán a lányvécékben rendes tükröket szereljenek fel. Hallod, Miheics. Vegyél és szereld fel.

– Kokottokat fogunk nevelni? – mosolygott epésen Valentyina Andronovna.

– Nem kokottokat, hanem nőket. Különben maga ezt úgysem tudja, hogy micsoda.

Valentyina Andronovna lenyelte a sértést, de azért mégiscsak írt egy levelet. Oda, ahova kell. De ott, azon a bizonyos helyen fűtyültek a levelére: vagy mert szemmel tartották az új igazgatót, vagy mert ennek az igazgátónak a védelmezői erősebbek voltak. Az osztályok összekeveredtek, a naposokat megszüntették, a tükröket fölakasztották, amivel a kislányokat az állandó, cselekvő felbuzdulás állapotába hozták. Új szalagok, új frizurák jelentek meg, a szünetekben száz hangon, győztesen zengett az egész iskola, és az igazgató nagyon elégedett volt.

– Tombol az élet!

– Idő előtt fölkeljük a szenvedélyeket – szorította össze az ajkát Valentyina Andronovna.

– A szenvedélyek – gyönyörű dolgok, nincs rosszabb a szenvedélytelen embernél. Ezért is kell énekelni!

Énekórák pedagógushiány miatt nem voltak az iskolában, az igazgató azért voluntarista módon oldotta meg a problémát; parancsot adott, hogy hetenként háromszor föltétlenül tartsanak közös éneklést. A felsősöket behívták a tornaterembe, az igazgató kézbe vette kedvenc harmonikáját, és a lábával verte a taktust.

*Mi nyergelünk és nyargalunk,
akár a szél.*

*Vörös lovasság, rólad mennyi
hír beszél!*⁵

Ezeket az énekpróbákat Iszkra nagyon szerette. Nem volt se hangja, se hallása, de azért igyekezett jó hangosan és érthetően kiejteni a szavakat, amelyek hallatán mintha hangyák futkostak volna a hátán:

Önzetlen hős itt mindahány...

Az igazgató különben földrajzot tanított, persze sajátos módon, mint mindent, amit csinált. Nem szerette az útmutatókat, még kevésbé az utasításokat, és nem annyira a program alapján tanított, mint inkább a maga bolsevik, lovaskatona lelkiismerete szerint.

– Mit matatsz nekem állandóan azzal a mutatópálcával a Ganġesz folyón?! Ha netán hajóznod kell ott, majd csak eligazodsz valahogy a mellékfolyókon, ha meg nem kell, akkor úgyis jó. Inkább arról beszélj nekünk, galambocskám, hogy nyomorog ott a nép, hogy teszi csúffá az angol imperializmus a dolgozó embereket. Ez az, amit meg kell jegyezni egész életre!

Ez volt a helyzet, amikor idegen országokról volt szó. Amikor meg a mienkről, akkor az igazgató aztán igazán szokatlan dolgokat mesélt.

– Vegyük a szalszki sztyeppeket. – A sztyeppeket pontosan körülhatárolta a térképen. – Mi a jellemző ezekre? Az a jellemző, hogy kevés a víz, és hogyha nyáron kerültök oda, reggel alaposan itassátok meg a lovakat, hogy estig elég legyen nekik. A mi lovunk ott nem felel meg, helyi fajtára kell átnyergelni, ezek már hozzászoktak a sztyeppekhez.

Talán ezekért az elbeszélésekért, talán a demokratizmusáért és egyszerűségéért, talán zajos emberi nyíltságáért, de talán az is lehet, hogy mindezekért így együtt szerette az igazgatót az iskola. Szerette, tisztelte, de tartott is tőle, mivel az igazgató nem tűrte a besúgókat, és ha személyesen elkapott valakit, keményen elbánt vele. Különben a csínytevést elnézte, de a rosszindulatú csínyeket vagy még inkább a huligánkodást nem bocsátotta meg.

A nyolcadikban egy fiú megütött egy leányt. Nem véletlenül, nem is dühében, hanem tudatosan, megfontoltan és gonoszul. Az igazgató maga jött ki a szobájából a lány kiabálására, a fiú viszont elfutott. Miután a síró áldozatot a tanárnők gondjaira bízta, az igazgató kihívta a nyolcadikos fiúkat, és megparancsolta nekik:

– Kerítsétek elő és hozzátok ide. Azonnal. Ez minden. Menjete.

A tanítás végére a tetteit becipelték az iskolába. Az igazgató a tornateremben felsorakoztatta a felsősöket, középre állította a vétkest és így szólt:

– Nem tudom, ki áll előttetek. Lehet, hogy egy eljövendő gonosztevő, de az is lehet, hogy egy családapa, egy követésre méltó ember. Csak egyet tudok: most nem egy férfi áll előttetek. Fiúk, lányok, ne felejtsetek el ezt, és legyetek vele óvatosak. Nem szabad vele barátkozni, mert elad benneteket, szeretni sem szabad, mert csirkefogó, hinni sem lehet neki, mert elárulja azt, aki hisz neki. És ez így lesz addig, amíg be nem bizonyítja nekünk, hogy megértette, milyen hitványságot követett el, amíg igazi férfi nem lesz belőle. Hogy megértse, ki az igazi férfi, elmagyarázom neki. Az igazi férfi az, aki csak két asszonyt szeret. Igen, kettőt, mi ez a nevetgélés?! Az édesanyját és a gyermekének anyját. Az igazi férfi az, aki azt az országot szereti, ahol született. Az igazi férfi az, aki a barátjának odaadja az utolsó falat kenyerét még akkor is, ha ezzel éhhalálra ítéli magát. Az igazi férfi az, aki szereti és tiszteli az embereket, és gyűlöli ezeknek az embereknek az ellenségeit. Meg kell tanulni szeretni és meg kell tanulni gyűlölni, ezek a legfőbb tantárgyak az életben!

Iszakra kezdett először tapsolni. Tapsolt, mert először látta és hallotta a Komisszárt. Utána az egész terem tapsolni kezdett.

– Csöndet, gyerkőcök, csöndet! – Az igazgató mosolygott. – Egyébként a sorban nem szabad tapsolni. – Majd odafordult a középen álló fiúhoz, aki makacsul tanulmányozta a padlót, és a halotti csöndben halkán és megvetően így szólt hozzá: – Eredj, tanulj. Te semleges-nemű.

Igen, nagyon szerették az igazgatójukat, Nyikolaj Grigorjevics Romahint. Az új osztályfőnöküket, Valentyina Andronovná-t viszont nemcsak egyszerűen nem szerették, hanem olyan egyöntetűen és mélységesen

utálták, hogy másfajta érzelmeket már nem is tápláltak iránta. A beszélgetést is kerülték vele: türelmesen meghallgatták, de igyekeztek nem válaszolni, de ha mégis csak válaszolniuk kellett, a lehető legegyszerűbb válaszra, az „igen”-re és „nem”-re szorítkoztak. Természetesen Valentyina Andronovna távolról sem volt ostoba, nagyon jól tudta, hogyan éreznek iránta, és mivel nem találta meg az utat a fülekhez és a szívekhez, elkezdett egy kicsit, egy icipicit hízelegni. És ezt az „icipicit” az osztály rögtön észrevette.

– Valahogy nagyon nyüzsög mostanában a mi Valendránk – jegyezte meg csodálkozva, hangosan Páska Osztapcsuk.

– Olajat önt az emberi szenvedélyek tomboló hullámaira – mondta nagy pátosszal Lena Bokova.

– Halolajat önt, nem mást – dörmögte a felvilágosult bélyeggyűjtő, Zsorka Landisz. – Az ilyen gögicének honnan is lenne olaja?

– Hagyd abba – mondta szigorúan Iszkra. – Az idősebbekről nem beszélnek így, és én nem szeretem ezt a szót, hogy „gögice”.

– Akkor minek használod, ha nem szereted?

– A példa kedvéért. – Iszkra Vikára sandított, észrevette, hogy mosolyog, és elkedvetlenedett. – Nem jó ez, gyerekek. A vége az lesz, hogy az osztályban mindenki rossznyelvüsködni fog!

– Világos, világos, Iszkra – helyeselt sietve Válka Edison. – Valóban, az osztályban ne csináljuk. Inkább ott-hon.

De Valentyina Andronovna céljait egyáltalán nem korlátozta az osztályra. Igen, a tanárnő nagyon szeretett volna uralkodni a makacs 9. b eszén és lelkén, de vágyálma mégsem ez volt. Szilárdan meg volt győződve róla, hogy az iskola, az ő iskolája, ahol kerek fél esztendeig teljhatalmúlag irányított – jelenleg egy kalandor karmai közé került. Ez volt az, ami gyötörte Valentyina Andronovná, ezért írta a leveleket egymás után minden címre,

de egyelőre e levelekre nem érkezett válasz. Egyelőre. A tanárnő számításba vette ezt az „egyelőre”-t.

Miközben ernyedetlenül küzdött az iskolai vezetőséggel, még titokban, magában sem gondolt a karrierre. Egyedül a *vonal*-ra gondolt, és az új igazgatónak ezt a mostani vonalát egészen őszintén – a könnyekig, az elkeseredésig hibásnak vélte. Valentyina Andronovna nem az egyéni, hanem a közjóért harcolt. Ennek a magányos, csöppet sem vonzó nőnek aszkétaéletében már régóta semmi egyéni nem létezett.

Vasárnap vígan voltak, hétfőn visszaemlékeztek rá, kedden pedig tanítás után Iszkrát behívatta az osztályfőnöknő.

– Ül le, Iszkra – mondta a tanárnő, miután szorosan becsukta az 1. a ajtaját, ahol négyszemközt szokott beszélni a tanulókkal.

Zinocskától eltérően Iszkra nem félt az ilyen behívásoktól, sem a magányos osztálytermeiktől, sem a négyszemközti beszélgetésektől, mivel soha nem érezte magát semmiben sem vétkesnek. Zinocskát viszont büntüdat gyötörte – ha nem a múlt, akkor a jövő miatt –, és kétségbeesetten félt mindentől.

Iszkra leült, lehúzta a ruháját – ez rémes, amikor kikandikál az ember térde, rémes, pedig kikandikál! –, és felkészült, hogy hallgasson.

– Semmit sem akarsz nekem mesélni?

– Semmit.

– Kár – sóhajtott Valentyina Andronovna. – Mit gondolsz, miért fordultam éppen hozzád? Beszélhettem volna Osztapcsukkal vagy Alekszandrovval, Landisszal vagy Seferrel, Bokovával vagy Ljubereckájával, de én veled akarok beszélni, Iszkra.

Iszkra nyomban észrevette, hogy az egész megnevezett kompánia ott volt a születésnapon, és hogy a tanárnő csak Szását és Zinát nem nevezte meg. Szása már nem volt a 9. b tagja, no de Zinocska...

– Nemcsak mint a Komszomol-bizottság titkárhelyetteséhez fordulok hozzád. Nemcsak mint kitűnő ta-

nulóhoz és társadalmi munkához. Nemcsak mint céltudatos és elvhű emberhez. – Valentyina Andronovna rövid szünetet tartott. – Hanem azért is, mert jól ismerem az édesanyádat, mint nagyszerű pártmunkást. Azt kérdezed: minek ez a bevezetés? Azért, mert jelenleg ellenségeink minden eszközt felhasználnak, hogy megmételtyezzék ifjúságunkat, azért, hogy elszakítsák a párttól, hogy éket verjenek az apák és gyermekeik közé. Épp ezért szent kötelességed, hogy azonnal megmondd!

– Nincs mit mondanom magának – felelte Iszkra, miközben lázasan azon töprengett, vajon mit is követhettek el vasárnap.

– Valóban? Talán az sem ismeretes előtted, hogy Jesznyin dekadens költő? Arra nem gondoltál, hogy a születésnap ürügyén hívtak össze benneteket – ellenőriztem Sefer kartonját: szeptember másodikán született. Másodikán, és három héttel később hívott össze benneteket! Miért? Vajon nem azért-e, hogy megismeressen benneteket egy kulák dalnok részeg megnyilatkozásaival?

– Jesznyint Ljubereckaja olvasta fel, Valentyina Andronovna.

– Ljubereckaja? – Valentyina Andronovna nyilvánvalóan meg volt lepve, és Iszkra kihasználta meglepetését.

– Igenis, Vika. Zina Kovalenko összekevert valamit, amikor információt adott.

Ez kísérleti ballon volt. Iszkra még el is fordult, mivel érezte, hogy amit csinál – provokáció. De gyanúját feltétlenül ellenőriznie kellett.

– Szóval Vika? – Valentyina Andronovna végleg elvesztette támadó lendületét. – Igen, igen, Kovalenko sok feleslegesen fecsegett. Valaki elment hazulról, valaki beleszeretett valakibe, valaki verseket szavalt. Nagyon, nagyon szétszórt ez a Kovalenko! Nos, akkor hát minden érthető, és... és semmi rettenetes nem történt. Ljubereckaja édesapja ismert vezető ember, városunk büszkesége. És Vika nagyon komoly kislány.

– Elmehetek? – kérdezte Iszkra, és fölállt.

– Mi? Igen, természetesen. Látod, milyen egyszerűen megoldódik minden, amikor igazat mondanak. A barát-nőd, Kovalenko viszont nagyon, nagyon komolytalan ember.

– Majd gondolkozom ezen – ígérte Iszkra, és kiment.

Komolytalan emberhez igyekezett, mivel tudta, hogy kíváncsi kis barátnője föltétlenül ott várja az iskolaudva-ron. Ezt-azt okvetlenül meg kellett neki magyarázni a pletykáról, a hosszú nyelvről meg az őszinteségre való könnyelmű hajlamról.

Zinocska két tizedikes, Jurij és Szergej társaságában vidáman csicssergett, távolabb pedig ott szobrozott Ar-tyom. Iszkra szó nélkül kézen fogta a barátnőjét, és maga után húzta; Artyom is indult volna utánuk, de meggondolta magát, és elpárolgott.

– Hová cipelsz?

Iszkra az iskola sarka mögé vezette Zinát, betuszkolta egy kis zugba a kazánház bejáratánál, és minden bevezet-és nélkül ezt kérdezte tőle:

– Ki vagy te – idióta, pletykafészek vagy áruló?

Válasz helyett Zinocska nyomban a könnyeit hívta segítségül. Nehéz helyzetekben mindig hozzájuk mene-kült, most azonban ez elhibázott lépés volt.

– Szóval, áruló vagy.

– Én?... – Zina egyszerre abbahagyta a sírást.

– Mit fecsegtél Valendrának?

– Még hogy fecsegtem? A lányvécében kapott el, a tükör előtt. Szidni kezdett, hogy örökösen ott forgoló-dom és... és kokettálok. Így mondta, pedig egyáltalán nem kokettálok, még azt se tudom, hogy kell azt csinál-ni. Aztán mentegetőzni kezdtem. Mentegetőzni kezd-tem, ő meg kifaggatott, az aljas. Semmit nem akartam mondani, becsszóra, de... de mégis mindent kipakol-tam. Nem szándékosan tettem, Iszkorka, egyáltalán nem szándékosan.

Óvatos szipogás közepette Zinocska mondott még

valamit, de Iszkra ezt már nem hallotta, a gondolataiba merült. Majd rendelkezni kezdett:

– Töröld meg az orrod és a szemed, aztán gyerünk Ljubereckijékhez.

– Hová? – A csodálkozástól Zinocska nyomban abbahagyta a szipogást.

– Kellemetlen helyzetbe hoztál valakit. Holnap Valendra faggatni fogja Vikát, amire mindenképpen föl kell készülnie.

– Sose voltunk még Ljubereckijéknél.

– Ha nem voltunk, majd leszünk. Nyomás!

Vika legalább olyan büszke volt az apjára, mint Iszkra az anyjára. De amíg Iszkra csak magában büszkélkedhetett, addig Vika – nyíltan és diadalmasan. Büszkélkedett a kitüntetéseivel: a polgárháborús harci Vörös Zászló-érdemrenddel és a békés építőmunkában elért kiváló eredményeiért kapott érdemrenddel. Büszkélkedett a Népbiztosságtól kapott névre szóló ajándékaival: a fényképezőgépekkel, órákkal, rádiókészülékekkel és gramofonokkal. Büszkélkedett a cikkeivel, a múltbeli harci érdemeivel és a jelenlegi nagyszerű dolgaival.

Vika anyja régen meghalt. Kezdetben velük lakott a nagynéni – az édesapja nővére; de később férjhez ment, Moszkvába költözött, és csak ritkán látogatott el Ljubereckijékhez. A háztartást házvezetőnő vezette, életformájuk rendezett volt, a kislány szépen és normálisan fejlődött, így a nagynéninek nem volt különösebb oka a nyugtalanságra. Nyugtalankodni inkább mindig maga Ljubereckij szokott. S az évek múlásával egyre inkább, és éppen azért, mert a lánya normálisan nőtt és normálisan fejlődött.

Nyugtalansága szélsőségekben nyilvánult meg. A lánya iránti aggodása adta neki a gépkocsi ötletét is, ami az iskolába vitte és hazahozta Vikát, vagy a színházba és a színházból, kirándulásra és onnan haza. A vágy, hogy a legszebbnek lássa, a külföldi holmikhoz, frizurákhoz és bundákhoz vezetett, amelyek inkább egy fiatal nőhöz illettek volna, nem pedig egy kislányhoz, aki éppen csak

most kezdett felnőtté válni. Az apa önkéntelenül siettette lánya fejlődését, büszke volt rá, hogy fejlődésben elhagyta társnőit, és aggódott lánya zárkózottsága miatt, de nem is sejtette, hogy Vika zárkózottsága az ő nevelésének eredménye.

Vika nagyon büszke volt az apjára, és nagyon nyomasztotta a magány. De mivel hiú volt, a legjobban attól félt, hogy valaki még megsajnálja, épp ezért lánypajtásai váratlan látogatása kellemetlenül érintette.

– Bocsáss meg, fontos ügyben jöttünk – mondta Iszakra.

– Micsoda tükör! – álmélkodott Zina: a tükör volt a gyöngéje.

– Antik – magyarázta Vika, mivel nem tudta megállni. – Egy ismerős akadémikus ajándékozta apának.

A szobájába akarta vezetni a lányokat, de a hangokra kijött az édesapja – Leonyid Szergejevics Ljubereckij.

– Jó napot, kislányok. Végre az én Vikámnál is megjelentek a barátnői, nemcsak örökösen a könyvek meg a könyvek. Nagyon, nagyon örülök! Fáradjanak az ebédlőbe, azonnal hozom a teát.

– A teát Polja is elkészítheti – mondta enyhe elégedetlenséggel Vika.

– Lehet, de én jobbat csinállok – mosolygott az apja, és kiment a konyhába.

Teázás közben Leonyid Szergejevics nagyon figyelmes volt a kislányokhoz, süteménnyel és díszes dobozokból bonbonnal kínálta őket. Iszkrét és Zinát egészen zavarba hozta a sütemény: megszokták, hogy ilyesmit csak nagy ünnepeken ettek. De Vika apja közben csak tréfálkozott, mosolygott, és így a kislányoknak az az érzése, hogy hívatlan vendégekként idegen ünnepségbe csöppentek bele, lassacskán szertefoszlott. Zinocska hamarosan forgolódni kezdett, kíváncsian nézegette a tölgyfa tálaló üvege mögötti ólomkristályokat, Iszkra pedig váratlanul beszélni kezdett, s rögtön beszámolt a tanárnővel folytatott beszélgetésről.

– Kislányok, ez az egész olyan komolytalan dolog. –

Vika apja, nem tudni, miért, elszomorodott és nagyot sóhajtott. – Szergej Jeszenyint senki sem tiltotta be, és a verseiben nincs semmi bűnös dolog. Remélem, hogy a tanárnőjük maga is megérti ezt, és az említett beszélgetés, hogy úgy mondjam, akkor zajlott le, amikor rosszkedvében volt. Ha akarják, telefonálok neki.

– Nem – mondta Iszkra. – Bocsásson meg, Leonyid Szergejevics, de a mi dolgainkat megunknak kell rendbe tennünk. Így fejlődik a jellemünk.

– Derék. Meg kell mondanom, régen meg szerettem volna ismerni magát, Iszkra! Sokat hallottam magáról.

– Apa!

– Talán ez titok? Bocsáss meg. – Ismét Iszkrához fordult: – Mint kiderült, ismerjük egymást az édesanyjával. Egy alkalommal véletlenül összetalálkoztunk a városi bizottságon, és kiderítettük, hogy még a polgárháborúban találkoztunk, egy hadosztályban harcoltunk. Csodálatosan bátor hölgy. Kész Jeanne d'Arc.

– Komisszár – helyesbítette halkan, de keményen Iszkra.

Nem volt semmi kifogása Jeanne d'Arc ellen, de a komisszár azért mégiscsak jobb volt.

– Komisszár – helyeselt Ljubereckij. – Ami pedig a költészetet és általában a művészetet illeti, nekem szívem szerint valóbb az, ahol a kérdőjelek érvényesülnek a felkiáltójelekkel szemben. A felkiáltójel – mutatóujj, a kérdőjel – kampó, amivel kihuzigálhatók a gondolatok a maguk fejéből. A művészetnek gondolatokat kell ébresztenie, és nem elaltatnia őket.

– Ne-em – mondta hitetlenkedve Zinocska. – A művészetnek érzelmeket kell ébresztenie.

– Zinaida! – mormolta a fogai közt Iszkra.

– Zinocskának tökéletesen igaza van – helyeselt Leonyid Szergejevics. – A művészetnek az érzelmeken keresztül kell eljutni a gondolatokhoz. Zaklatnia kell az embert, arra késztetnie, hogy átérezze a mások fájdalmát, szeressen és gyűlöljön. A felzaklatott ember érdeklődő és tudni vágyó: a nyugalmi állapot és az önelégült-

ség viszont lelki renyheséget szül. Ezért annyira drága számomra Jeszenyin és Blok, ha a modern költőket vesszük.

– És Majakovszkij? – kérdezte halkán Iszkra. – Majakovszkij a mi szovjet korszakunk legjobb, legzseniálisabb költője, és az is marad.

– Majakovszkij óriási tehetségében senki sem kételkedik – mosolygott Leonyid Szergejevics.

– Apa ismerte Vlagyimir Vlagyimirovicsot – magyarázta Vika.

– Ismerte? – Zina frissen megperdült a széken. – Az nem lehet!

– Miért nem? – mondta az apa. – Nagyon jól ismerem, amikor Moszkvában tanultam. Be kell vallanom, elszántan vitatkoztunk, és nem csak a költészetről. Az a viták ideje volt, kislányok. Nem birtokoltuk az abszolút igazságokat, kutattuk ezeket és vitatkoztunk. Éjszakákon át vitatkoztunk, a bódultságig.

– Lehet vitatkozni vajon egy zse... – Iszkra azt akarta mondani, hogy egy „zsenivel”, de fékezte magát.

– Vitatkozni nemcsak lehet, hanem egyenesen szükséges. Az igazságnak nem kell dogmává válnia, az igazságnak állandóan próbára kell tennie tartósságát és célszerűségét. Erre tanított Lenin, kislányok. És nagyon haragudott, amikor megtudta, hogy valaki az eleven igazságból vasabszolútumot akar önteni.

Az ajtón az idős házvezetőnő kukkantott be:

– Megjött a kocsi, Leonyid Szergejevics.

– Köszönöm, Polja. – Leonyid Szergejevics fölállt, és a helyére tolta a széket. – Minden jót, kislányok. Teáz-zanak, csevegjenek, hallgassanak zenét, és olvassanak jó verseket. És, kérem, ne felejtsenek el bennünket Vikával.

– Soká jössz, apa?

– Három előtt az értekezletről nem engednek el – mosolygott az apja, és kiment.

Iszkra sokáig emlékezett erre a véletlen találkozásra meg a váratlanul lezajlott beszélgetésre is. De akkor,

ahogy a már nem fiatal (legalábbis neki úgy tűnt), fiatalos szemű férfit hallgatta, sok mindennel nem értett egyet, sok mindent kétségbe vont, sok minden el akart gondolkodni, mivel alapos ember volt, és szeretett leásni a dolgok gyökeréig. Miközben hazafelé tartott, agyában szép sorban elraktározta a hallottakat, Zinocska pedig vidáman csicsergett mellette:

– Mondtam neked, hogy Vika aranyos kislány, persze hogy mondtam! Istenkém, nyolc évet vesztettünk miattad! Micsoda készlet! Láttad, milyen gyönyörű készlet! Mint a múzeumban, komszomolista becsszavamra, mint a múzeumban! Ilyen csészékből biztosan Patyomkin teázott.

– Igazság – mondta vontatottan Iszkra, pontosan úgy, mintha közben fülelne valamire. – Miért kell vitatkozni vele, ha ő az igazság?

– „Pecsin alakjában Lermontov a fölösleges ember tipikus vonásait ábrázolta...” – Zina nagyon élethűen utánozta Valentyina Andronovná, és fölnevetett. – Próbálj csak meg vitatkozni ezzel az igazsággal, Valendra rögtön beír egy elégtelent.

– Lehet, hogy ez nem az igazság? – folytatta a töprengést Iszkra. – Ki nyilvánítja ki, hogy az igazság, valóban az igazság? No, ki? Ki?

– Az idősebbek – felelte Zinocska. – Az idősebbeknek pedig – a főnökeik... Itt balra kell mennem, gyere, hadd csókollak meg.

Iszkra szótlanul odatartotta arcát, meghúzta barátnője szalmaszőke hajtincset, s ezzel elváltak. Zina futott, szándékosan csattogtatva a cipője sarkát, Iszkra viszont, bár gyorsan ment, mégis komolyan és csöndben haladt, és közben feszülten tovább gondolkodott.

A mama otthon volt és, mint rendszerint, cigarettázott; az után a szörnyű éjszaka után, amikor Iszkra véletlenül kihallgatta, a mama dohányozni kezdett. Sokat szívott, az egész szoba tele volt üres és megkezdett Delhi cigarettásdobozokkal.

– Hol voltál?

– Ljubereckijéknél.

A mama enyhén föl vonta a szemöldökét, de hallgatott. Iszkra behúzódott a kuckójába, a szekrény mögé, ahol a kis asztalkája állt, meg a polc a könyveivel. Megpróbált tanulni, egy-egy feladatot megoldani, átmásolni, de a beszélgetés sehogyan se ment ki a fejéből.

– Mama, mi az az igazság?

Az anyja félretette a könyvet, amelyet figyelmesen olvasott – a könyvjelzőkkel, jegyzetekkel együtt –, a hamutartóba nyomta a cigarettát, elgondolkozott, majd ismét elvette onnan, s újra rágyújtott.

– Szerintem hanyagul fogalmaztad meg a kérdést. Próbáld meg szabatosan, kérlek.

– Akkor mondd meg: léteznek-e vitathatatlan igazságok? Igazságok, amelyek nem követelnek bizonyítást?

– Természetesen. Ha nem lennének ilyen igazságok, az ember vadállat maradt volna. Pedig az embernek tudnia kell, miért él.

– Tehát az ember az igazságért él?

– Mi – igen. Mi, a szovjet nép, olyan vitathatatlan igazságot tártunk fel, amire a pártunk tanít bennünket. Ezért az igazságért annyi vér ömlött, s annyit szenvedtek érte, hogy vitatkozni vele, mi több, kételkedni benne – annyi, mint elárulni mindazokat, akik elpusztultak és... és még elpusztulnak érte. Ez az igazság – a mi erőnk és a mi büszkeségünk, Iszkra. Helyesen értelmeztem a kérdésedet?

– Igen, igen, köszönöm – felelte elgondolkozva Iszkra. – Tudod, azt hiszem, hogy nálunk az iskolában nem tanítanak meg vitatkozni.

– A barátainkkal nincs miről vitatkozni, az ellenségeinkkel meg küzdeni kell.

– De hiszen tudni kell vitatkozni!

– Magát az igazságot kell megtanítani, nem bizonyításának módszereit. Ez kazuisztika. Az az ember, aki odaadó híve a mi igazságunknak, ha szükség lesz rá, fegyverrel is védelmezni fogja. Erre kell megtanítani. A fecsegéssel mi nem foglalkozunk. Mi új társadalmat

építünk, nincs időnk a fecsegésre. – Az anya a hamutartóba dobta a csikket, és kérdően nézett Iszkrára. – Miért kérdezted ezt?

Iszkra be akart számolni a beszélgetésről, amely nyugtalanította, a felkiáltó- és kérdőjelekről, amelyek szerint Leonyid Szergejevics értékelte a művészetet, de amikor anyja megszokottan komor szemébe nézett, csak ennyit mondott:

– Csak úgy.

– Ne olvass tartalmatlan könyveket, Iszkra. Ellenőrizni szeretném a könyvtári kölcsönzőjegyed, de soha nem érek rá. Vacsorára igyál tejet, nem volt időm semmit készíteni, holnap nagyon komoly előadásom lesz.

Iszkra könyvtári kölcsönzőjegye tökéletesen rendben volt, de Iszkra a kölcsönzőjegyre kivetteken kívül is olvasott. A könyvcserébere az iskolában még valószínűleg a gimnáziumi időkből létezett, és Iszkra már ismerte Hamsunt meg Kellermannt, a *Viktóriá*-tól és az *Ingeborg*-tól kezdve egészen a nyugtalanság és várakozás furcsa érzéséig. A nyugtalanság és várakozás érzésétől még éjszakánként sem tudott szabadulni, és az álmai egyáltalán nem kölcsönzőjegyi könyvekre voltak jellemzőek. Erről persze nem beszélt senkinek, még Zinocskának sem, bár Zinocska a hasonló álmokról gyakran beszélt neki. Ilyenkor Iszkra nagyon haragudott, és Zina nem értette, hogy barátnője a megfejtett álmai miatt dühös.

Az anyjával folytatott beszélgetés megerősítette Iszkrában azt a gondolatot, hogy léteznek vitathatatlan igazságok, de rajtuk kívül vannak vitatható igazságok is, vagyis afféle másodrendűek. Ilyen igazság volt egyebek közt kapcsolata Jeszenyinnel, akit e napokban Iszkra állandóan olvasott, és könyv nélkül is megtanult néhányat azok közül a versek közül, amelyeket átmásolt a füzetébe, mivel a kötetet hamarosan vissza kellett adnia. A verseket titokban, anyja tudta nélkül másolta le, mert a tilalom, ha nem is volt nyilvános, mégis hatott rá, és

Iszkra első ízben szállt vitába a hivatalos állásponttal, vagyis az igazsággal.

– Én már mindent régen megértettem – mondta Száska, amikor beszámolt neki a kétségeiről. – Jeszenyint egyszerűen irigylik, ez a helyzet. És azt akarják, hogy elfelejtsük.

Az ilyen egyszerű magyarázat nem volt inyére Iszkrának. Tanácskozni viszont nem tudott kivel, így azután megfontolva a dolgot, elhatározta, hogy alkalomadtán megkérdezi Leonyid Szergejevicsről.

Az iskolában csend volt, mintha nem is hangzott volna el az a kellemetlen beszélgetés az első osztályosok padjai közt, mintha nem is olvasták volna föl azokat a lázító verseket, és mintha az az esti összejövetel sem zajlott volna le Artyomnál. Valentyina Andronovna többé senkit sem hívatott be, és amikor találkoztak, kegyesen mosolygott, és Iszkra már úgy vélte, hogy Leonyid Szergejevicsnek igaza volt: az egésznek csak a tanárnő rosszkedve volt az oka. Senki sem zavarta össze a tárgyak sorrendjét, az igazságok igazságok maradtak – olyan tiszták, elérhetetlenek és vonzók, mint a Himalája nyolcezer méteres csúcsai. Iszkra továbbra is szorgalmasan tanult, olvasta a kölcsönzőjegyen nem szereplő verseket és regényeket, kosárlabdázott, moziba járt Szásával vagy csak sétált vele, rendszeresen elkészítette a faliújságot, mivel ő volt a főszerkesztője.

Ezeken kívül minden semmiségről elcsevegett Zinocskával, nem is sejtve, hogy barátnője bonyolult lelki konfliktusokat él át, szenvedélyesen bele akar szeretni valakibe, csak azt nem tudja, kit is válasszon e magasztos cél tárgyául.

NEGYEDIK FEJEZET

Az igazat megvallva, Zinocska állandóan szerelmes volt egy kicsit, s ennek az édes bódulatában élt. Az, hogy szerelmes legyen, létszükséglet volt a számára, e nélkül egyszerűen nem tudott volna létezni, és minden szeptember elsején, amikor ismét visszatértek az osztályukba, Zinocska sürgősen megállapította, kibe lesz majd szerelmes az elkövetkező tanévben. A kiválasztottja nem is sejtette, micsoda célpont lett; Zinocska nem bonyolította az életét azzal a feladattal, hogy tetsszen valakinek – neki tökéletesen elegendő volt az, hogy szerelmesnek vallotta magát, a viszontszerelemről álmodozott, és szenvedett a féltékenységtől. Ez az élet, az álmok közepe, csodálatos volt, de ebben az évben a régi módszer valahogy nem vált be, és Zinocska állandóan úgy érezte, hogy el kell futnia valahová, ugyanakkor helyben is akart maradni, és várni türelmetlenül és elszántan, de hogy mit, azt maga se tudta.

Az ötödik osztályban Artyom egyáltalán nem volt titkos szerelme tárgya (a harmadikban az volt, csak nem tudott róla). Zinocska akkor megmentette a büntetéstől a megrázó érzés iránti szenvedélyével: nagyon vonzódott a retteneteshöz – elkottyantott valamit, aztán figyelte, mi sült ki belőle. Abból a kísérletből semmi jó nem sült ki, viszont Zina kedvére kibőghette magát, és jó ideig hősnőként járkált, mi több, még a farkocsát is jobban és többször rángatták, mint a többi kislányét. És ez elég volt, Zina még kerek három évig jóformán ügyet sem vetett Artyomra, közben azonban a farkocsát rövid,

fiús frizurára váltotta fel. A születésnapon viszont hirtelen fölfedezte, hogy úgy látszik, ő maga lett célponttá, hogy tetszik Artyomnak, és a fiú egészen különösen néz rá, és egészen különösen beszél vele.

Ez óriási felfedezés volt. Zinocska elképesztően büszke lett, még az előbbieknél is gyakrabban pergett-forgott az útjába kerülő tükrök előtt, és követelő szükségét érezte annak, hogy a beszélgetésekben szó essék arról az estéről, a szerelemről, a bánatról és a szenvedésekről. Ebben az állapotában futott össze Valentyina Andronovnával, aki könnyen kiszedett belőle mindent, igaz, mindent olyan zavarosan, hogy maga is belezavarodott, és elejtette ezt a kilátástalan ügyet.

Minden egyszerűen remekül ment volna, ha nincs két tizedikes, aki rendkívüli érdeklődést tanúsított Zina iránt. Az egyik a legszebb fiú volt az iskolában, akit a többségben lévő lányok a szépségeért rendszeresen megválasztottak osztálybizalminak, és aki irigylésre méltó következetességgel semmit se csinált ezen a magas poszton. A másik is jóképű volt, és Zinocska riadtan tapasztalta, hogy túl nagy boldogság szakadt rá. Itt döntenie kellett, de döntenie Zinocska nem szeretett, csak szenvedett, gyötrődött, de soha semmit nem döntött el.

Mindig mindent Iszkra döntött el. Zina előrukkolt a problémáival, Iszkra egy pillanatra összevonta a szemöldökét, és meghatározta a programot. A pontos, befejezett, kétséget kizáró programot. És minden egyszerű és világos volt, de mégis, beállítani a barátnőjéhez azzal a kérdéssel, hogy kibe szeressen bele, valahogy elképzelhetetlennek látszott. Iszkra szigorúan elítélte volna mindenekelőtt magát a kérdésfeltevést, ami nyilvánvalóan elhamarkodott, és részben kispolgári (mindazt, ami nem a közösség szolgálatára irányult, Iszkra kispolgárnak tartotta). Majd ezt követte volna Zinocska lényének logikus elemzése, melynek során a hiányosságok garadájára derült volna fény, amelyeket ha Zinának kellett volna kiküszöbölnie, mielőtt szerelmes lesz – akkor magának a szerelemnek a lehetősége is vagy negyven évvel

későbbre tolódott volna. És Zinocska akkor csak böggett volna, mert egyéb érvei a könnyeken és a logika teljes hiányán kívül nem voltak.

Otthon se számíthatott tanácsra. Zina akkor született, amikor már nem várták: Alekszandra világra jött után nyolc évvel, az idősebb nővére, Marija pedig már egészen felnőtt volt, két kisgyermekével és a férjével Távol-Keleten élt. Alekszandrának is volt családja. Csak ritkán látogatott haza, és Zinocska az ő jelenlétében mindig egy kicsit furcsán érezte magát: őt örökre kicsinek tartották. Hátra volt még a mama, akit örökösen lekötöttek a kórház gondjai, ahol műtős-főnővérként dolgozott. Meg a mama – már így adódott – annyival idősebb volt, hogy már nem tudott tanácsot adni, elfelejtván azokat az időket, amikor egyszerre háromba habarodott bele az ember. Apával, aki ki sem látszott a munkából, az értekezletekből meg a gyűlésekből, ilyen kérdésekről beszélni hiábavaló lett volna, így azután Zinocska magára maradt ebben a bonyolult és szokatlan helyzetben.

Az ellenőrző algebradolgozat írása közben támadt egy ötlete, és három levelet írt. Szövegük csak a megszólításban különbözött: „Jura, barátom!”, „Barátom, Szerjozsa!” és „Tisztelt barátom és elvtársam, Artyom!” A továbbiakban ködösen az érzelmekről volt szó, egy magányosan szenvedő leányszívről, a szörnyű titokról, amely zavarja barátságukat a jelenben, de lehetséges, hogy még minden jóra fordul, és neki, Zinának, sikerül úrrá lenni szenvedélyein, és akkor ő, az árva és szerencsétlen, újra kéri majd e barátságot, amit most – ideiglenesen! – vissza kell utasítania. Miközben a leveleket fogalmazta, amelyekben a távoli ígéreteket ügyesen elhomályosították a jelen végzetes véletlenjei, Zinocska nagyon örült, és ráadásul azt gondolta, hogy iszonyúan ravasz és előrelátó. Igaz, hogy az a kérdés, kinek küldje el a leveleket, válasz nélkül maradt, de Zina úgy határozott, hogy ezzel egyelőre nem siet: elegendő az is, hogy önállóan megtalálta a kiutat, amire senki a világon – még Iszkra se! – soha nem bukkant volna rá. Ezért aztán a

leveleket beletette a tankönyvébe, és így kicsit jobb kedvre derült. Az ellenőrző dolgozatot természetesen nem volt ideje befejezni, de a matematikatanárnak olyan bögést rendezett, hogy az öregecske és vajszívű Szemjon Iszakovics végül is beírta neki a „közepest”.

Három napig vacillált, ki legyen az – a kettő! –, akinek elküldi a levelet, és ki az – az egy! –, akinek nem küldi el. Ekkor derült ki, hogy két levelet eltett valahová, így mindössze egy maradt, a „Tisztelt barátom és elvtársam, Artyom!” megszólítású. Mivel más választása nem volt, a levelet odadugta Artyomnak, amikor a nagyszünet után beültek a padokba.

Artyom egész óra alatt a levelet olvasta, újra meg újra átfutotta, nem ment ki a táblához sem, amiért kapott egy egyest, és egy kis cetlin találkozót kért. Zinocska nem számított a találkozóra, de azért nagyon örült.

– Én ezt nem értettem – vallotta be őszintén Artyom, amikor tanítás után találkoztak az iskolaudvaron. – Neked, szóval... valami kellemetlenséged támadt?

– Igen – sóhajtott Zina jámborul.

Artyom is felsóhajtott, topogott és szipákolt, majd megkérdezte:

– Tán segítségre lenne szükséged?

– Segítségre? – A lány keserűen fölnevetett. – Egy nőn csak a vak véletlen vagy a halál segíthet.

Artyom az ilyen fogalmakban nem nagyon igazodott el, de nem is nagyon bízott bennük. Ő viszont, ki tudja, miért, szenvedett, bár sehogyan sem értette, miért szenved, így aztán maga is őszintén szenvedett.

– Talán, szóval... Be kell verni valakinek a képét? Te, szóval... Csak szólj, ne szégyelld magad. Én térted...

Itt elhallgatott, nem volt ereje hozzá, hogy bevallja: érte igazán mindent megtesz, amit csak kíván, Zinocska viszont könnyelműségből és női tapasztalatlansága miatt, figyelmen kívül hagyta a két utolsó szót. Azt a két szót, amit Artyom kimondott abból az esküből, amit magában hordott. Azt a két szót, ami bármelyik nő számára jóval többet jelent, mint egy szerelmi vallomás,

mivel arról szól, amit a férfi adni akar, nem pedig arról, amit kapni szeretne. De Zinocska megijedt.

– Nem, nem, hova gondolsz? Nem kell nekem semmi, magam is elboldogulok a vétkemmel.

– Miféle vétkeddel?

– Nem vagyok szabad – mondta Zinocska titokzatosan, miközben lázasan azon töprengett, hasonló esetekben mit is mondanak a regények hősnői. – Nem tetszik nekem az az ember, sőt gyűlölöm, de szavamat adtam neki.

Artyom roppant gyanakvóan nézett rá, mire Zinocska elhallgatott, megértette, hogy túljátszotta a dolgot.

– Ez az ember – Jurka, a tizedik a-ból? – kérdezte Artyom.

– Ugyan, ugyan! – riadt meg Zina. – Ha Jurkáról lenne szó, egyszerű volna a dolog. Nem, Artyom, ez nem ő.

– Hát ki?

Zinocska megérezte, hogy Artyom olyan egyszerűen nem hagyja annyiban a dolgot. Ki kellett vágnia magát valahogy.

– Senkinek sem mondod el? Senkinek az égada világon?

Artyom hallgatott, és nagyon komolyan nézett rá.

– Ez olyan nagy titok, hogy ha elárulsz, vízbe ölöm magam.

– Zina, szóval – mondta Artyom szigorúan. – Ha nem bízol bennem, inkább ne is mondd. Nem vagyok én fecsegő, én teérted...

E két szó megint elhangzott, a fiú ismét elhallgatott, de Zinocska megint csak nem hallotta meg.

– Egy felnőtt férfi – vallotta be Zina. – Nős, és miattam már otthagytam a feleségét. Meg a két gyerekét. Illetve az egyik gyerekét, a másik még nem született meg.

– De hiszen te még kicsi vagy.

– Mit csináljak? – suttogta kétségbeesett hangon Zinocska. – Mit csináljak, mondd, mit? Természetesen

nem megyek hozzá feleségül, semmi szín alatt sem, de addig – addig, érted? – egyszerűen csak jó barátok lehetünk veled.

– Eddig is egyszerűen csak jó barátok voltunk.

– Igen, sajnós. – Zinocska megrázta a fejét. – Sajnós, későn ismertem fel a helyzetet, ha tudni akarod. Ezért most így lesz egyelőre, rendben? Egyelőre, világos?

– Nagyon megtetszettél a mamámnak – mondta Artyom rövid hallgatás után.

– Igazán? – Zinocska elmosolyodott, s megfélekedett a nő férfi miatti szerencsétlenségéről. – Nagyszerű mamád van, egészen beleszerettem. Nem tudom, de én nagyon gyorsan beleszeretek valakibe. Szervusz!

Azzal elszaladt, és még a hátával is igyekezett tragikusnak látszani, bár énekelni és ugrándozi lett volna kedve. Artyom tudta, hogy összelódított neki egy jó csomót, de nem haragudott. Nem az volt a legfontosabb, hogy lódított, hanem az, hogy nem volt szüksége őrá: Artyom életében először fedezte fel, hol is van a szíve, és szomorúan – neki nem volt kedve ugrándozi – hazacsámborgott. Pontosan ebben az időben lépett be az igazgatói irodába Valentyina Andronovna.

– Tessék, gyönyörködjék bennük – mondta, és letette az íróasztalra a füzetből kitépett, két teleírt lapot.

Hangjában gyászos ünnepélyesség csengett, Nyikolaj Grigorjevics azonban erre ügyet sem vetett, mivel inkább a levelek megszólítása érdekelte: „Jura, barátom!” és „Barátom, Szerjozsa!” A megszólítás után valami elég nehezen érthető következett, de az igazgató azért végigolvasta, és vidáman fölnevetett:

– Ó, a kis bolond! Valami aranyos kis bolond írhatta ezeket!

– Nekem nincs nevethetnékem. Már megbocsásson, Nyikolaj Grigorjevics, de ez mind a maga tükrei miatt van.

– Ugyan, menjen már! – legyintett az igazgató. – A kislányok szerelmesdit játszanak, hát hadd játsszanak. Mindez természetesen ésszerű. Engedelmével.

Összegyűrte a leveleket, majd a zsebébe nyúlt. Valentyina Andronovna az íróasztalhoz ugrott:

– Mit csinál?

– Visszaadni kényelmetlen, tehát el kell tüntetni, vagyis el kell égetni őket.

– Kategorikusan tiltakozom. Hallja, kategorikusan! Ez dokumentum...

Az íróasztalon át az összegyűrt papírok után nyúlt, de az igazgató karja hosszabbnak bizonyult.

– Dehogy dokumentum ez, Valentyina Andronovna.

– Tudom, ki írta ezeket. Tudom, érti? Ezeket Kovalenko írta: benne felejtette a szöveggyűjteményében...

– Ez egyáltalán nem érdekes számomra. És a maga számára sem érdekes. Nem lehet érdekes, úgy gondolom... Leülni!

Parancsszavára valamikor lovasszázad indult rohamra. Hangjának érces csengését hallva Valentyina Andronovna sietve leereszkedett egy székre. Az igazgató végre elővette a zsebéből a gyufát, és elégette a leveleket.

– És jegyezze meg: nem volt semmilyen levél. A legszörnyűsebb dolog a gyanakvás. Ez megnyomorítja az embereket, önző csirkefogókká teszi őket.

– Én tisztetem az ön harci érdemeit, Nyikolaj Grigorjevics, de a nevelési módszereit nemcsak leegyszerűsítettnek, hanem károsaknak tartom. Igen, károsaknak! Nyíltan megmondom, panaszt teszek.

Az igazgató felsóhajtott, szomorúan megcsóválta a fejét, és az ajtóra mutatott:

– Menjen és írja meg a panaszát. Gyorsan, amíg le nem lohad a tüze.

Valentyina Andronovna bőszen bevágta az ajtót. Türelme elfogyott, e pillanattól kezdve nyíltan küzdött azért, ami élete értelmé volt: a szovjet iskoláért. És minden hidat hősiesen fölégetett maga mögött.

Ha előző este nincs az összejövétel, Iszkra bizonyára észreveszi Zinocska fokozott élénkségét. De az összejövétel megvolt, a szokásos harmónia megbomlott; Iszkra

is inkább magával foglalkozott, ezért engedte ki ellenőrzése alól kis barátnőjét.

Bár Száska Sztameszkin kevés ideje dolgozott csak a gyárban, mégis észrevehető változáson ment át. Hangjában valami fáradt magabiztosság és önálló vélemény érződött, és – amire Iszkra felfigyelt – valamilyen különös magatartás vele szemben. Száska még mindig a régi módon helyeselt, és mint azelőtt, engedelmeskedett neki, a megszokott módon fütyörészett foghíjas szájával, és komorodott el a soron lévő megrovásnál. De mindezzel együtt másodpercenként jelentkezett az, amit a gyár, a fizetés, a felnőtt élet és a felnőtt ismeretségi kör nyújtott neki, és Iszkra nem tudta, hogy örüljön ennek, vagy teljes erejéből harcoljon ellene.

Azon az estén nem mentek moziba, mert Iszkrának sétálni támadt kedve. A séta pedig beszélgetést jelentett, mert csak úgy szó nélkül mászkálni vagy ostobaságokat összehordani Iszkra nem tudott. Vagy nevelte az ő Sztameszkinjét, vagy arról mesélt, miket olvasott a könyvekben, vagy milyen gondolatokra jutott önmagától. Valamikor Száska elkeseredetten vitatkozott vele okkal, ok nélkül, aztán elszótlanodott, az utóbbi időben meg már csak mosolygott, és ez a mosolygás a leghatározottabban nem tetszett Iszkrának.

– Mért mosolyogsz, ha nem értesz egyet? Vitatkozz velem, és véd meg az álláspontodat.

– A te álláspontod megfelel nekem.

– Hé, Sztameszkin, ez nem elvtársias dolog – sóhajtott fel Iszkra. – Te ravaszkodsz, Sztameszkin. Rettentően ravasz ember lett belőled.

– Nem vagyok én ravasz. – Száska is felsóhajtott. – És csak azért mosolygok, mert jólesik.

– Mi esik jól?

– Nem tudom. Jólesik és kész. Gyere, ülünk le.

Letelepedtek egy padra egy satnya bokrokkal beültetett sivar kis téren. A pad magas volt, és Iszkra elégedetten harangozott a lábával.

– Tudod, ha logikusan ítéljük meg, akkor egy ember

élete csak önmaga számára lehet érdekes. Viszont, ha nem az élettelen logika szerint ítéljük meg, hanem társadalmilag, akkor ez, vagyis az ember...

– Figyelj csak! – mondta hirtelen elváltozott hangon Száska. – Nem haragszol meg, ha én...

– Mi? – kérdezte Iszkra valahogy nagyon halkán.

– Á, biztosan megharagszol.

– Nem haragszom meg, Szása, komolyan! – Iszkra megfogta a fiú kezét és megrázta, mintha maradék kis bátorságát ösztönözné. – Bökd már ki!

– Csókolózzunk!

Hosszú szünet állt be, amely alatt Száska igen kínosan érezte magát. Először csak ült mozdulatlanul, vakmerőségtől döbbsenten, aztán megmoccan, nagyot fúj, és fojtottan mondta:

– No, hát. Ezt csak úgy mondtam...

– Rajta – suttogta alig hallhatóan Iszkra.

Száska mélyet lélegzett, és Iszkrához hajolt. A lány is közelebb hajolt, s odatartotta a fiúnak telt, hűvös arcát. Száska az ajkára tapadt, miközben egyik kezével magához húzta a lány fejét. Sokáig ültek így mozdulatlanul, és Iszkra csodálkozva hallotta, hogy ver a szíve.

– Engedj... Hallod. – Kicsúszott a fiú karjából.

– Hát... – sóhajtott mélyet Száska.

– Félelmetes, igaz? – kérdezte suttogva Iszkra. – Neked is ver a szíved?

– Csókolózzunk még, jó? Még egyszer...

– Nem – mondta határozottan a lány, és odébb húzódott. – Valami történik velem és... És meg kell ezt gondolnom.

Valóban történt vele valami, valami új, kicsit ijesztő, és ennek nem a csók volt az oka, csupán megsokszorozta a már mozgásba lendült erők hatalmas erejű lökését. Iszkra sejtette, miféle erők ezek, de haragudott rájuk, amiért korábban jelentkeztek, mint véleménye szerint kellett volna. Haragudott, és egyidejűleg el is vesztette a fejét.

Eljött a magánélet ideje, és a kislányok aggodalommal

fogadták ezt a számukra új életet, mivel megértették, hogy ez az élet már – a személyes életük, itt már senki sem segít nekik. Sem az iskola, sem a Komszomol, még a mama sem. Ezt az életet „négyszemközt” kellett fogadni: a nő, aki oly egyformán és sajátos módon fölébredt bennük, önállóságra vágyott, mint minden nő, minden időben.

És Iszkra életének ebben az aggasztó és oly fontos időszakában nem Zinocska után vágyott, akit makacsul kislánynak tartott, hanem Vika Ljubereckaja után. A büszke Vika után, aki – Iszkra érezte ezt – már átlépte azt a bizonyos határt, már ráéismélt női voltára, már hozzászokott ehhez az új állapothoz, és büszke volt rá. Elsősorban erre és csak azután hírneves apjára. Így gondolta Iszkra, de bejelentés nélkül nem akart beállítani, mivel az első látogatás alkalmával megérezte vendéglátója elégedetlenségét. Még az osztályban szólt neki:

– Vissza szeretném adni a Jeszenyin-kötetet. Ma elmehetek hozzád?

– Gyere – felelte Vika, de arca semmit sem fejezett ki.

Iszkrának ez nem tetszett (mégiscsak abban reménykedett, hogy Vika örülni fog), de elhatározásában nem ingott meg. A házi feladatokat megcsinálta az iskolában – gyakran megtette ezt, mivel a szóbeli tárgyak magolására nem volt szüksége, az írásbelieket pedig el lehetett készíteni, amikor akadt egy kis ideje – hazaszaladt, anyjának hagyott egy kis cédulát, fogta a Jeszenyin-kötetet, és elindult Ljubereckijékhez; bosszankodva észlelte, hogy egy kissé izgatott.

Vika már várta, nyomban ajtót nyitott, szótlanul föl akasztotta a köpenyét, és ugyanolyan szótlanul betessékelte a szobájába. Ott hatalmas fotel terpeszkedett, Vika abban mutatott neki helyet, de Iszkra nem mert beleülni. Még soha nem ült fotelban, és úgy vélte, kényelmetlen lesz neki.

– Köszönöm, Vika – mondta, miközben visszaadta a könyvet, és egy székre telepedett.

– Kérlek. – Vika mosolyogva nézett rá. – Remélem, most már nem állítod, hogy ezek kártékony versek?

– Ezek nagyszerű versek – sóhajtott fel Iszkra. – Úgy gondolom, nem, meg vagyok győződve róla, hogy hamarosan értékelni fogják őket, Szergej Jeszenyinnek pedig szobrot állítanak.

– És milyen felirattal látnád el ezt a szobrot? Gyere, versenyezzünk: én megcsinálom az én feliratomat, és te is a tiédet. – Felolvasták a versenyműveket, és Vika nyomban elismerte, hogy Iszkra lett a győztes a következő felirattal: „*Köszönet neked, szív, aki nekünk dobogtál!*” Csak a „*nekünk dobogtál*” szavakat helyettesítették egyetértően az „*értünk fájtál*” szavakkal.

– Soha nem gondolkoztam azon, mi a szerelem – mondta a lehető legközömbösebb hangon Iszkra, amikor egy kicsit már elcsevegtek az iskolai dolgokról. – Bizonyára ezek a versek készítették rá, hogy elgondolkozzam ezen.

– Apa azt mondja, hogy két szent kötelesség van az életben, amelyekre gondolni kell: a nő számára – megtanulni szeretni, a férfi számára – szolgálni az ügyet.

Iszkra rátért arra, ami miatt jött, azon töprengett, hogyan is fordítsa kellő irányba a beszélgetést, csupán azért nem akaszkodott bele ebbe a tézisbe, mint a bulldog. Elengedte a füle mellett, de magában azért megjegyezte, hogy a nők számára is ugyanolyan fontos szolgálni az ügyet, mint a férfiak számára, amennyiben a Nagy Októberi Forradalom felszabadította a jobbágy-sorból a férj és a házi tűzhely rabját.

– Hogy képzeled el a boldogságot? – kérdezte Vika, mert a vendége gondolataiba merült.

– A boldogságot? A boldogság – hasznára lenni népünknek.

– Nem – mosolygott Vika. – Ez – kötelesség, de én a boldogságról kérdeztelek.

Iszkra mindig így képzelte el a boldogságot, úgyszólván lóhátról. A boldogság – segítség az elnyomott népeknek, ez a kapitalizmus megsemmisítése az egész vilá-

gon, ez – „otthagytam a kunyhóm, s csatasorba álltam, hogy a népé legyen a föld Grenadában”; elakadt a lélegzete, amikor ezeket a sorokat olvasta. De most hirtelen azt gondolta, hogy Vikának igaza van, hogy ez nem boldogság, ez kötelesség. És megkérdezte, hogy időt nyerjen:

– És te hogy képzeled?

– Szeressem és szeressenek – mondta álmodozva Vika.

– Nem, nem akarok én valami különös szerelmet: legyen csak mindennapi, de igazi. És legyenek gyermekeim. Három: látod, én egyedül vagyok, s ez olyan szomorú. Nem, két fiam és egy lányom. A férjemnek meg megtennék mindent, hogy... – Azt akarta mondani, hogy „híres ember legyen” belőle, de meggondolta magát. – Hogy mindig jó legyen neki velem. És hogy békességben éljünk, egyazon napon haljunk meg, ahogy Grin mondja.

– Kicsoda?

– Nem olvastad Grint? Odaadom neked, föltétlenül olvasd el.

– Köszönöm. – Iszkra eltöprengett. – Nem gondolod, hogy ez kispolgári világnézet?

– Tudtam, hogy ezt fogod mondani. – Vika fölnevetett. – Nem, ez egyáltalán nem kispolgári világnézet. Ez normális asszonyi boldogság.

– És a munka?

– Nem zárom ki a munkát, de a munka – kötelességünk és semmi más. Apának az a véleménye, hogy ez két különböző dolog: a kötelesség – közösségi fogalom, a boldogság viszont – nagyon is személyes.

– És mit mond a papád a kispolgári gondolkodásmódról?

– Azt mondja, hogy a kispolgári gondolkodásmód az ember olyan állapota, amikor úgy válik rabbá, hogy maga sem veszi észre. A tárgyak, a kényelem, a pénz, a karrier, a jólét és a szokások rabjává. Többé nem lesz szabad, és tipikusan rabszolgai világnézet alakul ki benne. Elveszti saját „én”-jét, saját véleményét, helyeselni kezd, és azt támogatja, akiben urat lát. Szóval a papa így

magyarázta nekem, hogy milyen is a kispolgári gondolkodás mint társadalmi jelenség. Ő azokat nevezi kispolgároknak, akik számára a kényelem többet jelent a becsületnél.

– A becsület – nemesi fogalom – tiltakozott Iszkra. – Mi ezt nem ismerjük el.

Vika furcsán elnevette magát. Majd amikor megszólalt, hangjában enyhe szomorúság bujkált:

– Szeretni akartalak téged, Iszkra, te vagy a legjobb kislány, akit ismerek. De nem tudlak szeretni, és abban sem vagyok biztos, hogy valamikor is úgy megszeretlek, ahogy akarom, mert maximalista vagy.

Iszkrának hirtelen rettenetes sírhatnékja támadt, de erőt vett magán. Aztán még sokáig ültek szótlanul, mintha hozzá akarnának szokni az elhangzott vallomáshoz. Majd Iszkra csöndesen megkérdezte:

– Talán rossz dolog maximalistának lenni?

– Nem, nem rossz, és meggyőződésem, hogy rájuk szüksége van a társadalomnak. De velük nagyon nehéz barátkozni, szeretni pedig egyszerűen lehetetlen őket. Kérlek, vedd ezt figyelembe, hiszen te is leendő nő vagy.

– Igen, természetesen. – Iszkra egy elfojtott sóhajjal felállt. – Mennem kell. Köszönöm neked... a Jeszenyint.

– Bocsáss meg, hogy ezt mondtam, de meg kellett mondanom. Én is igazat akarok mondani, és csakis az igazat, mint te.

– Maximalistává akarsz válni, akivel nehéz barátkozni? – kérdezte erőltetett mosollyal Iszkra.

– Igen, hogy ne menj el szomorúan... – Csapódott a bejárati ajtó, és Vika nagyon megörült. – Jé, megjött apa! Most aztán sehová se mégy, teázni fogunk.

Ismét volt bonbon és sütemény, amit olyan furcsa megenni nem ünnepnapon. Leonyid Szergejevics ismét tréfálkozott és kedvében járt Iszkrának, de töprengett valamin: töprengve tréfálkozott, és töprengve szolgálta ki a kislányokat. És néha hosszan hallgatott, mintha a saját, belső hullámhosszára kapcsolt volna át.

– Iszkrával egy kicsit vitatkoztunk a boldogságról – közölte Vika. – Végül is nem tudtuk eldönteni, kinek van igaza.

– A boldogság, ha olyan barátja van az embernek, aki nem hagyja cserben a nehéz percekben – Leonyid Szergejevics mintha magában mondta volna ezt, mintha még mindig azon a belső hullámhosszon lett volna. – És hogy ki az igaz, és ki a bűnös... – Hirtelen fölélénkült. – Hogy gondoljátok, kislányok, mi az igazságosság legnagyobb vívmánya?

– Az igazságosság tökéletes vívmánya – a mi Szovjet-uniónk – felelte nyomban Iszkra.

Gyakran használta az általánosan ismert mondatokat, de az ő ajkáról ezek soha nem hangzottak banálisan. Iszkra átszűrte ezeket a mondatokat önmagán, őszintén hitt bennük, és ezért a legsablonosabb szavak is őszintén csengtek. S az asztalnál senki sem mosolygott rajtuk.

– Szerintem ez inkább a társadalmi rend vívmánya – jegyezte meg Leonyid Szergejevics. – Én viszont az ártatlanság vélelméről beszélek. Vagyis arról az alapigazságról, hogy az embernek nem kell bizonyítania, hogy nem bűnöző. Ellenkezőleg, az igazságügyi szerveknek kell bebizonyítaniuk a társadalomnak, hogy az adott ember követett el büntetett.

– Még akkor is, ha beismerte? – kérdezte Vika.

– Még akkor is, ha megesküszik rá. Az ember nagyon bonyolult lény, és olykor teljes őszinteséggel kész magára venni más bűnét. Jellemgyöngeségből vagy fordítva, az ereje miatt, a körülmények egybeesése folytán, vagy abból a kívánságból eredően, hogy beismerésével enyhítse a büntetést, és ezzel elvonja a figyelmet egy sokkal súlyosabb bűntényről. Különben, bocsássatok meg, kislányok, azt hiszem, egy kicsit elragadtattam magam. Mennem kell.

– Későn jössz haza? – kérdezte szokásához híven Vika.

– Te már aludni fogsz. – Leonyid Szergejevics fölállt, gondosan helyére tolta a széket, meghajolt Iszkra felé, tréfásan a lányára kacsintott és kiment.

Iszkra hazafelé aprólékosan végiggondolta a beszélgetést is meg a kispolgári gondolkodásmódot is, de különösen – az ártatlanság véelmét. Rendkívül tetszett neki maga az elnevezés, az „ártatlanság véelme”, s egyetértett Leonyid Szergejevicsel abban, hogy ez az alapja az igazságos magatartásnak az emberrel szemben. Csak azt sajnálta, hogy nem emlékeztette Vikát Grinre, erre a külföldies nevű titokzatos íróra.

A várt és annyira áhított őszinte beszélgetés nem jött létre: Vika vallomása, hogy nem szereti őt, nemcsak egyszerűen elkésérítette, hanem meg is sebezte. Nemcsak az önérzetről volt itt szó (bár tulajdonképpen arról is), a dolog lényege az volt, hogy Iszkra nagyon vonzódott Vikához: megérezte benne az okos, finom lelkű kislányt. Vonzódott a jó könyvekhez és beszélgetésekhez, a nagy lakás otthonosságához, a kényelmes, rendezett életformához, bár ha ezt megemlítette volna neki valaki, vadul, dühös könnyek közepette tagadta volna ezt a gyöngéjét. Főként pedig Vika apjához, Leonyid Szergejevics Ljubereckijhez vonzódott, mivel neki nem volt apja, és elképzelése szerint valamennyi lehetséges apa közül Ljubereckij volt a legideálisabb, igaz, egy picit át kellett volna nevelni. És Iszkra nyomban átnevelte volna, hogyha... De hát semmiféle „hogya” nem lehetett, pusztá álmodozásokkal pedig Iszkra nem foglalkozott. Egy kicsit azért szomorú volt.

Iszkrát otthon egy pohár tej, darabka kenyér meg egy cédula várta. A mama azt írta, hogy fontos ülése van, későn jön haza, és a lánya időben feküdjön le, és ne olvasson az ágyban regényeket: az utolsó szó alá volt húzva. Iszkra megosztotta vacsoráját a szomszédék macskájával, ellenőrizte, kész van-e minden leckéje, aztán úgy döntött, hogy ír egy cikket a következő iskolai faliújságra.

Az ember iránti bizalomról írt, legyen bár az az ember kicsi, akár első osztályos. Arról, hogy hinni kell ebben az emberben, arról, hogy ez a hit szárnyakat ad, s milyen csodákra képes az az ember, aki szilárdan meg van

győződve arról, hogy hisznek benne. Eszébe jutott – s szerint éppen jókor – Makarenko, aki rábízta a pénzt Karabanovra, és milyen nagyszerű fiú lett később Karabanovból. Megmagyarázta, mi is az az „ártatlanság vélelme”. Újra átolvasta a cikket, itt-ott javított valamit, letisztázta, és odatette anyja asztalára: mindig jóváhagyatta vele a cikkeit. Aztán megvetette az ágycíményt, eloltotta a villanyt – az utóbbi időben valahogy szégyellt levetkőzni villanyfénynél –, fölvette a hálóingét, ismét meggyújtotta a villanyt, és becsusszant a takaró alá. Előszedte az eldugott Dos Passost, és olvasni kezdte, de közben feszülten fülelt, nem csapódik-e a bejárati ajtó.

Talán attól, hogy fülelnie kellett, vagy attól, hogy a gondolatok a bűnösségről és ártatlanságról, a bizalomról és bizalmatlanságról sehogyan sem mentek ki a fejéből, vagy talán attól, hogy teste megszabadulva az övtől és melltartótól, a maga különös, felszabadult életét élte, vagy talán mindezekről az okoktól egyszerre csak nem tudott tovább olvasni. Gondosan eldugta a könyvet, az oldalára fordult, arcát a tenyerébe fektette, és szinte nyomban elaludt.

Úgy rémlett neki, hogy abban a szempillantásban fölébresztették, ahogy az álom elkezdődött. Kinyitotta a szemét: az anyja állt az ágya előtt.

– Vedd föl a köntösöd, és gyere ki hozzám.

Iszkra kiment, ásítózva s a melegtől, álomtól kipirultan.

– Mi ez?

– Ez? Cikk a faliújságra.

– Ki javasolta, hogy ezt megírd?

– Senki.

– Iszkra, ne hazudj, fáradt vagyok – mondta halkan az anyja, bár nagyon jól tudta, hogy a lánya soha nem hazudott, még akkor se, ha a katonai derékszíjtól akart megmenekülni.

– Nem hazudok, magam írtam. Még azt sem tudtam, hogy meg fogom írni. Csak leültem és megírtam. Szerintem jól megírtam, igaz?

Az anya nem bocsátkozott bele a munka értékelésébe. Átható tekintettel nézett a lányára, és a gyufákat tördelve, idegesen rágyújtott.

– Ki mesélt neked erről?

– Leonyid Szergejevics Ljubereckij.

– A megfontolt értelmiségi! – Az anya kurtán fölnevelt. – Mit hordott még össze neked?

– Semmit. Azazhogy beszélt még másról is, természetesen. Az igazságosságról, arról, hogy...

– Úgy. – Az anya hevesen megfordult, szemében az ismerős, hideg fény villant. – Ezt a cikket te nem írtad meg, és nem is fogod megírni. Soha.

– De hisz ez nem igazságos dolog...

– Csak az igazságos, ami hasznos a társadalom számára. Csak az az igazságos, ezt véd az eszedbe!

– De hát az ember? Az ember általában?

– Ember általában nincs. Nincs! Állampolgár van, aki köteles hinni. Hinni!

Elfordult, idegesen sercentette végig a gyufaszálat a doboz oldalán, észre se vette, hogy a foga közé szorított cigarettából csak úgy dől a füst.

ÖTÖDIK FEJEZET

Zinocska azt álmodta, hogy egy felnőtt férfi csókolgatja. Ez bórzongató és egyben gyönyörű volt, de nem félelmetes, mert valahol ott volt a mama. Zina tudta ezt, hogy ott van a közelben, segítségül hívhatja, de – nem hívta. Az álom véget ért, és vele együtt a csók is, és Zina erősen összehunyorította a szemét, hogy legalább még egyszer megcsókolják.

Mégiscsak föl kellett ébrednie. Nem nyitotta ki a szemét, csak lerúgta magáról a takarót, várt egy keveset, amíg lehűl, azután felült. S nyomban megpillantott valami szörnyű dolgot: könnyű, nyári alsóneműje helyett, ami olyan pompásan simult a testére, a széken az undok, hosszú, legalább térdig érő, kötött alsónemű feküdt. Persze hogy az egész álom, a reggel minden öröme és az új nap egész gyönyörűsége egy csapásra odalett. A kötött bugyit felkapva, egy szál hálóingben kirohant a konyhába.

– Anyukám, mi ez? Mondd, mit jelentsen ez?

A szülei épp reggeliztek, így Zina az ajtó mögött maradt, csupán a fejét meg a kezét dugta be a konyhába.

– Október elseje van – felelte nyugodtan az anyja. – Ideje meleg alsóneműt hordani.

– De hát én nem vagyok már kisgyerek, azt hiszem!

– Nem vagy kisgyerek, de ezt csak úgy hiszed.

– De hát miért, miért kell nekem ez a kínzóeszköz? – kiáltotta elkeseredetten Zina.

– Azért, mert mindenütt leülsz, ahol eszedbe jut, és felfázhatsz.

– Ne lázadozz, Zinaida – mosolygott az apja. – Nem vagyunk Afrikában, vedd fel, ami az időjárásnak megfelelő.

– Ez anyának felel meg, nem az időjárásnak! – kiabált Zinocska. – Minden lány normálisan néz ki, én meg olyan vagyok, mint egy szörnyszülött!

– Most tényleg olyan vagy, mint egy szörnyszülött. Mosdatlan, fésületlen, öltözetlen.

Zina keserűen hüppögve elszaladt. A szülők egymásra néztek és mosolyogtak.

– Nő a lányunk – mondta az anya.

– Kész menyasszony – tette hozzá az apa.

A legkisebbik lányukat a többiekénél jobban szerették, bár ezt gondosan titkolták, és szigorúan nevelték. Zinának este fél tizenegykor le kellett feküdnie, nem mehetett el moziba az utolsó előadásra, és színházba is csak a matinékre járhatott. Ez a regula (amely a szerencsétlen meleg bugyi viselését is előírta) soha nem nyomasztotta különösebben Zinát, de az utóbbi időben egyre gyakrabban csapott botrányt. Ezek a botrányok, az igazat megvallva, nem vezettek látványos eredményre, de a szülei most már furcsán mosolyogtak egymásra, büszkeséggel vették tudomásul, hogy a lányuk napról napra felnőttébb lesz. Családjuk összetartó volt, és amikor az idősebb lányok férjhez mentek, még jobban összekovácsolódott. Mindent közösen vitattak meg és határoztak el, de mint ez gyakori az orosz családoknál, az anya észrevétlenül, minden különösebb erőfeszítés és tüntető hangsúlyozás nélkül, a maga kezében tartotta a gyeplőt.

– Soha ne bántsd meg a férjedet, kislányom. A férfiak rendkívül hiúak, és nagyon keservesen viselik el, ha parancsolgatnak nekik. Mindig kiegyensúlyozottnak, kedvesnek és barátságosnak kell lenni, semmiségek miatt nem szabad ellentmondani, és úgy kell tenned, mint-ha teljesítenéd az akaratát. A mi hatalmunk a gyöngédségben van.

Az anya türelmesen és óvatosan készítette elő Zinát a jövőbeli családi életre. Zina sok mindent tudott abból,

amit minden lánynak tudnia kellett volna, és nyugodtan fogadta az átmenetet a gyermeklányságból a nagylányságba, nem tapasztalta ennek megrázkódtatását, ami másokra jellemző volt.

Az apja nem avatkozott bele a nevelésbe. A gyárban dolgozott mesterként Artyom fivéreivel meg az édesapjukkal, tagja volt az üzemi bizottságnak, szemináriumot vezetett „Az SzK(b)P rövid története”-ből, és rendszerint nyakig ült a munkában. Amikor egy-egy szabad órája akadt, nemzetközi problémákról beszélgetett a lányával. Zinocska nagyon figyelmesen hallgatta, mivel emlékezett anyja intelmére, hogy a férfiak rendkívül hiúak, de apja szavait elengedte rózsás kis füle mellett.

Zina nyomott hangulatban reggelizett, de a reggeli végére az élet már nem is tűnt olyan tragikusnak. Vidáman cuppantott egy csókot édesanyja arcára – apja már elment a munkába –, szórakozottan hallgatta végig a soros feladatokat (kimosni, kiséperni, rendet rakni), aztán kiugrott az ajtón. Abban a pillanatban pedig, amint az ajtó becsapódott, elhajította a táskáját, felemelte a ruháját, és húzni kezdte a bugyiját fölfelé, ameddig csak bírta. A combja följobb természetesen vastagabb volt, a bugyi gumija fájdalmasan a húsába vágott, de Zinocska nem törődött vele, csinos akart lenni. Amikor befejezte ezt a procedúrát, nyelvet öltött az ajtóra, fogta a táskáját, és ugrándozva – amikor megfeledkezett magáról, néha még ugrándozott – elnyargalt az iskolába.

A sarkon túl azonban a vágtaból egy rendkívül fontos ember határozott lépteire váltott: szembe vele Jura közeledett. A szép Jura, a 10. a-ból, az örökös osztálybizalmi és semmirekellő.

- Szevasz – köszöntötte és hozzá csatlakozott.
- Szevasz – felelte Zina a lehető legközömbösebben.
- Mit csinálsz ma este?
- Még nem tudom, de nagyon elfoglalt leszek.
- Tán elmehetnénk moziba? – Jura tüntetően két mozijegyet húzott elő. – Oltári film. A jegyüzérektől szereztem az utolsó előadásra.

Zinocska egy szempillantás alatt fölmérte a helyzetet: anya a második műszakban van, kettő előtt nemigen ér haza, apa... No, igen, apa – neki még csak ki lehetne magyarázni valahogy a dolgot.

– Vagy mint egy csecsemőt, tízkor ágyba dugnak?

– Mit képzelsz! – húzta fel az orrát megvetően Zina.

– Egyszerűen azon töprengek, hogyan rázzak le egy illetőt. Rendben, tanítás után szólok.

– Most mondd meg, hogy jössz vagy nem.

– Megyek, de tanítás után mondom meg biztosan. Világos? Na, talpalj előre, nem akarok semmilyen komplikációt.

Semmilyen komolyabb komplikáció nem volt kilátásban, de Zina úgy vélte, növelnie kell a tekintélyét. A meghökkent szépfiú megnyújtotta lépteit, Zinocska viszont ujjongva lassított, így azután tökéletesen megfelelő távolságra egymástól értek be az iskolába.

Tanulásról most aztán már szó se lehetett. Az órák olyan csigalassúsággal vánszorogtak, mintha nem is negyvenöt percig, hanem negyvenöt óráig tartottak volna. Zinocska szenvedett, sóhajtozott, forgolódott, begyűjtött három figyelmeztetést, és amikor felhangzott az utolsó csengetés, hirtelen annyira megrémült, hogy nem bírt elmozdulni a helyéről.

– Gyerünk – hívta Iszkra. – Olvastam egy érdekes gondolatot... De mi van veled?

– Nincs semmi. – Zina továbbra is úgy ült, mint egy bálvány.

– Mért ülsz itt?

– Azért, mert orvoshoz kell mennem. – Azt mondta, ami először az eszébe jutott. – Vagyis, először anyához, onnan aztán... Ahova visznek.

Artyom, mintha csak bosszantani akarná, nem ment el. Valamin vitakoztak Zsorkával, és Zina felé se nézett. „Bezzeg ha tudnád, kivel megyek moziba, biztos ide néznél!” – gondolta kárörömmel Zina.

Mivel nem kapott magyarázatot a barátnőjétől, Iszkra elment. Hamarosan Artyom is távozott Landisszal

együtt, és Zina egyedül maradt. Lassan az ablakhoz lopakodott, és kinézett: az elnéptelenedett iskolaudvaron egyedül csak Jurát lehetett látni.

– Vár! – suttogta Zinocska, s elsikkantotta magát elragadtatásában.

Fölkapta a táskáját, és hanyatt-homlok kirohant az osztályból, végigszáguldott a visszhangos folyosón, de a bejárati ajtó előtt megállt. Jura előtt nyugodtnak, fáradtnak és kissé közömbösnek kellett látszania. Zinocskának nem volt semmilyen tapasztalata a randevúzást illetően, és mindenben, amit most tett, csupán az ösztöneire hagyatkozott. Nem fontolgatott – cselekedett, és azért pontosan így, mert másként nem cselekedhetett.

– Szevasz.

– Mért bámul rám Artyom olyan ádázul? – kérdezte Jura.

– Nem tudom – felelte kissé meghökkenten Zina: más kezdetű társalgást várt.

– Na, mi a helyzet a mozival? – Jura legyőzte homályos aggályait, és szeme ismét epekedően csillogott.

– Rendben – vetette oda Zina hanyagul. – Mikor és hol?

– Fél tízkor találkozunk a „Komintern”-nél, rendben?

– Megbeszéltük – mondta Zina hetykén, de a szíve elszorult.

– Elkísérhetlek?

– Szó se lehet róla! – utasította el büszkén a fiút, azzal elindult, s e pillanatban a saját háta érdekelte a legjobban a világon.

Így távolodott egyre, és ki tudja, talán egész úton házáig a hátán érezte volna a szépfiú tekintetét, ha közben nem találkozik Lenocska Bokovával. Lena színésznőnek készült, és egy idős és nagyon érdekes színésznőnél tanult, most meg sírva és csúnyán szipákolva épp szembefutott Zinával.

– Mütyürt elvitték a sintérek!

– És te hol voltál?

– Észre se vettem. Éppen beszélgettem egy illetővel, aztán amikor elment, a gyerekek mondták, hogy Mütyürt elvitték a sintérek.

Mütyür az érdekes művésznőhöz tartozott: a beteges, idős hölgyhöz, aki körül állandóan ott sürgölődtek a felnövekvő tehetségek.

– Természetesen Páska Osztapcsukkal fecsegtél, igaz? – Zinocska nem tudta megállni, hogy ne gonoszkodjon, még a tragikus helyzetre való tekintettel sem.

– Istenkém, számít is az, hogy kivel fecsegtem? Igen, Pásával, hát aztán?...

– És most hova szaladsz?

– Nem tudom. Talán Nyikolaj Grigorjevicshez. El tudod képzelni, mi lesz a művésznővel? Hisz Mütyüron kívül senkije sincs!

– Gyerünk Iszkrához! – kiáltotta Zina, és egy szempillantás alatt megfeledkezett a mozimeghívásáról, Jura epekedő szeméről és a saját közönyös hátáról.

Elrohantak Iszkrához, és útközben Lena újra elmesélte a kiskutya eltűnésének történetét, aztán Iszkra előtt még el is játszotta az esetet.

– Le fogják nyúzni a bőrét – tisztázta dühösen Zina.

– Ne beszélj hülyeségeket, eladják őket a tudományos intézeteknek – jelentette ki bennfentesen Iszka. – Ha pedig így van, ez azt jelenti, kell lenni valamilyen bolt-nak vagy kutyaraktárnak: ez nem valami kiskereskedés.

– Meg kell mentenünk Mütyürt – mondta Lena. – Érted, kell! Miattam vészett el, és különben is...

– El kell menni a rendőrségre – határozta el Iszka. – A rendőrség mindent tud.

– Jaj, nem kéne ebbe belekeverni a rendőröket – sóhajtott Zinocska. – Megismerik az arcunkat, és köszöngeni kezdenek az utcán. Képzeld csak el, sétálsz mondjuk... a papáddal, aztán a posztoló rendőr rád köszön: „Jó napot!”

– Ami megdöbbsen, amitől ledöbbenek, az az, Zinaida, hogy mennyi ostobasággal van megtömve a fejed – jelentette ki gondterhelten Iszka, miközben fölvette a

kabátját. Majd nyomban ráförmedt Lenára: – Ne bögj! Most cselekedni kell, majd a rendőrségen bögj, ha szükség lesz rá.

A rendőrségen nem volt szerencsájük. A komor ügyeletes végig sem hallgatva őket, kurtán kijelentette:

– Kutyákkal nem foglalkozunk.

– Ki foglalkozik velük? – tudakolta állhatatosan Iszkra. – Kérem, mondja meg nekünk, legyen szíves. Hiszen valakinek csak tudnia kell, hová viszik az elfogott kutyákat.

– Nem tudom, nem tudom, érthető?

– Akkor azt mondja meg, kihez forduljunk – folytatta Iszkra, bár Lena szemével már az ajtóra mutogatott. – Önnek nincs joga megtagadni a felvilágosítást az állampolgároktól.

– Nocsak, micsoda állampolgárok!

– Igen, mi – szovjet állampolgárok vagyunk, azok valamennyi jogával, kivéve a választójogot – közölte méltósággal Iszkra, és bátorítóan nézett elcsöndesedett barátnőire. – Éppen ezért kérjük a segítségét egy idős, érdemes művésznő számára.

– Hű, micsoda harcias kislány! – fohászkodott egy keserveset az ügyeletes. – Hát menj el a városi kapitányságra, lehet, hogy azok tudnak valamit, engem meg hagyj békén! Gyerekek, kutyák, vénasszonyok, az esze megy el tőletek az embernek.

– Köszönöm – mondta udvariasan Iszkra. – De ne aggódjék, az esze nem fog elmenni, ne reménykedjék.

– Jól megmondtad neki! – nevetett Zina elragadtatva, amint kiléptek a rendőrségről.

– Szégyen – fújt egyet Iszkra. – Nagyon szégyellem, hogy nem tudtam türtőztetni magam. Az a rendőr már idős volt. Szóval, csúf némberek vagyok.

A városi kapitányságon, a tölgyfa korlát mögött egy fiatal rendőr ült, aki minden kérdésre nyomban válaszolt. Iszkra nemhiába volt meggyőződve róla, hogy bátran kell támaszkodni az ifjúságra.

– Kolcovszkaja tizenhét. A kóbor kutyaikat oda gyűjtik be.

– A mienk nem kóbor – mondta Lena.

– Ha nem kóbor kutya, akkor visszaadják.

Elrohantak a Kolcovszkaja tizenhétbe, de ott már minden zárva volt. A morc, lompos, szakadt bőrbundás őr nem bocsátkozott velük beszélgetésbe, csak ennyit mondott:

– El van vetve-boronálva!

– De mi nem mehetünk el a kutya nélkül, értse meg, egyszerűen lehetetlen – könyörgött Lena. – Ott az az idős asszony, az érdemes művésznő...

– El van vetve-boronálva.

– Ide figyeljen – mondta keményen Iszkra. – Panaszt fogunk tenni.

– El van vetve-boronálva – dörmögte bárgyún az őr.

– És mennyi kéne, hogy ne legyen elboronálva? – kérdezte hirtelen csengő hangon Zinocska.

Az őr szemében először csillant érdeklődés. Fölnevetett, s bütykös ujjával megfenyegette Zinát:

– Híj, leánka, sokra viszed!

– Ne merészelj baksist adni! – sziszegte Iszkra. – A baksis megalázza az ember személyiségét.

– Egy hármast! – harsogta lelkesen az őr. – Ha kérni kell, mind Szavkához megy, ha meg adni kell, sehol sincsenek.

A kislányok zavartan összenéztek: pénz nem volt náluk.

– Lám, lám – zsörtölődött az őr. – Még a furunkulus, az se fakad fel ingyér...

– Artyom itt lakik a közelben – jutott eszébe Iszkrának. – Szaladj, Zinaida! Kérj kölcsön: holnap az osztályban összedobjuk!

Az utolsó szavakat már utánakiáltotta, mert Zinocska úgy elnyargalt, hogy csak a térde villogott.

– Adnak itt a kutyaoknak enni? – kérdezte Lena.

– Minek? – csodálkozott az őr. – Ezek egymást zabálják meg.

– Micsoda szörnyűség – sóhajtott fel szomorúan a leendő színésznő. – Kannibalizmus.

Zina nagy lihegve bekopogtatott, de nem Artyom, hanem az édesanyja nyitott ajtót.

– Tyimka nincs itthon, elment Zsorához, hogy megcsinálják a leckét.

– Elment? – kérdezte vissza Zina zavartan.

– Gyere be, kislányom – mondta Artyom édesanyja, és figyelmesen szemügyre vette. – Mondd el, mi történt.

– Szörnyű dolog történt.

Azzal Zinocska kapkodva, de részletesen beszámolt mindenről. Az anya szótlanul pénzt vett elő, átadta, de még visszatartotta Zinát.

– Miron, gyere csak ide!

A konyhába belépett Artyom édesapja, hatalmas, nagyon komoly ember, és Zina, ki tudja, miért, nyomban elgyávult. Olyan igen nagyon komor volt az összevont szemöldöke, s olyan igen nagyon tiszteletteljesen fogott vele kezét.

– Meséld csak el még egyszer azt a kutyát.

És Zina még egyszer, igaz, rövidebben, beszámolt Mütyürről meg az őrről.

– A bundája meg csupa rongy. Őt bizonyára nem szeretik a kutyák.

– El fogod herdálni a pénzt, hogyha felnősz. – Az apa elvette tőle a háromrubelest, és visszaadta az anyának.

– Ez persze nem olyan szörnyű bűn, de a férjednek nem lesz könnyű dolga. Majd én magam megyek oda, nehogy ez a szesz kazán megbántsa a kislányokat.

– Látogass el hozzánk, Zina – mondta az anya a búcsúzáskor. – Szívesen vesszük, hogy barátkozol Tyimkával.

– Artyom rendes fiú – mondta útközben az apja. – Tudod, hogy mért rendes? Azért rendes, mert soha nem bánt meg egyetlen nőt sem. Nem tudom, boldog élete lesz-e, de azt tudom, hogy a felesége nagyon boldog lesz. Ilyet nem mondanék se Jakovról, se Matvejről, de Artyomról megismétlem, akár az isten előtt is.

Zina rettenetesen szégyellte magát, hogy nem Artyommal megy moziba. De azzal vigasztalódott, hogy úgymond csak egyetlen alkalomról van szó, és soha többé nem fog megismétlődni.

– Hallottam, hogy sértegeted a kislányokat, Szavka – kiáltotta már messziről dörgő basszusán Artyom apja.

– Hadisarcot szedsz tőlük, mint maga Petljura?

– Ki az? – sürgött-forgott pislogva az őr. – El van vetve-boro... Uramisten, hiszen ez Miron Abramics! Jó napot, Miron Abramics, tiszteletem.

– Nyisd ki a kaput, és add oda a kislányoknak a kutyát. Ne, ne gyere nekem itt a meséiddel. Ismerlek már tizenöt éve, és ez alatt a tizenöt év alatt egyetlen napra sem lettél jobb. Szárítsátok fel a könnyeiteket, kislányok, megkapjátok a kutyát.

Az őr szó nélkül kinyitotta a kaput. A nagy ugatás, vonítás és hörgés közepette Mütyür egykettőre megke-rült. A kislányok sokáig hálálkodtak, aztán szétfutottak: Lena elvitte Mütyürt az érdemes művésznőnek, Iszkra és Zina pedig hazament. És a kislányok közül egyik sem tudta, hogy ez a nap volt gyerekkoruk utolsó napja, és e naptól kezdve más ok miatt kell majd sírniuk, és a felnőttélet dörömből már ajtajukon, és hogy ebben a felnőttéletben, amelyről úgy álmodoztak, mint az ün-nepről, a bánat jóval több lesz, mint az öröm.

De egyelőre volt öröm bőven, és ha elfogulatlanul akarunk ítélni, akkor maga a világ is örömből volt össze-szőve – mindenesetre Zinocska számára.

Azonkívül, hogy ő játszotta a főszerepet a kiskutya megmentésében, és ezzel kissé megszégyenítette Iszkrát – apját is egyedül találta otthon, és könnyűszerrel ki-szedte belőle, hogy éjjel egy óra előtt aligha ér haza, mivel váratlanul behívták a gyárba. A bűnös út szabad-dá vált, és Zinocska elindult első randevújára. Szeretett volna belekiabálni a nagyvilágba, de aztán mégse szánta rá magát, és titkát, amely majd szétfeszítette, csupán az ismerős macskának árulta el, amely már nagy tapasztalattal rendelkezett a randevúkat illetően. A macska fel-

püposította a hátát, dorombolt, és farkával a tetőre mutatott. Zina úgy vélte, egyenesen az égre mutat, és ezt jó jelnek vette.

Korábban érkezett a megbeszélt időnél, de Jura már ott állt az őrhelyén. Amint Zinocska meglátta a fiút, nyomban besurrant a reklámpalánk mögé, és ott lebzsel jó öt percre, amíg tökéletesen el nem telt győzelmével. A megjelent hódoló azonban nem mozdult a helyéről, de elszántan forgatta a fejét.

– Már itt is vagyok! – mondta Zinocska, mintha mi sem történt volna.

Bementek az előcsarnokba, ahol a 10. a bizalmija fagylalttal és limonádéval vendégelte meg. Nem volt szomjas, de azért becsülettel megitta a részét, mivel ez nem egyszerűen cukros víz volt, hanem rituális ajándékozás, és itt nem az édességeket kellett megízlelni és élvezni, hanem a figyelmességet, mint egy igazi nőnek. És Zinocska élvezte is az egészet, de arról sem feledkezett meg, hogy körülkémleljen, mivel nagyon félt, nehogy ismerősökkel találkozzon. Ismerősök nem voltak, de ekkor megszólalt a csengő, s bementek a terembe.

A filmre Zina jóformán nem emlékezett, bár valószínűleg érdekes volt. Becsülettel bámulta a vetítővásznat, de állandóan érezte, hogy nem a mama ül mellette, nem is Iszkra, sőt nem is valamelyik fiú az osztályból, hanem egy fiatalember, akit jobban érdekel ő, mint a film. Ez az érdeklődés nagyon izgatta Zinát: a szeme sarkából látta szomszédja pillantásait, hallotta suttogását, de csak mosolygott, nem válaszolt, mivel nem is értette, a fiú mit suttog, és mit kell rá válaszolni. Jura kétszer, a film legünnepélyesebb részeinél megfogta a kezét, mire ő mind a kétszer kiszabadította, igaz, nem azonnal, és másodszor lassabban, mint először. És minden titokzatos és gyönyörű volt, majd elállt a szívverése, és Zinocska a hetedik mennyországban érezte magát.

A vadgesztenyefákkal beültetett Marx Károly utcán tértek haza, a hatalmas levelek zizegve zúgtak a fejük felett. Úgy tűnt, hogy az egész város és az egész világ

régen alszik, és csak a láncipellők sarkának fiatalos, zengő kopogása töri meg az álmos csöndet. Jura valamit mesélt, Zina nevetett, és azon nyomban tökéletesen elfelejtette, amin nevetett. Nem ez volt a legfontosabb, a legfontosabb az volt, amit a fiú később mondott. Vagyis nem az, amit mondott, hanem előtte a bevezetés:

– Nem ülnénk le egy kicsit? Vagy sietsz?

Őszintén szólva, Zina már számolgatta az időt, de számításai szerint egy kicsi még volt tartalékban.

– Jó, de ne itt.

– Hát hol?

Zina tudta, hogy hol: Vika Ljubereckaja háza előtt, a bokrok közt állt egy kis pad. Ha valami történne – ha valami nem úgy adódna! –, kiabálhat, amire aztán kijöhet Vika vagy az édesapja. Zinocska rettentően ravasz kislány volt.

Rátaláltak a padra, és Zina egyre várta, mikor kezd már a fiú beszélni arról, amit annyira szeretett volna hallani. Arról, hogy ő nagyon tetszik neki, hogy szép, és régóta tetszik neki, meg hogy általában ő a legszebb a világon. Ehelyett azonban Jura megfogta a kezét és szorongatni kezdte. A fiú tenyere megnyirkosodott, ami Zinának kellemetlen volt, de azért csak tűrte. Ugyanígy tűrte a combjába vágódó, túlfeszített gumik égető fájdalmát is: állandóan szeretne volna lehúzni ezeket a testébe vágódó gumiszalagokat, de a fiú előtt ez lehetetlen volt, így azután csak tűrt, mert várt. Várta, hogy egyszer csak...

A ház bejáratához nagy fekete gépkocsi gördült nesz-telenül. A két fiatal elhúzódott egymástól, de aztán megértették, hogy nem láthatják őket. A kocsiból négy rendőr szállt ki, hárman nyomban befelé indultak a házba, a negyedik kint maradt. Jura is nyomban közelebb húzódott, és ismét óvatosan szorongatni kezdte a lány kezét. Zinán azonban, ki tudja, miért, nyugtalanság lett úrrá, és elrántotta a kezét.

– Mi van veled? Mi az? – duruzsolta durcásan a tizedikes.

– Várj! – súgta dühösen Zina.

Úgy rémlett csak neki, vagy valóban hallotta Vika kiáltását? Feszülten fülelt, de a gumiszalagok túrhetetlenül égették a combját, ez az ellenszenves melák meg a fülébe szuszogott. Zinocska elhúzódott tőle, de Jura rögtön követte, a pad meg véget ért, így Zinának nem volt hová húzódnia.

– Húzódj már odébb! – mérgelődött Zina suttogva. – Szuszogsz, mint egy viziló, semmit se hallok miattad.

– Vigye el őket az ördög! – mondta Jura, és újra megfogta Zina kezét.

– Maradj csendben! – a lány elhúzta a kezét.

Megint úgy rémlett, valaki kiáltott a nehéz, tömör ablakfüggönyök mögött, amelyek nem engedték át sem a hangot, sem a fényt. Zina feszülten, erősen koncentrálni, fülét hegyezve figyelt. Ó, ha most Jurka helyett Iszakra lenne itt!...

– Úristen – suttogta hirtelen. – De miért tart ez ilyen sokáig?

Maga sem tudta, hogy is mondhatta ezeket a szavakat. Semmi olyasmire nem gondolt akkor (kizárva természetesen a rablást vagy Vika esetleges megerőszakolását), de az ösztöne ördögi tévedhetetlenséggel működött, mivel igazi nő volt ez a kis Zinocska Kovalenko.

Kinyílt a bejárati ajtó, és a küszöbön megjelent Ljubereckij. Kalap nélkül volt, vállára dobott kabátban, és nem a szokásos gyors, ruganyos léptekkel haladt, hanem görnyedten, és húzta a lábát. Mögötte egy rendőr ment, a másik valamivel később bukkant fel, és mögötte begombolatlan köntösben rögtön kiszaladt Vika.

– Apa! Apukám!...

Úgy kiabált, hogy hangja betöltötte az egész álmos, vadgesztenyékkel szegélyezett utcát, és hangjában olyan felnöttes iszonyat érződött, hogy Zina megdermedt.

– Hívj hatósági tanúkat! – vetette oda menet közben az egyik rendőr, aki Ljubereckijt kísérte. – Ne felejtse el!

– Apa! – Vika oda akart rohanni az apjához, de a rendőr megfogta. – Ez nem igaz, nem igaz! Eresszen el!

– Telefonálj a nagynénédnek, Vika! – Ljubereckij nem fordult hátra. – De még jobb lesz, ha elutazol hozzá. Hagyj itt mindent, és utazz el!

– Apa! – Vika zokogva vergődött az idegen kezek között. – Apukám!

– Nincs semmi bűnöm, kislányom! – kiáltott Ljubereckij. Belökték a kocsiba, de ő egyre csak kiabált. – Nincs semmi bűnöm, ez valami tévedés! Becsületes ember vagyok, becsületes!...

Az utolsó szavakat tompán kiáltotta, azok már a gépkocsiból hallatszottak. Az ajtók fémesen becsapódtak, a kocsí meglódult. A hátramaradt rendőr betuszkolta a házba Vikát, és becsukta az ajtót.

Ezzel minden véget ért. Ismét csöndes és üres lett minden, csupán a bőrszerű gesztenyefalevelek zizegtek fémesen. A két fiatal pedig még mindig ott ült a kis padon, és zavartan bámult egymásra. Aztán Zina fölugrott és futásnak eredt. Szinte repült a kihalt utcákon, de szíve nem a futástól zakatolt. Akkor kezdett zakatolni, amikor meglátta Ljubereckijt, és ő is, mint Vika, most kiabálni szeretett volna: „Ez nem igaz! Nem igaz! Nem igaz!...”

Dörömbölni kezdett az ajtón, eszébe sem jutott, hogy fölébresztheti a szomszédokat. Iszkra anyja nyitott ajtót: látszott, az imént jöhetett meg.

– Iszkra alszik.

– Engedjen be! – Zina besurrant az ajtón az anya karja alatt, s berontott a szobába. – Iszkra!...

– Zina? – Iszkra felült, magára húzva a takarót, és riadtan meredt rá. – Mi az? Mi történt, Zina?

– A rendőrség letartóztatta Vika Ljubereckaja apját. Az imént, a saját szememmel láttam.

Mögöttük nevetés hangzott fel. Hátborzongató, kifejezéstelen, torokhangú nevetés. Zina szinte iszonyodva fordult hátra: a szekrénynél Iszkra anyja állt.

– Anya, mit nevelsz? – kérdezte halkán Iszkra.

Az anya már összeszedte magát. Odébb lépett, meg-ingott és nehézkesen leült az ágyra, magához szorította

a két kislány fejét – a sötétszőkét meg a világosszőkét. S úgy szorította őket, hogy szinte fájt.

– Én hiszek az igazságosságban, kislányok.

– Igen, igen – sóhajtott fel a lánya. – Én is hiszek. Ott majd biztosan tisztázzák az ügyet, és elengedik az édesapját. Igaz, Zina?

– Nagyon szeretnék sírni, de nem tudok – vallotta be szájalmas mosollyal Zina. – Nagyon szeretnék, és nagyon nem tudok.

– Alvás – mondta az anya és fölállt. – Feküdj le, Iszkrával együtt, Zina, de ne fecsegjetek reggelig. Elmegegyek a szüleidhez, és mindent megmagyarázok, ne aggódj.

Az anya elment. A kislányok szótlanul lefeküdtek. Zinocska száraz szemmel bámulta a sötét mennyezetet, Iszkra meg hüppögni is félt, csupán óvatosan törölgette a könnyeit. A könnyek pedig egyre csak folytak, ömlöttek, és sehogyan sem értette, miért is ömlenek csak úgy maguktól. Könnyek közt aludt el.

A szüleik ezalatt a tea mellett ültek, de a tea már rég kihűlt az érintetlenül álló csészékben. A konyhában rétegekben állt a füst, a hamutartóban csikkek tornyosultak, de Zina anyja, aki mindig kíméletlenül harcolt a dohányzás ellen, ma hallgatott.

– Sajnálom a gyerekeket – sóhajtott fel.

– A gyerekek nálunk fegyelmezettek és ésszerűen neveltek.

Iszkra anyjának hirtelen akaratlanul rángatózni kezdett az arca, mire vadul füstölni kezdett, hogy elrejtse ezt az áruló remegést.

– Én nem ismerem ezt az elvtársat – mondta bizonytalanul Kovalenko –, de hol itt az értelem, mondják meg nekem? Elismert elvtárs, a polgárháború hőse, kitüntetésekkel. No, természetesen a kereskedelmi hálózat vezetőjeként tévedhetett, megbízhatott valakiben. A lányát nagyon szereti, az egyetlen gyermeke, Zina mesélte.

Egyetlen szóval sem beszélt arról, hogy kételkedik a letartóztatás jogosságában, de egész lénye háborgott és

lázadozott, s ezt nem tudta eltitkolni. Iszakra anyja szigorúan nézett rá.

– Jól emlékszem rá, hogy Ljubereckij nem akart a kereskedelmi hálózatba kerülni – három napig győzködtük. Győzködtük, kértük, bizonygattuk: a párt, drága elvtárs, azt követeli, hogy a mi szovjet kereskedelmünket kipróbált káderekkel erősítsük meg. Te kereskedelmi iskolát végeztél! Kit tegyünk oda, ha nem téged? Alig tudtuk rávenni.

– Rávenni – ismételte meg halkán Kovalenko. – És most tessék. Hibák nem történhetnek?

– Nyomban telefonáltam egy elvtársnak, s ő azt mondta, hogy a rendőrség igen nagy összegű sikkasztásról kapott jelzést. Reggel majd pontosan tisztázom. Ljubereckij vezető, következésképpen mindenért felelnie kell. Minden jelzésért.

– Ez kétségtelen, ez természetesen így van...

És ismét nehéz csend ereszkedett a konyhára, nehéz volt, mint egy fatuskó.

– Mi lesz a kislánnyal? – sóhajtott fel Zina anyja. – Amíg tisztázódik a dolog... Anyja meg nincs, jaj, szegény gyermek, szegény gyermek.

Andrej Ivanovics fel-alá járt a konyhában, hol a feleségét, hol a komoran cigarettázó vendéget nézte. Majd egy szék szélére telepedett.

– Nem maradhat egyedül, igaz, Olja? – Választ sem várva, a vendéghez fordult. – Mi, természetesen, nem tudjuk, hogy ott mi a szokás ilyen esetekben, úgyhogy javítsa ki. Bocsásson meg, ha megmondaná a családi és keresztnévét.

– Hívjon csak Poljakova elvtársnőnek. Ami a kislányt illeti, arra gondoltam, hogy magamhoz veszem, de hát milyen családom van nekem? Hiszen még a saját lányomat, azt is... – Hirtelen félbeszakította a mondatot, s nagyot szívott füstölgő cigarettáján. – Vegyék ide. Maguknál normális élet van, jó itt maguknál.

Felállt, zajosan hátratulva a széket, mintha ez a zaj elnyomhatta volna utolsó szavait. A gyöngeségét, ami

hirtelen a felszínre tört. Elindult az ajtó felé, menet közben megszokott mozdulattal húzta meg széles derékszíját. Kovalenko fölugrott, de az asszony megállt. Zina anyjára nézett, és keserűen fölnevetett:

– Néha azt gondolom: mikor szakadok meg? Néha meg azt – már megszakadtam.

S ezzel kiment.

A kislányok aludtak, de nyugtalan álmaik voltak; még Zinocskának is gondterhelten húzódott össze a szemöldöke. Iszkra anyja sokáig állt fölöttük, és idegesen dörzsölgette sovány orcáját. Majd megigazította a takarót, átment a maga kuckójába, leült az asztalhoz és rágyújtott.

A kékesszürke füst végigkúszott a szobában, s az ablaknál beleütközött a fakó, őszi hajnalba, amikor Iszkra anyja, akit az egész városban csak úgy ismertek, mint Poljakova elvtársnőt, eloltotta utolsó cigarettáját, kinyitotta a kis szellőzőablakot, papírt vett elő, és határozott, lendületes kézírással odairta a jobb felső sarkába:

„AZ ÖSSZOROSZORSZÁGI KOMMUNISTA
(BOLSEVIK) PÁRT
KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK.”

Gyorsan írt, mert a levél minden egyes szavát már alaposan átgondolta. A mondatok pontosan és könnyedén, javítás nélkül sorakoztak egymás után, és amikor a papírlap betelt, már csak alá kellett írnia. De ekkor félretette a tollat, újra figyelmesen elolvasta a levelet, felsóhajtott, majd aláírta, feltüntetve párttagsági könyvének számát és a belépés keltét: 1917.

HATODIK FEJEZET

Azon a reggelen Kovalenko hosszú évek óta először reggelizett teljes csendben. És nem csupán azért, mert Zinocska nem ült ott a szokott helyén.

– Elkérem magam a munkából vagy két órára – mondta Andrej Ivanovics.

– Jó, rendben van – helyeselt neki nyomban a felesége.

Pontosan déli tizenkettőkor Kovalenko belépett az iskolaigazgató, Nyikolaj Grigorjevics irodájába. És az ajtónál megtorpant, mert az igazgató mellett ott ült Iszkra Poljakova anyja.

– Triumvirátus – nevetett föl az asszony. – Rágyúj-tunk, sóhajtozunk és hazamegyünk.

– Valami ostobaság ez! – fűjt nagyot az igazgató. – Ez ostobaság, ez valami tökéletes képtelenség!

– Lehetséges. – Poljakova kurtán biccentett, mint Iszkra. – Kijavítják, ha képtelenség.

– Amíg kijavítják, addig a kislány egyedül lesz? – kérdezte halkan Kovalenko az igazgatótól. – Talán ír-junk a rokonainak, addig meg elvihetnénk hozzánk, nem? Van valami utasítás erre vonatkozóan?

– Mit számít az utasítás, amikor a kislány már felnőtt ember, van személyi igazolványa. Javasolja neki, bár kételkedem benne – csóválta a fejét az igazgató. – A ro-konoknak meg írni kell, csak nem ebben az ügyben, nem ebben!

– De hiszen egyedül a kislány...

– Mondom, nem erről van szó – vágott közbe nyersen Romahin. – Mi itt hárman – kommunisták vagyunk, így

van? Akár egy pártsejt. Tehát a kérdés így áll: hisznek Ljubereckijnek? Személyesen hisznek?

– Hát általában, természetesen, ezt az elvtársat nem ismerem – kezdte gyötrődve Kovalenko. – De gondolom, hogy tévedés ez. Tévedés, mert nagyon szereti a lányát. Nagyon.

– Én meg vagyok győződve róla, hogy ott összezavartak valamilyen számadásokat. Magam is igazgató vagyok, tudom, előfordul, hogy futtában kell aláírni a papírokat. És Ljubereckijnek én hiszek, egyszerűen belegabalyodott valamibe ez az elvtárs. És Poljakova elvtársnőnek is ez a véleménye. Tehát ha egyszer mi hárman bolsevikok így vélekedünk, akkor ezt pártunknak is tudomására kell hoznunk. Jól gondolom, Poljakova elvtársnő?

Iszkra anyja kis ideig hallgatott. Cigarettaját a dobozhoz kocogtatta, s végül így szólt:

– Kérem, hogy egyelőre sehova se írjunk.

– Már miért ne? – szomorodott el Nyikolaj Grigorjevics.

– A kötelességen kívül létezik a jog is. Tehát Ljubereckijről írni csupán nekem van jogom. Én ismertem őt a polgárháborúban, az itteni közös munkánk során, a városban. Ezek érvek és nem indulatok. És most ez a fontos: a rendőrségnek érvekre van szüksége. Folyik az előzetes vizsgálat, ahogy nekem megmagyarázták, és ebben a szakaszban egyelőre elég az én kezességem. Ezért tehát semmi öntevékenység! Ha szükséges lesz – együtt fogunk írni. És még egyet: senkinek ne szóljanak a beszélgetésünkről. Ez nem tartozik senkire.

Iszkrának is az volt a véleménye, hogy ez nem tartozik senkire. Reggel aztán így rendelkezett:

– Senkinek egy szót se. Nézz rám, Zinaida.

– Ugyan, mit akarsz, csak nem vagyok örült.

Vika nem jött iskolába, különben minden úgy volt, mint rendesen. A táblánál Artyom kínlódott, Zsorka Landisz az egész osztállyal sutyorgott, a csendes emnens, Vovik Hramov pedig a soron lévő, ronggyá olva-

sott kötetet bújta a szünetekben. De a nap közepére már elkészült az iskoláig a szóbeszéd:

– Vika Ljubereckajának az apját letartóztatta a rendőrség.

Iszkra erről Landisz cédulájából szerzett tudomást. A cédulán hatalmas kérdőjel állt és Artyom véleménye: „Hazugság!” Iszkra megmutatta a cédulát Lenának (egy padban ültek). Lena feljajdult.

– Mi ez a lárma? – kérdezte fenyegetően Valentyina Andronovna. – Poljakova, hagyd abba a suttogást Bokovával, mindent látok és hallok.

– Úgy látszik, nem mindent! – felelte váratlanul élesen Iszkra.

Ez újdonság volt: Iszkra még sokkal bonyolultabb helyzetekben sem engedett meg magának gorombáskodást. Itt viszont – egy semmi kis megjegyzés miatt hirtelen kitört.

– Iszkrából fellobbant a láng! – suttogta jól hallhatóan Osztapcsuk.

Lena erre úgy nézett rá, hogy nyomban lehervadt. Iszkra lehajtott fejjel ült. Valentyina Andronovna mérlegelte a helyzetet.

– Folytassuk az órát – mondta nyugodtan. – Landisz, te nagyon sokat forogsz, ebből következően bizonyára sokat is tudsz. Tehát szíveskedj,...

Iszkra váratlanul felpattant, koppanva lökte fel a padja tetejét:

– Valentyina Andronovna, engedje meg, hogy kimenjek.

– Mi van veled? Beteg vagy?

– Igen. Rosszul vagyok. Rosszul!

És az engedélyt meg sem várva, kiszaladt az osztályból. Mindenki hallgatott. Artyom felállt.

– Ül le, Sefer. Te úgysem kísérheted ki Poljakovát oda, ahová kiszaladt.

A tréfa hatástalan maradt – az osztály hallgatott. Artyom tétován leült, s mélyen lecsüggesztette a fejét. Ekkor fölállt Bokova:

– Én kikísérhetem.

– Mi történik itt? – emelte föl a hangját Valentyina Andronovna. – Rajta, magyarázzátok meg: mi ez, összeküvés?

– A barátnőm rosszul van – jelentette ki hangosan Lena. – Engedje meg, hogy kimenjek hozzá, vagy engedély nélkül távozom.

Valentyina Andronovna zavartan nézett az osztályra. Valamennyien őt figyelték, de minden érdeklődés nélkül, nem várva, mit fog csinálni, de mintegy figyelmeztetően, hogy ha másként cselekszik, az osztály a lehető legegyszerűbben fölkel és távozik, talán egyedül Vovik Hramovot hagyva hátra.

– No, eridj – mondta a tanárnő, rosszul palástolva ingerültségét. – Valamennyien rettenetesen idegesek lettetek. Nem korai ez?

Lena kiment. Sem ő, sem Iszkra nem jött vissza az óra végéig. Amikor aztán megszólalt a csengő, az osztályba berohant Bokova.

– Szergunova Vera, állj oda a mosdónkhoz, és ne eressz be senkit. Kovalenko, gyere velem.

A mit sem értő Zinocska Lena kíséretében kiment a mosdóhoz, ahol már őrködött a 9. b legtermetesebb, és legharciasabb növendéke. Az ablaknál ott állt Iszkra.

– Olvasd. Hangosan. Lena mindent tud.

– Kié ez a cédula?

A barátnők szúrósan néztek rá, mire Zina elhallgatott. Fogta a cédulát, és hangosan, ahogy parancsolták, elkezdte:

– „Azt rebesgetik, hogy ma éjszaka a rendőrség letartóztatta Vika apját...” – Zina elakadt, fölemelte a tekintetét. – Ezt nem én írtam.

– Hát ki?

– Istenkém, mondom, hogy nem én! – kiáltotta elkecseregetten Zina. – Komszomolista becsszavamra, kislányok. Nem én, nem én, nem én!

– Akkor ki? – tudakolta Iszkra. – Ha nem te, akkor ki? Zinocska leverten hallgatott.

– Majd én mindjárt elkalapálom! – rikkantotta Lena.
– Áruló ez, átkozott Júdas!

– Várj! – Iszkra le nem vette Zináról a szemét. – Azt kérdeztem tőled, Kovalenko, ki fecsegetett rajtad kívül? Hallgatsz?

– Hah, adok én neked mindjárt! – Lena megrázta ökölbe szorított kezét.

– Nem, mi nem fogjuk őt megverni – jelentette ki komolyan Iszkra. – Hanem elmondjuk mindenkinek, az egész iskolának, hogy milyen. Ez nem nő, hanem – semlegesnemű, hát ezt fogjuk mondani. Olyan bojkott alá vesszük, hogy belegebed.

A mosdó ajtaját időnként be akarták nyomni, de a természetes Vera egyelőre felfogta a rohamokat.

– Engedd be őket – mondta Iszkra. – Harmadikosok, még a nadrágjukba csinálnak.

– Várjatok! – vágta ki kétségbeesett elszántsággal Zina. – Tudom, hogy kinek járt el a szája: Jurkának, a tizedik a-ból. Nem egyedül voltam ott Vikáék házánál.

A kislányok kételkedve összenéztek, majd ismét fürkészőn néztek rá. Zina rájuk nézett, aztán letérdelt.

– Soha ne legyenek gyerekeim, ha most hazudok.

– Állj fel! – mondta Iszkra. – Én hiszek neked. Lena, hívd ide Artyomot.

– Ide nem lehet.

– Hát persze. Akkor tudd meg, hány órája lesz Jurkának. Gyerünk, Zina. Bocsáss meg nekünk, és ne bögj.

– Nem bögök – sóhajtotta Zina. – Hiszen megmondtam, hogy a könnyeknek vége.

Artyomnak mindent elmondtak: ehhez Iszkra ragaszkodott. Zina lesütött szemmel vallott be mindent. Körülöttük ott álltak a beavatottak: Lena, Iszkra, Zsorka és Páska Osztapcsuk.

– Úgy – mondta végül Artyom. – Most már világos.

– Segítség kell? – kérdezte Páska.

– Majd magam – mondta Artyom. – Zsorka lesz a tanú.

– Nem tanú lesz, hanem párbajsegéd – javította ki a megszokott módon Iszkra.

– Hol verekszünk meg? – tudakolta gyakorlatiasan a párbajsegéd.

– A kazánházban. Mihejicset el kell távolítani.

Mihejics volt az iskola fűtője meg asztalosa, és a verekedéseket nem szerette. A 9. b-t meg különösen nem kedvelte, mert korábban ott tanult Száska Szta-meszkín, és amikor a szén nem volt elég, Mihejicset szidták.

– Ott fogunk várni benneteket – mondta Iszkra. – A kishídon.

Ez a beszélgetés az utolsó szünetben zajlott le, a hatodik óra után pedig a 10. a ajtajánál Artyom megvárta Jurkát.

– Beszélünk kell.

– Miről, picinyem?

A tizedikesek az iskola elitje voltak, és gúnyosan lekezeltek még a kilencedikeseket is. Ez a lekezelés baráti volt, de Artyom nem mosolygott.

– Gyerünk. Szerjocsát magaddal hozhatod.

– Szergej! – kiáltott be Jura az osztályba. – A kilencedikesek beszélgetésre hívnak bennünket!

A folyosón kint várt Landisz, és a kazánházhoz már négyesben mentek oda. Zsorka előreszaladt, és bekukcskált:

– Páska érti a dolgát!

Beléptek a félhomályos, porszagú kazánházba. Zsorka becsukta az ajtót a retesszel. A tizedikesek gyanakodva összenéztek.

– Én most téged, szóval, el foglak verni – közölte Artyom, és levetette a zekéjét.

– Picinyem! – nevetett idegesen Jurij. – Akkor én fasírtot csinálok belőled!...

– Mi az, mi történt? – kérdezte Szergej. – Csak úgy nekiesel, semmiért?

– Tudja ő, miről van szó – mondta Artyom. – Látod,

semmit se kérdez. Néked pedig azt mondom: hogy a barátod, ez itt, szemét alak. Hitvány locsogó!

Jurka testesebb és magasabb volt Artyomnál, és bizonyára erősebb is volt nála, de csak ritkán verekedett. Artyom viszont – gyakran, mivel két nagy verekedő bátyja társaságában nőtt fel, helyt tudott állni magáért, és semmitől sem félt. Sem a fájdalomtól, sem a vértől, sem a kapott ütésektől. Ügyes volt, fürge, és csontos, inas ökle gyorsabban és pontosabban dolgozott. Ezenkívül ez az ököl most a vetélytársát püfölte, ami, igaz, Artyomnak még nem jutott eszébe.

– Ez tényleg komolyan beszél? – nyugtalankodott Szergej.

– Nyugi, Szerjoga, nyugi. – Landisz mosolyogva tartotta a másikat a zakójánál fogva. – A mi dolgunk az, hogy minden szabályosan menjen, téglák és botok nélkül. De ha beavatkozol, kiverem a fogadat.

– Első vérig fog menni a dolog?!

– Ezt nem mondtuk ki. Lehet, hogy ma az utolsóig is elmegy.

Amíg a kazánházban folyt a párharc, Lena meg Páska Mihejiccsel az alsós osztályokat járta, és azt magyarázták neki, hogy az ablakok húznak, és a gyerekek megfázhatnak. Mihejics merev ujjáival az ablakrámákat tapogatta, borostás képét az ablakhoz dugta és istenkedett, hogy semmiféle huzatot nem érez. Lena azt mondta, hogy ő érez, Mihejics meg azt, hogy nem, Páska pedig az óráját nézegette – az egész osztályban csak neki meg Vikának volt órája –, és azon töprengett, mivel lehetne még lekötni Mihejicset, amikor az a „huzat”-mese elapad. E foglalatosságuk közepette találkoztak össze Nyikolaj Grigorjevicsel: úgy látszik, kiabáltak, ő meg a közelben ment el.

– Mit műveltek itt?

– A gyerekecskék azt mondják, hogy az ablak húz, úgymond, én meg azt állítom, hogy...

– Helyes – mondta az igazgató, és becsukta az ajtót.

– Az egészset ellenőrizni kell – mondta Páska. – Min-

den ablakot valamennyi emeleten. Hallotta, mit mondott Nyikolaj Grigorjevics?

Végigjárták az emeleteket, bár Mihejics tanúnak hívta az istent, hogy az igazgató semmi ilyesmit nem mondott.

Az egészségügyi bizottság – pontosan így nevezték magukat – azonban szörszálhasogató és hajthatatlan volt.

– Húz.

– Nem húz.

– Bizony húz!

– Nem, nem húz!

– Itt az idő – súgta Páska. – Ennyi idő alatt a tanulók felét el lehet püfölni. Elmegyek földerítésbe, te meg lépj le. A hídon találkozunk.

Lena így is tett, váratlanul otthagyta a gondterhelt Mihejicset az üres osztályban. Páska odalént várta, és azt mondta, hogy a kazánház üres, és a hídhöz együtt szaladtak el. A többiek már ott gyülekeztek. Iszkra nedves zsebkendővel borogatta az Artyom szeme alatt ékte-lenkedő monoklit, Zsorka pedig azt tanácsolta:

– Legjobban a korcsolya húzza le a daganatot.

Zina mellette állt, félrenézett, a zsebkendőt irigyelte, és ezt nem tudta leplezni.

– No, hogy zajlott le a dolog? – érdeklődött Páska.

– Klasszikus küzdelem volt! – mondta lelkesen Landisz. – Olyan tökéletesen kikészítette, mint Joe Louis. És egyszer egy akkorát behúzott neki, hogy azt gondoltam – kész, kezdhetsz számolni, Zsora.

– Elég a részletekből! – vágott közbe élénken Iszkra.

– Mindenki itt van? Akkor gyerünk!

– Hova? – csodálkozott Páska.

– Hogyhogy hová? Vikához.

Valamennyien meghökkentek, összenéztek. Lena óvatosan megkérdezte:

– Talán nem kéne?

– Szóval, nektek a barátság – felezzük meg az örömet?

De ha a bánatot kell megfelezni – ahhoz már semmi közünk?

– Lenka ezt csak butaságból mondta – dörmögte komoran Artyom.

Szótlanul ballagtak, mintha csak temetésre mennének. Egyszer csak Páska így szólt Artyomhoz:

– Jól kidekorálták a képes feledet.

– Holnap még rosszabb lesz – válaszolta Artyom homályosan.

Odaértek a házhoz és megálltak, gondosan – túlságosan gondosan – megtörülték a lábukat, és Iszakra becsöngetett – de senki sem nyitott ajtót.

– Lehet, hogy nincs itthon? – suttogta Lena.

Iszkra benyitott: az ajtó nem volt bezárva. Ránézett a többiekre, és elsőként lépett be az elcsöndesedett házba. Betódultak a sötét előszobába: Iszkra kitapogatta a villanykapcsolót, és felgyújtotta a villanyt. Szobája ajtajában ott állt Vika.

– Minek jöttetek? – kérdezte tompa hangon. – Nem kértem, hogy ide gyertek.

– Te, szóval, nem kérted, de mi mégis eljöttünk – magyarázta Artyom. – És jól tettük. Ezt, szóval... később magad is belátod majd.

– Hát akkor gyertek be – mondta Vika szárazon, rövid hallgatás után.

Félrehúzódtak, a gyerekek beléptek, és megtorpantak a küszöbnél: a szobában nagy volt a rendetlenség, a szekrény tárva; a fehérnemű a földre szórva, mintha türelmetlenül és bosszúsan szétdobálta volna valaki.

– Elutazol? – csodálkozott Zina.

– Polja volt – felelte kurtán Vika. – Üljetek le, ha már itt vagytok.

De a gyerekek nem ültek le. Csak álltak az ajtó mellett, és mindegyik, ki tudja, miért, homályosan bűnösnek érezte magát.

– Az egész lakást így felforgatta? – kérdezte halkan Iszkra.

– Valamit keresett. Talán a takarékbetétkönyvét.

Hallgattak.

– És most hol van? –, kérdezte megint Iszkra.

– Elutazott falura. Végleg.

– Aha. – Iszkra dühösen megrázta a fejét, csak úgy ugrándoztak a varkocsai. – Lássunk munkához, gyerekek! Tegyük rendbe és rakjunk helyre mindent. A lányok – a fehérneműt, a fiúk – a könyveket. Együtt, gyorsan, ügyesen!

– Nem kell – sóhajtott Vika. – Semmit sem kell.

– Nagyon is kell! Mindennek úgy kell lenni, ahogyan volt. És – ahogyan lesz!

És valamennyien nagyon örültek, mert ez reális foglalatosság és reális segítség volt. A fiúk elmentek, hogy rendbe tegyék az ebédlőt, a lányok meg Vika szobáját és apja hálósobáját. Hamarosan mindnyájan felélénkültek, még mosolyogtak is, és hallatszott, ahogy az ebédlőben Zsorka szenvedélyesen vitatkozott Páskával, Artyom meg csitította őket. Még Vika is odaguggolt Iszkra mellé, és kezdte elrakosgatni a fehérneműt.

– Írtál a nénikédnek?

– Írtam, de a néni nem segít. Csak siránkozik majd, és szedi a cseppeket.

– Hogy leszel meg egyedül?

– Megleszek. – Vika elhallgatott. – Andrej Ivanovics, Zina édesapja eljött hozzám. Azt akarta, hogy menjek át hozzájuk. Ideiglenesen.

– Hát ez nagyszerű, ez...

– Nagyszerű? – Vika szomorúan elmosolyodott. – Elmenni innen, annyit jelent, elhinni, hogy apa valóban tolvaj. Pedig ő egyáltalán nem bűnös, vissza fog jönni, feltétlenül vissza fog jönni, és nekem várnom kell őt.

– Bocsáss meg – mondta Iszkra. – Tökéletesen igazad van.

Vika hallgatott. Aztán félrenézve megkérdezte:

– Minek jöttetek ide? Mondjátok meg: minek?

– Azért jöttünk, mert ismerjük Leonyid Szergejevicsét, és... és nekünk is az a meggyőződésünk, hogy ez valami tévedés. Iszonyatos tévedés, majd meglátod, Vika.

Vika elkapta Iszakra kezét egy fehérneműkupac alatt, és erősen megszorította, és sokáig nem engedte el. Majd elmosolyodott, ajka remegett, arcán könnyek csorogtak.

– Természetesen tévedés, tudom. Apa maga mondta a búcsúzásnál. És tudjátok mit? Teszek föl teát, jó? Van még egy kevés apa kedvenc süteményeiből.

– Ebédeltél már?

– Teát iszom.

– Nem, ez így nem lesz jó. Zina, mars a konyhába! Nézd meg, mit találsz: Vika ma még egy falatot sem evett.

– Csinálok valami finomat! – kiáltotta Zinocska lelkesen.

Azután teáztak, és Vika különleges tojásrántottát falatozott a legnagyobb serpenyőből. A tölgyfa ajtók mögött ismét ugyanúgy csillogtak az ólomkristályok, minden a helyére került, és a gyerekek munkájukkal elégedetten, fáradtan mosolyogtak. Amikor pedig Vika megkérdezte, hogy Artyomnak miért olyan vörös az arca, és erre azt felelte, azért, mert leesett a lépcsőről, valamennyien harsányan hahotázni kezdtek, és Vika velük nevetett.

– Hát ez remek, hát ez remek! – kiabálta Zina. – Minden jó lesz, majd meglátjátok. Érzem, hogy minden jó lesz!

Pedig előérzete azt súgta, hogy minden rossz lesz, és így most minden erejét összeszedve, hazudott. Iszakra is tudta ezt, meg Lena is, sőt maga Vika is, csupán a fiúk, akik, mint a férfiak általában, féltek a baljós előérzetektől, hitték, hogy az ő bölcs kis leánybarátnőik ezúttal igazat mondanak.

– Holnap jössz iskolába! – mondta Iszakra, amikor elkészöntek.

– Jó – felelte engedelmesen Vika.

– Ha akarod, beugrom érted – ajánlotta Lena. – Útbasesel.

– Köszönöm.

– Senkinek ne nyiss ajtót. – Iszakra szerette volna

megcsókolni Lenát, de aztán legyőzte ezt a gyöngeségét, és erősen, férfiasan kezét szorította vele.

A házuk mellett Száska Sztameszkin várta Iszkrát. Könnyű kiskabátban volt, átfázott és haragudott.

– Hol voltál?

– Vika Ljubereckajánál.

– Hát tudod... – Száska megcsóválta a fejét. – Tudtam, hogy nem vagy normális, de hogy ennyire...

– Mit morogsz?

– Csak azt, hogy ez a Ljubereckij – egy tolvaj! Egymilliót sikkasztott. Egymilliót, el tudod képzelni?

– Száska, hazudsz, igaz? No, mondd, mondd...

– Pontosan tudom, érted? Ő helyezte el engem a titkos üzemben. Személyesen telefonált. Személyesen! Én meg itt szobrozok, hogy figyelmeztethesselek.

– Mire? – kérdezte szigorúan Iszkra, szinte gyászosan komoly tekintettel. – Mire akartál te engem figyelmeztetni?

– Hát erre. – Száska zavarba esett, még soha nem látta, hogy Iszkrának ilyen felnőttes lett volna a szeme.

– Erre? Köszönöm. És Vika mit sikkasztott? Milyen milliót?

– Vika? Mi köze ehhez Vikának?

– Pontosan ez az, mi köze hozzá? És Vika a barátnőm. Azt akarod, hogy eláruljam őt? Még akkor is, ha az, amit mondtál, igaz, még akkor is, ha ez a szörnyű igazság, Vika akkor sem bűnös semmiben. Érted, semmiben! Te meg...

– Mit én meg?

– Semmi. Lehet, hogy csak úgy tűnt nekem. Eridj haza, Szása.

– Iszkra.

– Azt mondtam, eridj haza. Egyedül akarok maradni. Viszontlátásra.

Az eszével Iszkra megértette, hogy mindez igaz, de csak az eszével. A lelke zavart volt, elkínzott és nyugtalan, s amikor az esze kikapcsolt, valahonnan lényé legmélyéről felbukkant a tanácstalan kérdés: hogyan is

lehetséges ez? Felidézte emlékezetében a kényelmes ott-hont, a teát, amit a házigazda töltött szét, magát a házigazdát, a szavait, szokatlan nézeteit, őszülő halántékát és az érdemrendjeit. Az érdemrendeket, amelyekből akkoriban olyan kevés volt, hogy a kitüntetetteket arcról ismerték. Fegyelmezett eszével mindezt megértve, Iszkra mégsem értett semmit.

Reggel Vika megjelent az iskolában Lenával együtt, és az osztály úgy fogadta, mint máskor. Talán egy picit nagyobb figyelmességgel, kissé nagyobb élénkséggel, mindez azonban természetesnek tűnt, s Vika hálás volt érte az osztálynak. Pedig Iszkrának tartozott volna hálával, mert Iszkra, aki elsőként érkezett az osztályba, még az ő megérkezése előtt összehívta a tanulókat, és így szólt hozzájuk:

– Mint rendesen. Mindenkinek világos minden? Vovik, te is érted, miről van szó? Vika mindjárt itt lesz, és minden úgy legyen, mint rendesen. Mint mindig!

Ez a „mint mindig” három napig tartott. A negyedik napon az órák vége felé Vikát behívták az igazgatóhoz. Mintegy fél órát volt távol, s amikor visszajött, nyugodt volt, de halálsápadt.

– Szemjon Iszakovics, Nyikolaj Grigorjevics sürgősen kéreti Iszkra Poljakovát és Artyom Sefert.

– Tessék, tessék! – engedte el őket nyomban a matematikatanár.

Vika leült a helyére. Artyom meg Iszkra szó nélkül kiment az osztályból. A folyosón Szerjoga várta őket a tizedik a-ból, amin nagyon elcsodálkoztak, mivel még folytak az órák, és különben is, ez az emelet az övék volt, nem a tizedikeseké.

– Titeket vártalak – közölte. – Valendra dolgozatot írat, ő meg bement az igazgatóhoz. Most titeket fognak nyúzni, ezért szólok.

– Tudjuk – felelte Iszkra.

– Mit tudtok? Semmit se tudtok. Azon a napon, a párbaj után összetalálkoztunk Valendrával, amikor Jurkát hazakísértem. Az ábrázata kék-zöld volt, a barátod

jól elintézte. Erre Valendraránk akaszkodott: mi volt, miért tette? Azt mondtam: egyszerű verekedés volt. Hangsúlyozom, én mondtam. Jurka nemigen tudott beszélni, kiugrott az állkapcsa.

– No, köszönöm – húzta el a száját Artyom. – A tizedikben nálatok mindenki fecsegő, vagy csak minden második?

– Mit tehettem volna? Olyan, mint a pióca, magad is tudod. Elzavarta Jurkát a poliklinikára, hogy vetessen fel látleletet a sérüléseiről, de Jurka nem ment el. Úgy-hogy te is csak azt mondd, egyszerű verekedés volt. Szóval, elvből...

– Magunk is tudjuk, mit kell tennünk – vágott a szavába Iszkra –, eredj a Jurkádhoz!

Az igazgatói irodában ott ült Valentyina Andronovna. Oldalt ült az asztaltól, de kényelmesen elhelyezkedve, nem készült távozni.

– Hívtak? – kérdezte Iszkra.

– Várj kint a folyosón, Poljakova – mondta Valentyina Andronovna.

Iszkra némán az igazgatóra pillantott. Nyikolaj Grigorjevics bólintott, mire azonnal kiment, Valentyina Andronovna pedig elmosolyodott. A mosolya gonosz volt, és Artyom ezt rögtön észrevette.

– Miért verted össze Juri Gyegtyarjovot a tizedik a-ból?

– Az ügy miatt – dünnyögte Artyom.

– Miféle ügy miatt?

– Az a mi dolgunk.

Csak a tanárnő kérdezett: az igazgató hallgatott, az asztalt nézte. Ezért Artyom dühöngött és gorombáskodott.

– No, majd én megmondom neked, mért verted össze. Azért verted össze, mert Jura apja a rendőrségen szolgál.

Ez az újság váratlan volt: az iskolában senki sem érdeklődött különösebben az után, hogy kinek hol dol-

gozik az apja. És Artyom ezért őszinte megütközéssel meredt a tanárnőre.

– Igen, igen, ne mereszd úgy rám a szemed!

Nyikolaj Grigorjevics rosszállóan csóválta a fejét.

– Hát ez már túlzás, Valentyina Andronovna.

– Ezt a kérdést én tüzetesen tisztáztam, Nyikolaj Grigorjevics. Tüzetesen!

– Öljön meg! – csattant fel hirtelen Artyom. – No, szóval... Öljön meg!

És engedély nélkül távozott az irodából.

– Sefer! – Valentyina Andronovna felugrott. – Sefer, gyere vissza!

– Nem kell – mondta halkán az igazgató. – Valentyina Andronovna, ön helytelenül viselkedett. Nem szabad ilyen vádakkal dobálózni.

– Tudom én, mit csinálok! – vágott vissza a tanárnő.

– Magának, azt hiszem, elmagyarázták, hova vezet a maga rohadt liberalizmusa, tehát ne kényszerítsen rá, hogy ismételten jelezzek! Ez a Sefer pedig – ez a főkölömpos, gondolja, hogy elfelejtkeztem arról az összejöveteletről, a születésnapján? Semmit sem felejtetek el. És ha Sefer nem akar tanulni a mi szovjet iskolánkban, akkor elmegy dolgozni. Ezt elintézem neki!

Az igazgatónak eltorzult az arca, mintha a foga fájna, de hallgatott.

– Poljakova! – kiáltott ki a tanárnő.

Senki se lépett be, és nem is válaszolt. Valentyina Andronovna ismét kikiáltott, majd kiment a folyosóra. Iszkra nem volt ott az igazgatói iroda előtt.

– Poljakova! Hol vagy, Poljakova?

Iszkra ekkor jelent meg a lépcsőpihenőn. Szótlanul indult a tanárnő felé, és mereven, furcsa szemmel nézett rá.

– Mit mondott Artyomnak, Valentyina Andronovna? Mit mondott neki?

– Ez nem tartozik rád. Mars az irodába.

– Komor volt, akár az éjszaka – mondta szemrehányóan. – Megkérdeztem, de csak káromkodott. Olyan iszonyúan káromkodott...

– Szóval meg káromkodik is! – jelentette ki diadalmasan a tanárnő, ahogy belépett az irodába. – Íme, a maga osztályok feletti demokráciájának a gyümölcsei!

Az igazgató beszédeire, a tornatermi énekpróbákra, a leánymosdókban elhelyezett tükrökre és általában arra az egész puhány liberalizmusra célzott, amit tüzes vassal kell kiégetni. Az igazgató legalábbis így értette, de fejét lehajtva megint csak hallgatott.

– Hol voltakatok tegnap?

– Vika Ljubereckajánál.

– Te beszélted rá a gyerekeket, hogy odamenjenek? Vagy Sefer?

– Én javasoltam, de a gyerekek maguktól jöttek.

– Miért? Miért javasoltad ezt?

– Hogy ne hagyjunk egy embert bajban.

– Ő ezt bajnak nevezi! – csapta össze a kezét Valentyina Andronovna. – Hallja ezt, Nyikolaj Grigorjevics?

Később Iszkra meghatározta Nyikolaj Grigorjevics tekintetét, természetesen – később, már otthon. Akkor az iskolában csak érezte, de nem találta a meghatározást. Ez a tekintet fáradt, megadó volt, maga az igazgató pedig összegyűrt papírlaphoz hasonlított.

– Tehát önkéntes szombatot szerveztél?! Micsoda nemeselelkűség! Vagy az is lehet, hogy te nem hiszel? Lehet, hogy úgy véled, Ljubereckij nem gazember, hanem ártatlan áldozat? Miért hallgatsz?

– Mindent tudok – felelte csöndesen Iszkra.

Közben pedig azt gondolta, hogy nem is olyan rég Valentyina Andronovna városuk büszkeségének nevezte Ljubereckijt. Ezt gondolta, de már nem kérdezte meg önmagától: hogyan lehetséges ez? Ezt gondolta, egyszerűen megjegyezve az élet képtelenségeit, egyszerűen összegyűjtve a tényeket.

– Nem vonunk le következtetéseket, tekintettel a múltbeli kifogástalan magatartásodra. De jegyezd meg, Poljakova: holnap rendkívüli Komszomol-gyűlést fogsz tartani.

– És a napirend? – kérdezte elhűlve Iszkra.

Állandóan Nyikolaj Grigorjevics tekintetét kereste, de az lesütötte a szemét.

– Föltétlenül el kell döntení Ljubereckaja komszomolista sorsát. Egyébként is az a véleményem, hogy egy sikkasztó lányának nincs helye a Lenini Komszomolban!

– De miért? – nyögte ki alig hallhatóan Iszkra. Hirtelen rosszul lett környékezte. Annyira rosszul lett, mint még soha, de azért talpon maradt. – De hát miért? Vika nem vétkes abban, hogy az apja...

– Igen, természetesen – szólalt meg az igazgató. – Természetesen.

– Én nem tartom meg ezt a gyűlést – mondta az iszonyattól dermedten Iszkra.

Lent, egészen a hasa alján valami tompa, szaggató fájdalom támadt. És ettől a fájdalomtól jéghideg lett a keze. Szeretett volna összegörnyedni, a térdét a melléhez húzni és mozdulatlaná válni. A homlokán hideg veríték ütött ki; összeharapta az ajkát, nehogy kirohadjon vagy a padlóra zuhanjon.

– Mit mondtál?

– Nem tartom meg a gyűlést...

– Mi-i-i?

Úgy rémlett, Valentyina Andronovna emelkedni, nőni kezd. Úgy rémlett, mert Iszkra szeme előtt minden elúszott, már semmit sem látott – csak a fájdalmat érezte. A testét belülről szaggató fájdalmat.

– De hiszen ez a kislány rosszul van! – kiáltott fel Nyikolaj Grigorjevics és felugrott.

Még sikerült elkapnia Iszkrét, különben a padlóra zuhan. A kislány utolsó erejével mosolyogva kapaszkodott az igazgatóba.

– Semmi. Bocsánat. Elmúlik.

– Nővért! – kiáltotta az igazgató. – Mit ül ott, mint egy kotlós?

Iszkra a segélyhely kemény heverőjén tért magához. Réveteg tekintettel, ijedten nézett végig magán: a ruhája

gyűrött, a gallérja kigombolva. Nyomban felült, és kapkodva rendbe szedte magát.

– Egyedül vagyok, ne félj – mondta jólelkűen az idős, kövér ápolónő. – No hát, magadhoz tértél, szépségem? Nagyon jó. Idd csak meg ezt.

– Mi történt velem? – Iszkra engedelmesen megitta a csöppeket.

– Semmi különös, lányokkal ez előfordul. No, mért pirulsz? Természetes dolog ez, növekszel, aztán úgy látszik, egy kicsit idegeskedtél. Vigyázz magadra, nagylány vagy már, megérted.

– Igen, igen, köszönöm. És én... A magam lábán jöttem ide?

– Az igazgató hozott, Nyikolaj Grigorjevics. Mintha a lánya lettél volna, épp hogy csak meg nem csókolt.

– Rettenetes – suttogta Iszkra.

– No, hát rendben vagy? Akkor szólok Nyikolaj Grigorjevicsnek, kint várakozik a folyosón.

Az ápolónő kinézett az ajtón, mire nyomban belépett az igazgató. Iszkra föl akart kelni, de az igazgató maga telepedett le mellé a csúszós viaszosvászonnal borított heverőre.

– No, hogy vagyunk, jó ember?

– Ugyan honnan tudja, hogy jó? – kérdezte Iszkra mosolyogva.

– Ezt bizony elég nehéz volt kitalálni. El tudsz menni hazáig, vagy talán kerítsünk valahonnan egy kocsit?

– El tud! – legyintett az ápolónő.

– El tudok – erősítette meg Iszkra is.

– Lesz kísérod is elég. A gyűlés meg egy hét múlva lesz, úgyhogy egyelőre ne izgulj. Magam beszéltem a kerületi bizottsággal.

– És Vika?

– Ljubereckajával kapcsolatban egyelőre semmi jót nem ígerek. – Az igazgató elkomorodott és fölállt, megszokott mozdulattal igazítva meg ingzubbonyát a derékszíj alatt. – Beszélek, megteszem, amit tudok, de semmit sem ígerek. Magad is megérted.

– Értem – sóhajtott fel Iszakra. – Semmit sem értek.

A folyosón ott várt Zinocska, Vika, Lena, Páska, Zsorka és Válka Alekszandrov.

– Artyom hol van?

– Elment – mondta Zsorka. – Visszajött, fogta a táskáját, és elment az óráról.

– Legalább Sefer miatt ne aggódj – ráncolta a homlokát az igazgató. – Majd egy másik iskolában fog tanulni, nem vész el. Ha egyszerű verekedés volt, és...

– A verekedés, Nyikolaj Grigorjevics, igazságos volt – mondta Válka Alekszandrov. – Aznap beteg voltam, elfogulatlanul elmondhatom.

– Artyom miattam verekedett – vallotta be váratlanul Zina. – Azért, mert Jurkával mentem moziba.

– Miattad? – csodálkozott valamiért nagyon felvidulva az igazgató. – Pontosan miattad?

– Miért, talán miattam nem lehet verekedni?

– Lehet – mondta Nyikolaj Grigorjevics. – Lehet és kell. De hogy a te Artyomodnak könnyebb legyen, írj nekem erről egy jelentést, Kovalenko.

– Micsodát? – riadt meg Zinocska.

– Hát egy kis feljegyzést. Írd le, hogy történt a dolog, tárd fel az okokat. Poljakova majd segít neked. És holnapra legyen meg, ne később.

– De minek ez?

– Kell, érted, kell! – az igazgató szinte énekelt. – Nagy kő esik le a szívünkről, ha lesz egy ilyen feljegyzésünk, értitek?

Iszkrát egészen a kapujukig kísérték. Először hallani sem akart erről, de ez alkalommal nem hallgattak rá, és ez nagyon jólesett neki. A ház előtt aztán megálltak, beszélgettek, nevetgéltek, majd lassacskán elszéledtek. Egyedül Vika nem sietett.

– Gyerünk, Vika! – rikkantotta Lena. – Egyfelé megyünk, és itt van velünk Páska is.

– Majd utolérlek. – És amikor mindnyájan elmentek, így szólt: – Köszönöm neked, Iszakra. Apa nemhiába mondta, hogy te vagy a legjobb kislány.

Azt, hogy Vika az apjára emlékezett, Iszkra nem értette: neki úgy tűnt, hogy a barátnője már tudja, kicsoda is ez az apa. És hogy eltitkolja, amit gondolt, felsóhajtott:

– A Komszomol nagyon nehéz lesz, Vika.

– Tudom. – Vika nyugodtan beszélt, mintha e néhány nap alatt felnőtté vált volna, vagy jó húsz évvel idősebbé. – Valentyina Andronovna mindent megmagyarázott nekem. Sokáig beszélgettünk négyszemközt: Nyikolaj Grigorjevicsot elhívták valahová, és amikor visszajött, egészen megváltozott... Furcsa módon más lett.

– A Komszomol nehéz lesz – ismételte Iszkra: számára most ez volt a legfontosabb. – De ne add fel a reményt, Nyikolaj Grigorjevics megígérte, hogy csinál valamit.

– Igen, igen – mosolygott szomorúan Vika. – És aztán a gyűlés is csak egy hét múlva lesz.

Ismét erősen kezét szorítottak egymással, újra megszerették volna csókolni egymást, de mégse tették. Elváltak.

HETEDIK FEJEZET

Iszkra rávette Zinát, hogy írja meg a följegyzést, aztán szigorúan megszerkesztette, kihúzta belőle a szerinte szükségtelen érzelmeket, majd elvitte az igazgatóhoz.

– Jól van – mondta Nyikolaj Grigorjevics. – Lehet, hogy sikerül.

Két nap múlva hívatta:

– Itt hagyták ezt a csibészt. Mondd meg neki, hogy holnap jöjjön iskolába.

Iszkra olyan végtelenül boldog volt, hogy nem bírta ki, és meglógott az utolsó óráról. Villamossal ment, berohant a házba s bekopogott. Artyom anyja nyitott ajtót.

– És Artyom hol van? – kérdezte lihegve Iszkra.

– Hogyhogy hol van Artyom? – Az anya szemében félelem csillant. – Hát nincs az iskolában?

– Nem, én nem az iskolából jöttem – magyarázta sietve Iszkra, amikor látta, hogy Artyom nem számolt be otthon a kellemetlenségeiről. – Nem voltam iskolában, és azt gondoltam...

Itt büntudatosan elhallgatott, és pirulni kezdett, mert Artyom anyja rosszállóan csóválta a fejét.

– Nem tudsz te hazudni, kislányom – mondta sóhajtva. – Ez természetesen jó, de a férjednek lesz elég baja. Nosza, gyere csak ki a konyhába, és mondd el, micsoda szörnyűséget művelt a fiam.

És Iszkra mindent becsületesen elmondott. Mindent – a verekedésről, és nem Vikáról. A verekedésről meg a botránnyról az osztályfőnöknővel, de arról, hogy Ar-

tyom káromkodott, hallgatott. És bár az elhallgatás szintén a hazugság egy formája, ezt a formát Iszkra valahogy már elsajátította.

– Ej, nem szép dolog verekedni – mondta az anya mosolyogva, nem minden elégedettség nélkül. – Artyom bátor gyerek, egyetértesz velem? Olyan apának, mint a férjem, bátor fiainak kell lenniük. A férjem géppuskás volt, magánál Bugyonnijnál, s én mindenhova velük kóboroltam, Matvejvel a karomban. No, hát most már mindent tudok. Ez a semmirekellő – Tyimkáról beszélek –, ez a mahnoista biztosan Rózánál és Pjotrnál rejtőzik. Aztán hazajön, és csinálja a leckéjét. Nagyon nehéz fiúkat nevelni, bár, Rózácskáról ítélve, lányokat még nehezebb. Mindjárt elmagyarázom neked, hol laknak ezek a furcsa emberek, akiknek még merőkanaluk sincs.

Az anya elmagyarázta, hogy lehet megtalálni a diákszállót, és Iszkra elrohant, igaz, előbb még bekebelezett két fánkot. Gyorsan megtalálta a keresett szobát a hosszú folyosón, kopogni akart, de odabent, az ajtó mögött egy női hang énekelt. Csak úgy magának, nagyon kellemesen, és Iszkra előbb hallgatta egy darabig, s aztán kopogtatott. Róza egyedül volt. Fehérneműt vasalt, közben énekelt, és ezzel egyidejűleg az „Építőanyagok”-at tanulta.

– Mindjárt jön – mondta, Artyomra célozva. – Elküldtem a boltba. Te vagy Iszkra? Akkor jó, mert Artyom azt mondta, ha valaki megtalálja, az csak Iszkra lehet.

– És maga Róza, igaz? Artyom mesélte nekem, hogy eljött otthonról.

– És jól tettem – mosolygott Róza. – Ha szeretsz, és nem veszíted el a fejed, azt jelenti, hogy nem szeretsz, és elveszíted a szerelmet. Ezt fedeztem föl.

– Segíthetek magának?

– Mondd inkább azt, hogy „te”. Azt kérded, mért jobb így? Azért, mert az én fiúm ingeit vasalom. –

Hirtelen összegyűrte az inget, az arcához szorította és felsóhajtott. – Tudod, mekkora öröm ez?

– Szóval maga... te azt mondod, hogy ha valaki szeret, az elveszti a fejét – kezdte komolyan Iszkra, aki elhatározta, hogy eligazodik ebben az útvesztőben, és egy kicsit jobb belátásra bírja Rózát. – A fej egyáltalán nem arra való, hogy elveszítse az ember, ez valahogy bántó. A nő ugyanolyan ember, mint...

– Mit nem mondasz! – vágott közbe vidám ünnepélyességgel Róza. – Ha tudni akarod, a legnagyobb boldogság – érezni, hogy szeretnek. Nem tudni, hanem érezni, akkor meg minek a fej? Verd ki belőle az ostobaságokat, és csinálj magadnak frizurát.

– Így beszélni – vagyis tagadni, hogy a nő – nagy erő az építkezés területén...

– Hű, de még mekkora erő! – szakította félbe ismét Róza: természetének folytán nagyon szeretett közbevágni. – Óriási erő! Csak nem arra, amire te gondolod. A nő nem azért erő, hogy köveket forgasson ki a férfiaknál jobban, hanem azért, hogy bármelyik férfit rákényszerítse e kövek kiforgatására. Hát csak hadd forgassák ki maguk, mi majd rákényszerítjük őket.

– Hogy érted azt, hogy rákényszerítjük? – Iszkra kezdett dühbe gurulni, mivel komoly beszélgetés nem akart kikerekedni. – Erőszakkal, vagy hogy? Rájuk kényszeríteni a saját akaratunkat? Korbáccsal állni mögöttük, mint egy ültetvényes? Hogyan?

– Hogyan? A kezünkkel, a lábunkkal, az ajkunkkal. – Róza hirtelen letette a vasalót, és szép mellét kidüllesztve büszkén végigment a szobán. – Én ilyen vagyok, látod? Azt mondod, nem vagyok erős? Ohó! Az én fiúm, ha rám néz, akkor nemhogy a követ – még a vasat is elharapja! Hát látod, ez a mi erőnk! Azt akarják, hogy növeljük a munka termelékenységét? Tessék, növeljük. Csak adjanak nekünk szép holmikat, engedjék, hogy csinosak lehessünk – és akkor a mi legényeink a hegyeket kimozdítják a helyükből! Igen, ők a mi szép mosolyunkért, a mi gyöngédségünkért...

Belépett Artyom, és Róza elhallgatott, miközben hetykén Iszkrára kacsintott.

– Szervusz – köszöntötte Iszkrát minden csodálkozás nélkül. – Cukor megint nincs. Azt mondják, holnap a tizenhetesben két kilót adnak fejenként.

– El kell majd szaladnom – jelentette ki Róza minden keserűség nélkül, és ismét vasalni kezdett. – Az én legényem rettenetesen édesszájú.

– No, mi újság nálatok? – kérdezte Artyom, miközben levetkőzött, és elrakta a bevásárolt holmit.

– Minden rendben van, holnap gyere iskolába.

– „Ezt a kérdést én tüzetesen tisztáztam!” – utánczott megvetően Artyom valaki nagyon ismerőst. – Ej, fecsegők. Vika jár iskolába?

– Jár. Egy hét múlva lesz a gyűlés. Lehet, hogy sikerül...

– Semmi se fog sikerülni, mert Valendra mindenkit felfal. Sok lecke van?

Iszkra megmutatta a házi feladatot, elmagyarázta az új anyagot, aztán elment. Artyomban biztos volt: tudta, mindent megcsinál, amit a fejébe vett, és semmilyen körülmények között sem hagyja cserben a szívének oly kedves 9. b-t. Így gondolta Iszkra, maga Artyom viszont az egész 9. b-ből egyedül Zinocska Kovalenkót látta.

A hét úgy telt, mint általában: lemásolták egymáséiról a leckét, súgtak, feleltek és megoldottak, cédulákat írogattak, megsértődtek, randevúkat beszéltek meg, titokban sírdogáltak. Csak Valentyina Andronovna nem hívta ki egyszer sem felelni Vikát, bár az rendesen felkészült az órákra, és más tanároknál „kitűnőre” felelt. Ezek azonban mégiscsak jelentéktelenségek voltak, bár az osztály mindent látott, mindent észrevett, levonta a maga következtetéseit, és ha az osztályfőnöknő ezekről a következtetésekről tudomást szerzett volna, akkor valószínűleg jónak látta volna idejében átmenni egy másik iskolába.

– Egy dög – határozta meg Landisz.

– Így nem beszélnek az idősebbekről! – csattant fel Iszkra.

– Én nem az idősebbekről beszélek, hanem Valendráról.

Artyom alapos fejmosást kapott az igazgatótól, csak szipákolt, sóhajtozott, aztán leült a megszokott helyére Zsorka mellé. Szombaton aztán az órák után Vika a következőt javasolta:

– Tudjátok mit, búcsúzzunk el az ősztől.

Valamennyien elcsodálkoztak, de nem a javaslaton, hanem hogy Vikától származott. Megörültek.

– Irány az erdő! – harsogta Zinocska.

– Irány a folyó! – követelte Landisz.

– Szasznovkába megyünk – jelentette ki Vika. – Ott van erdő is meg folyó is.

– Szasznovkába megyünk! – támogatta az ötletet Zsorka, aki egy szempillantás alatt módosított a véleményén.

– Van ott bolt vagy vendéglő? – kérdezte Iszkra.

– Már mindent megvettem. Kenyeret majd reggel vásárolunk, a vonat kilenc-negyvenkor indul.

Szasznovka közel volt; még kedvenc dalaikat sem tudták végigénekelni. Leugráltak az alacsony peronra és elcsöndesedtek, döbbsen az áttetsző csendről.

– Hová megyünk? – kérdezte Válka Alekszandrov: a sorshúzásnál neki jutott az elemózsiás kosár, így természetesen érdekelte az útirány.

– A nyaralótelepen túl ott az erdő, a mögött pedig a folyó – magyarázta Vika.

– Te már voltál itt? – kérdezte Lena.

Vika szótlánul indult előre, mögötte meg – Landisz. A lány visszanézett, intett, mire a fiú beérte és csatlakozott hozzá. Befordultak egy sikátorba, és kijutottak egy fákkal sűrűn benőtt csendes utcára. Kétoldalt hosszan beszögelt ablakú nyaralók húzódtak.

– Gyorsan elpályáztak a nyaralók – jegyezte meg Zsorka, akit gyötört a szótlanság.

– Igen – erősítette meg egyetlen szóval Vika.

– Én télig itt maradnék. Jó itt.

– Jó.

– A folyóban fürdenek?

– Most hideg a víz.

– Csak úgy általában kérdezem.

– Voltak ott fürdők – Vika megállt, megvárta, amíg a többiek is odaérnek, s főleg Iszkrához fordulva így szólt:

– Ez itt a mi nyaralónk.

Csinos kis házikó mellett álltak, amelyet csak nemrég festett valaki vidám kék színűre.

– Szé-é-ép – húzta el a szót Zina.

– Apa maga festette be. Szerette a derűs színeket.

– Most pedig... – kezdte volna Iszka, de elhallgatott.

– Most minden le van pecsételve – fejezte be nyugodtan a mondatot Vika. – Szerettem volna elhozni néhány dolgot a holmijaim közül, de nem engedték meg.

– Gyerünk – dörmögte Artyom. – Mit bámészkodjunk itt?

A bozótos erdőn át haladtak, zizegették a leveleket és hallgattak, talán az őszi csendtől, vagy talán mert elkísérte őket az emléke annak a kis nyaralónak, amelyben barátnőjük múltja örökre ott maradt. És e lepecsételt múlt jelenlétében nem kívántak beszélgetni.

Vika kivezette őket a folyóhoz, amely szomorú és kihalt volt, tele vízbe merült tündérrózsákkal. A fiúk tüzet raktak, és amikor már szikrákat hányva pattogott, valamennyien megkönnyebbülten beszélni és mosolyogni kezdtek, mintha épp a tűz emelte volna ki ezt a borongós őszi napot a közelmúlt homályából. A lányok az elemózsiával kezdtek foglalkozni, Vika meg a kosár mellé guggolva sokáig gondolkozott. Majd hirtelen fölállt, és Landiszra pillantott:

– Nagyon el vagy foglalva?

– Én? Nem, dehogyis! Nálunk Artyom a fő tűzrakó.

– Akarod, hogy mutassak neked itt egy helyet?

Elindult a part mentén, Zsora meg mögötte, s nem mert megszólalni. Meredek, homokos partszakadéknál

álltak meg; vadrózsabokor hajolt föléje, piros bogyóktól díszlő ágait lelógatva.

– Szerettem itt olvasgatni – jegyezte meg Vika.

Leült, lábát a szakadékba lógatta. Zsorka mellette állt, aztán odament a vadrózsabokorhoz, és tépdeshi kezdte a bogyóit.

– Ne szedd le. Hadd díszeljenek rajta, olyan szép. Később majd lecsipegetik a madarak.

– Lecsipegetik – hagyta rá Landisz. Egy pillantást vetett a letépett bogyókra, el akarta dobni őket, de meggondolta és zsebre vágta.

– Ül le. Mellém ül, mit mászkálsz mindig a hátam mögött?

Zsorka gyorsan leült, és ismét sokáig hallgattak. Néha rápillantott a lányra, közelebb akart húzódni hozzá, de nem merte rászárni magát.

– Landisz – szólalt meg hirtelen Vika. – Szeretsz te engem, Landisz?

Így kérdezte: „szeretsz te engem?” Nem úgy, hogy: „tetszem én neked?”, ahogy kérdezni szokták, hanem – „szeretsz te engem?” Mint egy felnőtt.

Zsorka nagyot sóhajtott, ajka megrándult és bólintott, miközben szigorúan maga elé meredt; most már nem mert a lány felé nézni.

– Sokáig fogsz szeretni?

Landisz azt akarta mondani, hogy egész életében, de megint nem tudta kimondani, s ismét csak bólintott. Majd hozzátette:

– Nagyon.

A hangja rekedt volt, és valahogy az ajka sem akart engedelmeskedni neki.

– Köszönöm neked. Csókolj meg, Landisz.

A fiú sietve közelebb húzódott hozzá, odahajolt, ajkát a lány arcához nyomta és megdermedt.

– Ölelj át. Kérlek, ölelj át jó szorosan.

De Zsora nem tudott se csókolni, se ölelni: az ifjúság – mindig a vágy és félelem közti harc, és a félelem egyelőre leküzdhetetlen Zsora és Vika számára is. Át-

nyalábolta a lányt mindkét karjával – esetlenül, a vállánál fogva –, magához szorította, és óvatosan csókolgatni kezdte hol az arcát, hol az ajkához került hajtincsét, hol kicsike fülét. Vika hozzásimult, de most is, mint az előbb, a távolba, a folyón túlra révedt, s így ültek aztán mindaddig, amíg távolról föl nem hangzott Válka kiáltása:

– Vika, Zsorka, hol vagytok? Kész a harapnivaló!

Fehér kenyeret ettek kolbásszal, krumplit sütöttek, amit az előrelátó Artyom hozott, és limonádét ittak: mindenkinek jutott egy üveggel. Aztán dalokat énekeltek, ok nélkül nevetgéltek, Páska kézen járt, Artyom meg Válka keresztülugrált a tábortűzön. Vika is énekelt és nevetett, Zsorka meg állandóan a tekintetét kereste. A lány rámosolygott, de többé nem hívta a szakadékhoz.

Már sötétben tértek haza, és ezért sietve búcsúztak el egymástól, már az állomáson.

– Holnap hétfő – mondta jelentősegteljesen Iszkra.

– Tudom – bólintott Vika.

Egymás kezét fogták, mint mindig, nem szánták rá magukat, hogy összezsúkolózzanak.

– Lehet, hogy holnap nem megyek iskolába – mondta kis szünet után Vika. – De ne izgulj, minden úgy lesz, ahogy kell.

– Tehát a gyűlésen ott leszel?

Iszkrának nem akaródzott tisztázni a dolgot, szerette volna elkerülni, hogy emlékeztesse Vikát a másnapi gyűlésre, de a barátnője, legalábbis úgy rémlett neki, elhallgatott valamit. Jellemes akart lenni, ezért nem köntörfalazott.

– Igen, igen, természetesen.

– Vika, várunk! – kiáltotta Lena. Páskával együtt kicsit oldalt álltak.

Vika még egyszer erősen megszorította Iszkra kezét, és elment. Vissza se nézett. Iszkra hirtelen nagyon szerette volna, hogy Vika visszanézzon, és hosszan bámult utána.

Otthon ismét Száska Sztameszkin várt rá.

– Szóval engem nem vittetek el – állapította meg sértődötten. – Fölösleges vagyok a kompániátokban.

– Igen, fölösleges – felelte szárazon Iszkra. – Bennünket Vika hívott meg.

– Hát aztán? Az erdő nem Vikáé.

Valami megromlott közöttük az óta a bejárat melletti beszélgetés óta. Iszkra szenvedett ettől a helyzettől, sokat gondolt rá, de nem tudta elfelejteni Száska szavait, hogy a gyárban maga Ljubereckij helyezte el. És e szavakban valamilyen gyáva hangsúly rémlett neki.

– Vikával akartál menni?

– Veled akartam menni! – csattant fel élesen Száska.

Ettől az élességtől Iszkrának nyomban átmelegedett a szíve: annyira őszintén csengtek ezek a szavak. Megfogta a fiú kezét:

– Ne haragudj, kérlek, egyszerűen nem gondoltam rá idejében.

Száska már csak a tehetetlenségi erőtől szipáskolt. Szemmel láthatóan megennyhült. Iszkra érezte ezt.

– Holnap találkozunk?

– Holnap, Szása, semmiképpen. Holnap Komszomol-gyűlés lesz.

– Csak nem tart tán estig?!

– És utána mi lesz Vikával, el tudod képzelni?

– Megint Vika?

– Szása, nem szabad így – mondta sóhajtva Iszkra. – Hiszen te jó vagy, de most helytelenül beszélsz.

– Na, jó – felelte elégedetlenül Száska, rövid szünet után. – Lehet, hogy nincs igazam. Hát akkor holnapután találkozunk?

Minél kevesebb idő maradt hétfőig, Iszkra annál sürűbben gondolt arra, mi lesz a gyűlésen. Próbálta megtalálni a legelfogadhatóbb formát Vika felszólalásához, és már ágyban feküdt és majdnem elaludt, amikor ráta-lált: „Elítélem őt...”

Igen, pontosan így kell ezt sugallnia Vikának: „Elítélem.” Nem, Vika nem tagadja meg az apját, egyszerűen, mint becsületes ember, csak elítéli tisztességtelen dolga-

it, és minden rendben lesz. Akkor aztán minden egyszerűen pompás lesz; Iszkra úgy megörült, amikor rátalált erre a megmentő megfogalmazásra, hogy örömeiben tüstént elaludt.

Vika nem jelent meg az iskolában. Valentyina Andronovna megtalálta Iszkrát, és azt javasolta, hogy azonnal menjen el Ljubereckajához, és tudja meg...

– Nem kell, Valentyina Andronovna – mondta Iszkra. – Vika eljön a gyűlésre, a szavát adta. Az pedig, hogy az órákon nem volt itt, érthető: készülnie kell a felszólalására.

– Megint szeszélyek – csóválta a fejét elégedetlenül a tanárnő. – Kész nyomorúság veletek. Mondd meg Alekszandrovnak, hogy fogalmazzon hirdetményt a gyűlésről.

– Minek a hirdetmény? Úgyis mindenki tudja.

– A kerületi bizottság képviselője is eljön, mivel ez nem egyszerű személyes ügy. Nem egyszerű, érted?

– Tudom, hogy nem egyszerű.

– Ezért mond meg Alekszandrovnak, hogy fogalmazza meg, és függessze ki a bejáratnál...

Válka a hirdetmény megfogalmazását kereken elutasította. Iszkra különben sem erőltette, mivel ez az ötlet a leghatározottabban nem tetszett neki.

– Hol a hirdetmény? – kérdezte a tanárnő az utolsó óra előtt.

– Hirdetmény nem lesz.

– Hogyhogy nem lesz? Micsoda beszéd ez, Poljakova?

– A hirdetményt senki sem fogja megfogalmazni – ismételte meg makacsul Iszkra. – Az a véleményünk...

– Nekik az a véleményük! – vágott a szavába epésen Valentyina Andronovna. – Ki hallott már ilyet, már véleményük is van! Azonnal küldd ide Alekszandrovot. Hallottad?

– Valentyina Andronovna, nem kell semmiféle hirdetmény – mondta Iszkra, amilyen nyugodtan csak tudta. – Nem kell, nagyon szépen kérjük. Nem kell.

A tanárnő némán nézett Iszkrára. Talán a kislány

nyugodt hangja vagy a 9. b makacssága hatott rá, esetleg maga is megértett valamit, és nem kezdett kiabálni. Csak figyelmeztette Iszkrát:

– Magadra vess, Poljakova.

Véget ért az utolsó óra, az osztály lármásan rakta el a könyveit, és az egész társaság a helyén maradt, mivel mindenki komszomolista volt.

– Hol van Ljubereckaja?

– Még nem ért ide – mondta Zina: ezúttal is rosszkor szólalt meg, mint mindig.

– Tudtam! – jegyezte meg majdnem ünnepélyesen a tanárnő. – Kovalenko, azonnal rohanj érte, és erővel hozd ide! Addig talán elkezdhetnénk?

Ez utóbbi kérdés már a kerületi küldöthöz szólt.

– Még várnunk kell. – Egy üres padban telepedett le, Zina és Vika padjában: Zina már elszaladt, Vika pedig még nem jött meg.

– Ugyan kérem, fáradjon ide az asztalhoz.

– Itt is jó lesz nekem – mondta a küldött. – A néppel körülöttem.

Elmosolyodott, de a nép ma hallgatásba burkolódzott. Valentyina Andronovna ezt is megjegyezte: mindent megjegyzett. Az asztalhoz lépett, és tekintetével a szokott módon végigpásztázta az osztályt.

– Van időnk beszélgetni és gondolkozni, és talán az, hogy Ljubereckaja sajnálatra méltóan gyávának bizonyult, még jó is. Végző soron ez megfosztja őt a mártíromságnak attól a dicsfényétől, amit fokozott erőfeszítéssel igyekeznek köré vonni a rossz barátok és rossz barátnők.

Merően Iszkrára bámult, Iszkra pedig lehajtotta fejét, mert pontosan tudta, mi a vétke: a hiszékenység és a tapasztalatlanság, s most nagyon szégyellte magát.

– Igen, igen, a rossz barátok és rossz barátnők! – ismételte meg diadalmasan a tanárnő: elérkezett az ő órája. – A jó barát, a hűséges elvtárs mindig igazat mond, bármilyen keserű is az. Nem sajnálni kell valakit – a sajnálat csalóka és érzékeny –, hanem mindig elvsze-

rú embernek kell lenni. Mindig! – Kis szünetet tartott, megszokott módon figyelt az osztály zsongására, de zsongás ezúttal nem volt. Az osztály nem fejezte ki sem méltatlankodását, sem jóváhagyását – az osztály ma makacsul hallgatott. – Ilyen elvi szempontok alapján fogjuk vizsgálni Ljubereckaja személyes ügyét. Az ő ügyét vizsgálva azonban nem feledkezhetünk meg bizonyos más nevekről sem. Nem szabad megfeledkeznünk a társadalmi munkás és komszomolista Jurij Gyegtyarjov kegyetlen összeveréséről sem. Nem szabad megfeledkeznünk a tőlünk idegen költészetért rajongó, néhány túlságosan is lelkes irodalombarátról. Nem szabad megfeledkeznünk a káros, liberális, vagyis burzsoá demokrácia züllesztő befolyásáról. A pedagógiától távol álló elemek minden erővel igyekeznek behatolni a mi nevelési módszerünkbe, eltéríteni a helyes útról néhány hiszékeny tanulót, és rájuk erőszakolni a maguk rothadt álláspontját...

Az osztály akkor morajlott fel, amikor Valentyina Andronovna nem várta. Akkor hallgatott, amikor Ljubereckajáról beszélt, és akkor is hallgatott, amikor Seferet említette, majd könnyedén áttért Iszkra Poljakovára. De ahogy először célzást tett az igazgatóra, az osztály háborogni kezdett. Felháborodottan és egyet nem értően zúgott, nem kívánta meghallgatni, mire Valentyina Andronovna a végső eszközhöz folyamodott:

– Csendet! Csendet, ha mondom!

Elhallgattak. De ez a csend nem jelentette azt, hogy megszabadultak ellenérzésüktől, csupán palástolták. Valentyina Andronovnának ma ez is elegendő volt.

– Az iskola volt igazgatójának kérdése most dől el...

– Volt igazgatójának? – kérdezte hangosan Osztapcsuk.

– Igen, a volt igazgatójának! – ismételte meg élesen Valentyina Andronovna. – Romahint felmentették ebből a tisztségéből, és...

– Egy pillanat! – szólt közbe zavartan a kerületi küldött. – Mért mondja ezt ilyen kategorikusan? Nyikolaj

Grigorjevicset még nem mentették föl tisztségéből, a kérdés még nincs eldöntve, tartózkodják az ilyen kijelentésektől.

– Lehetséges, hogy nincs igazam a kérdés formai oldalát tekintve. Ugyanakkor mint becsületes pedagógus...

A tanárnő kínos helyzetbe került, és hangjából nyomban eltűnt a győztes ünnepélyesség. Most már mentegőtődött, és nem kinyilatkoztatott, az osztály pedig mosolygott. Mosolygott megvetően és kérlelhetetlenül.

– Abbahagyni a nevetést! – kiáltott Valentyina Andronovna, de már nem volt ereje, hogy hasson az osztályra s uralkodjék magán. – Igen, én felgyorsítom az eseményeket, és szent meggyőződésemmel, hogy...

Az ajtó kivágódott, és az osztályba berontott Zina Kovalenko. Lihegett – látszott, hogy egész úton szaladt –, becsukta az ajtót maga mögött, háttal nekitámaszkodott, és tágra meresztett szemmel lassan végignézett az osztályon.

– És Ljubereckaja hol van? – kérdezte Valentyina Andronovna. – Na, miért hallgatsz? Azt kérdezem: hol van Ljubereckaja?

– A hullaházban – felelte halkan Zina, és az ajtónak dőlve lassan földre csusszant.

NYOLCADIK FEJEZET

A temetésig hátralévő néhány napon a kompánia tagjai közül senki sem volt iskolában. Néha – leginkább a nagyszünetben – beszaladt Válka, Landisz viszont eltűnt valahová, nem aludt otthon, és nem mutatkozott Seferéknél sem. Artyom Páskával együtt sokáig kereste az egész városban, mire megtalálta, de sem a szüleinek, sem a gyerekeknek nem magyarázott meg semmit. Jóformán alig beszélgettek ezekben a napokban, még Zina is hallgatott.

A nyomozás huszonnégy óra alatt lezajlott – Vika búcsúlevelet hagyott: *„A halálom miatt, kérem, senkit se vádoljanak. Tudatosan, önként cselekszem.”* A nyomozó megmutatta ezt a búcsúlevelet Iszkrának, aki sokáig olvasta, majd letörülte a könnyeit.

– Mit tett magával?

– Altatót vett be – mondta a nyomozó, és ismét gondosan az „ügy”-höz fűzte a búcsúlevelet. – Sok altató volt a házban; ő meg – egyedül volt.

– Fájdalmas lehetett neki?

– Egyszerűen elaludt, és későn kaptak észbe. A nagynénje éppen aznap érkezett meg, látta, hogy a kislány alszik, s nem ébresztette fel.

– Nem ébresztette fel.

A nyomozó nem figyelt erre a sóhajra. Átlapozta a papírokat – a dosszié vékony volt, nemigen volt mit írni –, és rá sem pillantva megkérdezte:

– Figyelj ide, Iszkra, ti mindennap együtt voltatok – itt a vallomásod. Hogy nem vetted észre?

– Mit kellett volna észrevennem?

– Talán azt, hogy megbántotta valaki, nem panaszkodott esetleg neked, nem mondott valamit? Emlékezz csak vissza!

– Semmi különösét nem mondott, senkire nem panaszkodott, és senkit sem vádolt.

– Ezt tudjuk. Én a sértésekre vonatkozóan kérdeztem. Érted, ugye, úgy leány módra.

– Semmi sem történt, teljesen nyugodt volt. Előző nap jártunk Szasznovkában... – Iszkra először emelte föl a tekintetét, s kínlódomba kérdezte: – És a temetés? Mikor lesz a temetés?

– Ezt a rokonoktól kérdezd meg. – A nyomozó befejezte az oldalt, és átadta neki. – Olvasd el, és írd alá! Itt. Az ügyet büntett tényálladékanak hiányában lezárom. Vitathatatlan öngyilkosság, idegalapon.

Iszkra megpróbált koncentrálni, de nem értette, amit olvas, s végig sem olvasva, aláírta. Fölállt, köszönt és elment.

– A temetésre vonatkozóan pedig kérdezd meg a rokonokat – ismételte meg a nyomozó.

– Nincsenek rokonai – felelte gépiesen Iszkra, e pillanatban arra gondolva, hogy mindennek az oka Ljubereckij, és az lenne az igazság, ha most nyomban megtudná, hogy pusztította el a saját lányát.

– De hiszen mondom, hogy megjött a nagynéni.

Az utcán Lena és Zina várt rá: őket is behívták, de hamarabb kihallgatták, mint Iszkrét. Ott álltak egymás mellett, és semmit sem kérdeztek.

– Gyerünk – mondta Iszkra rövid gondolkodás után.

– Hová?

– Megérkezett a nagynénje. – Iszkrának neheze esett kiejtenie „Vika” nevét, és ezért ösztönösen mondta így. – A nyomozó azt közölte, hogy a temetés időpontját a rokonoktól kell megtudni.

Zina nagyot sóhajtott. Szótlanul haladtak, és minél közelebb értek az ismerős házhoz, lépteik annál rövi-

debbekké váltak. A bejárat előtt pedig már csak toporogtak, és bizonytalanul nézegettek egymásra.

– Jaj de nehéz is ez! – sóhajtotta megint Zinocska.

– Kell – mondta Iszkra.

– Kell – visszhangozta Lena. – Csak kisgyerek korunkban volt az, hogy „akarom – nem akarom” – most már az van, hogy „kell, vagy nem kell”. Vége a gyermekkorunknak, Zinaida.

– Vége – bólintott rá szomorúan Zina.

Ismét egymásra néztek, és elsőként Iszkra lépett oda a bejárat ajtóhoz. Neki is nehéz volt, neki sem akaródzott bemenni a házba, de valamennyiük közül ő volt a legjobban felkészítve az engedelmességre e kurta, ostorcsapásszerű szó iránt: „kell”.

A csengetésre megint nem jelentkezett senki, senki se moccant a sűrűn befüggönyözött, kétszeresen elhagyott lakásban. Ez alkalommal azonban Iszkra nem nézett segítség után, hanem belökte az ajtót, és belépett. A lakásban síri csend honolt. A félhomályban tompán csillogott az öreg tükör, és Zina most először nézett bele közömbösen.

– Van itt valaki? – kérdezte hangosan Iszkra.

Senki sem válaszolt. A kislányok összenéztek.

– Nincs itt senki.

– Az nem lehet. Amikor elmennek, bezárják az ajtót.

– Most minden előfordulhat...

Iszkra óvatosan benézett az ebédlőbe: a helyiség üres volt. Üres volt a konyha és az apa hálósobája is: hátravolt még a lepecsételt dolgozószoja és Vika szobája, amely előtt Iszkra határozatlanul megtorpant.

– Na, mitől félsz? – kérdezte mérges suttogással Lena. – Engedj, majd én bemegyek.

– Majd én magam – mondta halkán Iszkra, és kinyitotta az ajtót.

Nyomban visszahőkölt: az ágyon egy asszony feküdt. A hátán feküdt, furcsán kinyújtva a ruhája alól meredező, botszerűen egyenes lábát. Mozdulatlan két keze gör-

csösen a melléhez szorította Vika fényképét: valamenynyien jól ismerték ezt a keretes képet.

– Halott... – jajdult fel halkan Zina.

– Azt hiszem, lélegzik – mondta bizonytalanul Lena.

Iszkra odalépett az ágyhoz, és belenézett a merev, kifejezéstelen szembe.

– Ide hallgasson... – Csak most jutott eszébe, hogy nem tudja Vika nagynénjének a nevét. – Ljubereckaja elvtársnő! – Az asszony nem mozdult, a szeme továbbra is mozdulatlanul meredt Iszkrára. – Ljubereckaja elvtársnő!...

– Meghalt, igaz? – suttogta a háta mögött Zina iszonyodva. – Halott?

– Ljubereckaja elvtársnő. Mi Vika barátnői vagyunk.

A dermedt, mozdulatlan szemhéj mintha megrebbent volna. Iszkra minden bátorságát összeszedte, és megfogta az asszony kezét.

– Ide hallgasson, mi Vika barátnői vagyunk, egy osztályban tanulunk...

Elhallgatott: „Tanulunk”? Nem, „tanultunk”: most már múlt időt kell használni. Mindent múlt időben, mert ez a múlt tartósan betört a jelenükbe.

– Együtt tanultunk az első osztálytól kezdve...

Nem, az asszony nem hallotta. Nem hallotta, bár hangosan és tagoltan beszélt, és kényszerítette magát, hogy állandóan a mozdulatlan szembogarat bámulja.

– No, mi van? – kérdezte türelmetlenül Lena.

– Telefonálj a mentőknek.

Amíg Lena telefonált, amíg a mentő megérkezett, megpróbálták a nénit a maguk eszközeivel eszméletre téríteni. Vizet permeteztek rá, szalmiákszeszt szagoltattak vele, a halántékát dörzsölték. Minden hiábaváló volt: az asszony ezután sem mozdult, semmit sem halott, és úgy feküdt kinyúlva, mint egy szál deszka. Különben a mentőorvos sem ért el semmi eredményt. Injekciót adott, majd a nénit hordágyra fektették és kivitették, de Vika fényképét nem tudták kivenni a kezéből. A mentőkocsi ajtaja becsapódott, felbőgött a motor,

majd a távolban elhalt a zaja, és a kislányok magukra maradtak a hatalmas és kihalt lakásban.

– Olyan itt, mint egy kriptában – szólalt meg Zina.

– Most mit csináljunk? – sóhajtott fel Lena. – Talán menjünk el a rendőrségre?

– A rendőrségre? – kérdezte vissza Iszkra. – Természetesen elmehetünk a rendőrségre is: hadd temessék el Vikát úgy, mint egy csavargót. Hadd temessék, mi pedig majd elmegyünk az iskolába. Tanulni fogunk, új ruhákat varrunk magunknak, és verseket fogunk olvasni a nemeslelkűségről.

– Én nem erről beszélek, Iszkra, nem erről, nem értettél meg!

– Elmehetünk a rendőrségre is – folytatta Iszkra keményen, rá sem hallgatva. – Elmehetünk...

– De mit mondunk majd a gyermekeinknek? – kérdezte nagyon komolyan Zina. – Mire tanítjuk majd őket akkor?

– Igen, mit fogunk mondani a gyermekeinknek? – ismételte meg Iszkra, akár a visszhang. – Mielőtt őket nevelnénk, önmagunkat kell nevelnünk.

– Ostoba vagyok, kislányok – ismerte be őszinte elkeseredéssel Lena. – Ostoba vagyok, és szörnyen gyáva. Azért mondtam ezt, mert nem tudom, hogy mitévők legyünk.

– Valamennyien ostobák vagyunk – sóhajtott fel Zina. – Csak most kezdünk okosodni.

– Artyom mamája valószínűleg mindent tud. – Iszkra elfogadta a döntést, és dühösen megrázta a farkocsát. – A nagynéni már öreg, és bizonyára neki kellett volna... neki kellett volna eltemetni. Zina, keresd meg a lakáskulcsot. Bezárjuk a lakást, elmegyünk Artyom mamájához és... És csak egyet tudok: Vikát nekünk kell eltemetnünk. Nekünk!

Artyom anyja szótlanul hallgatta, mi történt Ljubereckijék házában, és szomorúan megcsóválta ősz fejét:

– Helyesen gondoltátok, kislányok, ez a ti gondotok. Beszéltünk is róla Mironnal, és tudtuk, hogy így lesz.

Iszkra nem nagyon értette, hogy mire gondolt Artyom anyja, de most nem is ez volt számára a legfontosabb. Az riasztotta, ami előtte volt: Vika, akit valahol át kellett venni, valahol elhelyezni, valahogy elszállítani. Soha nem volt még temetésen, nem tudta, hogyan zajlik le, ezért gondolatai csak e körül forogtak.

– Miron, te elmegy a kislányokkal – jelentette ki a mama.

– Holnap kilenckor, kislányok – mondta Artyom apja. – Reggel bemegyek a gyárba és elkéredzkeдем.

Iszkra e napokban úgy élt, hogy nem érzékelte sem az időt, sem a környezetét. Nem tudott se olvasni, se tanulni, és ha nem akadt semmi tennivalója, céltalanul ödöngött a szobában.

– Ideje összeszedned magad, Iszkra.

– Természetesen – helyeselt nyomban érdektelenül Iszkra.

Föl se pillantott, és az anyja csak titokban sóhajtozott, s elégedetlenül csóválta a fejét.

– Az életben sok tragédiával találkozol. Tudom, hogy az első – a legrettenetesebb, de az életre kell készülődni, és nem a szenvedést gyakorolni.

– Lehet, hogy az élethez is gyakorlat kell?

– Ne ironizálj, komolyan beszélek. Próbállak megérteni.

– Nagyon titokzatos vagyok?

– Iszkra.

– A nevem – akár egy puskalövés – nevetett föl keserűen a kislány. – Bocsáss meg, mama, többé nem szakítlak félbe.

Az anyát azonban már eléggé kizökkentették ezek a váratlan, Iszkrára nem jellemző kitörések. Tartotta magát, görcsös erőfeszítéssel fojtotta el indulathullámát, és kétszer is meggyújtotta égő cigarettáját.

– Az öngyilkosság – a gyöngeség jele, ezt gondolom, tudod? Épp ezért az emberiség ősidők óta nem tiszteli az öngyilkosokat.

– Még Majakovszkijt sem?

– Elég!

Az anya férfi módra öklével az asztalra csapott. A hamutartó, egy csomag cigaretta, a gyufa – mind a padlóra hullott. Iszkra fölszedte őket, majd összeseperte a hamut meg a csikkeket. Az anya hallgatott.

– Bocsáss meg, anya.

– Ül le. Te természetesen elmegy a temetésre és... és ez a helyes. A barátainknak meg kell adnunk a végtisztességet. De azt kategorikusan megtiltom, hogy halotti tort szervezz. Hallod? Kategorikusan!

– Nem nagyon értem, mi az a halotti tor, az adott esetben. Vika komszomolistaként halt meg, minek ide a halotti tor?

– Iszkra, mi nem temetjük a temetőkerítésen kívülre az öngyilkosokat, mint régen tették. De nem is támogatjuk a gyöngé akaratúakat és gyöngé idegzetűeket. Épp ezért nyomatékosan kérlek... ne legyenek beszédek és ehhez hasonlók. Vagy a szavadat adod, vagy bezárlak a szobába, és nem engedlek el a temetésre

– Tényleg meg tudnád ezt tenni, anya? – kérdezte halkán Iszkra.

– Igen. – Az anya keményen a szemébe nézett. – Igen, mert nem közömbös számomra a jövőd.

– Az én jövőm! – nevetett keserűen a lánya. – Ó, anya, anya! Nem te tanítottál arra, hogy a legjobb jövő – a tiszta lelkiismeret?

– A lelkiismeret a társadalom előtt, és nem...

Az anya hirtelen elhallgatott. Iszkra némán nézett rá, némán várta, hogyan fejeződik be a mondat, de a szünet elhúzódott. Az anya eloltotta a cigarettáját, átölelte a lányát, és a melléhez szorította.

– Te vagy az egyetlen, amim van, kislányom. Az egyetlen. Rossz anya vagyok, de még a rossz anyák is arról álmodoznak, hogy a gyermekeik boldogok legyenek. De hagyjuk abba ezt a beszélgetést: te okos kislány vagy, mindent megértesz és... És menj aludni. Menj, holnap nagyon nehéz napod lesz.

A másnaptól Iszkra annyira félt, hogy sokáig nem

tudott elaludni. Nem magától a temetéstől félt: Artyom apja és Andrej Ivanovics Kovalenko mindent megcsináltak, amit kellett, csak gépkocsit nem tudtak szerezni. Elintézték a papírokat, találtak sírhelyet a temetőben, mindent megbeszéltek, de kocsit nem adtak nekik.

– Jól van – gondolta Artyom. – Mi majd, szóval... Majd elvisszük kézben.

– Messze van – sóhajtotta az anya.

– Nem számít. Sokan vagyunk.

Nem, Iszkra nem magától a temetéstől félt, hanem az első találkozástól a halállal. Félt attól a pillanattól, amikor megpillantja a halott Vikát, félt attól, hogy ezt nem bírja ki, hogy elájul – vagy ami még rettenetesebb –, elsírja magát. Elsírja magát, kiabálni, üvölni fog, mert ez a kiáltás, ez a vadállati üvöltés már ott forrongott benne ezekben a napokban.

Reggel benézett érte Zinocska, Lena és Róza.

– Így lesz jó, mondta a mama – magyarázta szigorúan Róza. – Ti még kis taknyosok vagytok, ott meg felnőtt nőre van szükség.

– Köszönöm, Róza – sóhajtotta megkönnyebbülten Iszkra. – Hát akkor vedd át a parancsnokságot.

– Elmegyünk hozzá. A kulcsok nálad vannak? Mit nézel úgy rám, hát Ljubereckijékhez. Össze kell szednünk a fehérneműt, meg valamilyen ünneplő ruhát.

– Igen, igen. – Iszkra átadta a kulcsokat. – Tudod, erre nem is gondoltam.

– Mondtam, hogy itt felnőtt nőre van szükség.

– Van egy rózsaszínű ruhája – mondta Zina. – Nagyon szép ruha, mindig irigyeltem.

Róza meg a kislányok elmentek Ljubereckijékhez. Iszkra elszaladt az iskolába: nyugtalanította, hogy kevesen lesznek, a koporsót pedig a központból a város széléig kell vinni, és a fiúknak nem lesz hozzá elég erejük. Beszélni akart Nyikolaj Grigorjeviccse, engedélyezze, hogy az egész osztály részt vehessen a temetésen, ne csak Vika közeli barátai: tekintet nélkül Valentyina Andronovna jelentőségteljes szavaira, amelyek azon az

emlékezetes gyűlésen hangzottak el, az igazgatót a tiszt-ségéből egyelőre senki sem mentette föl. Az óráknak már meg kellett volna kezdődniük, de a tanulók tömege-sen az iskolaudvaron tolongtak. A kicsik futkároztak, kiabáltak, visongtak, a lányokat taszigálták; az időseb-bek szokatlanul csendben álldogáltak, s ösztönösen osz-tályonként csoportosultak.

– Mi történik itt?

– A iskola be van zárva! – közölte lelkesen egy ötödi-kes.

Iszkra előrefurakodott, ám ekkor kinyílt az ajtó, és a tornácra kilépett az igazgató, Valentyina Andronovna és még néhány tanár. Nyikolaj Grigorjevics végigpillan-tott az udvaron, fölemelte a kezét, mire nyomban nagy csönd lett.

– Gyerekek! – kiáltotta az igazgató. – Ma nem lesz tanítás. Az alsósok hazamehetnek, a felsősök pedig... A felsősök pedig elkísérik utolsó útjára iskolatársukat, a 9. b tragikusan elhunyt tanulóját, Viktoria Ljuberec-káját.

Nem volt se kiabálás, se zsongás: még a legkisebbek is rendben, fegyelmezetten távoztak. Az idősebbek pe-dig nem mozdultak a helyükről, és a csöndben tisztán kivehető volt Valentyina Andronovna kapkodó, elfúló suttogása:

– Ezért felelni fog. Ezért felelni fog.

A felsőbb osztályok némán haladtak végig az utcákon. A járókelők megálltak, sokáig bámultak a furcsa menet után, amelynek élén az igazgató, Szemjon Iszakovics, a matematikatanár, és néhány tanítónő haladt. A piacnál Nyikolaj Grigorjevics megállt.

– Kislányok, vegyetek virágot.

A zsebeiből összekotorta minden pénzét, és odaadta a 10. a-s lányoknak. A matematikatanár is pénzt vett elő, a tanítónők is a retiküljüket csattogtatták, meg a felsősök is a zsebükbe nyúltak, és ez az egész – az igazgató fizetése, a tanárok rubeljei meg az uzsonnára, mozira

való aprópénz – belehullott Szergej újdonaúj sapkájába, amit nem tudni, miért, a kezében vitt.

A hullaház udvarára csak néhányukat engedték be, a többiek a kapunál várakoztak, eltorlaszolva az utcát. Az udvaron ott tolongott az egész 9. b, és Iszakra nyomban meglátta Landiszt. Zsorka lábánál zsákvászonba csomagolt, piros bogyójú vadrózsabokor hevert, Landisz pedig egyik cigarettát szívta a másik után, észre sem véve, hogy Nyikolaj Grigorjevics megállt mellette. Mindenki hallgatott. Hallgatott a 9. b a hullaház bejáratánál, hallgattak a felsősök kint az utcán, és hallgattak az alsós osztályok tanítónői. Később a hullaházból kilépett Andrej Ivanovics Kovalenko, és halkán így szólt:

– Kész. Ki fogja vinni?

– A zsákot ne felejtsetek itt – mondta Zsorka.

Mögötte Artyom, Páska, Válka haladt, meg még valaki a kilencedikes fiúk közül és a csendes Vovik Hramov. Nyikolaj Grigorjevics pedig átvette Landisztól a vadrózsabokrot, és levette a sapkáját. Valamennyien a bejárat felé fordultak, és mozdulatlanná váltak.

S így tartott ez sokáig-sokáig, kibírhatatlanul hosszú ideig, aztán a hullaházból kihozták a koporsó fedelét, mögötte pedig a fiúk vállán lassan kilibegett Vika Ljubereckaja koporsója, és enyhén himbálózva végigsuhant az udvaron a kapu felé.

– Álljatok meg! – kiáltotta Róza, aki a koporsó mögött haladt. – Menyasszonyt temetünk. Menyasszonyt! Zina, fogjál két csokrot. Adjatok neki fehér virágokat.

Zina szigorúan haladt elől, utána a koporsófedél következett, majd a koporsó, amely a fejek felett suhant magasan, aztán a temetési menet elnyúlva utcahosszat. Furcsa menet volt, zenekar és zokogás, szülők és rokonok s jóformán felnőttek nélkül: akik ott voltak, szinte elvesztek a tanítványaik között. Így haladtak át az egész városon, a város szélén lévő temetőig. A fiúk váltották egymást útközben, csak Zsorka tartott ki végig, senki-nek sem engedte át a helyét Vika lábánál, és a sírnál már

nem bírta leemelni a válláról a koporsót. Páska ugrott oda hozzá és segített neki.

Vika nyugodtnak látszott, csak nagyon sápadt volt, fehérebb, mint a virágok. Apró szemű, őszi eső kezdett szemerkélni, de senki se moccant, állt a helyén, Iszkra pedig azt nézte, hogy áznak el egyre jobban és sötétednek el a virágok, hogyan csorog le a víz a halott arcon, és szerette volna letakarni Vikát, elrejteni az eső és a nedvesség elől, ami most már örökre vele marad.

– Elvtársak! – szólalt meg hirtelen, nagyon hangosan az igazgató. – Fiúk és lányok, nézzétek. Nézzétek meg jól a társatokat. Úgy nézzétek meg, hogy emlékezzetek rá. Egész életetekre vessétek az emlékezetetekbe, hogy nemcsak a golyó, nemcsak a késpenge vagy a repesz tud ölni – ölni tud az ostoba szó és a rossz cselekedet, megölhet a közömbösség és a bürokratizmus, megöl a gyávaság és az aljasság. Ne feledjétek ezt el, gyerekek, egész életetekben emlékezzetek rá!...

Hangja furcsán elcsuklott, két tenyerével gyorsan elfedte az arcát, mintha képen törölte volna önmagát. A tanítónők belekaroltak, kissé odább vezették, átölelve görcsösen rángatódzó vállát. Ismét csend lett. Csak az esőcseppek kopogtak.

– Elhantolhatjuk? – kérdezte egy lapátos sírásó, senkihez sem fordulva.

Iszkra a koporsóhoz lépett, s fölvetette a fejét:

*Ég veled, barátom, isten áldjon,
elviszem szívemben képedet.
Kiszabatott: el kell tőled válnom,
egyszer még találkozom veled.⁶*

Harsányan, kiabálva, hogy hangja az egész temetőt betöltötte, úgy mondta az utolsó jeszenyini sorokat. A könnyek az esőcseppekkel összekeveredve csorogtak

6. Szergej Jeszenyin: *Ég veled, barátom*. (Rab Zsuzsa fordítása)

le az arcán, de semmit sem érzett. A fájdalomon kívül. A szívét szaggató, sajgó fájdalomon kívül.

Mellette egymást átölelve sírt Lena meg Zinocska. A hangosan zokogó Rózá két oldalról az apja meg Petyka támogatta, elfeledkezve a veszekedésről meg az ünnepestélyes kitagadásról. Hangosan hüppögött Vovik Hramov, a csendes eminens is, aki nyolc éven keresztül az egész osztály jóindulatú csipkelődésének állandó céltáblája volt.

– Nem óvtalak meg, kislányom – mondta fojtott hangon Kovalenko. – Nem óvtalak meg...

– Búcsúzzatok el! – kiáltotta Róza, tenyerével törölve meg arcát. – Itt az ideje. Mennünk kell.

Odalépett a sírhoz, letérdelt a híg, csúszós agyagba, megsimogatta Vika nedves haját, és ajkát magas, sápadt homlokához érintette.

– Aludj.

Aztán leszögezték a koporsó födelét, a koporsót leengedték a sírba, s miután a sírt felhantolták, a gyászolók lassan kezdtek elszállingózni. Csak Landisz meg Artyom tett-vett még sokáig a sírnál, a vadrózsabokrot ültették oda a fejfa mellé. A kislányok, Páska meg Válka türelmesen várakoztak az ázott virágokkal borított friss sírdomb mellett. Szótlanul mentek visszafelé is, de Zina már nem bírta tovább ezt a szótlanságot. Nyomasztotta, és azzal rémitette, hogy sehogyan sem lesz vége, egyre elviselhetetlenebbé és kínzóbbá válik.

– Mindegyikötök csupa sár – mondta, ahogy végignézett Artyomon meg Zsorkán. – Lehet majd mosni meg mosni.

Senki sem válaszolt. Zina megértette, hogy butaságot mondott, de már nem volt ereje tovább hallgatni.

– Mindenki bőgött. Még Vovik Hramov is.

– Boldog ember – mondta hirtelen tompa hangon Artyom. – Bezzeg, ha mi Zsorkával bőgni tudnánk, biztosan sokkal jobban éreznénk magunkat.

Egy-egy biccentéssel, szótlanul búcsúztak el egymástól. Csak Lena kérdezte meg:

– Holnap találkozunk?

– Lehetséges – felelte Iszkra.

Elváltak. Amikor már a házukhoz ért, Iszkrának akkor jutott hirtelen eszébe, hogy ma nem látta Száska Sztameszkint. Sem a hullaháznál, sem a temetőben. Hirtelen önkívülethez hasonló furcsa érzés vett rajta erőt, és lázas sietséggel kezdte felidézni az arcokat, valamennyit, azt bizonygatva, hogy Száska ott volt, ott volt, hol is lehetett volna másutt. De a fiú arca nem bukkant fel sem a koporsó mellett, sem távolabb – nem bukkant fel sehol, és ekkor Iszkra megértette, hogy a fiú valóban nem volt ott, ahová senkit sem hívnak meg.

– Van itt egy értesítésed a postáról – mondta a kíváncsi szomszédasszony.

Kiderült, hogy egy ajánlott küldemény értesítője. A kézírás ismerős volt, de hogy kié, Iszkra sehogy sem tudott visszaemlékezni rá. Ki tudja, miért, nagyon szerette volna megtudni, kié ez a könnyed, gondos kézírás, nagyon szerette volna, így azután le se vetkőzve, bement a kuckójába, a szekrény mögé, s feszülten azon töprengett, ki küldhette neki a levélcsomagot. Hátral csapódott az ajtó, s Iszkra tudta, hogy az anyja jött haza, és nem nézett hátra.

– Felállni!

Iszkra a megszokott módon felugrott. Az anyja eltorzult, rángatózó arccal, lázasan kapkodva tépte le magáról a derékszíjat, amivel nedves bőrkabátját összefogta.

– Te rendeztél halotti búcsúztatást a temetőben? Te!?!...

– Anya...

– Hallgass! Figyelmeztettelek! – A derékszija kibomlott, a vége hajlékonyan csusszant végig a padlón, a csatját pedig az anya keményen a markába szorította.

– Anya, várj...

A szija a levegőbe lendült. S mindjárt le kellett csapnia, Iszkra fejére, mellére, arcára – ahova talál. De Iszkra nem emelte fel védően a karját, nem moccant a helyéről. Csak elfehéredett.

– Nagyon szeretlek téged, anya, de ha egyszer is, csak egyetlenegyszer is megütsz, örökre elmegyek.

Nyugodtan, halk hangon mondta ezt, bár egész testében remegett. A szíj tompán csattant mellette a padlón, Iszkra reszkető kézzel igazította meg valamiért viseltes, átázott kabátkáját, és leült az asztalhoz. Háttal az anyjának.

Nézte az értesítést, de már semmit sem értett. Hallotta, ahogy a katonai derékszíj a padlóra esett, ahogy az anyja bement a maga szobarészébe, hallotta a szék nehézkes reccsenését és a gyufasercenést. Mindezt hallotta, és szinte fizikai fájdalmat okozott neki, annyira sajnálta az anyját, de már nem tudott fölállni, hogy a nyakába boruljon. Egy lépést már megtett, hirtelen tette meg, nem is készült fel rá, de amikor megtette, megértette, hogy az úton végig kell mennie. Végig, és anélkül, hogy hátratekingetne, bármilyen fájdalmasak legyenek is az első lépések. Ezért aztán tovább ült, homályos szemmel bámulta az ajánlott levélcsomagról szóló értesítést, azzal a megfoghatatlanul ismerős kézírással. A háta mögött ismét megreccsent a szék, léptek koppantak, de Iszkra nem moccant. Az anyja odament a szekrényhez, valamit keresett, rakosgatott.

– Öltözz át. Mindent vess le – harisnyát, fehérneműt. Bőrig áztál. Kérlek.

Iszkra összeresztette az ismeretlenül kedves és fáradt hangtól. Hirtelen oda szeretett volna rohanni az anyjához, átölelni és sírva fakadni. Sírni, bömbölni, elkeseredetten és kétségbeesetten, mint kisgyerek korában. De visszafogta magát, és ismét csak nem fordult hátra.

– Jó.

Az anya csak állt, gondosan letette a fehérneműt az ágyra, és halkán átment a maga szobarészébe. Ismét gyufa sercent.

KILENCEDIK FEJEZET

Iszkra sehogy sem tudta megérteni, ki küldte neki az ajánlott levélcsomagot, de a homályos nyugtalanságtól reggel sem tudott megszabadulni. Sokáig nézegette az értesítést, és lassan már sejtett valamit, de feltevését riadtan űzte el magától. Sejtése azonban akarata ellenére erősödött, mire Iszkra elhatározta, hogy először elmegy a postára: tovább már nem tudott várni.

A gondosan átkötött levélcsomagra a címzést nyomtatott betűkkel írták, de a feladó neve hiányzott. Szemre könyvek voltak, és Iszkra az iskoláról megfélemlítve, futva ment haza. Amint beszaladt a szobába, feltépte a csomagot és leült, térdére ejtve Jeszenyin ismerős kötetét és a külföldies nevű írónak: Grinneknak a könyvét.

– Ó, Vika, Vika – suttogta felnőttes bánattal. – Drága Vikám...

Iszkra sokáig simogatta a könyveket, reszkető kézzel, de félt kinyitni és holmi ajánló sorokat találni bennük. Ajánló sorok azonban egyikben sem voltak, csak a Grin-könyvben feküdt egy levél. A borítékján egyenletes, most már nagyon is ismerős kézírással ez állt: „Iszkra Poljakovának. Személyesen.” Iszkra félretette a levelet, elrakta a csomagolópapírt, levetette a kabátját, odament az asztalához, leült, maga elé tette a könyveket, és csak akkor nyitotta fel a borítékot.

Drága Iszkra!

Amikor ezt a levelet olvasni fogod, nekem már semmi sem fog fájni, semmi sem okoz keserűséget, és semmi sem

lesz szégyenletes. A világon senkinek nem magyaráznám meg, mért teszem azt, amit ma teszek, de neked mindent meg kell magyaráznom, azért, mert te vagy az én legjobb és egyetlen barátom. És még azért is, mert egyszer hazudtam neked, amikor azt mondtam, hogy nem szeretlek, pedig valójában nagyon szeretlek, és mindig szerettelek, már a harmadik osztálytól kezdve, és mindig irigyeltelek egy kicsikét. Apa azt mondta, hogy benned szigorú becsületesség van, amikor Zinával eljöttél hozzánk első alkalommal, és teáztunk, meg Majakovszkijról beszélgettünk. És én nagyon örültem, hogy nekem is van most már egy ilyen barátnőm, s büszkélkedni kezdtem a barátságunkkal, meg álmodoztam is. No, de hagyjuk ezt: az álmaim nem váltak valóra.

És nem azért írok, hogy magyarázkodjam, hanem azért, hogy megmagyarázzak valamit. Behívattak a nyomozóhoz, és tudom, hogy apát azzal vádolják, hogy állítólag hatalmas összeget sikkasztott. Én viszont hiszek neki, és nem tudom megtagadni őt, és soha nem is fogom, mert az én apám nem tolvaj és nem csaló. Az apám becsületes ember, ő maga mondta ezt nekem, és ha egyszer így van, hogyan is tagadhatnám meg őt? Állandóan csak erre gondolok – az apákba vetett hitre –, és szilárd meggyőződése, hogy így is kell élni. Ha már nem hiszünk az apánknak, nem hiszünk, hogy becsületes ember, pusztaságba kerülünk. Akkor már semmi sem lesz, érted, semmi. Egyedül a pusztaság. Maga a pusztaság marad, jómagunk pedig megszűnünk embernek lenni. Bizonyára rosszul fejezem ki a gondolataimat, te valószínűleg jobban kifejeznéd őket, egyet azonban tudok: az apákat nem szabad elárulni. Nem szabad, mert különben önmagunkat öljük meg, a gyerekeinket, a jövőnket. Kettészakítjuk a világot, szakadékot ásunk a múlt és a jelen között, megbontjuk a nemzedékek kapcsolatát, mert nincs a világon rettenetesebb árulás, mint a saját apánk elárulása.

Nem, nem voltam gyáva, Iszkra, bármit is mondtak rólam, nem voltam gyáva! Komszomolista maradtam, és komszomolistaként halok meg, és azért teszem ezt, mert

nem tudom megtagadni a saját apámat. Nem tudom és nem akarom.

Már hétfő van, hamarosan megkezdődik az első óra. Tegnap elbúcsúztam töletek és Zsorka Landisztól, aki régóta szerelmes volt belém, ezt éreztem. Ezért is csókolóztam vele életemben először és utoljára. Most becsomagolom a könyveket, elviszem őket a postára, és lefekszem aludni. Az éjszaka nem aludtam, és az ezt megelőző éjjel sem, így bizonyára könnyen elalszom. Ezt a két könyvet emlékebe adom neked. De nem akarok bele írni.

Veled soha nem csókolóztunk. Egyszer sem! Most csókollak, a múlt és a jövő minden csókjával.

Ég veled, egyetlen barátnőm!

A Te Vika Ljubereckajád

Az utolsó sorokat Iszkra mintha homályos üvegen keresztül olvasta volna: szemét könnyek fátyolozták. De nem sírt és nem pityeredett el, ahogy végigolvasta. A levelet lassan letette az asztalra, óvatosan kisimította, és kezét leejtve sokáig ült mozdulatlanul. Valami elpattant benne, valamilyen húr. S az elpattanó húr okozta fájdalom egészen felnőtt volt – szomorú és reménytelen. És az új fájdalom magánál Iszkránál is idősebb volt.

Az iskolában pedig a megszokott órák folytak, csupán a felsős osztályokban zajlottak jóval csöndesebben, mint rendesen. És még a 9. b-ben maradt egy pad üresen: Iszkra nem ment iskolába, Zinocska átült a helyére Lenához, és Vika Ljubereckaja üres padja úgy meredezett, mint egy síremlék. A tanárok tekintete nyomban beléje ütközött, majd elfordították a szemüket, és Zinát nem háborgatták. Általában senkit sem háborgattak: senkit nem hívtak ki a táblához, senkitől nem kérdezték a leckét. Aztán a folyosón súlyos léptek hangzottak fel, és az osztályba belépett Nyikolaj Grigorjevics. Mindnyájan felálltak.

– Elnézést, Tatyjana Ivanovna – mondta az idős történelemtanárnőnek. – Elkészönni jöttem.

Az osztály megdermedt. Mind a negyvenhárom szempár rámeredt az igazgatóra.

– Üljetek le.

Egyedül Vovik engedelmeskedett. Szófogadó gyerek volt, először teljesített, aztán gondolkozott. De jól gondolkozott.

– Állj fel! – morogta a fogai közt Artyom.

Vovik engedelmesen fölpattant. Nyikolaj Grigorjevics szomorúan fölnevetett.

– Szóval búcsúzni jöttem. Elmegyek. Végleg elmegyek. – Elhallgatott és elmosolyodott. – Nehéz megválnom tőletek, ördögfiókák, nehéz! Minden osztályba bemegyek, mindegyiknek elmondom: boldog életet kívánok és jó tanulást. De nektek, a 9. b-nek ennyit mondani kevés.

Az idős történelemtanárnő hirtelen hangosan felszópogott. Integetni kezdett, a zsebkendőjét keresgélte:

– Bocsásson meg, Nyikolaj Grigorjevics. Kérem, bocsásson meg.

– Ne búsuljon, Tatyjana Ivanovna, csak harcosok legyenek, parancsnokok mindig akadnak. És én hiszek ezekben a harcosokban: helytálltak az első harcban. Most már harcedzettek ezek a fiúk és lányok, tudják, milyen nehézségek akadnak az életben. – Felkapta a fejét, és hangosan, mintha a lovasszázad előtt állna, ezt kiáltotta: – Én hiszek bennetek, halljátok? Hiszem, hogy igazi férfiak és igazi nők lesztek! Hiszem, mert ti vagytok a mi utódaink, a mi nagy forradalmunk második nemzedéke! Emlékezzetek erre, gyerekek! Mindig emlékezzetek!

Az igazgató lassan szemügyre vett minden arcot, tekintetével végigpásztázta az egész osztályt, majd röviden, katonásan biccentett, és kiment. Az osztály még sokáig állt, s nézett a becsukott ajtóra. És az átható csendben hallatszott, milyen keserűen hüppög az idős tanárnő.

Nehéz nap volt, nagyon nehéz. Hosszan elnyúlt, mintha a percek egymásba kapaszkodtak volna, valami

aggasztó volt a levegőben, ami összesűrűsödött s cseppenként lerakódott a lelkükben. És aztán az utolsó órán – robbant.

– Kovalenko, ki engedte meg, hogy átülj a másik padba?

– Én... – Zinocska felállt. – Senkitől sem kaptam engedélyt. De úgy gondoltam...

– Azonnal ülj vissza a helyedre!

– Valentyina Andronovna; ha egyszer Iszkra úgysem jött iskolába, én...

– Hallgass, Kovalenko. Akkor beszélj, ha kihívnak a táblához.

– Szóval mégiscsak fogunk beszélgetni? – kérdezte hangosan Artyom.

Azért kérdezte ezt, hogy elvonja Valentyina Andronovna figyelmét. Magára akarta vonni a dühét, hogy Zinának legyen ideje összeszednie magát.

– Miféle közbeszólás ez, Sefer? Egy pillanatra elfeledkeztél a magaviseletjegyedről?

Artyom válaszolni akart, de Válka hátulról megrántotta a zekéjét, így azután csak hallgatott. Zina még mindig lehajtott fejjel állt.

– Mi az, Kovalenko? Rosszul hallasz?

– Valentyina Andronovna, kérem, engedje meg, hogy ma itt üljek Bokovával – mondta könyörögve Zina. – Ez a Vika padja, és...

– Úgy, szóval erről van szó! Úgy látszik, emlékművet akartok állítani! Milyen megható! Csak azt felejtettétek el, hogy ez iskola, ahol nincs helyük pipogya frátereknek és hisztérikáknak. És mars a helyedre! Szaporán.

Zina hirtelen kiegyenesedett. Arca lángra gyúlt, ajka remegett.

– Ne merészelje... ne merészelje azt mondani nekem, hogy „te”. Soha. Ne merészelje, hallja?...

Hangosan, elkeseredetten felzokogott, és kirohant az osztályból. Mindenki hallgatott. Artyom is fel akart ugrani, de hátulról megint visszatartották, így azután

nem ő állt fel, hanem a nyugodt, békeszerető Alekszandrov.

– Bizony, nincs igaza, Valentyina Andronovna – kezdte megfontoltan. – Természetesen nem védelmezem Kovalenkót, de magát sem.

– Ül le, Alekszandrov! – A tanárnő ingerülten intett, és az osztálykönyv fölé hajolt.

Válka állva maradt.

– Ha jól emlékszem, azt mondtam, ül le.

– Én meg ezt megelőzően azt mondtam, hogy nincs igaza – mondta Válka. – Itt nálunk Sefer, Osztapcsuk meg Landisz már borotválkoznak, maga meg úgy kezel bennünket, mint a kisgyerekeket. Nem vagyunk már gyerekek. Kérem, ne felejtse ezt el, jó?

– Úgy! – A tanárnő becsapta az osztálykönyvet, kényszeredetten elmosolyodott, s mereven mosolyogva, tekintetét végigjártatta az osztályon. – Értem. Ki tartja még magát felnőttnek?

Artyom és Zsorka egyszerre állt fel. Őket követően pedig, egyesével, rövid gondolkodás után – felállt az egész osztály. Vovik Hramov kivételével, aki fegyelmezetten tovább üldögélt, mivel nem kapott világos parancsot. Negyvenkét tanuló nézett komolyan a tanárnőre, és amíg ő azon töprengett, mitévő legyen, Vovik is felállt, és valaki a hátsó padban már nem bírta tovább, és elnevette magát.

– Világos – mondta halkán a tanárnő. – Üljenek le.

Az osztály egyszerre leült. A megszokott sutyorgás és nevetgélés, élcélődés és csipkelődés, a mintegy véletlenül padlóra ejtett könyvek és kölcsönös baráti oldalba bökések nélkül. Valentyina Andronovna fürgén kinyitotta az osztálykönyvet, rámeredt, nem ismerte meg az ismerős neveket, azt viszont tisztán hallotta, milyen szokatlanul csendes ma az osztálya. A tagadás fegyelme volt ez, az eltávolodás tökéletes csendje, és a tanárnő fájdalmasan megérezte ezt. Az osztály határozottan megszakított minden kapcsolatot az osztályfőnöknőjével, szakított vele, nem botrányosan és lázadozva, ha-

nem nyugodtan és ridegen. A tanárnő idegenné vált, annyira idegenné, hogy már egyszerűen *nem szeretni* se tudták. Mindent meg kellett neki gondolni, megtalálni a helyes magatartásmódot, de a magánytól való normális emberi félelem, ami megmozdult a lelkében, megfosztotta ettől a lehetőségtől. Fásultan meredt az osztálykönyvre, próbálta összeszedni a gondolatait, megtalálni régi magabiztosságát, de nem sikerült. A hallgatás elhúzódott, és az osztályban halálos csend honolt. „Halálos!” A tanárnő most már nemcsak megértette – meg is érezte ennek a szónak teljes reménytelenségét.

– Ma olvasni fogunk – mondta a tanárnő, de még mindig nem szánta rá magát, hogy fölemelje a tekintetét. – Vera Pavlovna álmát. Bokova kezd...je. Lehet ülve is.

Zina nem tért vissza az osztályba, és a táskáját az egész kompánia vitte utána. Összezsúfolódtak a kis szobában, letelepedtek az ágyra, székekre, Páska meg egyenesen a szőnyegre, törökülésben. És diadalmasan meséltek a Valendra felett aratott győzelemről – csak Zsorka meg Artyom hallgatott. Artyom azért, mert Zinát nézte, Zsorka meg azért, mert már nem volt kit néznie.

– Bokova kezd...je. Lehet ülve is – utánozta a tanárnőt igen kitűnően Lena.

Zina, amíg egyedül volt, jól kibőgte magát, és most már mosolygott. Mosolygott, de szomorúan.

– És Iszkra egyáltalán nem volt bent? El kell menni hozzá! Azonnal, mindnyájunknak. És elvisszük sétálni.

De Iszkrát már más vitte el sétálni, még a megérkezésük előtt. Egész nap úgy gubbasztott otthon, mint a kuka, hol fel-alá rohangált a szobában, hol a levelet olvasta újra meg újra, majd ismét mozdulatlaná dermedt, aztán megint csak rohangált. Aztán pedig beállított Száska.

– Érted jöttem – mondta, mintha mi sem történt volna. – Vettem mozijegyet.

– Mért nem voltál kint a temetőben?

– Nem engedtek el. A moziban ellenőrizheted, az egész brigád ott lesz. Lesz bőven tanú.

Amíg beszélt, Iszkra közelről figyelte. De Száska nem fordította el a szemét, és bár Iszkrának nagyon nem tetszett a tanúk említése, hinni akart neki. S ettől valahogy hirtelen megkönnyebbült.

– De moziba nem megyünk.

– Értem. Menjünk el sétálni? Az eső nem esik, remek az idő.

– Tegnap esett – mondta sóhajtva Iszkra. – A szemünk láttára áztak és hervadtak el a virágok.

– Az ördög vitte rá erre a sikkasztásra... De öltözz már fel végre!

– Szása, te biztosan tudod, hogy ellopta azt a milliót? – kérdezte Iszkra, és engedelmesen bebújt a kabátjába: néha tetszett neki, ha irányították. Igaz, csak ritkán.

– Biztosan – felelte jelentőségteljesen a fiú. – Nálunk a gyárban mindenki tudja.

– Milyen szörnyű!... Tudod, én süteményt ettem náluk. Meg csokoládébonbont. Mindez, természetesen, abból a millióból volt.

– Mért, te hogy gondoltad? A tolvajokon kívül ugyan ki engedheti meg magának, hogy mindennap süteményt egyen?

– Milyen szörnyű! – sóhajtott fel újra Iszkra. – Hová megyünk? A parkba?

A parkban már zárva voltak a mutatványosbódék, bedeszkázták az elárusítópultokat, és a padokat is csomóba hordták. A leveleket itt nem takarították el, szomorúan zizegtek a lépteik alatt. Iszkra részletesen beszámolt a temetésről, Landiszról meg a vadrózsatőről, aztán az igazgatóról és a beszédéről, amit Vika sirjánál mondott. Ekkor Száska rosszallóan megrázta a fejét.

– Ezt nem kellett volna neki.

– Mért nem kellett volna?

– Mert rendes ember. Sajnálom.

– Mért sajnálsz? Mit jelent az, hogy sajnálsz?

– Leváltják – mondta Száska lustán.

– Tehát, szerinted, az embereknek hallgatniuk kell és vigyázniuk az egészségükre?

– Nem kell fejfel menni a falnak.

– Nem kell fejfel menni a falnak! – ismételte keserűen Iszkra. – Hány éves vagy te, Sztameszkin? Száz?

– Nem az a lényeg, hány éves valaki, hanem...

– De az a lényeg! – csattant fel Iszkra. – Ha úgy kényelmes, akkor körös-körül mindenki aggastyán! Mindegyik a beteg máját fogja tapogatni, s valamennyi azon igyekszik majd, hogy éléljen egy jó darabig, de az, hogy egyszerűen éljen, senkinek még csak eszébe se jut. Ne-em, mindenki szép csöndben fog éldegélni, rendesen, jó sokáig, és engedelmesen: nehogy legyen belőle valami. Csak hát ez az egész – nem nekünk való! Mi – a világ legfiatalabb országa vagyunk, és ne merészelj vén emberré válni sohasem!

– Ezt Ljubereckij magyarázta be neked? – kérdezte hirtelen halk hangon Száska. – Mert akkor jobb lesz, ha hallgatsz, megértetted?

– Ráadásul még gyáva is vagy?

– Mi az, hogy ráadásul?

– Még egy a többihez.

Száska kényszeredetten fölnevetett:

– Ezek, tudod, mind csak szavak. Ti csak a nyelvetekkel okoskodtok, „a” plusz „b”, mi meg dolgozunk. Ezzel a két kezünkkel teremtyük meg az ország gazdagságát. Mi...

Iszkra hirtelen megfordult, és gyors léptekkel elindult a sétányon a kijárat felé.

– Iszkra!

A lány nem lassított. Inkább úgy tűnt, még gyorsabban megy; két kis farkocsa csak úgy röpködött. Száska utolérte és hátulról átölelte.

– Iszkorka, csak tréfáltam. Csak hülyéskedtem, hogy megnevettesselek.

Ajkát óvatosan a lány sapkájához érintette – Iszkra nem moccant –, ettől jobban nekibátorodott, és ajkával most már a haját, a tarkóját, csupasz nyakát kereste.

– Gyáva vagyok, azt mondd, gyáva vagyok? Bizony megsértődtem... Hiszen te mindent tudsz, igaz? Te olyan okos vagy és... már egészen nagy vagy. Mi meg valamennyien, akár a gyerekek. Pedig már nagyok vagyunk, mi már a munkásosztályhoz tartozunk...

Keze végigsiklott a lány kabátján, hozzáért a melléhez, megdermedt, majd óvatosan megszorította a mellét – Iszkra úgy állt, akár egy szobor. Száska egyre merészebb lett, már nemcsak rászorította a kezét Iszkra mellére, hanem simogatta, fogdosta.

– Látod, így a jó. Így a helyes. Olyan okos vagy, te...

Iszkra fejében mintha pörölycsapások zuhogtak volna, tompán és szaporán vert a szíve. Összeszedte minden erejét és nyugodtan így szólt:

– Pontosan olyan, mint ott a lépcső alatt. Csak most nincs kihez menekülnöm.

Lassan félretolta a fiú kezét, és elindult, vissza se nézve. Amikor kiért a kapun, akkor eredtek el a könnyei. Sírt a szégyentől, a kiábrándulástól, sírt a fájdalomtól, amit napok óta hordozott a lelkében, sírt a magánytól, amit tudatosan és visszavonhatatlanul választott magának, és a könnyeivel nem tudott megbirkózni egészen a házuk bejáratáig. Az ajtó előtt a megszokott módon megállt, gondosan megtörölgette az arcát, megpróbált nyugalmat erőltetni magára, vagy legalább egy halovány mosolyt az arcára, de sem a nyugalom, sem a mosoly nem sikeredett. Iszkra mélyet sóhajtott, és belépett a szobába.

Az anyja az asztalnál cigarettázott, és mint mindig, határozottan aláhúzgált valamit az olvasott Lenin-kötetben, számtalan könyvjelzőt rakott be, és egész bekezdéseket másolt ki. Iszkra csendben levetkőzött, és bement a kuckójába. Leült az asztalhoz, felnyitotta a Jeszenyin-kötetet, de most Jeszenyin sorai is összefutottak a szeme előtt. Hamarosan megérezte, hogy az anyja ott áll a háta mögött. A székkal együtt megfordult.

Sokáig néztek egymás szemébe. A szemük egyforma

volt és most a tekintetük is. Az anya leült az ágyra, két tenyerét a térde közé szorította.

– Iskolába kell járnod, Iszkra. Foglalkozni kell a dologgal, különben értelmetlenül elkinzod magad.

– Kell. Holnap elmegyek.

Az anya szomorúan bólintott. Majd így szólt:

– A bánathoz nehéz hozzászokni, tudom. Meg kell tanulni úgy elosztani, hogy az egész életre jusson.

– Ez azt jelenti, hogy sok bánat lesz?

– Ha olyan maradsz, mint amilyen most vagy – meg vagyok róla győződve, hogy ilyen maradsz –, lesz bánat bőven. Vannak olyan természetű emberek, akik jobban magukba szívják a bánatot, mint az örömet, te ezek közé tartozol. Gondolni kell a jövőre.

– A jövőre – sóhajtotta a lánya. – Milyen lesz ez a jövő, anya?

Másnap Iszkra elment az iskolába. Befejeződött az első negyedév, amely olyan hosszú és keserves volt, mint egy negyedszázad. Jegyeket osztogattak, gyakran táblához szólították a tanulókat, ellenőrző dolgozatokat és fogalmazásokat javítottak. És minden tulajdonképpen úgy ment, mint régen, csak az igazgató, Nyikolaj Grigorjevics Romahin nem volt az iskolában, és Valentyina Andronovna vált hűvösen hivatalossá, mindenkit tüntetően magázott, és rendkívül fukarul osztogatta a „kitűnőket”. Még Iszkrának is, nem minden elégedettség nélkül, egy „közepest” vésett be.

– Ha akarja, felelhet még egyszer.

– Nem akarom – mondta Iszkra, bár eddig egyszer sem kapott ilyen osztályzatot.

Néhány nappal e beszélgetés után visszatért Nyikolaj Grigorjevics. Elfoglalta megszokott irodáját, ahol most csend honolt. A közös éneklések véget értek, és az igazgató hazavitte a harmonikáját.

Válka épp ekkor találkozott vele az utcán. Szótlanul átvette tőle a hangszert, és megindult az igazgató mellett.

– Szóval visszaküldték, Nyikolaj Grigorjevics?

– Visszaküldtek – felelte komoran az igazgató. – Először felmentettek, aztán meg hívtak és visszaküldtek.

Az igazgató maga sem tudta, mért hagyták a helyén. Nem tudta és nem is tudta meg soha, hogy a csendes Andrej Ivanovics Kovalenko egy hétig járt intézményről intézményre, irodáról irodára, türelmesen kivárva, amíg fogadják, és végigülve a sorát, mindenütt egyetlen dolgot bizonyítva:

– Romahint nem szabad elbocsátani. Nem szabad, elvtársak! Ha maguk is elutasítanak, továbbmegyek. Elmegyek Moszkvába, ha kell, a Közoktatásügyi Népbiztosságra, vagy a Központi Bizottságig.

Valamelyik dolgozószobában aztán megértették, behívták Romahint, kikérdezték, figyelmeztették és visszaküldték a munkahelyére. Nyikolaj Grigorjevics ismét átvette az iskolát, de énekpróbákat többé nem szervezett. És Válka hazavitte Nyikolaj Grigorjevics viharvert harmonikáját.

Vika padját pedig Artyom és Landisz áttolta az osztály távoli sarkába, a falhoz, és most már senki sem ült benne. Kijártak a sírhoz, virágokat ültettek, és a sírhanthoz begyeptéglázták. Száska Sztameszkin anélkül, hogy szólt volna valakinek, vas kerítésrácsot hozott, amit a gyárban hegesztett, Zsorka meg bemázolta a lehető legvidámabb kék színű festékkel, amit csak fel tudott kajtatni.

Aztán beköszöntöttek az ünnepek. November hetedikén részt vettek a felvonuláson. Az egész város kint volt az utcán, harsogtak a zenekarok és a dalok, s ők is lelkesen, torkuk szakadtából énekelték:

*Az ész adott acélszárnyat-kezet,
S szívünk helyett – tüzes motort nekünk!...*

– És Vika nincs többé – mondta Zina, amikor elharsogtak ezt a dalt. – Egyáltalán nincs! Mi meg vagyunk. Járkálunk, nevetünk, énekelünk. „S szívünk helyett –

tüzes motort nekünk”. Lehet, hogy nekünk a szívünk helyén igazán egy tüzes motor van?...

Elhaladtak a díszemelvény előtt, harsányan és vidáman „hurrá”-t kiáltottak, integettek a táblákkal, jelszavakkal meg a vezérek arcképeivel. Aztán a menetoszlopok összekeveredtek, a felvonulók lassan szétszéledtek, a dalok elhallgattak, csak az ő iskolájuk menetoszlopa énekelt és vonult együtt tovább, bár nem egyszerre léptek. Hamarosan csatlakozott hozzájuk az övéiktől elszakadt Pjotr meg Róza, amikor aztán túljutottak a kiáltásoktól és indulóktól zengő téren, Iszkra azt mondta:

– Gyerekek, de hiszen Nyikolaj Grigorjevics nem is volt velünk.

– Menjünk el hozzá? – kérdezte Válka. – Itt lakik a közelben, én vittem haza a harmonikáját.

Mindnyájan felkerekedtek. Rosszkedvű, idős asszony nyitott ajtót. Szótlanul nézett rájuk szúrós szemével.

– Nyikolaj Grigorjevicshez jöttünk – közölte Iszkra. – Szeretnénk köszönteni az ünnep alkalmából.

– Gyertek be, ha már itt vagytok.

Nem volt ebben a „gyertek be”-ben semmi marasztalás, de azért mégis levetkőztek. A fiúk lesimították a hajukat, a lányok megigazították a ruhájukat, Iszkra szabályosan végigmustrálta mindegyiket, aztán bementek abba a nem túl nagy szobába, amely az innen-onnan került bútorokkal nagyon szerényen volt berendezve. A sarokban, az éjjeliszekrényen ott állt az ismerős harmonika, az asztalnál pedig ott ült Nyikolaj Grigorjevics, megszokott ingzubbonyában, amit kettős lovassági vállszíj fogott át.

– Minek jöttetek ide?

A gyerekek zavarba estek, elmélyülten tanulmányozták a festett padlót, és sandán Iszkrára pislogtak. Az asszony szótlanul megállt az ajtóban.

– Azért jöttünk, hogy köszöntsük, Nyikolaj Grigorjevics, Október nagy ünnepe alkalmából.

– Aha. Köszönöm. Üljetek le, ha már itt vagytok. Mása, tedd fel a szamovárt.

Az asszony kiment. Úgy-ahogy elhelyezkedtek a székeken és a viaszosvászon huzatú vén díványon.

– No, milyen volt a fölvonulás?

– Jó.

– Vidám?

– Vidám.

Nyikolaj Grigorjevics úgy kérdezősködött, hogy tekintetét le nem vette az abroszról, és egyedül Iszkra felelgetett neki. Ő pedig makacsul az asztalt bámulta.

– Ez jó. Jó. Jó. És helyes.

– Dalokat énekeltünk – mondta jelentőségteljesen Iszkra.

– Dalokat – ez jó. A dal fölemeli a lelket.

Elhallgatott. Valamennyien hallgattak, kínosan érezték magukat, s valami miatt szégyenkeztek.

– És maga miért nem volt velünk? – kérdezte Zina, aki már nem bírta tovább a hallgatást.

– Én? Csak. Kicsit rosszul éreztem magam.

– Volt itt az orvos? – aggódott Lena. – És miért nem fekszik le, ha beteg?

Az igazgató kitartóan hallgatott, s az asztalt nézte.

– Maga nem beteg – szólalt meg halkan Iszkra. – Maga... Miért nem énekel többé? Miért hozta haza a harmonikáját?

– Engem kizártak a pártból, gyerekeim – mondta tompán megbicsakló hangon Nyikolaj Grigorjevics. – A pártomból, az én drága pártomból...

Az állkapcsa rángatózni kezdett, a jobb kezével pedig az ingzubbonyát gyűrögetve görcsösen szorongatta a mellét. A gyerekek zavartan hallgattak.

– Nem igaz! – hangzott nyersen az ajtóból az idős asszony hangja. – Téged csak az alapszervezet zárt ki, de én jártam a városi pártbizottságon Poljakova elvtársnőnél, és ő megígérte, hogy rendbe teszi az ügyedet. Mondtam én neked, mondtam. És ne merészed lógatni az orrod, ne merészed, hallod?

De Nyikolaj Grigorjevics most semmit sem hallott. Tekintete egy pontra meredt, keze továbbra is ingzubbonyát gyűrögette. Iszkra áthajolt az asztalon, elkapta Nyikolaj Grigorjevics kezét, és megszorította.

– Nyikolaj Grigorjevics, nézzen rám! Nézzen ide!

Az igazgató fölemelte a fejét. A szeme tele volt könnyel.

– Mi nyergelünk és nyargalunk, akár a szél – kezdte énekelni halkán Iszkra. – Vörös lovasság, rólad mennyi hír beszél...⁷

– Nyeregben múlik el napunk, az éjszakán át vágatunk...

A dalt átvették valamennyien, és teli torokból együtt fújták. Róza felpattant, úgy vezényelt, és a cipője sarkával verte a taktust. Erre, ki tudja, miért, mindnyájan felálltak, mintha a himnuszt énekeltek volna. Pjotr meg felkapta az éjjeliszekrényről a harmonikát, és Nyikolaj Grigorjevics elé állította az asztalra.

– Vezess, Bugyonnij! Mondd, hol lesz a harc?...

Iszkra hangosan és dühösen énekelte, a fejét magasra emelte, s nem törölte le a könnyeit, amelyek végigcsorogtak az arcán. Valamennyien hangosan és dühösen énekeltek, és e dühös energiának engedelmeskedve az Első Lovashadsereg lovasszázadának volt parancsnoka, Nyikolaj Grigorjevics Romahin is fölállt. És felvette a harmonikáját.

– Csatában telik életünk!...

Sok-sok dalt elénekeltek akkor az öreg harmonika kíséretével. Teáztak és sokáig elüldögéltek, aztán otthon az anyjuk szörnyetegnek nevezte őket. Ők viszont büszkék és elégedettek voltak magukkal, mint még soha, és sokáig emlegették azután is ezt az ünnepi napot.

Az ünnepek azonban véget értek, és ismét tovább folyt a normális iskolai élet. Minden ment a maga kerékvágásában: így Artyom is újra ott kínlódott a táblánál,

7. A Bugyonnij-indulóból idézett sorokat Gábor Andor fordításában közöljük.

Válka is újból feltalált valami szükségtelent, Zsorka is ismét suttogott valamiről az egész osztállyal, Páska megint az eszméletlenségig forgott a nyújtón, a csendes Vovik pedig a szünetekben kopott regényeket olvasott. Lena újra Mütyürrel meg Páskával sétált, Zina észre tért, és Artyommal randevúzott, no meg nagyon összebarátkozott Rózával is, csak Iszkrának nem volt hova járnia esténként. Otthon olvasott, hiába írt neki Száska elkeseredett leveleket.

Minden ment a maga útján. Nyikolaj Grigorjevicsot nem zárták ki a pártból, de mosolyogni azért nemigen látták, és az irodájából is csak igen ritkán jött ki. Valentyina Andronovnával éppen fordítva volt, olykor ritkán már rámosolygott az osztályra, és az osztályból is néhányan – igaz, a kevésbé feltűnőek közül – rá is rámosolyogtak, és az az udvariasság, amit olyan egyöntetűen követelt egyszer a 9. b, lassacskán megszokott, mindennapi udvariassággá vált. Valentyina Andronovna egyre gyakrabban tévedett, és bicsaklott rá a nyelve a megszokott tegezésre, és ha egyeseknél nem is tévedett, sajátos magatartását sajátos mosolyok jellemezték. Minden visszatért a maga kerékvágásába, és végül vissza is kellett térnie. Minden természetes és normális volt.

November vége volt már, amikor egy napon berontott a 9. b-be a szép Jura, a 10. a-ból. Berontott, az ajtót is nyitva hagyva maga után, és a jóságos Szemjon Iszakovicsra ügyet sem vetve, kimeredt szemmel végignézett az ámuló osztályon, és kétségbeesetten ezt kiáltotta: – Leonyid Szergejevics Ljubereckij hazatért!...

Mindenki hallgatott. Iszkra lassan fölállt, amikor Zsorka Landisz felordított. Vadul, hangosan ordított, egyforma hangon, és teljes erejéből verte az öklével a padját. Artyom megfogta a karját, a vállát, de Zsorka kitepte magát a kezéből, és tovább ordított. Mindenki felugrált a helyéről, valamit kiabáltak, Jurkát kérdezték, sírtak, és már senki sem figyelt az öreg tanárra. Az idős matematikus az asztalnál ült, ősz fejét csóválta,

hatalmas zsebkendőjével a könnyeit törölgette, és keserűen suttogetta:

– Istenem! Istenem! Istenem!

Landisz nagy nehezen megnyugodott. Beült a padba, a foga vacogott, és gépiesen törölgette véresre vert két öklét. Lena mondott neki valamit, mellette meg ott állt Páska, a két kezében egy bádogbögrét tartott, tele vízzel. A bögre füléről vékony lánc lógott: Páska a folyosón szakította le a bögrét a vizeshordóról.

– Csöndet! – kiáltotta hirtelen Artyom, bár a láрма már elült, csak sirtak meg suttogettak. – Gyerünk. Igaz embereknek kell lennünk. Igaz embereknek, halljátok?

– Hová? – kérdezte suttogetva Zina, pedig nagyon jól tudta, miről beszél Artyom: csak rettenetes félelem vett rajta erőt.

– Hozzá. Leonyid Szergejevics Ljubereckijhez.

Hányszor jártak már ennél az örökre dermedt függönyű háznál! Hányszor kellett minden akaratukat összeszedniük az utolsó lépéshez, hányszor topogtak tanács-talanul az ajtó előtt, ösztönösen átengedve az elsőséget Iszkrának! De ma Artyom ment elől, és az ajtó előtt Iszkra torpant meg.

– Álljatok meg! Nem mehetünk be. Még azt se tudjuk, hol van Vika nagynénje. Mit mondunk, ha megkérdezi?

– Hát ezt mondjuk – felelte Artyom, és megnyomta a csengőgombot.

– Te vasból vagy, Artyom – sóhajtott fel Páska.

Senki sem nyitott ajtót, senki sem mozdult, de Artyom nem csöngetett be még egyszer. Belépett a házba, és a többiek követték. A függönyök le voltak eresztve, és ezért nem vették észre rögtön Ljubereckijt. Ott ült az ebédlőben, görnyedten, két erősen összekulcsolt kezét maga előtt nyugtatva. Amikor egymás után köszöntöttek, fölemelte a fejét, feszült, emlékező pillantása végigsiklott rajtuk, majd amikor megállapodott Iszkrán, bólintott. Majd ismét elnézett mellettük a semmibe.

– Vika barátai vagyunk – mondta halkan Iszkra, de alig tudta kimondani Vika nevét.

Ljubereckij kurtán biccentett, de úgy rémlett, nem hallotta vagy nem értette, mit mondott Iszkra, aki kétségbeesetten nézett a gyerekekre.

– Szeretnénk elmondani, mi történt. Az utolsó előtti napon együtt voltunk. Vasárnap pedig kint jártunk Szasznovkában.

Nem, Ljubereckij nem hallotta őket. Befelé figyelt, önmagába, a bensejében zengő kedves hangokra, az emlékeire, egy-egy mondattöredékre, szavakra, amelyekre most már egyedül ő emlékezett. És a gyerekek egyáltalán nem zavarták: ellenkezőleg, melegség járta át attól, hogy nem felejtették el az ő Vikáját, amiért eljöttek, és készek elmondani neki valamit. Ma azonban nem volt szüksége a szavaikra: egyelőre arra a Vikára volt szüksége, akit ismert, és amilyennek ismerte.

A gyerekek kínosan érezték magukat, mintha valamilyen szörnyű tapintatlanságot követtek volna el, és a házigazda most merő udvariasságból túrné el jelenlétüket. Szerettek volna elmenni, de odébbállni csak úgy hirtelen, anélkül hogy elmondtak és hallottak volna valamit, egyszerűen lehetetlen volt, így azután csak zavarosan pislogtak egymásra.

– Járt kint a temetőben? – kérdezte Artyom.

Kérdése nyersen hangzott, és Iszkra megbotránkozott a tapintatlanságán. De épp ez a nyers hang zökkenette ki Leonyid Szergejevicszet furcsa letargiájából.

– Igen. A kerítésrács világoskék. Virágok is vannak. Szép vadrózsabokor. A madarak csipegetik a bogyóit.

– Csipegetik – mondta Zsorka is, és ismét dörzsölgetni kezdte két dagadt öklét.

Ljubereckij hangja fojtott, színtelen volt, szaggatatlan beszélt, és utána ismét mély hallgatásba merült.

– El kell mennünk – súgta Válka. – Zavarunk.

Artyom dühösen nézett rá, mélyet sóhajtott, és határozottan Ljubereckijhez lépett. Megfogta a vállát és megrázta:

– Ide hallgasson, szóval... nem szabad ezt csinálni! Nem szabad! Vika magát másmilyennek szerette. És, szóval... mi szintén. Nem szabad ezt csinálni!

– Tessék? – Ljubereckij lassan körülnézett. – Igen, minden másként van. Minden megváltozott.

– Megváltozott?

Artyom a homályos ebédlőben odament a lefüggönyözött ablakokhoz, megtalálta a zsinórt, és meghúzta. A függönyök félrehúzódtak, a fény betört a szobába, és ekkor Artyom Ljubereckijre pillantott.

– Jöjjön ide, Leonyid Szergejevics.

Ljubereckij nem moccant.

– Jöjjön ide, mondom! Páska, segíts neki!

De Ljubereckij egyedül állt fel, és csoszogva az ablakhoz ment.

– Nézze. Itt van mindenki, de nem fértünk volna be.

Az ablak előtt, a nyirkos, sűrű hóesésben ott állt a 9. b. Ott állt mozdulatlanul, a hópelyhektől fehéren, csak Vovik Hramov topogott a helyén: úgy látszik, fázott a lába. Neki, a csendes eminensnek, mindig lyukas volt a cipője. Kissé oldalt pedig, egy hólepte padnál ott állt a 10. a két képviselője, és egyikük, Szerjoga, nem tudni, miért, a kezében tartotta divatos, hatszögletű sportsapkáját.

– Kedveseim – mondta remegő, megváltozott hangon Ljubereckij. – Kedves gyermekeim... – Figyelmesen, mint azelőtt, Iszkrára pillantott. – Hiszen összefagytak! Hívja be őket, Iszkra.

Iszkra örömmel szaladt az ajtóhoz.

– Teszek föl teát – kiáltotta Zina. – Szabad?

– Tegye föl, Zinocska.

Ljubereckij figyelmesen nézte, ahogy a gyerekek gondosan letisztogatják egymásról a havat, és egymás után belépnek a lakásba. Szemében könnyek csillogtak.

A teázásig Iszkra meg Landisz bevezette Leonyid Szergejevicsét Vika szobájába, és valamiről sokáig beszélgettek vele. Lena meg közben összegyűjtötte a gyerekek kopejkáit a hatszögletű sportsapkába, és Páskával

együtt elugrott a cukrászdába. Amikor aztán Zina teázni hívta valamennyiüket, az asztalon ott sorakoztak az ismerős sütemények: Lena nagy igyekezettel vágta mind-egyiket három részre.

Teázás közben Vikára emlékeztek. Úgy emlékeztek rá, mint előre – első osztályos korától kezdve –, és beszéltek, egymás szavába vágva, kiegészítve és hozzátéve. Ljubereckij hallgatott, de mohón figyelt minden egyes szavukra. Majd felsóhajtott:

– Micsoda nehéz esztendő!

Valamennyien elhallgattak. Zinocska meg ezt mondta, mint mindig, helytelenül:

– Tudja, miért? Azért, mert szökőév. A következő nagyon boldog lesz, meglátja!

A következő az ezerkilencszáznegyvenegyes esztendő volt.

EPILÓGUS

Negyven év múltán egy vonaton zötykölődtem, amely szülővárosom felé robogott. Lent sípolva horkolt Válka Alekszandrov, felébreszteni nem volt értelme: Válka megégett egy harckocsiban, és nemcsak a füle, hanem a torka is megsérült. Különben meglehetősen hallgatag szakmája van: hosszú esztendők óta órákat javít. Hej, Edison, Edison! Mi hívtuk Edisonnak az iskolában, Iszkra meg úgy vélte, hogy nagy feltaláló lesz belőle...

Iszkra. Iszkra Poljakova, a szoknyás atamán, a 9. b bizalmija, a földalatti mozgalom hőse, élő legenda, akivel együtt tanultam, vitatkoztam, korcsolyázni jártam, akit hűségesen vártam a kapuban, amikor eltűnt a látóhatárról Száska Sztameszkin, Iszkra első szerelme. És az utolsó: Iszkránál nem lehetett semmi második. Sem szerelem, sem iskolai érdemjegy, sem hely az életben. Csak az nem adatott meg neki, hogy elsőként pusztuljon el az osztályunkból: elsőként Artyom pusztult el.

Ekkor már nem bírtam elviselni Válka horkolását, és lecsusszantam a padlóra. A sötétben felhúztam a nadrágom, és kiléptem a csörömpölő kocsifolyosójára. Hajnali négy felé járhatott, de az ablaknál ott állt egy zömök figura.

– Nem tudsz aludni, irodalmár?

Páska Osztapcsuk. Az iskolában nem tartották északombájnának: pompásan tudott forogni a nyújtón, megcsinálni az „óriáskereket”, és hűségesen szerette Lena Bokovát. A háború elvette Páskától a lábát és a sportot,

így Lenához nem tért vissza, bár az várta egészen a Győzelemig, és Páska a Dnyepernél sebesült meg.

– Találkozás az ifjúsággal, negyven év múltán. Ha akarod, ha nem, elment a vonatunk. Biztosan ezért nem tudsz aludni, igaz, irodalmár? Ráadásul ez az Edison úgy bömböl, mint egy dömper.

Páska lázasan remegett az előtte álló találkozástól a várossal, az iskolával és Lenával. Nyikorgó múltával ide-oda kószált a folyosón és beszélt. A Dnyeperről és a 9. b-ről, Lenáról, akihez végül is nem volt elég bátorsága rokkantként visszatérni, a kórházi nővérrel, aki lelket öntött belé, vigasztalta, és később gyerekeket szült neki. Mintha meg akarta volna győzni önmagát, hogy hűséges felesége egyáltalán nem rosszabb annál a másik kislánynál, aki a színpadról álmodozott, és mintegy Páska bosszantására negyvenhatban férjhez ment, öt év múlva pedig megözvegyült. Épp abban az évben érkezünk meg az iskola emléktáblájának a leleplezésére: így alakult, hogy a háborúból nem tértünk vissza a szülővárosunkba. Én Moszkvában éltem, Osztapcsuk és Alekszandrov szintén más-más helyen, s osztályunk fiú tagjai közül egyedül Száska Sztameszkin maradt a szülővárosunkban. Elnézést: Alekszandr Avgyjejevics Sztameszkin, egy hatalmas repülőgépgyár igazgatója, állami díjas, képviselő, satöbbi, satöbbi. Pável hol a frontról, hol a sportról locsogott, Alekszandrov horkolt, sípolt és recsegett, én meg a városra emlékeztem, az ismerősökre, az osztályunkra, és az igazgatónkra, Nyikolaj Grigorjevics Romahinra, akinek a földalatti mozgalomban Iszkra volt az összekötője. Akkor, egyetlenegy alkalommal, amikor mi, akik életben maradtunk, az igazgató személyes kérésére eljöttünk a leleplezésre, ő maga olvasta fel az elesettek nevét az életben maradottak vigyázzba meredett sora előtt.

– Kilencedik b – mondta, de a hangja megbicsaklott, cserbenhagyta, és ettől kezdve Nyikolaj Grigorjevics már kiabálta a családneveket, egyre hangosabban és hangosabban. – Georgij Landisz, a Szovjetunió hőse,

vadászrepülő. Zsora Landisz. Bélyeget gyűjtött. Artyom... Artyom Sefer. Az iskolából kicsapták elvhűség-ből, de ő bebizonyította a maga elvhűségét, bebizonyította! Amikor a gyújtózsínór elszakadt, felrobbantotta önmagát, a híddal együtt. Tágas a sírja a mi Artyomunknak!... Vlagyimir Hramov, Vovik, a mi eminensünk, a legcsendesebb. Még a szünetekben sem lehetett látni, hallani. A Kubanyban pihent el örökre a maga „negyvenötös”-e mellett. Egyetlen lépést sem hátrált. Egyetlen lépést sem!... Iszkra Po... Po...

Végül is nem bírta kimondani a nevét az összekötőjének, úgy remegett az ajka s elfehéredett. A nők odafutottak hozzá, le akarták ültetni, vizet hoztak neki. Romahin nem ült le, a vizet azokban megitta, hallottuk, hogyan koccantak a fogai a pohár széléhez. Aztán letörölte a könnyeit, és csöndesen így szólt:

– Hogy mit sajnálok? Sajnálom, hogy nálunk nincs olyan parancs, amit térden állva kell végighallgatni.

Parancsszó nélkül is letérdeltünk. Az egész terem – volt tanulók és volt frontharcosok, mai iskolások és tanárok, rokkantak, özvegyek, árvák és magányosak – egyszerre, egy emberként. És ekkor szinte suttogó hangon ezt mondta Nyikolaj Grigorjevics:

– Iszkra. Iszkra Poljakova, a mi Iszkorkánk. Azt, hogy az édesanyját hogy hívták, nem tudom, csak azt, hogy a gestapósok két órával hamarabb akasztották fel a kislányánál. Így függtek egymás mellett – Iszkra Poljakova és Poljakova elvtársnő, anya és leánya. – Elhallgatott, szomorúan csóválta a fejét, majd hirtelen lépett egyet, fölemelte az öklét, és az egész teremben visszahangzóan felkiáltott: – De a földalatti mozgalom élt. Élt és pusztította a bitangokat. És bosszút állt Iszkorkáért meg az édesanyjáért, kegyetlen bosszút!...

Egy fél évvel később, ötvenkettő elején Nyikolaj Grigorjevics meghalt. Én kiküldetésben voltam, így nem lehettem ott a temetésén, és többé nem jártam el az iskolai összejövetelekre. Pável sem, Valentyin viszont eljárt. Igaz, nem gyakran, kétszer-háromszor évente.

Találkozott azokkal, akik életben maradtak a fronton, vagy átvészelték a megszállást. Vendégségbe járt, elteázgatott a maguk szomorú évszázadának utolsó éveit morzsolgató mamákkal és öregedő osztálytársnőivel, elnézegette a kimeríthetetlen fényképalbumokat, hallgatta az elbeszéléseket, és mindenkinek megjavította az óráját. A legpontosabb időmérői a városban a valamikor oly fájdalmasan híres 9. b egykori tanulóinak voltak.

A legpontosabbak.

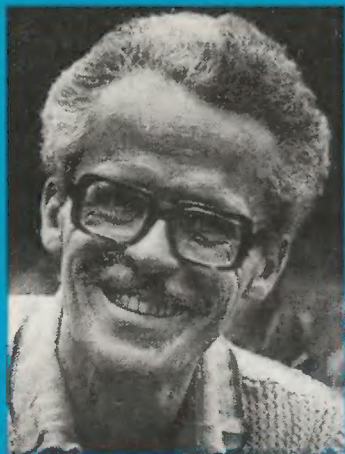
Árvay János fordítása

Repülnek lovaim (<i>Szabó Mária és Árvay János fordítása</i>)	5
Másnap háború volt (<i>Árvay János fordítása</i>)	87

KIADTA AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓ A KIADÁSÉRT AZ EURÓPA KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA FELEL SZEDTE A NYOMDAIPARI FÉNYSZEDŐ ÜZEM NYOMTA AZ ALFÖLDI NYOMDA A NYOMDAI RENDELÉS TÖRZSSZÁMA: 6595.66-14-2 KÉSZÜLT DEBRECENBEN, 1985-BEN

FELELŐS SZERKESZTŐ: ENYEDY GYÖRGY A FORDÍTÁST AZ EREDETIVEL KATONA ERZSÉBET ÉS ENYEDY GYÖRGY VETETTE EGYBE A FEDÉLRAJZ JUHÁSZ ERZSÉBET MUNKÁJA MŰSZAKI SZERKESZTŐ: PINTÉR LÁSZLÓ MŰSZAKI VEZETŐ: MIKLÓSI IMRE · KÉSZÜLT 6000 PÉLDÁNYBAN, 12,32 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN

ISBN 963 07 3737 X

BORISZ VASZILJEV

REPÜLNEK LOVAIM

MÁSNAP HÁBORÚ VOLT

A kötet Borisz Vasziljevnek, *A hajnalok itt csendesek* nálunk is népszerű szerzőjének két újabb írását tartalmazza: a *Repülnek lovaim* önéletrajzi munka – visszapillantás az író gyermek- és ifjúkorára, szárnybontogatására. A *Másnap háború volt* című kisregény cselekménye 1940 őszén játszódik. Szereplői tizenéves lányok és fiúk, akiknek életét alaposan felkavarja egy tragikus esemény: egyik osztálytársnőjük, Vika öngyilkossága. Mindkét mű szinte hangú, remek írás, melyeknek szerzőjével időnként előfordul – miként Borisz Vasziljev a *Repülnek lovaim*-ban bevallja –, hogy „úgy beszél hőseivel, mintha valóságos emberek volnának, fáj neki, ami őket gyötri, és jókat nevet a tréfáikon. És ha igazán fáj, és

18,-Ft

szívből nevet, akkor az olvasónak is fájni fog, és ő is nevetni fog. Sír ott, ahol az író sírt, az ő haragja feszíti, és az ő mosolya fénylik föl arcán.”

EURÓPA ZSEBKÖNYVEK

MEGJELENT:

Babel

Lovashadsereg

Moravia

1934

Páral

A képzelet kinja

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Kafka

A per

EURÓPA KÖNYVKIADÓ